PEGEM AKADEMİ

Eğitim Psikolojisi

Gelişim-Öğrenme-Öğretim

Editör: Binnur YEŞİLYAPRAK

Betül AYDIN
Filiz BİLGE
Mehmet BİLGİN
Gürhan CAN
Kurtman ERSANLI
Mustafa KILIÇ
İbrahim KISAÇ
İsa KORKMAZ
Hadiye KÜÇÜKKARAGÖZ
Şermin KÜLAHOĞLU
Bülent ÖZTÜRK
Ertuğrul UÇAR

Yeni YÖK Kur Tanımına Uygun

16. Baskı

İçindekiler

Bir Okuyucu Mektubu vi
Önsöz vii
Öğrenciler İçin Kitabı Kullanma Kılavuzu ix
Öğretim Elemanları İçin Kitabı Kullanma Kılavuzu xi
Üniteler ve Yazarları xiii
İçindekiler xv
Şekiller Listesi xx
Tablolar Listesi xx
Şemalar Listesi xxi

GELİŞİM VE ÖĞRENME PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ
Ünite 1 (1-28)

Giriş 2
Psikolojinin Tanımı 3
Psikolojinin Tarihçesi 6
Psikoloji Bilimini Yönlendiren İnsan Anlayışı Yaklaşımları 10
Psikolojinin Alt Dalları 11
Eğitim Psikolojisi 15
Eğitim Psikolojisinin Alt Alanları 17
Gelişim ve Öğrenme Psikolojisinde Kullanılan Araştırma Teknikleri 19
Sınıf Uygulamaları 26
Özet: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 26
Değerlendirme Soruları 27
Kaynakça 28

GELİŞİMİN DOĞASI
Ünite 2 (29-SS)

Giriş 31
Gelişimle İlgili Temel Kavramlar 32
Gelişim 32
Büyüme 32
Olgunlaşma 32
Öğrenme 33
Hazır Bulunuşluk 33
Kritik Dönem 33
Gelişimin Biyolojik ve Çevresel Temelleri 34
Kalıtım 34
Çevre 37
Gelişim İlkeleri 38
Gelişim Dönemleri ve Gelişim Görevleri 41
Gelişim Dönemleri ve Özellikleri 41
Gelişim Görevleri 43
Gelişim Alanları 46
Öğretmenler İçin Gelişimin Doğasını Bilmek Neden Gereklidir? 47
Sınıf Uygulamaları 49
Özet: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 49
Değerlendirme Soruları 50
Kaynakça 55

BEDENSEL VE DEVİNSEL GELİŞİM
Ünite 3 (58-81)

Giriş 58
Bedensel Büyüme ve Gelişim 59
Büyüme 59
Beden Oranı 60
Devinsel (Psikomotor) Gelişim 61
Okul Öncesi Dönem 62
Bedensel Büyüme ve Gelişim 62
Devinsel Büyüme ve Gelişim 63
İlköğretim Dönemi 67
Bedensel Büyüme ve Gelişim 67
Devinsel Büyüme ve Gelişim 68
Ortaöğretim Dönemi 69
Bedensel Büyüme ve Gelişim 69
Devinsel Büyüme ve Gelişim 70
Ergenlikte Cinsel Gelişim 70
Bedensel ve Devinsel Gelişimde Bireysel Farklılıklar 73
Öğretmenin Bedensel ve Devinsel Gelişim Açısından Sorumlulukları 74
Sınıf Uygulamaları 77
Özet: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 77
Değerlendirme Soruları 78
Kaynakça 81

BİLİŞSEL GELİŞİM VE DİL GELİŞİMİ
Ünite 4 (84-122)

Giriş 84
Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı 85
Bilişsel Gelişimin Ögeleri ve Kavramları 85
Jean Piaget (1896 - 1980) ve Klinik Yöntem 90
Piaget'nin Bilişsel Gelişim Dönemleri 91
Duyusal-Hareket (Sensory-Motor) Dönemi (0-2 Yaş) 92
İşlem Öncesi Dönem (2-7 Yaş) 94
Somut İşlemsel Dönem (7-11 Yaş) 98
Soyut İşlemsel Dönem (11 Yaş ve Üstü) 100
Çocukta Dil Gelişimi 102
Dil Gelişimi 102
Dil Nedir? 103
Çocukta Dil ve Düşünce 104
Dil Gelişimi ile İlgili Görüşler 104
Okul Öncesi Dönemde Dil Gelişimi 106
Agulama Evresi (0-12 Ay) 107
Tek Sözcük Evresi (12-18 Ay) 108
Kelimelerin Birleştirilmesi Dönemi (Telgrafik Konuşma, 18-24 Ay) 108
İlk Gramer Süreci (24-60 Ay) 108
Dil Gelişimini Etkileyen Faktörler 109
Okul Döneminde Dil Gelişimi 111
Sınıf Uygulamaları 112
Özet: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 113
Değerlendirme Soruları 114
Kaynakça 122

KİŞİLİK GELİŞİMİ
Ünite 5 (125-163)

Giriş 125
Freud'un Kişiliğin Yapısı, Örgütlenmesi ve Gelişimine İlişkin Kuramsal Yaklaşımları 126
Topografik Kişilik Kuramı 126
Yapısal Kişilik Kuramı 127
Psikoseksüel Gelişim Kuramı 128
Psikoseksüel Gelişim Kuramının Eğitim Açısından Sonuçları 132
Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı 133
Psikososyal Gelişim Dönemleri 134
Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 Yaş) 136
Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç (1-3 Yaş) 136
Girişimciliğe Karşı Suçluluk (3-6 Yaş) 137
Başarılı Olmaya Karşı Yetersizlik (6-12 Yaş) 138
Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Krizi (12-18 Yaş) 139
Ergenlik Sonrası Yaşanan Karmaşalar 139
Psikososyal Gelişim Kuramının Eğitim Açısından Sonuçları 140
Ahlâk Gelişimi 141
Piaget'nin Ahlâk Gelişimi Kuramı 141
Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramı 142
Gelenek Öncesi Düzey 144
Geleneksel Düzey 144
Gelenek Ötesi Düzey 145
Ahlâk Gelişim Kuramlarının Eğitsel Doğurguları 146
Farklı Eğitim Dönemlerindeki Öğrencilerin Kişilik Gelişimlerini Kolaylaştırmada Ailenin ve Öğretmenin Rolü 146
Okul Öncesi Eğitim Dönemi 147
İlköğretim Dönemi 149
Ortaöğretim Dönemi 151
Sınıf Uygulamaları 152
Özet Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 152
Değerlendirme Soruları 153
Kaynakça 163

ÖĞRENMENİN DOĞASI
Ünite 6 (166-196)

Giriş 166
Öğrenme ile İlgili Kavramlar 167
Öğrenmenin Niteliği 169
Öğrenilmiş Davranış İle Doğuştan Getirilen (İçgüdüsel ve Refleksive) Davranışların Farkı 170
Öğrenmenin Biyolojik Temelleri 171
Sinir Sistemi 171
Sinir Sisteminin Görevleri 172
Beyin ve Gelişmesi 173
Beynin Görevleri 175
Öğrenmede Duyu Organlarının Rolü 176
Öğrenmeyi Etkileyen Etkenler 177
Öğrenenle İlgili Etkenler (Kişisel Etkenler) 177
Öğrenmede Bireysel Ayrılıklar 182
Öğrenme Olayına Kuramsal Açıdan Kısa Bir Bakış 184
Öğrenmenin Doğasını Bilmek Öğretmen İçin Neden Gereklidir? 185
Sınıf Uygulamaları 187
Özet Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 187
Değerlendirme Soruları 188
Kaynakça 195

ÖĞRENMEDE DAVRANIŞSAL YAKLAŞIMLAR
Ünite 7 (198-243)

Giriş 198
Davranışçı Öğrenme Kuramları 199
Klasik Koşullama 200
Etki Yasası 205
Edimsel Koşullama 208
Davranışsal Öğrenmenin Temel İlkeleri 212
Uyarıcıların Rolü 212
Pekiştireçler 212
Davranışçı Yaklaşımların Sınıf Ortamında Uygulanması 218
Uyarıcıların Hazır Olması 219
Şekillendirme 219
Önceki Yaşantıların Yeni Davranışlara ve Yeni Yaşantılara Etkisi 222
Sınıf Uygulamaları 226
Özet: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 226
Değerlendirme Soruları 227
Kaynakça 243

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI
Ünite 8 (246-269)

Giriş 246
Sosyal Öğrenme Kuramının Gelişimi 247
Sosyal Öğrenme Kuramının Temel Kavramları 250
Sosyal Öğrenme Kuramının Dayandığı Temel İlkeler 255
Gözlem Yoluyla Öğrenme Süreçleri 260
Sosyal Öğrenme Kuramının Eğitimde Uygulanması 262
Uygun Model Kullanma 262
Öz-Yeterliğin Geliştirilmesi 263
Öğrencilerin Duygularını Dikkate Alma 264
Sosyal Öğrenmenin Sınıf Ortamında Uygulanışı 264
Öğretmene Öneriler 265
Sınıf Uygulamaları 266
Özet: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 266
Değerlendirme Soruları 267
Kaynakça 269

GESTALT VE İNSANCIL YAKLAŞIMDA ÖĞRENME
Ünite 9 (272-286)

Giriş 272
Gestalt Kuramda Öğrenme 273
Algılama 274
Algı Yasaları 276
1. Şekil-Zemin (Figure-ground) İlişkisi 276
2. Yakınlık (Proximity) Yasası 277
3. Süreklilik (Continuity) Yasası 277
4. Tamamlama (Closure) Yasası 278
5. Benzerlik (Similarity) Yasası 278
6. Basitlik (Simplicity) Yasası 279
Pragnänz Yasası 279
Algısal Değişmezler 280
Bellek İzi ve Unutma 280
İçgörüsel Öğrenme 281
Üretici Düşünme 283
Yaşam Alanı 286

Gestalt Kuramın Eğitim Açısından Doğurguları 287
İnsancıl Yaklaşımda Öğrenme 288
Benlik Kavramı 289
Öğrenci-Öğretmen İlişkisi 290
İnsancıl Eğitimin İlkeleri 293
Maslow'un Temel Gereksinmeler Hiyerarşisi 294
Gereksinmeler Hiyerarşisinin Eğitim Açısından Doğurguları 296
Sınıf Uygulamaları 297
Özet: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 297
Değerlendirme Soruları 299
Kaynakça 302

BİLGİYİ İŞLEME MODELİ
Ünite 10 (304-334)

Giriş 304
Bilgi Depoları 306
Duyusal Bellek 307
Kısa Süreli Bellek (Çalışan Bellek) 308
Uzun Süreli Bellek 311
Bilişsel Süreçler 317
Dikkat 317
Algılama 318
Tekrar 319
Kodlama 321
Geri Getirme (Hatırlama) 322
Unutma (Geri Getirme Başarısızlığı) 323
Yürütücü Süreçler/Bilişi Yönetme 325
Bilgiyi İşleme Modelinin Eğitim Ortamında Uygulamaları 327
Sınıf Uygulamaları 330
Özet: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim 330
Değerlendirme Soruları 332
Kaynakça 334

ÖĞRENMEDEN ÖĞRETİME
Ünite 11 (338-428)

Giriş 338
Bloom'un Tam Öğrenme Modeli 341
Bruner ve Buluş Yolu İle Öğrenme 344
Temsili Evrelerin Sırası 346
Buluş Yoluyla Öğrenmeda Öğretim Süreci 347
Ausubel ve Anlamlı Öğrenme 351
Anlamlı Öğrenmenin Etkinliği 355
Gagne Öğretim Durumları Modeli 355
Piaget'in Öğretim Doğurgaları 361
Vygotsky Sosyo-Kültürel Yaklaşımı 365
Üst Düzey Zihinsel Süreçleri Sosyal Kökeni 366
Beyin Temelli Öğrenme 371
Yapılandırmacılık 380
Sınıf Uygulamaları 389
Özet: Önemli Noktaların Gözden Geçirilmesi 389
Değerlendirme Soruları 392
Kaynakça 398

Sonsöz 399

Eğitim Psikolojisi Değerlendirme Soruları ve Yanıtları 403
Ünite Yanıt Anahtarları 428

Gelişim ve Öğrenme Psikolojisine Giriş

1

*Prof. Dr. Şermin Külahoğlu**
Uludağ Üniversitesi

Öğrenme Hedefleri

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *Eğitim ve psikoloji kavramlarının anlamı, kapsamı, işlevini açıklayabilecek,*
- *Eğitim psikolojisi bilim alanının gereği ve önemi hakkındaki görüşleri kavrayabilecek,*
- *Gelişim ve öğrenme psikolojisinde kullanılan yöntemlerin neler olduğunu açıklayabilecek,*
- *Bu alanda kazandığınız bilgilerin öğretmenlik yaşamındaki önemini değerlendirebileceksiniz.*

İçindekiler

- *Giriş*
- *Psikolojinin Tanımı*
- *Psikolojinin Tarihçesi*
- *Psikoloji Bilimini Yönlendiren İnsan Yaklaşımları*
- *Psikolojinin Dalları*
- *Eğitim Psikolojisi*
- *Eğitim Psikolojisinin İlgi Alanları: Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*
- *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisinde Kullanılan Araştırma Teknikleri*

Düşünelim, Tartışalım

- "Kendimi hiç anlamıyorum!" Sizin de böyle söylediğiniz oluyor mu? Neden?
- En beğendiğiniz öğretmeninizi düşünün. Onda en çok hangi özelliği takdir ediyorsunuz? Neden?
- Kendinizi anlamak için nereden yardım alıyorsunuz? Ne yapıyorsunuz?
- Öğretmenin, öğrencilerini tanıması, anlaması gerekli midir? Neden?

(*) Prof. Dr. Şermin Külahoğlu. Ayvalık'ta doğmuştur. İlk öğrenimini Ayvalık'ta, liseyi Uşak'ta tamamlamıştır. Lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümünde yapmıştır. Fransa'da, Paris V- René Descartes (Sorbonne) Üniversitesinde yüksek lisans ve doktora öğrenimi görmüştür. 1996 yılında doçent olmuştur. Şu anda, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümünde öğretim üyesidir.

Örnek Olay

Behiç Ak

Giriş

Bu ünitede, insanın kendini ve davranışlarını anlamasına yardımcı bir bilim olan psikolojinin tanımı yapılmaya, alt alanları ve psikolojide kullanılan araştırma teknikleri tanıtılmaya çalışılacak, eğitim psikolojisi, gelişim ve öğrenme psikolojisiyle ilgili açıklamalar sunulacaktır.

Gelişim ve öğrenme psikolojisi kapsamında yer alan bilgilerin, öğretmenin görev ve sorumluluklarını yerine getirmesinde nasıl yardımcı olabileceği üzerinde durulacaktır.

Psikolojinin Tanımı

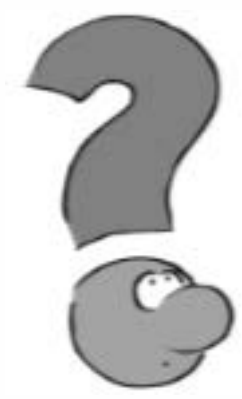
Psikoloji, insan davranışının altında yatan temel nedenleri bulmaya çalışan bilimsel çabaya verilen addır.

Psikoloji, davranışlarımızı ve arka planında yer alan iç dünyamızı anlamamıza yardımcı olan bilim dalıdır. Adı, Latince psycho (tinsel yapı) ve logy (bilim) sözcüklerinin birleşiminden gelmektedir. İnsan davranışının altında yatan temel nedenleri bulmaya çalışan bilimsel çabaya verilen addır. Psikoloji bilimi insanın, kendisini ve başkalarının davranışlarının nedenlerini daha iyi anlamasına yardımcı olur.[1]

Psikoloji, insan davranışlarının bilimi olarak, bireyin;

- ✓ Kendi davranışlarını daha iyi anlamasına ve davranışlarının nedenleri konusunda daha bilinçli olmasına,
- ✓ Başkalarının davranışları ve nedenleri konularında bilinçlenmesine ve ilişkilerinde daha gerçekçi ve daha yapıcı kararlar almasına,
- ✓ Sürekli değişen çevre koşullarına daha kolay uyum yapabilmesine, insanlar arası ilişkilerini daha ustalıkla düzenleyebilmesine ve karşılaştığı güçlükleri çözümleyebilmesine yardım eder.

Psikoloji tek kişi veya davranışla ilgilenmez. İnsan davranışlarının değişik yönlerini ele alır, karmaşık yapısını çözümlemeye çalışır. İnsan davranışlarının oluşum biçimini ve nedenlerini, içinde bulunulan ortam ve koşullara göre gelişimini inceler. Davranışları etkileyen geniş bir etkenler yelpazesini incelemeye alır.

Öyleyse, siz de artık "kendimi anlıyorum" diyebilmek için psikoloji biliminden yararlanmalısınız. Şimdiye kadar bu konuya yönelik bir kitap okudunuz mu? Bu kitaptan aklınızda kalan bilgiler neler? Bu bilgiler hangi davranışlarınız konusunda yararlı oldu?

Psikoloji, **çevre, insan ve davranışlar** arasındaki etkileşimi incelemeye çalışır. Bu etkileşimin temel yapılarından biri **kişinin kendisidir**.

Psikoloji, davranışı, insanın içinde ve dışında yer alan iki grup etkenin etkileşimi çerçevesinde açıklar. İçsel etkenler, kişinin sinir sistemi ve salgı bezlerinin işleyişi, güdülenmesi, algılama ve düşünme gibi biyolojik süreçlerle ilgilidir. Dışsal etkenler, kişinin içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevre özellikleri - davranış ilişkisi içinde yer alır[2].

Davranışlar, belli çevresel koşullar içinde oluşan olaylardır. Psikoloji tanımının temel kavramı olan "*davranış*" olgusu insan-çevre etkileşiminin ürünüdür.

Psikoloji, çevre, insan ve davranışlar arasındaki etkileşimi incelemeye çalışır.

İnsanın çevresiyle etkileşiminde **ikinci yapı taşı, çevredir.** Psikolojide çevre kavramı çoğu kez *uyarıcı* ile eş anlamlı kullanılır. Fakat, çevre uyarıcıdan daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Organizmanın alıcı sinir uçlarına etki edebilen her türlü enerji değişikliğine **uyarıcı** denir. Bazı uyarıcılar, karikatürdeki çocuğun sevdiği sarı renk, kiraz meyvesi gibi, herkesin görebileceği uyarıcılardır. Bazı uyarıcılar da, hissettiği mutluluk gibi çoğu kez, yalnızca organizmanın kendisinin hissedip algılayabileceği olaylardır. Çevremizde her insana aynı şekilde etki edebilecek çok az sayıda uyarıcı vardır. Aynı uyarıcı karşısında insanlar farklı davranışlar göstermektedirler.

Siz karikatürdeki ufaklıkla aynı beğenilere sahip misiniz? Hangi meyveyi, hangi rengi seviyorsunuz? Haftanın hangi gününü tercih edersiniz? Neden?

Eğer uyarıcılar karşısında farklı insanların davranışları hep aynı olsaydı, psikoloji bilimine gerek kalmazdı. Çünkü, uyarıcı bilindiği zaman, davranışın ne olacağının bilinmesi, çok basit bir işlem olurdu. Özellikle, yukarıdaki gibi seçim ve karar durumlarında kişilerin içsel dinamikleri, davranışlarının oluşumunda büyük rol oynamaktadır.

Sizin davranışlarınızı başkalarından farklı yapan bir özelliğinizi düşünün, sonra bir arkadaşınızla tartışın.

İnsanın çevresiyle etkileşiminde üçüncü öge, kişi-çevre etkileşiminin ürünü olan davranışlardır. Önceleri, davranış sözcüğünden organizmanın yalnızca görülebilen somut vücut hareketleri anlaşılmıştır. Günümüzde ise **davranış, bir organizmada yer alan ve organizma tarafından yapılan her türlü eylem anlamına gelmektedir.** Burada, *davranış* ve *davranım* düzeylerini birbirinden ayırt etmek gerekir. **Davranım, davranışın küçük bir birimidir.** Bir organizmadaki tek bir sinir hücresinin harekete geçmesi gibi fizyolojik bir olay, davranım olarak kabul edilirken, yukarıdaki iki ufaklığın yaptıkları gibi, konuşmak, sakız çiğnemek, düşünmek, kızmak, küsmek... gibi organizma tarafından yapılan her türlü eylem de davranış olarak kabul edilmektedir. **Davranış, bir çok davranım dizisinden oluşmuş bir örüntüyü ifade eder.** Organizmada yer alan veya organizmanın yaptığı her türlü eyleme davranış diyebilmek için, söz konusu eylemin herhangi bir yolla gözlenebilir, yordanabilir veya ölçülebilir olması gerekir. Neye davranım veya davranış denileceği, yapılan araştırmanın analiz birimine göre değişir.

Ünite başındaki karikatürde kendi psikolojik analizini yapan ufaklığın, son kareden bir öncekinde görülen "düşünme" davranışı içinde yer alan davranımlar neler olabilir? Bir arkadaşınızla tartışın. İkiniz de aynı davranımları ayırt edebildiniz mi?

Psikoloji biliminin inceleme konusunu oluşturan davranışlar, nesnel olarak gözlenip ölçülebilenlerdir. Bunlar üç grupta tanımlanabilir:[3]

- **Sinir sistemi etkinlikleri ve fizyolojik süreçler:** Bunlara nöro-fizyolojik faaliyetler denir. Gözlenmesinde çeşitli araç ve teknikler kullanılır. Bir davranışa bağlı olarak duyu organlarında ve kaslarda meydana gelen faaliyetler, duyguların nöro-fizyolojik temelleri bu grupta incelenen davranışlardır. Örneğin kızma, terleme...
- **Dolaylı olarak gözlenebilen davranışlar:** Düşünme, problem çözme, akıl yürütme, duygu şeklindeki davranışlar doğrudan gözlenemez, ancak gözlenebilir davranışlardan çıkartılabilir. Örneğin üzüntü doğrudan gözlenemez, ağlama davranışından tahmin edilebilir (yordanabilir). Zeka, bir zeka testine verilen cevaplardan çıkartılır.
- **Doğrudan gözlenebilen davranışlar:** Kişinin çeşitli hareketleri, jest ve mimiklerle konuşma gibi davranışlar, bir gözlemci tarafından kolayca gözlenebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir. Bu özelliklerinden dolayı psikolojide incelenen davranışlar daha çok bu gruptandır.

Davranışın üç temel boyutu vardır: **Bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor boyutlar.** Davranışın bilişsel yönü algılama, hatırlama ve düşünme gibi düşünsel süreçlerle ilgilidir. Davranışın bu yönü çoğu zaman dışardan gözlenemez, ancak davranışlarımızı kuvvetle etkileyen ve şekillendiren özelliğe sahiptir.

Davranışların duyuşsal yönü duygularla ilgilidir. Her davranışın duyuşsal boyutu olmayabilir. Duyuşsal davranışlar sözel ("bu dersten nefret ediyorum!") veya sözel olmayan (öfkeyle yüzünü buruşturmak) yollarla ifade edilir.

Davranışların psiko-motor boyutu, davranışın bilişsel ve duyuşsal yönüne bağlı olarak ortaya çıkar. Bedensel hareketlerle ifade edilir, gözlenebilir ve ölçülebilir. Sınavda başaramayacağı düşüncesiyle kaygılanan bir öğrencinin ellerinin titremesi, iyi not alınca sevinçle bağırması gibi tepkileri davranışının psiko-motor yönüyle ilgilidir.

Psikolojinin bilimsel olma niteliği W. Wundt ile başlamıştır.

Psikolojinin Tarihçesi

Psikoloji, diğer bilim alanlarına göre yeni bir bilim alanıdır. 18. yüzyıla kadar felsefenin kapsamı içinde ele alınmış, bilimsel anlayışa uygun ilk psikoloji çalışmalarının Almanya'da, 1879'da Wilhelm Wundt tarafından başlatılmasıyla, felsefeden kopuş gerçekleşmiştir. Psikolojinin insan davranışına bilimsel yaklaşımı 20. yy'da hız kazanmıştır.

Günümüzde psikolojinin bir bilim dalı olduğu tartışmasız kabul edilmektedir. Bir bilim alanının en belirgin özelliği verileri toplama ve analiz etmede kullandığı bilimsel yöntemdir. Psikolojinin bilimsel yöntemin aşağıdaki özelliklerini taşıdığı kolaylıkla görülebilmektedir:

- Psikoloji, olgusaldır. Olmayan, gözlenemeyen konulardan, kişisel sezgi ve yargılardan bağımsızdır. Nesnel gerçeklere dayanır.
- Psikoloji, tekil olaylarla değil, genellemelere ulaştıran verilerin toplanması ve analizi yoluyla çalışır.
- Psikoloji bulguları görelidir. Mutlak doğru yoktur. Araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler, geçerlik olasılığı yüksek genellemelerdir. Bir süre sonra, yeni bulgular doğrultusunda değişebilir.
- Psikoloji sistemlidir. Belirli bir konuyu, gelişigüzel değil, belirli bir düzen çerçevesinde inceler.
- Psikoloji, kayıtlı ve birikimlidir. Bilinenler, daha sonraki bulguların temelini oluşturur.

Psikolojinin bilimsel tarihçesinde aşağıdaki çeşitli ekoller söz konusu olmuştur (1):

1. **Yapısalcılık:** Wilhelm Wundt, 1879'da bir deneysel psikoloji laboratuvarı kurmuş ve bazı psikolojik konuların bilimsel yöntemlerle incelenebileceğini göstermiştir. Wundt'un "insan davranışının kontrollü koşullarda gözlenmesi"ne yönelik bu çalışmalarından sonra psikoloji bağımsız bir bilim dalı olarak gelişmiştir. Bu görüşe göre, insan zihni çeşitli bilinç ögelerinden oluşmaktadır. Bilincin bu ögeleri, saf duyumlardır. Psikolojinin konusu bilinç, amacı ise, bilince ait ögeleri belirlemek ve çözümlemek olmalıdır. Bilinç ögelerinin birleşimi ve kurallarının incelenmesi içinde, "içe bakış" yönteminikullanmıştır. Araştırmaları, kişinin kendi duygusal durumunu ve zihinsel süreçlerini kendi

Wilhelm Wundt

kendine test etmesine, bu nedenle, içsel duygular, sezişler ve düşünceler üzerine odaklanmıştır.

2. **Davranışçı Yaklaşım:** (J. B. Watson) Davranışsal yaklaşım, davranışı, içinde oluştuğu çevre koşullarıyla açıklamaya çalışan psikologlar tarafından geliştirilmiştir. Davranışçı görüş, Yapısalcılığı yetersiz bularak, sezgiler, duygular ve düşünceler gözlenemeyeceği için, içe bakış tekniğini reddetmiş ve psikolojinin sadece gözlenebilir davranışları incelemesi gerektiğini savunmuştur. Doğa bilimlerinin yöntemlerinin psikolojide kullanılabileceği, böylece psikoloji biliminin kişisel deneyimlere dayalı öznellikten kurtarılacağı ileri sürülmüştür. Davranışların niçin olduğuna değil, nasıl oluştuğuna önem verilmiştir. Bu ekoldekiler gözlenebilen davranışları, kasların ve iç salgı bezlerinin dışarıdan gelen uyarımlara tepkisi olarak tanımlarlar. Böylece, 1920'lerden 1960'lara kadar psikoloji, "gözlenebilir davranışların bilimi" olmuştur.

J. B. Watson

Davranışçılara göre psikoloji; gözlenebilir davranışların bilimidir.

Davranışçı (behavioral) yaklaşım, kişinin içinde olup-biten biyolojik veya bilişsel süreçlerle ilgilenmez. Amacı, çevredeki uyarıcı koşullarla, ortaya çıkan davranış arasındaki ilişkiyi incelemektir. Davranışları uyaran-tepki zinciri içinde açıklar. Öğrenme sürecini çevredeki ödüllendirme koşullarına bağlar. Bu yaklaşım, karikatürümüzdeki ufaklığın, hoş, sempatik ve enteresan bir insan oluşunu, onun yaşadığı çevrenin ödüllendirme koşullarında arar.

3. **Psiko-analitik yaklaşım:** (S. Freud) ABD'de davranışsal yaklaşım güçlenirken, Avrupa'da Psiko-analitik yaklaşım yaygınlaşmıştır. Bu yaklaşım, davranışı, cinsel güdüler, toplumsal baskılar gibi bilinç dışı etkiler açısından ele alır. Freud'un çalışmaları, davranış bozukluklarının tedavisine yöneliktir. Her bireyin kendi geçmişini inceleyen "vaka çalışması" yöntemi kullanılır. İnsanın doğuştan saldırgan olduğuna inanan Freud'a göre, insan, iki temel içgüdünün etkisinde davranmaktadır: Cinsellik ve saldırganlık. Toplum tarafından hoş karşılanmayan bu duygular bilinçaltına itilirler. Bilinçaltına itilmiş isteklerin farkında olamayız, ancak onlar bizim davranışımızı etkilemeye devam ederler. Zira, bilinçaltına itilen istekler orada kaybolup gitmezler, olumlu veya olumsuz biçimde kendilerini ifade ederler. Psiko-analitik yaklaşım, dil sürçmesi, unutmalar, hatalar ve buna benzer

Sigmund Freud

Freud'a göre, insan, iki temel içgüdünün etkisinde davranmaktadır: Cinsellik ve saldırganlık.

davranışları bilinçaltındaki isteklerin ifadesi olarak kabul eder. Freud, rüyaları da bilinçaltının, uyku sırasında bilinçüstüne çıkması olarak açıklar.

Bu klasik psikoloji ekolleri, temel kavramları açısından etkilerini sürdürmekle birlikte, günümüzde yeni davranışçı, biyo-sosyal, bilişsel gelişimsel, insancıl... gibi farklı yaklaşımlar ağırlığını hissettirmektedir. Bunlardan en önemli üçüne kısaca değinilecektir.

Nöro-biyolojik yaklaşım, temel olarak zihnin ve davranışın işlevleri üzerinde durur.

4. **Nöro-biyolojik yaklaşım:** Kökenini W. James ve J. Dewey'in işlevselcilik ekolünden alır. Yapısalcılığın yetersiz olduğunu ileri süren bu ekol, Darwin'in evrim kuramından etkilenmiştir. Temel olarak zihnin ve davranışın işlevleri üzerinde durur. Kişiliği ve davranışı çevreye uyum süreci olarak ele almışlardır. Kişiliğin işlevleri üzerinde durup, öğrenme, problem çözme, motivasyon gibi çevreye uyuma yardım eden konuları incelemişlerdir. Bu yaklaşımı uygulayan bir psikolog, girişteki karikatürde kendini anlamaya çalışan ufaklığın kişilik özelliklerini ve örneğin, mutluluğunu beynin değişik bölgelerinin işlevleriyle açıklamaya çalışır. Bu psikologlara göre, havanın nemindeki ve ısısındaki değişmeler gibi, çevresel değişiklikler vücuttaki nöro-kimyasal olayları etkiler ve davranışta nöro-kimyasal değişiklikler ortaya çıkar. Örneğin, mutluluk denen ruh halinin altında iklimin etkisi olabilir.

William James

Yağmurlu günlerde kendinizi daha huzurlu hisseder misiniz? Niçin? Bir arkadaşınızla kendi durumunuzu karşılaştırın.

Hümanistler, insanı, davranışını denetleyebilen özgür bir varlık olarak ele alırlar.

5. **İnsancıl yaklaşım:** (C. Rogers) Hümanist (insancıl) psikoloji akımını savunanlar insanı, davranışını denetleyebilen özgür bir varlık olarak ele alırlar. İnsanın seçme özgürlüğünü sürekli kendini gerçekleştirme yönünde kullandığı kabul edilir. Bireyin temel doğasını, Freud'un öne sürdüğü gibi, insan-toplum çatışması olarak değil, kişinin tüm potansiyelini gerçekleştirmek, geliştirmek ve yaşamını anlamlandırmak çabasının oluşturduğuna inanılır[2]. Her bireyin tek ve benzersiz olduğu ve değerli olduğu inancı esastır. Kişilerin kendilerini algılamalarının ve benimsediği değerlerinin, davranışları üzerindeki rolü üzerinde durur, potansiyelin ortaya çıkarılmasına ve kişisel gelişime yardımcı olacak davranış değişimiyle ilgilenirler.

Bu kitabın yazarlarının hümanist yaklaşımı benimsediğini biliyor musunuz?
(Editörün notu)

6. **Bilişsel yaklaşım:** Davranışların daha çok zihinsel süreçlerle belirlendiğini savunurlar. Gestalt psikolojisi, bilişsel psikolojinin öncülüğünü yapmıştır. 1960'larda Almanya'da Bütünselcilik (Gestalt) ekolü olarak ortaya çıkan bu yaklaşım, öncekilerin parçacı yaklaşımını eleştirmektedir. Davranışların tek tek öğelerin birleşmesinden oluşmadığını, bu nedenle de bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunurlar. **"Bütün, kendini oluşturan parçaların toplamından daha fazla ve başka bir şeydir"** anlayışından hareketle, algılama ve öğrenme üzerinde çalışmışlardır. Böylece, psikoloji, başlangıçtaki ilgisi olan zihinsel süreçlere yeniden yönelmiş, insan beyninin bilgiyi nasıl depoladığı, nasıl geri getirdiğiyle ilgili konuları ele almış, yani, hem açık olarak gözlenebilen davranışların, hem de duygu, düşünce gibi içsel nitelikteki zihinsel süreçlerin bilimi olma niteliğini kazanmıştır. Okuma öğretiminde cümle yönteminin kullanılması da (bütünden parçaya) Gestalt ekolünün bulgularına dayanmaktadır.

Bilişsel psikologlar insanı edilgen bir varlık olarak değil, uyarıcıları seçerek algılayan, işleyen, anlamlandıran etken bir sistem olarak görürler.

Bilişsel psikologlar insanı edilgen bir varlık olarak değil, uyarıcıları seçerek algılayan, işleyen, anlamlandıran etken bir sistem olarak görürler. Bireyin zihninde yer alan zihinsel süreçleri inceler, dış dünyayı nasıl içselleştirip "iç dünya" olarak temsil ettiğini anlamaya çalışırlar. Bilişsel psikologlar, karikatürümüzdeki ufaklığın seçimlerini onun bilişsel süreçleriyle açıklarlar. Onun kendisi hakkındaki algılarını, içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevresinin belirlediğini vurgularlar. Bilişsel psikologlara göre, bu çocuğu yetiştiren ailenin ve yaşamını etkileyen kişilerin seçimleri, tutumları ve tavırları, onun dünyayı ve kendini belirli bir biçimde algılamasına ve belirli durumlarda belirli davranışları yapmasına yol açar. Bu çocuğun arkadaşının ise, olayları değerlendirmesi ve bilişsel süreçleri algılaması farklıdır. Bu yüzden ufaklığın davranışlarını anlamaz!

Farklı yaklaşımlar, bize insan doğasını ve karmaşık bir oluşumu olan insan davranışını açıklamakta farklı bir bakış açısı kazandırır.

Yukarıda sıralanan yaklaşımların "hangisi daha iyidir?" ya da "hangisi daha doğrudur?" sorularını sormaktan kaçınmakta yarar vardır. Her birinin daha iyi açıklayabildiği bir yön olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır[4]. Bir diğer ifadeyle her bir yaklaşım, bize insan doğasını ve karmaşık bir oluşum olan insan davranışını açıklamakta farklı bir bakış açısı kazandırır. Bütün bu yaklaşımları kitabınızın II. bölümünde "öğrenme" konularını ele alırken daha yeterli düzeyde inceleme fırsatı elde edeceksiniz. Çünkü bu yaklaşımlar "davranış değişikliği ya da yeni davranışlar kazanma süreci" olarak tanımlanan öğrenme oluşumunu da kendi bakış açılarına uygun olarak açıklar.

İnsanlar doğuştan doğru, iyi güzele mi, yoksa, yanlış, kötü ve çirkine mi eğilimlidirler?

Psikoloji Bilimini Yönlendiren İnsan Anlayışı Yaklaşımları

Yukarıdaki psikoloji yaklaşımları, o dönemde geçerli olan farklı felsefe, dünya görüşü ya da insan anlayışı ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda üç farklı insan anlayışı belirlenmektedir:

İnsan doğduğunda;

- kötüye yöneliktir, şiddet ve saldırganlık dürtüleri doğasında vardır.
- boş bir levha gibidir (tabula rasa), çevre tarafından nasıl doldurulursa öyledir.
- iyiye yönelik ve gelişime açık, aktif bir varlıktır.

1. **İnsan kötüdür anlayışı:** İnsan doğuştan bencil, saldırgan, cinsel dürtülerin güdümünde, olumsuz eğilimlere sahiptir. Kökeni dinlere dayalı bu yaklaşım, insanı dürtüler demeti olarak gören Freud'un psiko-analitik görüşlerinde tekrar ortaya çıkmıştır. Kötü eğilimlerin erken yaşlarda ceza eğitimi ile yok edileceğine inanılır.

Siz kendinizin, doğuştan bencil, saldırgan, cinsel dürtülerin güdümünde ve olumsuz eğilimlere sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

2. **"Tabula rasa" bakışı:** Yeni doğmuş çocuk ne iyidir, ne kötü. Sosyal çevresi tarafından her yönde biçimlendirilebilir. İngiliz davranışçılarının geliştirdikleri bu yaklaşım, toplumun sosyal normlarına uyum davranışı kazandırmak için, sosyal olarak istenmeyen davranışların bastırılmasını öngörür.[1]
Geleneksel eğitimde, çocuğun, kendi başına herhangi birşeyi öğrenmesinin mümkün olmadığı ve zaten bu şekilde öğrenmesinin de sakıncalı olacağı düşünülmektedir. "Çocuklar bu bilince sahip değildir. Bu yüzden onlara biz öğretmeliyiz" yaklaşımıyla, toplum tarafından doğru kabul edilen gerçekler, çocuğa öğretmen aracılığıyla öğretilmeye çalışılmaktadır. Eğitimi "davranış şekillendirmek" olarak gören geleneksel eğitim anlayışında, öğrencilerin ihtiyaç duyup duymamalarına aldırmadan, daha çok bilgi dayatılmaktadır.

Çocuk bir hamur, eğitim ise onu yoğurup istenen şekli vermek midir? Size bunu yapabildiler mi?

3. **Kendini gerçekleştirme anlayışı:** İlk olarak Fransız düşünür J.J. Rousseau'nun savunduğu "asil yabani" anlayışı, insanın doğuştan masum olduğunu, kötülüklerin toplumun etkisiyle oluştuğunu kabul eder. Bu nedenle eğitim, çocuktaki var olan "iyi" potansiyelin kısıtlanmadan özgür gelişimini sağlamaya yönelik olmalıdır. İnsancıl psikologlar ve bilişsel kuramcıların anlayışları buna yakındır. Çağdaş bilişsel yaklaşım, bireyi, öğretilen bir varlık olmaktan çok, öğrenen ve öğrenme sürecinde etkin bir varlık olarak ortaya koymaktadır. İnsan öğrenen bir varlıktır. İnsanı diğer canlılardan ayıran en belirgin özellik, edilgen değil, algılama, bellek ve düşünme yoluyla işleyen etkin bir sistem olmasıdır. Bu süreçleri kullanarak birey çevresi ve kendisi hakkında yeni bilgiler edinir, sorunları çözümler ve gelecekle ilgili planlar yapar.

Kendini gerçekleştirme, aslında psikolojik sağlığı yerinde olan çağdaş insanda bulunması gerekli aşağıdaki özelliklerdir: (Aşağıdaki özelliklerin her birine ne ölçüde sahip olduğunuzu düşünün ve kendinize (1) en az ... (5) en çok arası not verin)

( ) Kendini, başkalarını, doğayı kabul etmek,
( ) İçten geldiği gibi doğal davranmak,
( ) Kendi dışındaki sorunlara da duyarlı olmak,
( ) Takdir edebilmek,
( ) İnsan sevgisi,
( ) Derin dostluklar kurabilmek,
( ) Demokratik anlayışta olmak,
( ) İncitici olmayan espri anlayışına sahip olmak,
( ) Yaratıcılık.

Psikolojinin Alt Dalları

Psikolojinin inceleme konusunu oluşturan insan, biyolojik bir varlıktır ve topluluk içinde yaşar. Buna göre psikoloji, insanı biyolojik bir yapı olarak ele alan ve bu yapıyı inceleyen biyolojik bilimlerle, insanı bir sosyal ortam içinde ele alan sosyal bilimler arasında uzanır. Yani, psikoloji bir yandan insan davranışlarının biyolojik temellerini anlayabilmek için biyoloji, fizyoloji, biyo-kimya gibi biyolojik bilimlerle sıkı sıkıya etkileşimde bulunur, öte yandan da, insanı sosyal bir varlık olarak ele aldığından, sosyal uyarıcıların davranışı nasıl etkilediğini incelerken, sosyoloji, antropoloji gibi sosyal bilimlerle de çok yakın bir etkileşim içindedir.

Psikoloji, insanı biyolojik bir yapı olarak ele alan ve bu yapıyı inceleyen biyolojik bilimlerle, insanı bir sosyal ortam içinde ele alan sosyal bilimler arasında uzanır.

Psikolojinin fizyolojik psikoloji, karşılaştırmalı psikoloji ve deneysel psikoloji gibi bazı alt dalları, üzerinde durulan konular ve kullanılan yöntemler açısından, biyoloji ve fiziksel bilimlere daha yakındır. Sosyal psikoloji, endüstri psikolojisi ve klinik psikoloji gibi dallar ise, başta sosyoloji ve kültürel antropoloji olmak üzere sosyal bilimlere yakındır. Psikoloji, matematik ile de etkileşim içindedir. Çünkü tüm bilimler matematik ve felsefeden doğup gelişmiştir.

Bir taraftan biyolojik bilimlerle, diğer yandan da sosyal bilimlerle ilişkili olan psikoloji, doğal olarak kendi içinde de bazı dallara ayrılmıştır. Bu dalların her birinde davranış farklı bir yönüyle veya farklı bir bağlam içinde ele alınır. Psikolojinin dalları aynı zamanda birer uzmanlık alanıdır ve bunlarda uzmanlaşma, lisans üstü eğitimle elde edilir.

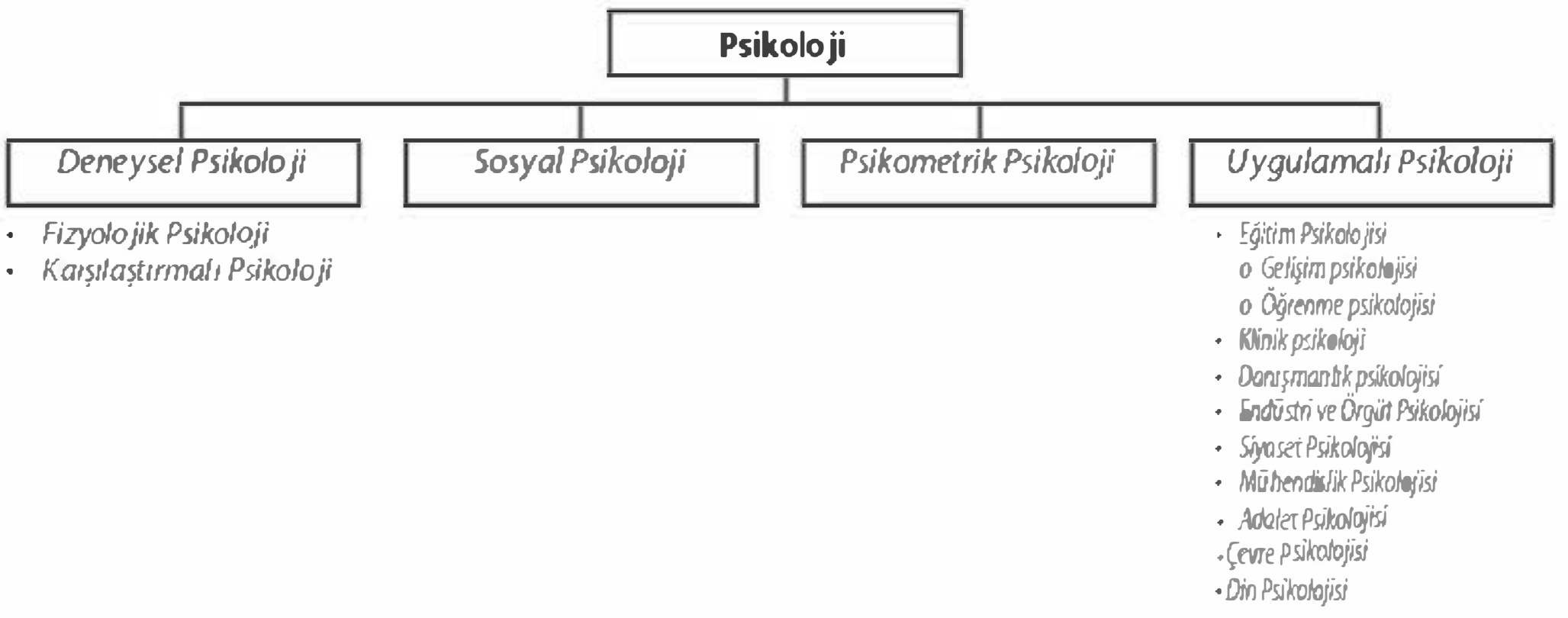
Örnek:

Gazete haberi: Öğrenciler çok karamsar. Çukurova Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Anabilim dalı tarafından 2000-2001 öğretim döneminde, liseli ergenlerdeki intihar eğilimini belirlemek amacıyla yapılan araştırma, 2.352 öğrenciden %55'inin mutsuz olduğunu, %22.4'ünün intiharı düşündüğünü,%14.1'inin de nasıl intihar edebileceği hakkında plan yaptığını ortaya koydu. İntihar düşüncesi, plan ve girişim sıklığı kızlarda daha yüksek görüldü. Öğrencilerin sorunlarını daha çok arkadaşlarıyla konuştukları, büyük bir çoğunluğun, çekindikleri ve korktukları için sorunlarını ailelerine anlatamadıkları da belirlendi (Radikal, 4 Mayıs 2002).

Yukarıdaki habere konu olan gençlere kimler, hangi açılardan yardımcı olabilirler?

Psikolojinin başlıca alt dalları aşağıda özetlenmiştir. Sıralamada, biyolojik bilimlere yakın olandan başlanmış ve sosyal bilimlere yaklaşan dallara doğru ilerlenmiştir. Biyolojik bilimlere yakın dallarda daha çok temel ve kuramsal çalışmalara ağırlık verilirken, sosyal bilimlere yakın dallarda uygulamaya dönük çalışmalar ağırlık taşır.

1. Deneysel Psikoloji: Deneysel psikologlar, davranışı anlamak, açıklamak ve kontrol edebilmek için araştırmalarında deneysel yöntem ve çoğunlukla laboratuvar ortamı kullanırlar. Bu çalışmaların ilgi alanı çok geniş olmakla birlikte, daha çok davranışın fizyolojik temelleri, duyum, algı, güdü, öğrenme ve bellek gibi konuları kapsar. Davranışın bu temel süreçlerini anlamaya, ilkeleri belirlemeye ve kuramları oluşturmaya yöneliktir. Değişik çevre koşullarının belli bir davranışı nasıl etkilediğini ve uyarıcıları ayrıntılı biçimde tanımlayıp ölçerek, uyarıcının hangi davranışı nasıl ve ne derecede etkilediğini bulmayı amaçlar. "Dersin öğretim yöntemi ile öğrencinin başarı notu arasındaki bir ilişki var mı?" sorusu deneysel psikolojinin alanı içindedir.

Deneysel psikolojiyle ilgili önemli bir alt dal olarak fizyolojik psikoloji gösterilebilir.

Yukarıdaki gazete haberindeki karamsar öğrencilerin durumu, duyu organlarının yapısı ve işleyişi, kana karışan hormonların fizyolojik sisteme ve dolayısıyla davranışlarına olan etkisi incelenerek açıklanabilir mi?

Fizyolojik psikolojide, davranışın biyolojik temellerinin incelenmesi, çeşitli davranışların birbirleriyle ilişkili yapı ve süreçlerinin belirlenmesi ve ilgili ilkelerle kuramların ortaya konması amaçlanır. Nöro-biyolojik

yaklaşımla çalışılır. Çalışmaların çoğu, sinir sistemi yapıları ile davranış arasındaki ilişkiyi inceler. Davranışı yapılandıran nörolojik konular fizyolojik psikolojinin ilgi alanına girer. Beynin fizyolojik yapısı ve davranış ilişkisi halen keşfedilecek yönleri olan ilginç bir araştırma alanıdır.

Örnek:

Bir başka örnek de aşağıdaki gazete haberinde görülmektedir: ÖSS Stresine karşı NLP (Nöro-Dilbilimsel–Programlama) ile rahatlayın. NLP'nin amacı, öğrencileri duygusal yönden sınava hazırlamak. Uzmanlara göre, sınavda başarının en önemli yolu, içteki potansiyeli fark etmektir. ÖSS'ye hazırlık süreci duygusal bir travmadır. Önlem alınmazsa, bu travma sınav sırasında ve sonrasında kalıcı izler bırakabilir. NLP ile öğrenciye sınav kaygısını en aza indirgemek öğretilmektedir. Duygusunu kontrol eden daha başarılı olmaktadır. (Radikal, 14 Haziran 2002).

2. Sosyal Psikoloji: İnsanın sosyal ortamdaki veya sosyal uyarıcılar karşısındaki davranışlarını inceleme konusu yaparlar. Kişilerin birbirlerini algılamasında rol oynayan tutumlar, değerler, normlar, kişisel çekim, ikna, itaat, uyum, boyun eğme, etkileşim gibi konularda çalışılır. Sosyal psikolojinin sosyolojiden temel farkı, inceleme birimi olarak bireyi alması, birey davranışlarının sosyal ortamdan nasıl etkilendiğini ve bireylerin sosyal ortamı nasıl değiştirmeye çalıştıklarını incelemesidir. Aynı konularla sosyologlar da ilgilenebilirler. Ancak, sosyologlar için temel inceleme birimi, bireyden çok, gruplar ve topluluklardır.

Gazete haberindeki intihara yatkın öğrenciler ve aileleriyle, sosyoloji hangi açılardan, sosyal psikoloji hangi açılardan ilgilenir?

3. Psikometrik Psikoloji: Davranışın ölçülmesi ve değerlendirilmesi, istatistik yöntemlerin psikolojiye uygulanması, davranışın açıklanmasında ve yorumlanmasında yararlanılabilecek matematiksel modellerin geliştirilmesi gibi konularla ilgilidir. Test ve ölçek geliştirme, davranışın açıklanması ve yordanmasında yararlanılabilecek istatistiksel teknik ve modellerin uygulanması ve geliştirilmesi ile araştırma model ve desenleri oluşturma üzerine çalışır. Psikolojinin diğer dallarıyla olduğu kadar, matematik, istatistik ve eğitim ile etkileşim içindedir.

4. Uygulamalı Psikoloji: Son dönemlerde gelişmiş olan ve çok geniş bir alanı belirleyen bir daldır. Psikolojinin davranışa ilişkin bulgularının, endüstri, iletişim, eğitim, sağlık gibi toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında karşılaşılan problemlerin çözümünde de yararlı olabileceği düşüncesinden kaynaklanmıştır. Buna bağlı olarak da, söz konusu alanlarda araştırma ve uygulama çalışmalarını yürütecek psikologlar

yetiştirilmeye başlanmış, böylece psikolojinin değişik uygulama alanları gelişmiştir.

Endüstri, iletişim, sağlık ve eğitim alanlarının her biri için, psikoloji biliminin teknik ve yöntemlerine ihtiyaç duyulan birer sorun örneği verebilir misiniz?

4.1. Klinik Psikolojisi: Psikolojinin en yaygın ve en eski alanlarından biridir. Bireye düşünsel, duygusal ve davranışsal düzeyde yardımcı olarak, çevresiyle daha uyumlu bir ilişki kurmasını sağlamak klinik psikolojinin amaçları içine girer. Bir yandan kişiliğin gelişmesi ve bunu etkileyen etmenler ile, davranış bozuklukları üzerinde araştırmalar yapar. Kişiliğin nasıl oluştuğunu, yapılaşmasını etkileyen değişkenleri, bireylerin kendilerine özgü davranış, düşünce ve duygu biçimlerini inceler.

Klinik psikoloji, bir yandan tıbbın çeşitli dalları, özellikle psikiyatri ile, öte yandan, psikolojinin değişik dallarıyla etkileşim içindedir. Burada üzerinde durulacak önemli bir nokta vardır: Klinik psikologlar ile psikiyatrların sıklıkla birbirlerine karıştırıldığı gözlenmektedir. Bu uzmanlar benzer hizmetler yürütmelerine karşın, psikiyatr tıp kökenli bir eğitimden geçer. Klinik psikolog ise, psikoloji kökenli bir eğitim görür.

Yukarıdaki gazete haberinde sözedilen intiharı düşünen bir öğrenciyi öncelikle klinik psikoloğa mı yoksa bir psikiyatriste mi götürmek gerekir? Her birinin yapabileceği müdahaleler nelerdir? Araştırınız.

4.2. Danışmanlık Psikolojisi: Her düzeydeki eğitim kurumunda öğrencilerin bireysel ve eğitim-öğretime ilişkin sorunlarıyla ilgilenir. Psikoloji biliminin bulguları çerçevesinde okul ortamını ve eğitim sürecini en etkin düzeye getirmeyi amaçlar. Bir yandan okul ve eğitim psikolojisiyle, öte yandan da klinik psikolojisiyle yakından ilgilidir. Öğrenci sorunlarının belirlenmesinde, onların kendilerini daha iyi tanımalarında ve bireysel sorunlarının çözümünde yardımcı olurlar, eğitsel ve mesleki yönelim konularında öğrencilere rehberlik ve danışmanlık yaparlar. Eğitimde verimin en üst düzeye ulaşması için, öğretim programı, içerik ve yöntem olarak eğitim süreci, sınıf ortamını etkileyen değişkenler, hangi konuların kime nasıl öğretileceği gibi soruları ele alırlar.

Rehberlik alanı ise, bireyin kendi yaşamının değişik yönleriyle ilgili kararlar vermesine yardımcı olabilecek bilgi ve yeterliklerinin geliştirilmesini amaçlar. Örneğin, bu öğrencilerin rehber danışmanın yardımıyla, kendi

kişiliklerine, istek ve tutumlarına uygun bir eğitim görmelerine yardımcı olunur.

4.3. Endüstri ve Örgüt Psikolojisi: Endüstri ve işletmelerde kişilerin birbirleriyle, işletmeyle, teknoloji ve araç-gereçle etkileşimi konularıyla ilgilidir. İşletmelerin verimli çalışabilmeleri için gerekli ve daha çok insan yanıyla ilgili olan yönleri araştırır, ilgili ilkeleri belirlemeye çalışır, teknik ve yöntem geliştirir ve uygular. Bir endüstri psikoloğu işletmeye personel seçme, hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programları düzenleme, personeli en verimli ve mutlu olacakları işe yerleştirme, iş ortamını verimi arttırıcı ve morali yükseltici biçimde düzenleme, iş ve verim değerlendirmesi yapma gibi konular üzerinde çalışır.

Psikolojinin yukarıda ele alınanlara ek olarak başka uygulama alanları da vardır. Bunlardan Eğitim Psikolojisi, Siyaset Psikolojisi, Uluslar Arası İlişkiler Psikolojisi, Mühendislik Psikolojisi, Askerlik Psikolojisi, Din Psikolojisi, Adalet Psikolojisi, Spor Psikolojisi gibi alt dallar sayılabilir. Burada, bizim için önemli olan Eğitim Psikolojisi yakından ele alınacaktır.

Bireyin gelişimi ve davranışlarıyla ilgilenen, uygulamalı bir bilim dalı olan eğitim, psikolojinin bulgularından en çok yararlanan alanlardandır.

Kuramsal bir bilim alanı olan psikoloji, birçok bilim alanı için bulgu üretmektedir. Birey gelişimi ve davranışlarıyla ilgilenen, uygulamalı bir bilim dalı olan eğitim, psikolojinin bulgularından en çok yararlanan alanlardandır. Yukarıda tanıtılan psikoloji alanlarının herbiri, eğitimle ilgilidir. Eğitimin bir bilim dalı olarak gelişmesi, özellikle gelişim ve öğrenme psikolojisi bilim dallarındaki gelişmelerle çok yakından ilgili olmuştur. Eğitimin bu alt psikoloji alanları ile ilişkisinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan bir bilim dalı da, eğitim psikolojisidir.

Örnek:

"İlkokul birinci sınıfta öğretmeniniz bizi aldı, okulun bodrumuna götürdü. Karanlık, izbe, örümcek ağlarıyla, birbiri üstüne atılmış masa ve sandalyelerle dolu, iğrenç bir yerdi. 'Yaramazlık edenleri buraya atarız' dedi. Ertesi gün, evde bulduğum çıra ve kibriti okula getirdim. Bodruma inip orayı yakmaya karar-lıydım. Bereket, bodrumun kapısı kilitliydi..." (Türker Alkan, Çocuklarımıza ne yapıyoruz?, 5.10.2001, Radikal Gazetesi).

Bu öğretmen eğitim psikolojisinin bulgularından haberdar mıdır? Neden?
Sizce öğretmen nasıl davranmalıydı? Neden?

Eğitim Psikolojisi

Eğitim Psikolojisi; eğitim ile psikolojinin birleştiği alanı ifade eder. İnsan davranışını çok yönlü olarak inceleyen bir bilim dalı olan psikolojinin, aynı şekilde insan gelişimiyle ilgilenen uygulamalı bir bilim alanı olan eğitimle çok yakın bir ilgisi vardır. İnsan davranışının istendik yönde gelişimini amaçlayan eğitimin, insan davranışının oluşumunu

inceleyen psikolojinin bulgularından yararlanması ve okul ortamında işe koşması gerekmektedir.

Eğitim, bireyin gelişim ve öğrenme özellikleri hakkındaki bilgiyi psikolojinin bulgularından almaktadır. Psikolojinin incelediği insan davranışlarının gelişimi ve oluşumunu etkileyen faktörlere ilişkin bilgiyi alıp eğitim durumlarında kullanır.

Psikoloji biliminin katkıları, eğitimin birey ve toplum yanının dengelenmesini, öğrenen birey olarak insan yönünün öne çıkmasını, çocuğun gelişmesi amacının esas alınmasını sağlamıştır.

Psikoloji biliminin temel kavramlarına hakim olan eğitimci, kendi davranışlarına olduğu kadar, öğrencilerinin davranışlarına da, alışılmış bakış ve anlayış biçimlerinin ötesinde bakabilir.

Eğitim, neden psikoloji ile ilgilidir?

Eğitim psikolojisi, eğitim uygulamalarının "öğreneni" vurgulayan parçasıdır. Öğrenciyi "öğrenen" olarak ele alan eğitim çabalarının merkezi'nde, öğrenme gereksinmesine, öğrenme için hazıroluş, yetenek ve güdülere sahip olan öğrencinin bulunmasına dikkatçeker. Öğretilenin, öğretim metodunun, öğretenin ancak öğrenen ile bağdaştığı, uyuştuğu ölçüde ve düzeyde anlamlı ve yararlı olacağını ortaya koyar. Öğretmen, rolünü yerine getirirken, eğitim psikolojisinin verilerinden yararlanır. Eğiteceği insanın ruhsal yapısını, nasıl öğrenip nasıl geliştiğini, sağlığını nasıl koruması gerektiğini Eğitim Psikolojisinin yardımıyla öğrenir. Öğretmen, öğrencinin yapısal ve gelişimsel özelliklerini dikkate almadan onu niçin, nasıl, ne zaman, nerede hangi yöntemlerle, hangi nitelik ve nicelikte eğitebileceğini kestiremez. Bilgiyi bulan, inceleyen, yorumlayan özerk kişilikler yetiştirmek için, öğretmen rollerinin eğitim psikolojisi açısından yeniden gözden geçirilmesinde yarar vardır. Daha çok "aktarıcı" görevini üstlenmiş olan geleneksel öğretmenin, bunun yerine "eşlik eden eğitimci" rolüne yönelmesi gerekmektedir.

Sadece başarılı öğrencileri öven bir öğretmen teşvik edici bir öğretmen midir? Neden?

Bu soruya verdiğiniz cevabı arkadaşlarınızınkilerle karşılaştırınız. Çok farklı cevaplar ortaya çıktı mı?

Özetle, eğitim psikolojisi, insanların gelişim özelliklerini ve öğrenme ilkelerini inceleyerek, eğitim ortamlarını etkili bir biçimde düzenlemeyi ve eğitim-öğretimi verimli biçimde gerçekleştirmeyi amaç edinen

Örnek:

Eğitim Psikolojisinin bulguları şunu göstermektedir: Övgü, teşvikten farklıdır. Zira, övgü, üstün başarı sergileyen veya birinci olanlar içindir. Teşvik ise her olumlu adım için verilebilir. Övgü öğrenciyi olması gerektiği yönüyle değerlendirir, teşvik ise, olduğu gibi kabul eder, çabaya önem verir.

uygulamalı bir bilim dalıdır[5]. Eğitim ortamında öğrencinin gelişimsel ve kişisel özellikleri ile bu özelliklerin öğrenmeyi nasıl etkilediğini araştırır. Öğrenme süreci, öğrenmeyi etkileyen etkenler, öğrenci, öğretmen, sınıf içi kişiler arası süreçler, öğrenme ürünleri gibi konularla ilgilenir[6]. Öğretmenlerin ders planlarını hazırlamasından, değerlendirme sürecine kadar gerçekleştirdikleri tüm etkinlikleri yerine getirmede başarılı olmalarını sağlayacak, uygulamaya yönelik, pratik bilgiler verir.

Örnek:

Özellikle ilköğretimin ilk sınıflarında, öğrenciler izin almaksızın sürekli olarak oturdukları yerlerinden kalkarlar. Bu durumda öğretmen ne yapmalıdır?

1. Yanıt: Öğrenciler bu davranışı her yaptıklarında, öğretmen tarafından yerlerine oturmaları için uyarılmalıdır. Öğrencilerin bu yönde sürekli olarak uyarılmaları, kuralı hatırlamalarını ve ona uymalarını sağlayacaktır. Eğer bu yapılmazsa, öğrenciler bu tür davranışlarını sürdüreceklerdir. Üstelik öğrencilerin kuralların uygulanmasında öğretmene olan güvenleri sarsılacaktır.

2. Yanıt: Oturduğu yerden kalkan öğrenciler, öğretmenleri tarafından ne kadar çok uyarılırlarsa, öğrencilerin yerinde oturmama davranışları o kadar artmaktadır. Ancak, öğretmen bir yandan bu çocuklara aldırmayıp, diğer yandan yerine istenen biçimde oturan öğrencileri ödüllendirdiğinde, öğrencilerin bu tür davranışlarda bulunma sıklıkları önemli ölçüde azalmaktadır.

Sizce, hangisi doğrudur?

Eğitim psikolojisi alanında, bu konuda yapılmış olan araştırma sonuçları, ikinci yanıtı ortaya çıkarmıştır.(7)

Eğitim Psikolojisinin Alt Alanları

Okul ortamında ve eğitim sürecinde verimin en üst düzeye ulaşması için gereken bulguları sağlayan gelişim psikolojisi, öğrenme psikolojisi, rehberlik ve danışmanlık psikolojisi gibi alt psikoloji dalları, Eğitim Psikolojisinin temel ilgi alanlarını oluşturmaktadır.

Gelişim Psikolojisi: Psikolojinin en eski ve yaygın dallarından biridir. İnsan davranışında, doğumdan ölüme kadar, tüm yaşamı boyunca gözlenen biyolojik ve psikolojik değişiklikleri inceler. Büyüme ve gelişme sonucu, davranış ve bilişsel sistemde ortaya çıkan değişiklikleri inceleyen psikoloji dalıdır[6]. Kişinin kronolojik yaşıyla, kalıtımsal donanımı ve içinde büyüdüğü çevre özellikleriyle, onun davranış şekli arasındaki ilişkiyi araştırır, ilgili ilkeleri belirlemeye ve açıklayıcı kuramları geliştirmeye çalışır. Gelişme ve değişmenin, şekil değiştirerek yaşamın her döne-

Eğitim psikolojisi, insanların gelişim özelliklerini ve öğrenme ilkelerini inceleyerek, eğitim ortamlarını etkili bir biçimde düzenlemeyi ve eğitim-öğretimi verimli biçimde gerçekleştirmeyi amaç edinen uygulamalı bir bilim dalıdır.

Gelişim psikolojisi, sadece bedensel ve devinsel gelişim değil, bilişsel ve kişilik gelişimi gibi tüm gelişim alanlarını inceler.

Gelişim psikolojisi; büyüme ve gelişme sonucu, davranış ve bilişsel sistemde ortaya çıkan değişiklikleri inceleyen psikoloji dalıdır.

minde devam ettiğini kanıtlayan araştırma bulgularının ışığında, çağımız gelişim psikologları, yalnız çocukluk dönemini değil, ergenlik, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık dönemlerini de çalışma alanları içine almışlardır.

Öğretmenlerin, öğrencilerin gelişim süreçlerine ilişkin bilgi sahibi olmaları gerekir. Genel olarak eğitimin amacı, öğrencinin bir bütün olarak tüm yönleriyle gelişmesine yardım etmek olduğuna göre, öğrencilerin gelişim ihtiyaç ve kapasitelerine uygun hedeflerle çalışabilmesi için, onun içinde bulunduğu gelişimsel dönemin özellikleri hakkında bilgili ve duyarlı olması gerekir. Bu nedenle, gelişim psikolojisi kapsamında, öğretmen adaylarına insan gelişimi başlığı altında, çocuğun bedensel, bilişsel, duyuşsal, sosyal gelişimi hakkında bilgi verilir[8].

Gazete haberi'ndeki öğrencilerin karamsarlıkları ve intihar eğilimindeki davranışları, ergenlik döneminin gelişimsel özellikleriyle ne derece ilişkilidir? İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin bedensel ve psiko-sosyal gelişimleri böyle bir eylem yapmalarına elverir mi? Tartışın.

Öğrenme Psikolojisi: Eğitim Psikolojisinin önemle üzerinde durduğu konulardan biri de, öğretimin niteliğini geliştirmektir. Öğretmenin öğrencilere öğretim hedefleri doğrultusunda etkili öğrenme yaşantıları

sağlayabilmesi için, her şeyden önce öğrencinin nasıl öğrendiğini kavraması gerekir. Öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini bilen öğretmen, öğrenme kuramlarına dayalı olarak geliştirilen öğretim modellerini, ilkelerini, yöntem ve tekniklerini daha kolay kavrar ve uygular. Öğrencilerin yaptıkları hataların kaynaklarını ve öğrenme güçlüklerinin nedenlerini açıklayabilir[6].

Öğrenme Psikolojisi, öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini inceler.

Niçin öğretiliyor? Çocuklar kendileri öğrenemezler mi?

Örnek:

İlkokulun ilk sınıflarında, Türkçe dersinde bir metni okuma çalışmasında öğretmen okuyacak öğrencilerin seçiminde, nasıl bir yöntem izlemelidir?

Bu soruya verdiğiniz cevabı arkadaşlarınızınkilerle karşılaştırınız. Çok farklı cevaplar ortaya çıktı mı?

Cevapların çoğu şu yönde mi: Öğretmen öğrencileri rasgele seçmelidir. Böylece sınıftaki tüm öğrenciler sıranın kendilerine gelebileceğini düşünerek, dersi dikkatle izleyeceklerdir. Eğer öğretmen öğrencileri belli bir sırayla okutursa, öğrenciler kendilerine sıranın ne zaman geleceğini bilecek ve muhtemelen yalnızca okuma sırası kendilerine yaklaştığında dikkatlerini toplayacaklardır.

Öğrenme psikolojisinin buna yanıtı şöyledir: Bu konuda yapılan araştırma sonuçlarına göre, tüm öğrencilere numara sıralarına ya da oturma düzenlerine göre sırayla okuma fırsatı verilmesi daha uygun olmaktadır. Bu yöntemde öğrenciler, sıranın kendilerine ne zaman geleceğini hesaplamakta ve okuyacakları satırları defalarca tekrar ederek çalışmaktadırlar. Okumanın öğrenilmesi ve geliştirilmesi yönünden, öğrencinin kendi kendine yaptığı bu çalışma, ve öğretmenin bu çalışmanın sonucunu izlemesi, en azından ilkokulun ilk sınıflarında, öğrencinin arkadaşlarının okumalarını dikkatlice dinlemelerinden daha olumlu sonuç vermektedir. Diğer yandan, bu yöntem yoluyla, çoğu kez yapıldığı gibi, yalnızca okuyan belli öğrencilere değil, bu tür çalışmalara daha fazla gereksinimi olan diğer öğrencilere de okuma fırsatı verilmektedir.(7)

Öğrenme psikolojisi çerçevesinde, genel öğrenme ve öğretme ilkelerinin yanısıra, farklı özellikler taşıyan bilişsel, psiko-motor ve duyuşsal öğrenme için gerekli öğrenme koşulları, kuram ve ilkeler ile öğrenme ürünlerinin öğretimine yönelik yöntem ve ilkeler üzerinde durulur. Algılama, düşünme, hatırlama, unutma, problem çözme gibi bellek süreçlerini inceleme çalışmaları da öğrenme psikolojisinin kapsamına girer.

Gelişim ve Öğrenme Psikolojisinde Kullanılan Araştırma Teknikleri

Bir bilim dalı olarak psikoloji, sistematik bilgiler bütünüdür. Psikolojide bilgi, davranışların ve ilgili diğer olayların gözlenmesi ve ölçülmesiyle elde edilir. Psikoloji biliminin temel amaçları şunlardır:

Betimleme: Birbiriyle ilişkili davranışların ve davranışları belirleyen koşulların saptanmasına yönelik araştırmalar yapma ve "Ne" olduğunu anlamaya çalışma.

Açıklama: Davranışları açıklayan genel ilkelerin ve kuramların oluşturulmasını içerir. Davranışları anlamak, betimleme ve açıklama amaçlarının gerçekleşmesiyle mümkün olur. "Nasıl" ve "Neden" sorularına yanıt bulmaya çalışma.

Yordama: Araştırmalardan elde edilen bulgulara ve/veya temel ilke ve kuramlara dayanarak, davranışları önceden tahmin etmeye yöneliktir. Şu an eldeki verilere dayanarak geleceği kestirme.

Kontrol: Bu amaç ise, davranışların istenen bir düzeye veya biçime getirilmesini içerir. Davranışların kontrolünde de araştırma bulgularına ve/veya temel ilke ve kuramlara dayanılır.

Yukarıdaki amaçlar, birbirini izleyen aşamalar niteliğindedir. Ancak, psikolojide kullanılan her araştırma yöntemi, bu amaçların tümünü birden gerçekleştiremez.

Psikoloji biliminin insan davranışını anlama amacını gerçekleştirebilmesi için, bu konuda geçerli ve güvenilir bilgiye ihtiyacı vardır. Aşağıda, bu bilimsel bilgilere ulaşmak için kullanılan araştırma teknikleri özetlenmiştir.

1. Betimsel Araştırma Teknikleri

Betimsel teknikler davranışları tanımlamayı, ortak özelliklerine göre sınıflamayı ve birbirleriyle ilişkili olanları belirlemeyi amaçlar.

1.1. Doğal Gözlem. En eski bilgi toplama tekniklerindendir. Doğal gözlemde insan davranışı doğal ortamında, araştırıcının herhangi bir müdahalesi olmaksızın gözlenir. Bu gözlem türünde araştırıcı koşulları etkilemeye veya değişkenleri kontrol etmeye çalışmaz. İnsanların doğal ortamlarında yaptıkları davranışların, onu etkileyen değişkenlerle ilişkisi içinde kapsamlı bir biçimde betimlenmesine yöneliktir. Sonraki deneysel araştırmalara iyi bir temel oluşturur.

1.2. Sistematik Gözlem: İnsan davranışı, araştırmacının ilgilendiği belli bir konuda ve belirlediği koşullar altında gözlenir. Davranışlar bir elemeden geçirilerek, sadece konuyla ilişkili davranışlar gözlenir. Psikolojinin tüm dallarında sık olarak kullanılır. Örneğin, öğrencilerin sınıf içi derse katılma davranışlarını belirlemek üzere öğretmen, uzmanlar tarafından hazırlanmış gözlem formlarından yararlanarak sistemli gözlem gerçekleştirebilir.

"Okul Deneyimi I" dersinde gittiğiniz okullarda öğrencilerin teneffüste "arkadaşlık ilişkileri" açısından ortaya koydukları davranışları gözleyip sınıf düzeylerine göre benzerlik ve farklılıkları saptamanız istenseydi, ne tür bir gözlem yapmanız gerekirdi?

1.3. Testler: Testler, kişilik özellikleri, genel ve özel yetenekler, ilgi ve tutumlar, belli bir konudaki bilgi ya da belli davranış ve özellikleri ölçmek için kullanılan araçlardır. Her test bir davranış listesidir. Testlerin geçerli ve güvenilir olması gerekir. Geçerlik, bir ölçü aracı olarak testin ölçmeyi amaçladığı özelliği ne ölçüde ölçebildiğini gösterir. Güvenirlik ise, testin değişik uygulamalarda ne dereceye kadar tutarlı ölçme yaptığını, yani hatalardan arınık ölçme yapma derecesini gösterir. Her iki teknik özellik de özel bazı yollarla belirlenir.

"Bu soruya nasıl cevap vermemi istersin? Bir aile reisi olarak mı, orta gelirli bir vatandaş olarak mı, yoksa bir parti üyesi olarak mı?"

1.4. Anket: Kişilerin belli konulardaki duygu, düşünce ve tutumlarını saptamak amacıyla hazırlanmış yazılı soru listeleridir.

1.5. Olay incelemesi: Bireyin geçmişi, ailesi ve çevresindeki kişilerle ilişkileri, sorunları gibi konularda bireyin kendisinden ve diğer kaynaklardan derinlemesine ve ayrıntılı bilgi toplama yöntemidir. Böylece durumun analiz edilerek değerlendirilmesi amaçlanır.

2. Deneysel Yöntemler

Bu tür yöntemlerle yapılan araştırmaların temel amacı, davranışın nedenlerini ve ön belirleyicilerini saptamaktır.

Deneysel yöntemler, bilimin birçok alanında büyük aşamalar kaydedilmesini sağlamıştır. Yöntem şu şekilde uygulanır[1]:

"Önemli bir kimlik krizine girdim. Beni sürekli kontrol grubuna koyuyorlar."

Deneyi yapan kişi; (1) Bir şeyleri değiştirir ya da düzenler, (2) Diğer koşulları olabildiğince sabit tutar ve (3) Değişikliklerin ya da değişimlerin incelenen durum/koşul üzerindeki etkisini saptamaya çalışır. Böylece bir neden-sonuç ilişkisini ortaya koymaya çalışır.

Bir deneyin özünü iki ya da daha çok değişkenin kullanılması oluşturur. Değişkenler (variable) "gözlenebilen ve farklı değerler alabilen özellikler" olarak tanımlanabilir[2]. Örneğin, cinsiyet bir değişkendir. Çünkü gözlenebilir bir özelliktir ve erkek ile dişi olmak üzere iki farklı değer gösterir. İncelenme açısından ideal olarak, değişkenlerin sayısal değerlerle ölçülüp ifade edilmesi tercih edilir. Örneğin boy, kilo, yaş... böyledir. Yine başarı durumu, puan olarak ifade edilebilir. Değişkenlerin sayısal olarak ifade edilmesi, üzerlerinde istatistiki işlemlerin yapılmasını da kolaylaştırır.

Bir deneyde, incelenmek üzere değişikliğe uğratılan, düzenlenen veya ayarlanan değişkene "Bağımsız değişken" denir. Bağımsız değişken sonuç üzerinde etkili olan (ETKİLEYEN) ve böylece NEDEN durumundaki değişkendir. Bağımsız değişken üzerinde oluşturulan değişiklik veya ayarlamanın sonucunda değişen ve etkilenen değişkene ise "bağımlı değişken" denir. Çünkü, diğer değişkene (bağımsız değişkene) bağımlı olarak etkilenmiş ve değişmiştir. Böylece bağımlı değişken, bir deneyde ETKİLENEN ve deneyde SONUÇ olarak gözlenen değişkendir.

Bağımsız değişkeni değiştirme: Bir deneyin denencesinde belirli bir nedenin belirli bir sonucu doğurduğu, neden ile sonuç arasında belli bir ilişkinin olduğu öne sürülür. Bu denenceyi test etmede, araştırmacı, neden olduğunu düşündüğü değişkeni bir laboratuar ortamında oluşturur ve onu değişik değerler vererek, sistematik olarak değiştirir. Bu işleme maniplasyon, değişimlenen değişkene ise, bağımsız değişken denir. Örneğin, kaygının öğrenmeye etkisini araştıran deneyde, kaygı bir denek değişkenidir. Öğrenilecek malzemedeki anlamlılık derecesinin öğrenmeye etkisini araştıran bir deneyde, malzemenin anlamlılığı, bir görev değişkenidir.

Değişimlemenin bağımlı değişkene etkisini gözleme: Bağımsız değişkendeki değişimlemelerin sonuç olayı, yani davranışı nasıl

etkilediğini gözler. Deneyde etkilemesi beklenen bu değişkene bağımlı değişken denir. Deney bulguları, davranışın bağımsız değişkendeki değişimlere bağlı olarak değiştiğini gösterirse, araştırmanın denencesi desteklenmiş olur.

Diğer değişkenleri kontrol etme: Bir deneyde sonucu, bağımsız değişkenlerden başka değişkenler de etkileyebilir. Deneyin başlangıcında araştırmacı, karıştırıcı etkide bulunabilecek değişkenleri belirler, bunların etkisini kontrol altında tutmaya çalışır. Sabit tutulan bir değişken, tüm denekleri ve bunların davranışlarını eşit biçimde etkiler. Yani, etkisi bakımından tüm davranışlarda bir ortak faktör niteliğindedir. Böylece, uygun kontrol tekniklerinin uygulandığı deneylerde, davranışta gözlenen anlamlı farklılıkların bağımsız değişkenin etkisine bağlanması mümkün olur[9].

Örnek bir deney desenini inceleyiniz:

Deneysel Araştırma Konusu: *Çalışmaya ayrılan süre ile akademik başarı oranında nasıl bir ilişki vardır?*

Hipotez (denence): *"Çalışmaya ayrılan süre arttıkça akademik başarı artar."*

Hipotez, bir ön tahmindir. Görüldüğü gibi iki değişken arasında pozitif bir ilişki olacağı tahmin edilebilir. Ancak, bu denenmek üzere ileri sürülmüş olası bir görüştür. Araştırma sonunda ya kabul edilir ya da red edilir.

Araştırmanın bağımsız değişkeni: *Çalışmaya ayrılan süre (zaman birimi olarak)*

	İŞLEM		SONUÇ
Deney Grubu (50 Öğrenci)	Çalışma süresi		Başarı puanı
	1. konu	⇨ 60 dk	.....
	2. konu	⇨ 75 dk	.....
	3. konu	⇨ 90 dk	.....
	4. konu	⇨ 105 dk	.....
	5. konu	⇨ 120 dk	.....
		⇨	$\bar{x}$ =
Kontrol Grubu (50 Öğrenci)	1. konu	⇨ 60 dk	.....
	2. konu	⇨ 60 dk	.....
	3. konu	⇨ 60 dk	.....
	4. konu	⇨ 60 dk	.....
	5. konu	⇨ 60 dk	.....
		⇨	$\bar{x}$ =

Araştırmanın bağımlı değişkeni: *Akademik başarı düzeyi (puanların aritmetik ortalaması olarak)*

Ara değişkenler: *Yaş, zekâ, cinsiyet, çalışma ortamı vb.*

Bu değişkenler, kontrol altında tutmak için sabitlenmesi diğer bir deyişle eşitlenerek, sonuç üzerindeki etkisi elemine edilmesi gereken durumlardır.

Araştırma deseni: *Yaş, zeka düzeyi, cinsiyet gibi değişkenler yönünden eşitlenen iki grup öğrenci alınır. Birinde bağımsız değişken (süre) sabit tutulacaktır (Kontrol grubu), diğerinde ise bağımsız değişken düzenli olarak artırılacaktır (Deney grubu). Sonuçta her iki grubun deney süresi aşamaları sonunda akademik başarıları ölçülecek ve elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.*

SONUÇ: *Araştırma sonucunda eğer deney grubunda her uygulama ile birlikte başarı puanları artıyor, kontrol grubunda ise yaklaşık aynı kalıyorsa, ortaya çıkan fark (diğer ara değişkenler eşitlendiğine göre) bağımsız değişkene yani sürenin artmasına bağlıdır. O halde hipotezimiz doğrulanmıştır.*

3. İstatistiksel Yöntemler

Psikoloji alanındaki ilişkisel araştırmalarda, çevrede kendiliğinden varolan ve yine kendiliğinden değişik değerler alan değişkenler incelenir. Araştırmacının, değişkenlerin oluşmasında ve değişiminde aktif rolü yoktur. Amacı, birbiriyle karşılıklı ilişki içinde olan değişkenleri belirlemektir. Bu amacın gerçekleşmesi için şu işlemlere başvurur:

- ✓ İlişkisi incelenecek kişi özellikleri (değişkenler) belirlenir. Cinsiyet gibi bazı özellikler doğrudan gözlenebilir niteliktedir. Zekâ, kaygı gibi diğer bazıları ise, doğrudan gözlenemez. Dolaylı yoldan gözlenen özellikler, bir ölçü aracına verilen tepkilerden yordanarak betimlenmeye çalışılır.

- ✓ İncelenecek değişkenlerin yukarıdaki türden özellikleri dikkate alınarak seçilen istatistiksel teknik uygulanarak değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi belirlenir. Bu belirleme sonucu, değişkenler arasında bir ilişkinin varolup olmadığı ortaya çıkarılır. Örneğin, öğretmenin sınıf içindeki sinirli davranışlarının sıklığı ile sınıfta sorunlu öğrencilerin sayısı arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Bu ilişki, değişkenlerden birinde artma oldukça, diğerinde de artmalar olduğunu göstermektedir. Öğretmenin demokratik tutumuyla, öğrencinin sınav kaygısı arasında ise, ters yönde bir ilişki elde edilebilir. Bu ilişki, değişkenlerden birinde artma oldukça, diğerinde azalma olduğu anlamına gelir. Bu ilişki istatistikte korelasyon (r) olarak ifade edilir.

Anne-baba tutumları ile çocuğun psikolojik özellikleri arasındaki ilişkiyi nasıl araştırırsınız? Nasıl bir korelasyon elde edebilirsiniz?

Boy, ten rengi... vb. fiziksel özellikler ile zekâ genetik faktörlerden daha çok etkilenen değişkenlerdir. Bu ilişkiyi test edecek bir araştırma desenini nasıl oluşturabilirsiniz?

Korelasyon –1 ile +1 arasında değişen bir sayısal değerdir ve hesaplanmasında istatistiksel formüller uygulanır. Elde edilen değer +1'e yaklaştıkça iki değişken arasında pozitif ve yüksek bir ilişki vardır. Tersine –1'e yaklaştıkça ilişki negatif ve yüksektir. Sıfıra yakın değerler ise iki değişken arasında ilişkisizliği ifade eder (nötr).

Öğretmen-öğrenci iletişiminde ters yönde (negatif) bir ilişkiyi ortaya koyan iki değişken örneği verebilir misiniz?

Değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri ortaya koyan istatistiksel araştırmalar, davranışların betimlenmesi amacına yöneliktir. Değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini incelemez. Ayrıca, iki değişken arasında belli bir miktar ilişkinin varlığı, bunlardan birinin diğerinin nedeni veya sonucu olduğu anlamına gelmeyebilir.

İnsanın gelişimini ve öğrenme sürecini incelemek için birden çok yöntem kullanılması gerekir. Kuşkusuz her yöntemin avantajlı ve sınırlı yönleri olabilir. Önemli olan, amaca uygun olarak, doğruya en yakın bulguya ulaştıracak yöntemi seçebilmektir.

Sınıf Uygulamaları

- *Sınıftaki bir arkadaşımızı gözlemeye çalışın. Özelliklerini betimleyerek kendisiyle paylaşın.*
- *İlk ve ortaöğretim öğrencilerinin psikolojik durumları ile ilgili araştırma makalelerini inceleyerek hangi araştırma yönteminin kullanıldığını saptamaya çalışın.*
- *"Öğrenci davranışlarını etkileyen psikolojik etkenler" konusunda yazılmış bir makaleyi inceleyerek sınıfta sunun.*
- *Bir öğretmene dayak konusundaki görüşlerini sorgulayan kısa bir anket uygulayacak olsanız, hangi soruları sorardınız? Bir arkadaşınızla birlikte beş anket sorusu hazırlamaya çalışın.*
- *Bir deneysel araştırma konusu bulun ve yukarıda verilen örneğe uygun olarak araştırma deseni oluşturun.*

ÖZET: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim

- ✓ Psikoloji, insan davranışını ve bu davranışların gerisindeki yapı ve süreçleri inceleyen bir bilim dalıdır. Çevre, insan ve davranışlar arasındaki etkileşimi incelemeyi amaçlar.
- ✓ Davranışlar nesnel olarak gözlenip ölçülebilir ya da dolaylı olarak yordanabilir.
- ✓ Psikoloji bilimsel olma niteliğini 1879'da W. Wundt'un ilk psikoloji laboratuvarını kurması ile kazanmaya başlamıştır. Yapısalcılık denen bu ekolden sonra, davranışçılık, psiko-analitik yaklaşım, nörobiyolojik yaklaşım, insancıl ve bilişsel yaklaşım gibi insan davranışını farklı açılardan açıklamaya çalışan kuramlar gelişmiştir.
- ✓ Psikoloji, sosyal bilimlerle biyolojik bilimler arasında yer alır. Deneysel, sosyal, psikometrik ve uygulamalı psikoloji gibi alt dalları vardır. Eğitim psikolojisi de, psikolojinin bulgularının eğitim alanına uygulanması ile gelişmiş bir alt daldır. Özellikle gelişim ve öğrenme gibi alt alanları kapsar.
- ✓ Psikoloji, insan davranışlarını betimleme, açıklama, yordama ve kontrol etme gibi amaçlara yöneliktir. Bu işlevleri yerine getirmek için betimsel, deneysel ve istatistiksel yöntemleri kullanarak veri toplar, bunları sınıflandırır ve anlamlandırır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Bebeklerin kişilikleri doğduklarında şekillenmemiş bir kil kütlesi gibidir. Geçirdikleri yaşantılar, kişiliklerini bir heykeltıraşın kil kütlesini şekillendirmesine benzer biçimde şekillendirir.

Yukarıdaki görüşü savunan yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir? (2007)

A) Davranışçı
B) Psikoanalitik
C) Bilişsel
D) Ekolojik
E) Yapısalcı

2. Bir araştırmacı çocukların yaşa bağlı konuşma gelişimi örüntüsünü incelemek ister. Bu amaçla iki, dört ve altı yaşlarından ellişer çocuğu rastgele örnekleme yöntemiyle seçerek toplam 150 çocuktan tek seferde veri toplar. Daha sonra verileri çözümleyerek farklı yaşlarda dil gelişimine ilişkin genellenebilir sonuçlar ortaya koyar.

Bu araştırmacının kullandığı araştırma yöntemi aşağıdakilerden hangisidir? (2010)

A) Meta-analiz
B) Kesitsel
C) Örnek olay
D) Nitel
E) İzleme

3. Kuramsal olarak insanların koşullanma yoluyla her durum ya da uyarıcıdan korkmayı öğrenmeleri mümkün olmakla birlikte pratikte insanların doğası gereği kendileri için tehlikeli olan durum ya da uyarıcılardan korkmayı daha çabuk öğrendikleri görülmektedir. Bu da insanların bazı durum ya da uyarıcılardan korkmaya —- olarak yatkın olduğunu göstermektedir.

Parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir? (2011)

A) bilişsel
B) davranışsal
C) sezgisel
D) biyolojik
E) kültürel

Gelişimin Doğası

*Prof. Dr. Betül Aydın**
İstanbul Bilim Üniversitesi

2

Öğrenme Hedefleri

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *Gelişimle ilgili temel kavramları tanımlayabilecek,*
- *Gelişim alanlarını kavrayabilecek,*
- *Gelişimin ilkelerini açıklayabilecek,*
- *Gelişim dönemlerini tanımlayabilecek,*
- *Gelişim görevlerini açıklayabilecek,*
- *Gelişimin biyolojik ve çevresel temellerini kavrayabilecek,*
- *Öğretmenler için gelişimin doğasını bilmenin önemini ana hatlarıyla açıklayabileceksiniz.*

İçindekiler

- *Giriş*
- *Gelişimle İlgili Temel Kavramlar*
- *Gelişim Alanları*
- *Gelişimin Biyolojik ve Çevresel Temelleri*
- *Gelişimin İlkeleri*
- *Gelişim Dönemleri ve Gelişim Görevleri*
- *Öğretmenler İçin Gelişimin Doğasını Bilmek Neden Gereklidir?*

Düşünelim, Tartışalım

- İlk çocukluk gelişim görevleri gerçekleşmediği zaman, bunun yansımaları nasıl olabilir? Düşünüp tartışalım.
- Akranlarına göre çok geç ilköğretime başlayan bir kişinin öğrenmesi ve başarı durumu nasıl olabilir? Düşünüp tartışalım.
- Gelişim niçin alanlar itibariyle incelenmektedir? Bunun önemini ve birbirleri ile olan etkileşimlerini düşünüp tartışalım.
- Gelişimde, öğrenme ve yaşantı mı, yoksa kalıtım mı daha önemlidir? Düşünüp tartışalım.

(*) Prof. Dr. Betül Aydın. Balıkesir'de doğmuştur. Orta öğrenimini Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümünü bitirmiştir. Aynı üniversitede doktora yapmış, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi olmuştur. Halen İstanbul Bilim Ünirsitesinde görev yapmaktadır. "Çocuk ve Ergen Psikolojisi" isimli bir kitabı bulunmaktadır. Ayrıca "Social Citation Index"e girmiş, yurtdışı ve yurtiçi makaleleri vardır.

Örnek Olay

Ayşe Öğretmenin Anıları

Ayşe öğretmen atandığı ilköğretim okulunda öğrencileriyle ilk kez karşılaşmanın telaş ve heyecanını yaşıyordu. Bahçede açılış merasimi yapıldıktan sonra o da yeni öğrencileriyle birlikte sınıfına girdi. Bazı öğrencilerin annelerinden ayrılıp sınıfa gelmeleri bir hayli zaman aldı.

Öğrencilerin bir kısmı mutlu, neşeli; bir kısmı şaşkın ve ürkek bir haldeyken bazıları da ağlıyor ve annelerinden ayrılmak istemiyorlardı.

Ayşe öğretmen bir müddet sonra sınıfın kapısını kapatıp öğrencilerine ilk hocalık heyecanı ile şarkılar söyletti. Bazı öğrenciler hemen öğrendiler. Oysa bazılarının şarkı sözlerini öğrenmeleri haftalar aldı. Daha sonraki günlerde çizgi çalışmaları yaptılar. Bazı sıralardaki çocukların kalem tutan elleri, kolları birbirlerine değdi ve rahatsız oldular. Sol elini kullanan Ahmet ile sağ elini kullanan Ali arasında bu nedenle anlaşmazlık oldu. Ayşe öğretmene birbirlerini şikayet ettiler.

Ayşe öğretmen ilerleyen günlerde ufak sıkıntılar çekti. Çocukların söyleneni anlama ve sınıf kurallarını özümleme beceri'leri birbirlerinden çok farklıydı. Sınıftaki iki üç öğrenci vardı ki yerlerinde duramıyorlardı. Sınıfın içinde dolaşıyor ve diğer çocukların dikkatini dağıtıp sınıf içi disiplini bozuyorlardı. Bazı öğrenciler ise aksine, çok istekli ve mutluydular. Bir kısım öğrenci vardı ki henüz ilk günkü ürekliklerini üzerlerinden atamamış, içlerine kapanıp arkadaş edinemiyorlardı. Bu çocuklar adeta kendi dünyalarında yaşıyorlardı ve derse katılmıyorlardı.

Ayşe öğretmen çocukların ilgileri'nin farklı olduğunu biliyordu. Öğrencilerinden biri çizgi çalışması yapılmasından hoşlanırken, diğer öğrencisi resim yapmaktan hoşlanıyordu. Ayşe öğretmen gene biliyordu ki 1 – 2 ay geçince öğrencileri farklı şeylerden hoşlansa da dersi dinleyecekler, sorular soracaklar ve zil çalınca dışarı çıkıp kovalamaca, saklambaç oynayacaklardı. Ancak okula uyum sağlama konusunda 'hazır oluş' düzeyleri farklıydı. Ve yine biliyordu ki, aynı yaşta olsa da her çocuk kendine özgü gelişim özellikleri taşıyordu. "İşte güçlük buradan kaynaklanıyor!..." diye içini çekti Ayşe öğretmen; "Her çocuğu tanımak ve bireysel farklılıklarına göre değişik öğrenme etkinlikleri gerçekleştirebilmek!" Ve kendi kendine konuştu: –"İşte öğretmenliği sanat yapan da bu!..."

Giriş

Gelişim, doğum öncesi dönemden yaşamın sonuna kadar devam eden bir süreç olarak ele alınmaktadır. Gelişimin bu denli geniş bir zaman yelpazesini kapsaması beraberinde pek çok kuramın, yöntemin ve görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gelişim psikologları da sadece gelişimin tanımını yapmak yerine bütün kavram ve ilkeleri, gelişim aşamalarındaki sıraları, neden - sonuç ilişkileri ile gelişimsel değişimleri açıklama çabasına girmişlerdir.

Gelişim araştırmalarına baktığımızda, uzun yıllar çocuk, yetişkinin minyatürü olarak algılanmıştır. Farklılığın sadece fiziksel özelliklerden kaynaklandığı görüşü benimsenmiş ve gelişim aşamalarından bahsedilmemiştir. Daha sonra Locke, çocuğun kendine özgü olduğunu, yetişkinin minyatürü olmadığını ancak yetiştirme ve eğitim ile yetişkin gibi davranacağını savunmuştur. Locke'a göre organizma doğuştan boş bir levha gibidir ve çocuğun beyninde oluşan her ne ise o da tamamen öğrenme ve tecrübe ile oluşmuştur. Daha önceden Plato, Descartes ve diğer filozoflar bireyin doğuştan getirdikleri özellikler üzerinde dururken, Locke gelişimde bu özellikleri kabul etmesine rağmen çevrenin etkisi, bağ kurma, taklit, ödül ve ceza gibi pekiştireçlerle yani öğrenme ile gelişimin oluştuğunu savunmaktadır. Öte yandan Roussea da Locke gibi çocuğun ayrı bir birey olduğunu kabul etmekle birlikte çocuğun boş bir levhadan oluşmadığını savunmaktadır. Roussea, çocuğun kendine has duygu ve düşünce şemalarının olduğunu ve doğanın kanunu gereği bunların zamanla değiştiğini, daha karmaşık bir hale geldiğini ifade etmektedir. Bu nedenle de çocuk, doğası gereği farklı aşamalarda farklı özellikler ve beceriler geliştirecektir, çevre çok da önemli değildir. Ancak bazı gelişim psikologları Roussea'nın aksine bireyin sosyal dünya ile etkileşim içinde ve bu dünya içinde geliştiğini ifade eder.

Bu temel kuramların amacı gelişimin doğasını anlamaktır. Gelişim psikologları tarafından gelişimin doğal bir süreç olduğu ya da dış etkenlerin etkisi ile oluştuğu halen tartışılmakta ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çabalar gelişimde büyüme, olgunlaşma, hazır oluş, kritik dönem, öğrenme, tekrar gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur[1].

Gelişimle İlgili Temel Kavramlar

Gelişim

Döllenmeden ölüme kadar süren yaşam dönemi içinde organizmada gözlenen düzenli ve sürekli değişikliklerdir. Büyüme, olgunlaşma, öğrenme ve yaşantı sonucu kişide gözlenebilir nitelik ve nicelik boyutundaki değişiklikleri içerir[2].

Şekil 2.1. Gelişim Süreci

Büyüme

Büyüme, bireyin fizik yapısında zamana bağlı olarak meydana gelen nicelik boyutundaki değişikliklerdir. Doğum öncesi dönemde hücre çoğalması ve doğum sonrasında da aylara veya yıllara göre fizik yapıda meydana gelen değişiklikler büyümenin sonucudur. Büyüme yaşa bağlı olarak gözlenen değişikliklerdir[3].

Olgunlaşma

Olgunlaşma, büyüme süresinde kişinin genetik yapısının yönlendirmesiyle oluşan biyolojik boyuttaki gözlenir, fonksiyonel değişikliklerdir. Diğer bir deyişle büyüyen organizmanın kendinden beklenilen işlevleri yerine getirebilecek fizyolojik güce ulaşmasıdır.

Çocuklarda düzenli bir sıra içerisinde biyolojik yapının etkisiyle gözlenen davranış değişiklikleri, olgunlaşma neticesinde gerçekleşir.

Çocuklar iki ayak üzerinde durmaya başladıktan sonra adım atıp yürüyebilir. Henüz dengesini sağlayamayan bir çocuğun yürümesi mümkün değildir. Normal koşullarda bütün çocuklar ortalama bir yaşında yürürler.

Olgunlaşma çevre faktörlerinden oldukça bağımsızdır. Çevre normal koşullarda olgunlaşmayı etkilememektedir. Çevre koşullarında uyarıcı yoksunluğunun yoğun olmadığı durumlarda çocuklar yürümeyi öğrenir. İnsanın biyolojik donanımı yürüme davranışı için programlanmıştır[4].

Öğrenme

Gelişimin gerçekleşmesi için büyüme ve olgunlaşmanın yanı sıra öğrenme sürecinin olması da gereklidir. Öğrenme, tekrar veya yaşantı sonucu davranışta gözlenen kalıcı değişiklikleri kapsar. Belli bir olgunluğa erişmiş olan çocuğun yeni bir davranış kazanabilmesi için çevrenin desteği önemlidir. Parmak kasları büyümüş ve olgunlaşmış olan bir çocuğun piyano çalabilmesi için gerekli çevre koşullarının oluşması gerekmektedir. Öğretme ve öğrenme sürecinin başlaması, piyano çalma becerisinin gelişimi için zorunlu bir durumdur[5].

Öğrenme, tekrar veya yaşantı sonucu davranışta gözlenen kalıcı değişiklikleri kapsar.

Sonuç olarak gelişim; büyüme, olgunlaşma ve öğrenme süreçleri açısından gözlenen değişiklikler kümesidir.

Gelişim; büyüme, olgunlaşma ve öğrenme süreçleri açısından gözlenen değişiklikler kümesidir.

Hazır Bulunuşluk

Hazır bulunuşluk yeni bir öğrenme durumunda, bireyin önceden sahip olduğu özelliklerin tümünü kapsar. Bireyin yaşı, gelişimi, olgunluk seviyesi, tutumu, motivasyonu ve sağlık durumu yeni öğrenme ortamında etkili olan unsurlardır[6].

Okul çağına gelmiş olan bir çocuğun yaşı ve gelişimi kadar okula karşı tutum ve motivasyonu da onun okula hazır bulunuşluk halini belirleyici olmaktadır.

Kritik Dönem

Kritik dönem; eğitim ortamında bireylerin yaş değişkenine göre belirli becerileri kazanma ve öğrenme konusunda avantajlı olduğu bir dönemdir. Yaşa ve kazanılacak beceriye göre değişik öğrenme durumları için farklı kritik dönemler vardır ve her bir kritik dönem bir önceki evreye göre daha üst düzey bir öğrenmeye hazırlık aşamasıdır. Uyarıcıların en güçlü etkiyi yaratacağı dönem olan kritik dönemde, öğrenmenin gerçekleşmesi önemlidir. Kritik dönem atlatıldıktan sonra, uyarıcılara maruz kalma etkili bir öğrenmenin gerçekleşmesini mümkün kılmaz. İlköğretim çağında okula gitme fırsatı olmayan erişkinin daha sonra öğrenme süresi daha uzun olmakta ve daha zor öğrenmektedir.

Bir bebeğin yürümeyi öğrenmesi için kritik dönem hangi aylardır?

Kritik dönem belirli bir zaman diliminde belirgin bazı özelliklerin ön planda olduğu ve bu özelliklerin uyarılmasının önemli olduğu bir dönemdir. İnsan hayatında ilk ayların beynin anatomik gelişimi, dış faktörlerin etkisi ile bir ağ oluşturduğu, bir ana model kurulduğu ve ömür

boyu öğrenilenlerin, yaşananların bu ana modele yerleştirildiği kabul edilmektedir [7]. Yaşamın ilk ayları çevresel uyarıcıların kaydedilmesi yönünden sonraki yaşantımız açısından kritik bir dönemdir.

Gelişimin Biyolojik ve Çevresel Temelleri

İnsan gelişimini belirleyici hususların temelinde kalıtım ve çevre vardır. Araştırmacıların gözlemleri ve çalışma verileri gelişim alanlarına göre incelendiğinde kalıtım veya çevre faktörünün tek başına etkili olmadığını göstermektedir. Gelişim, kalıtım ile çevrenin etkileşimi neticesinde gerçekleşmektedir.

Gelişim, kalıtım ile çevrenin etkileşimi neticesinde gerçekleşmektedir.

Gelişim psikologlarının hemfikir olduğu görüş doğrultusunda kalıtımın inkar edilmesi veya çevre faktörünün gelişim üzerindeki etkisinin inkar edilmesi mümkün değildir. Ancak bilimsel bakış açısına göre bazı uzmanlar kalıtımın (genlerin) etkilerinin, bazı uzmanlar ise çevrenin (sosyo-kültürel ortam, doğum sırası vb.) etkilerinin daha ağırlıklı bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır.

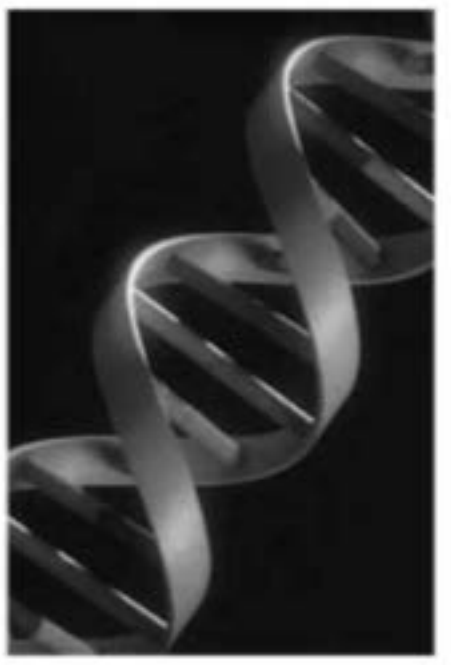
Kalıtım

Genotip ve fenotip kavramları canlının kalıtımsal yapısını tanımlamaktadır. Kişiye has özellikler kümesi olan fenotip, bireyin genotipindeki özelliklerin gözlenebilir yansımalarıdır.

İnsanın yaşamı döllenme ile başlar. Annenin yumurtası ile babadan gelen spermin döllenmesi neticesinde zigot oluşur ve yeni bir yaşam başlamış olur. Yumurta ve spermde bulunan 23'er adet kromozomun birleşmesiyle zigotun çekirdeğinde 46 adet kromozom bulunur. Her kromozomda 20.000 adet gen vardır. DNA adı verilen moleküller genlerin yapı taşlarıdır. DNA'nın molekül yapısı spiral bir merdiven şeklindedir ve "yaşamın özü"nü belirleyen genler değişik kombinasyonlarla DNA molekülünde dizilmiştir. Burada kişinin bütün kalıtımsal özellikleri ile ilgili veriler kodlanmıştır. Her yumurta ve spermde farklı kombinasyonlar vardır ve yüzlerce yumurta ve spermden sadece birinin döllenmesi ihtimal dahilindedir. Bu nedenle bir anne babadan farklı özelliklere sahip çocuklar doğar. Sadece tek bir yumurta ile tek bir spermin döllenmesi ve döllenmiş yumurtanın bölünmesiyle ile oluşan tek yumurta ikizlerinde genetik kodlama tıpatıp aynı olmaktadır[2].

Genotip ve fenotip kavramları canlının kalıtımsal yapısını tanımlamaktadır. Genotip, canlının ana babasından kalıtımla sahip olduğu genetik kodlamanın genelini açıklar. Oysa bireyde gözlenen veya değerlendiri-

lebilen özellikler genotipin ancak bir kısmıdır. Kişinin fiziksel özellikleri, kişiliği, zekası, eğilimleri gibi kişiye has özellikleri fenotip kavramını açıklar. Başka bir ifade ile kişiye has özellikler kümesi olan **fenotip**, bireyin genotipindeki özelliklerin gözlenebilir yansımalarıdır. Genetik donanım içerisinde var olan özelliklerden (genotip), bireyin gelişim alanlarına yansıyanlarında (fenotip) belirleyici olan çevredir[2].

DNA'nın molekül yapısı.

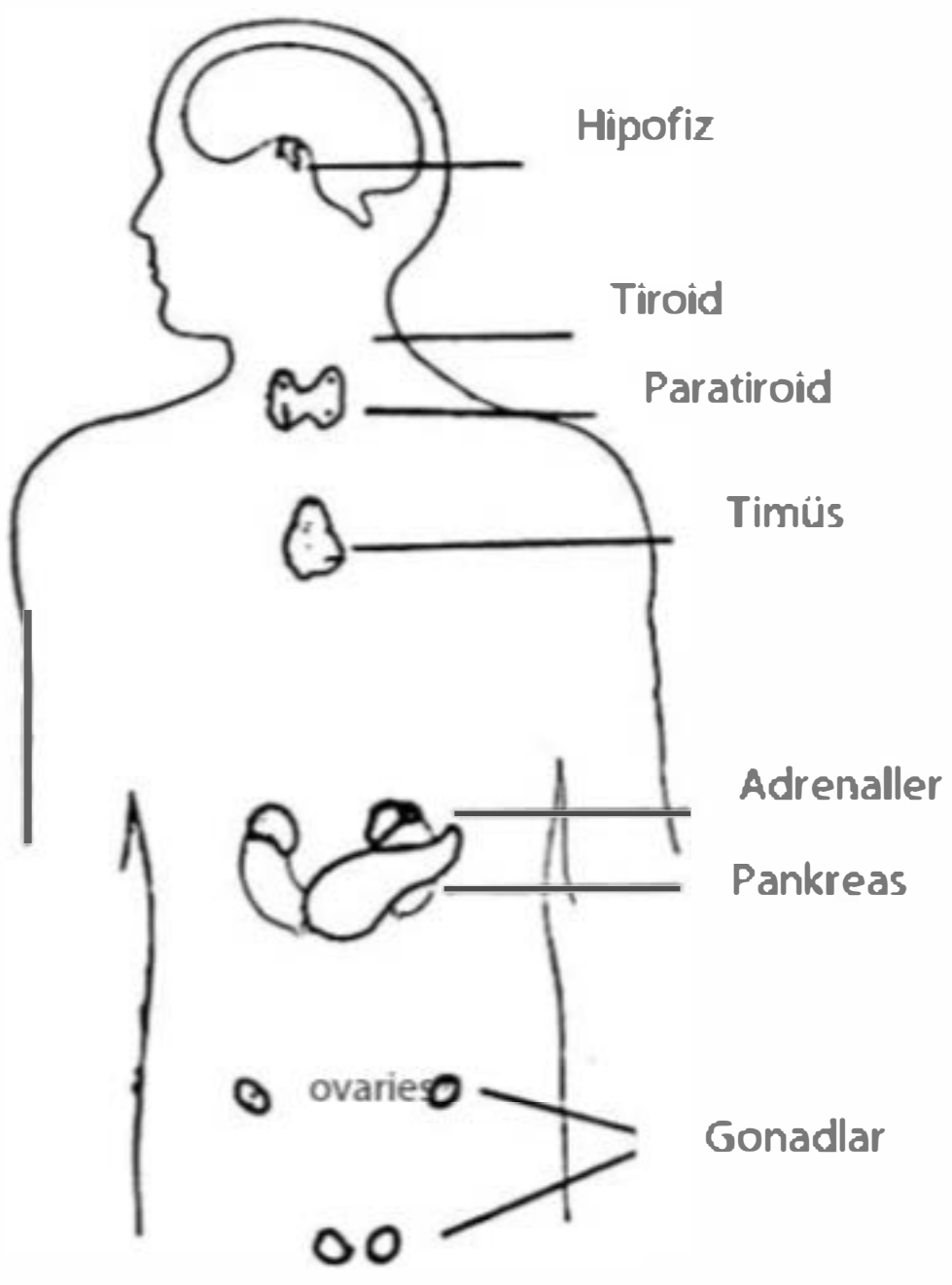
Annenize ve babanıza ya da büyükanne-büyükbabanıza benzeyen yönleriniz var mı? Varsa neler? Bunlar dış görünüşünüzle mi yoksa kişilik özelliklerinizle mi ilgili?

Kalıtım, gelişim sürecini etkileyen önemli faktörlerden birisidir. Gelişimin çeşitli alanlarında, kalıtımın etkili olduğu kabul edilmektedir.

Öyle ki fiziki yapı, boy uzunluğu, yağ hücrelerinin dağılımı, zekânın sınırları genotip tarafından belirlenmiştir. Spor imkanı, sağlıklı veya aşırı beslenme, bilişsel yapı, uyarıcı ortam (çevre) ise fenotipi belirlemektedir.

Hormonlar: Gelişimin biyolojik temellerinde hormonların payı da büyüktür. Endokrin (iç salgı) bezlerinden salgılanan hormonlar kan yoluyla bütün vücuda yayılırlar ve hedef organı tetiklerler. Hormonlar vücut büyüklüğünü, iç dengeyi ve üremeyi sağlar. Büyüme ve gelişme de hormonlar aracılığı ile ayarlanır.

Hipofiz Bezi: Hipofiz bezi vücuttaki birçok olayı düzenleyen hormonları salgılar. Hipofiz hormonları diğer endokrin bezlerinin salgılarını da denetler. Salgıladığı hormonlardan biri olan somatotropin hormonunun büyüme çağından sonra fazla salgılanması halinde el, ayak ve kafatası kemikleri orantısız olarak büyür. Bu anormallik "akromegali"dir.

Şekil 2.2. İç Salgı Bezleri

Tiroit ve Paratiroit Bezi: Tiroit bezi boyun bölgesinde, soluk borusunun iki yanında bulunan iki parçalı bir bezdir. Bu bezden Tiroksin hormonu salgılanır. Tiroksin vücut metabolizmasını düzenler. Bu hormonun küçük yaşlarda fazla salgılanması, "kretenizm" denilen cücelik ve zeka geriliğine neden olur. Tiroksin hormonunun erişkinlik yıllarında az salgılanması da metabolizmayı yavaşlatır ve uyuşukluk, vücut ısısında düşmeye neden olur.

Kalsiyum metabolizması da tiroit ve paratiroit bezlerinden salgılanan hormonlar tarafından düzenlenir.

Paratiroit bezi, ayrıca vücudun fosfor dengesini, kemiklerin gelişimini, kasların ve sinir sisteminin çalışmasını etkiler.

Böbrek Üstü Bezleri: Böbrek üstü bezleri böbreklerin üstünde bulunur ve böbreklerle doğrudan ilişkisi yoktur. Böbrek üstü bezlerinden çok sayıda hormon salgılanır. Bu hormonlardan bazıları şunlardır:

Kortizol; vücuttaki kan şekerini arttırır ve karbonhidrat, yağ, protein metabolizmasını düzenler.

Adrenal Eşey Hormonları; az miktarda da olsa eşey hormon görevi yaparlar. Erkek çocuklarda adrenal korteks fazla çalışırsa, çocuk normal zamandan önce ergenliğe girer. Kızlarda korteks fazla çalışırsa ses kalınlaşır, sakal çıkar, eşeysel organlar körelir ve erkeksi özellikler görülür.

Adrenalin ve Noradrenalin Hormonları; heyecan, korku, sinirlenme ve üzüntü durumlarında adrenalin hormonunun salgılanması artar. Zor anlarda, güçlük yaşandığı durumlarda kandaki seviyesi artar ve bizi böyle durumlara hazırlar. Kandaki glikoz artar, kalbin atışı hızlanır, kan basıncı yükselir. Noradrenalin hormonu ise adrenalin hormonunun oluşturduğu etkileri normal seviyesine indirerek organizmanın daha fazla yorulmamasını sağlar.

Eşeysel (cinslik) Bezler: Eşeysel bezler ergenlik döneminden sonra hipofiz bezinin etkisiyle faaliyet gösterir. Dişilerde bulunan bir çift yumurtalık ergenlik dönemine ulaşıldığında "östrojen" ve "progesteron" hormonlarını salgılar. Östrojen dişilere has ses gelişimi, üreme organlarının gelişimi, dişiye özgü vücut yapısının kazanılmasını sağlar.

Progesteron hormonu ise gebeliğe hazırlanmada önemlidir.

Testisten salgılanan testosteron hormonu erkeklerde sakal, bıyık çıkması, kılların büyümesi, sesin kalınlaşması, kemiklerin gelişmesi, erkek tipli kas yapısının ortaya çıkmasından sorumludur.

İç salgı bezlerinin çalışması ve hormonların salgılanması kişinin büyümesini ve cinsine has fiziki yapıyı kazanmasını sağlar. İç salgı bezlerinin çalışması iklim, beslenme, kalıtım ve yaşam koşullarından etkilenir[8].

Çevre

Doğum öncesi ve doğum sonrası gelişimi etkileyen çevre faktörleri kalıtım bağlamında sahip olunan özelliklerin ortaya çıkmasını sağlar. Gelişimin biyolojik yapıları önemli ölçüde çevreden etkilenir. Gelişimi doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilecek çevre faktörleri aşağıda belirtilmiştir:

Hastalık: Annenin hamileyken geçirdiği hastalıklar arasında şeker hastalığı, yüksek tansiyon, şişmanlık gibi metabolizma hastalıkları ölü doğumlara veya düşüklere sebep olabilmektedir. Ayrıca virütik hastalıklar (kızamıkçık, grip, suçiçeği vb.) sağır, geri zekalı, kör veya kalp rahatsızlığı olan bebeklerin doğumuna yol açabilir.

Doğum sonrası dönemde geçirilen hastalıkların da bebek üzerinde çeşitli olumsuz etkileri olabilmektedir. Yeni doğmuş bebeklerde geçirilen ağır fizyolojik sarılık, ateşlenmeler gerekli müdahale yapılmadığı takdirde yapısal bozukluklara neden olmaktadır. Uzun süren kronik hastalıklar ise büyümenin yavaşlaması ile sonuçlanır. Ancak hastalık geçtikten sonra bebeğin büyüme hızı artar ve akranlarının ortalama değerine ulaşır.

Kimyasallar ve Çevre Kirliliği: Doğum öncesi dönemde annenin doktor denetimi dışında kullandığı muhtelif ilaçlar, sigara, çevre kirliliği düşüklere veya düşük kilolu bebeklerin doğmasına neden olmaktadır. Civa, kükürt dioksit, asbest, kurşun ve çeşitli zirai mücadele ilaçları (pestisidler) erişkin kişilere yaptığı hasarlardan fazlasını embriyo, fetüs veya küçük çocuklar üzerinde yapmaktadır[9].

Erken doğum, düşük yapma ve bebek ölümleri oranlarının, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerde daha yüksek olmasının nedenleri nelerdir? Tartışınız.

Beslenme: Annenin kötü beslenmesi fetüsü de etkilemektedir. Büyüme gecikmeleri, büyüme yavaşlamaları fetüste görebileceğimiz kusurlardır. Hamilelikte annenin kötü beslenmesi fetüsü de olumsuz yönde etkilemektedir. Doğum sonrası dönemde ise yeterli protein ihtiyacının alınmaması kavruk gençlerin yetişmesine sebep olmaktadır. Özellikle tahıl ağırlıklı beslenme durumunda kalıtımsal olarak var olan potansiyel, en üst fiziksel gelişim noktasına ulaşamamaktadır.

Stres: Hamilelikte annenin yaşadığı stres, aşırı uyarılma, aşırı heyecan ve korkuların fetüste damak, dudak gelişimini aksattığı kabul edilmektedir. Ayrıca yoğun stres altında geçen hamilelik dönemi sonunda düşük kilolu, sinirli ve sindirim sorunları olan bebeklerin doğma olasılığı yüksektir.

Doğum sonrası dönemde ailenin veya aile üyelerinden birinin yoğun stres altında olması aile içi ilişkileri olumsuz etkiler. Çocukların veya aile üyelerinin psiko-sosyal gelişimi ve bilişsel fonksiyonları da etkilenir.

Diğer Faktörler: Kişinin gelişimini etkileyen çevre çok geniş bir kavramdır. Şu ana kadar sözü geçen etmenlerin dışında; içinde yetiştiği kültür, akrabaları, ailesi, iş veya arkadaş çevresi, okulu, öğretmenleri, ana baba tutumları, doğum sırası, cinsiyet, boşanmalar ve göç olgusu gibi hususların tümü bireyin fiziksel, bilişsel veya psiko-sosyal gelişimini etkileyebilmektedir.

Anne babaların özgeçmişleri ve kendi anne baba tutumları, onların annelik ve babalık davranışlarını belirlemektedir. Otoriter bir ailede yetişmiş olan kişilerin kendi çocuklarına davranışları da genellikle baskıcı olmaktadır. Bazı durumlar ise aksi yönde aşırı hoşgörülü davranışlar sergilemeleriyle neticelenir. Her iki durumun da çocukların kişilik yapısına yansıyan olumsuz neticeleri mevcuttur.

Kişinin doğum sırasının ilk, ortanca veya ailenin en küçüğü olma durumu da önemli çevre koşullarından biridir. Aileler ilk çocuğa daha özenle, titizlikle yaklaşarak onun daha bağımlı bir çocuk olmasına fırsat tanımış olurlar. İkinci veya üçüncü çocukta aile çocuk yetiştirme konusunda belirli bir deneyim kazanmış olacağı için daha az kaygılı olmaktadır. Bu durumun neticesinde de ikinci ve üçüncü çocuklarını daha rahat büyütürler. İkinci ve üçüncü çocukların benlik algıları daha yüksek ve daha bağımsız olma eğilimindedirler.

Gelişim İlkeleri

İnsan gelişimini inceleyen gelişim psikologları gelişimin evrensel ilkeleri olduğu konusunda hem fikirdirler. İnsan gelişimi söz konusu ilkeler doğrultusunda oluşmaktadır. Bu ilkelerden bazıları şunlardır:

Gelişim kalıtım ve çevrenin etkileşimiyle gerçekleşir.

Kalıtım yoluyla var olan özelliklerimiz çevre koşullarıyla etkileşime girerek gelişimi belirler. Bireyin sahip olduğu özellikler, genlerin belirlediği sınırlar içinde çevreyle etkileşim içinde biçimlenir.

Örneğin, kalıtım yoluyla sahip olunan müzik yeteneğinin ortaya çıkması için bireyin bu yeteneğini geliştirici bir ortamda olması gerekmektedir. İyi bir müzik eğitimi almadığı takdirde bu yeteneğin yeterince gelişmesi söz konusu olmayacaktır.

Gelişim sürekli bir oluşumdur ve aşamalar halinde gerçekleşir.

Gelişim sürekli bir oluşumdur ve aşamalar halinde ileriye doğru, belirli bir birikimle gerçekleşir. Gelişimdeki aşamaların her biri bir önceki aşamayı temel aldığı gibi bir sonraki aşamaya da zemin teşkil eder. Gelişimin aşamalarını kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir, çünkü bu aşamaların biri diğeriyle binişik durumdadır.

Gelişim bütünlük içerisinde gerçekleşir.

Gelişimi fiziki gelişim, sosyal gelişim ve zihinsel gelişim gibi değişik alanlarda incelesek bile, gelişim bir bütündür. Herhangi bir alanındaki gelişim diğerini etkilemektedir.

Örneğin, okul takımında oynayan, başarılı bir genç fiziksel ve motor becerisi nedeniyle okulun gözde öğrencileri arasında olacaktır. Bu durum gencin sosyal gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Özgüveni yüksek, olumlu başlangıçlar için girişim potansiyeli olan bir öğrenci olacaktır. Ayşe öğretmenin sınıfındaki uyumlu çocukların gelişiminde bu ilkenin etkili olduğu düşünülebilir. Fiziksel gelişim açısından olgunlaşmış olan çocukların özgüvenleri, arkadaş ilişkileri (sosyal gelişimleri) daha iyi olmaktadır.

Gelişimin kendine özgü yönelimleri vardır.

Gelişim baştan ayağa ve içten dışa doğrudur. *Baştan ayağa* doğru gelişim doğum öncesi ve doğum sonrası dönemlerde gözlenir. Embriyonun önce başı sonra kol ve bacakları gelişir. Doğum sonrasında da bebek önce başını kaldırılabilir, daha sonra oturabilir, ayağa kalkar ve nihayet yürür.

Gelişim; baştan ayağa, içten dışa, genelden özele doğrudur.

Gelişimde aynı zamanda *içten dışa* doğru bir yönelim vardır. Çocuk önce büyük kaslarını sonra da küçük kaslarını kullanabilir. Bebek önce bacaklarını, sonra ayaklarını ve en son olarak da parmaklarını kontrol edebilir. Çocuk ilgi duyduğu nesneye önce bedeniyle uzanır, sonra kollarını ve en son olarak parmaklarını kullanarak eline alır.

Gelişim *genelden özele* doğru bir eğilim içindedir. Almak istediği nesneye yönelimde olduğu gibi, çocuk önce kollarını uzatır, sonra avuçlayarak yakalar ve nihayet işaret parmağı ile baş parmağını kullanabilir. Aynı şekilde çocuk yürümeden önce hoplayıp, zıplayamaz. Genel davranışları gerçekleştirmeden önce özel veya daha incelik isteyen davranışları yapamaz. Önce büyük kas hareketleri gelişir, sonra küçük kas hareketlerini yapabilir.

Gelişim ardışık ve düzenli bir ilerleme ile olur.

Gelişimin bütün alanlarında ilerlemeler belli bir sıra içerisinde düzenli bir şekilde olur. Motor gelişim açısından çocuk, yürüdükten sonra sek sek oynayabilir veya ip atlayabilir. Duygusal gelişim açısından baktığımız zaman da bebeklerin önce huzursuzluk ve haz duygularını tanımak mümkündür. Çocukların öfke, tiksinti, korku, coşku, kıskançlık ve neşe gibi duygusal tepkileri ardışık olarak, belli bir düzen içerisinde farkedilir. Dil gelişimi incelendiğinde ise çocukların ana dilini öğrenebilmeleri için önce ses çıkarmaları, çevreden duydukları sesleri taklit etmeleri gerekmektedir. Çocukların konuşmaya başlamaları yaş itibariyle farklılık gösterse bile, aynı sırayı takiben konuşabilirler.

Ailelerin çocuklarını, başka çocuklarla kıyaslamaları doğru mu? Neden?

Gelişimde bireysel ayrılıklar vardır.

Bireysel ayrılıklarda hem kalıtımın hem de çevrenin etkisi bulunmaktadır.

Çocukta ana dilini öğrenme, konuşma açısından farklılıklar olmaktadır. Bazı çocuklar erken, bazı çocuklar ise geç konuşurlar. Bireysel ayrılıklarda hem kalıtımın hem de çevrenin etkisi bulunmaktadır. Amcası, babası ya da ağabeyi geç konuşan çocuğun da geç konuşmasında kalıtım kadar çevre de sorumludur. Annesinin yoğun çalışması, çocukla sözlü iletişime pek girilmemesi, kitap okunmaması veya çocuğun kendini ifade etmesine fırsat tanımayan bir anne veya bakıcısı olması, çocuğun iletişim aracı olarak ana dilini kullanmasına fırsat vermez.

İnsan gelişiminde bireysel ayrılıkların olması doğal bir durumdur ve gelişimin temel ilkelerinden biridir. Her insanın kalıtımla sahip olduğu, genlerinde bulunan özellikleri onu diğer insanlardan farklı kılar. Ayrıca yaşadığı çevre de insanın bireysel özelliklerini belirleyici bir husustur. Kişinin nasıl bir çevrede yetiştiği, kimlerle, ne şekilde bir iletişimde bulunduğu, iklim koşulları, vb. durumlar bireyleri farklı kılar.

Gelişimin kalıtım ve çevrenin etkileşimi sonucu gerçekleşen bir süreç

olduğu ilkesine göre, insanlar arasında bireysel ayrılıkların bulunması doğal bir sonuçtur. Kişinin içinde yaşadığı toplum, sosyo-ekonomik düzey, kültür kadar cinsiyet ve zekâ da onun kendine özgü özelliklere sahip olmasını sağlar. Ayşe öğretmenin sınıfında, öğrencilerin değişik faaliyetlerden hoşlanması bu ilkenin gereği bir durumdur.

Sınıf ortamında öğrencilerin eğitime yönelimi, motivasyonu, öğrenme becerileri farklılık göstermektedir. Bazı öğrenciler sözel alanda başarılı olurken, bazıları da sayısal derslerde daha başarılıdırlar[6].

Gelişim Dönemleri ve Gelişim Görevleri

İnsanın gelişimini daha iyi gözlemek ve anlamak için gelişim psikologları insanı belirli yaşlarda ve belirli becerilerin odaklaştığı dönemler içinde incelemektedir. Gelişim yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bu süreç içinde belli dönemlerde bireylerin kazanmaları gereken beceriler, özellikler ve davranışlar bulunmaktadır. Gelişim görevleri olarak isimlendirilen bu beceri, özellik ve davranış kümelerini **Havinghurst** değişik yaşam dönemlerine göre öbeklemiştir.

Gelişim görevleri her yaşam döneminde başarılması önemli olan ve bireyi mutluluğa, çevreyle olumlu etkileşime götüren davranışlardır.

Gelişim görevleri her yaşam döneminde başarılması önemli olan ve bireyi mutluluğa, çevreyle olumlu etkileşime götüren davranışlardır. Dönemlerinde gerçekleştirilemeyen gelişim görevleri bireyi mutsuzluğa iter ve çevresiyle duygusal etkileşime girmesini ketler.

Gelişim görevleri dönemlere göre ele alınarak incelenmektedir. Bu durumda büyüme, olgunlaşma, çevre, çevrenin ve bireyin beklentileri gelişim görevlerini etkilemektedir. Ergenlik döneminde meslek seçme ve hazırlanma örneği ele alındığında, meslek seçimi ergenliğin gelişim görevlerinden biridir. Bu noktada belli yaşa gelmiş olan bir gencin geleceği ile ilgili hazırlıklar yapması beklenir. Meslek seçiminde çevrenin sunduğu örnekler ve mesleklere yüklediği değerler kadar gencin söz konusu mesleğe kişisel anlamda yüklediği değerler de ergenin meslek seçiminde etkili olmaktadır.

Büyüme, olgunlaşma, çevre, çevrenin ve bireyin beklentileri gelişim görevlerini etkilemektedir.

Gelişim Dönemleri ve Özellikleri

Gelişimi, Doğum Öncesi ve Doğum Sonrası dönem olarak iki dönem halinde ele almak mümkündür.

1. Doğum Öncesi Dönem

Döllenmeden doğuma kadar olan zaman dilimindeki değişiklikleri içermektedir. Döllenmeyle hücre seviyesinden doğaya uyum sağlayabi-

lecek bir insan konumuna ulaşıncaya kadar geçen dokuz aylık süreyi kapsamaktadır. Fiziksel gelişimin yoğun olduğu bu dönem zigot (döllenmiş yumurta) ile başlar, embriyo ve fetüs dönemleri ile devam eder ve doğum ile sonuçlanır.

2. Doğum Sonrası Dönem

Anne rahminde fetüs

Bebeklik Dönemi: Doğumdan başlayıp iki yaşına kadar devam eden zaman sürecini kapsar. Yetişkinlerin mutlak bakım ve denetimine ihtiyaç duyulduğu bir dönemdir. Çocuk yetişkinlere bağımlıdır. Çocuk bu dönem itibanyla ana dilini ve sembolik düşünceyi kazanır.

İlk Çocukluk Dönemi: Bu dönem iki yaş civarında başlayıp okul yıllarına kadar sürer. Çocuk kendi başına hareket etmeye, kendi isteklerine yönelip belirli becerileri gerçekleştirebilir. Yetişkinlere bağımlılığı önemli ölçüde azalmıştır. Yaşıtlarıyla ilişkiler kurup oyun oynayabilir. Bu dönem temel hatlarıyla okula hazırlık becerilerinin kazanıldığı bir dönemdir.

Son Çocukluk Dönemi: Bu dönem ilköğretim yıllarının birinci kademelerini kapsayan yıllardır. 6-11 yaş dilimini içeren bu yıllarda eğitim öğretim faaliyetleri ön plandadır. Düşünme becerisi somut özellikler taşır. Çocuk duyu organlarıyla algıladığı durumlar içerisinde düşünüp akıl yürütebilir. Sosyalleşme ve başarı arzusu ön plandadır.

Ergenlik Dönemi: Ergenlik dönemi kızlarda 11, erkeklerde 13 yaş civarında başlar ve kızlarda 18 erkeklerde 20 yaşlarına kadar sürer. Fiziksel büyümenin hızlandığı bu dönemde bilişsel boyutta da önemli değişiklikler olur. Boy ve ağırlık artışı gerçekleşir, buluğa ermesiyle birlikte ergenin felsefeye, toplumsal içerikli konulara merakı artar. Adeta düşünmek için düşünür. Düşünceleri ile ideali arar. Çalkantılı bir dönem olarak değerlendirilen bu dönemde, ergenlere rehberlik etmek bilhassa önemlidir.

Genç Yetişkinlik Dönemi: Ergenliğin sona ermesiyle otuzlu yılların ortalarına kadar devam eden dönemdir. Bireyin ekonomik özgürlüğünü kazanarak kendi yaşamını, kendi ailesini kurduğu zaman dilimidir. Kariyerinde önemli kararlar alarak toplumda aktif olduğu bir dönemdir.

Orta Yetişkinlik Dönemi: Otuzlu yılların ortasından altmışlı yılların ortasına kadarki zaman dilimini içerir. Birey bu yıllar içerisinde önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Kültürel değerleri benimsemiş bir erişkin

olarak kariyerinin en üst noktasına ulaşır ve sonra da, yeni bir döneme, emekliliğe hazırlanır. Kendinden sonra gelen kuşaklara destek ve yardım verdiği dönemdir.

İleri Yetişkinlik: Altmışlı yıllarda başlayıp ölüme kadar süren yaşam dönemidir. Bireyin iş yaşamı, kariyeri genellikle sonlanmıştır. Ailede kayıpların yaşanması olası bir durumdur. Yalnızlıkla başa çıkma önemlidir. Fiziki gücün azalması, gelirlerinin azalmasıyla birlikte yaşamın gözden geçirildiği bir dönemdir[10].

Gelişim Görevleri

Gelişim süreklilik arz eden bir olgudur. Birey belli yaş dilimlerinde düşünce, davranış ve fiziksel gelişim yönünden kültüre uygun beceri ve davranışlar kazanır. Gerek birey gerekse çevre sürekli dinamik bir etkileşim halindedir. Bireyin bu dinamik yapıya uyum sağlayabilmesi, başa çıkabilmesi için belirli davranışları kazanması önemlidir. Bireyin gerçekleştirmesi beklenen gelişim görevleri yaşam dönemleri açısından ele alınmaktadır. Başlıca gelişim görevlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bebeklik Dönemi Gelişim Görevleri

- Doğumla birlikte çevre koşullarına uyum sağlama gerçekleşecektir. Fizik çevredeki bu değişime göre vücut ısısını korur.
- Solunum sistemi ve nabzı düzene girer.
- Katı yiyecekleri çiğnemeyi ve yutmayı gerçekleştirir.
- Uyku saati, gece gündüz uykuları düzene girer.
- Dönemin sonlarına doğru dışkı kontrolü, tuvalet eğitimi gerçekleşir.
- Dönemin sonlarına doğru yürümeyi öğrenir.

İlk Çocukluk Dönemi Gelişim Görevleri

- El ve göz koordinasyonu gerçekleşir. Algıladıkları nesneye uzanıp yakalama, tutma ve eylemde bulunma becerileri gelişir.
- Konuşması rahat anlaşılır hale gelir.
- Kendi kendine yemek yiyebildiği gibi kendi kendine giyinebilir.
- Cinsiyet farklılıklarını öğrenir, cinsel kimliğinin devamlılığını kabul eder.
- Aile bireyleriyle ve akranlarıyla yakın ilişki'ler kurar.

Son Çocukluk Dönemi Gelişim Görevleri

- Akranlarıyla birlikte olumlu ilişkiler geliştirip, onlarla müşterek çeşitli etkinliklerde bulunabilir.

- Cinsiyet rollerini kazanır. Toplumun cinsiyetlere atfettiği değerleri ve sosyal rolü öğrenir. Cinsiyetine uygun davranışlar kazanır.
- Okuma, yazma ve hesap yapma gibi temel okul becerilerini geliştirir. Bu temel becerilerin kazanılması sonraki yıllardaki eğitim hayatının temelini oluşturur.
- Değerleri ve vicdan anlayışı gelişir. Çocuğun kendine göre bir değer sistemi oluşur. Bu durum onun davranışlarına ve tercihlerine yansır. Arkadaş seçimi, olaylar karşısındaki yargıları çocuğun vicdan ve değerleri doğrultusunda gerçekleşir.
- Kişisel bağımsızlığı oluşmuştur. Daha önceki dönemde hareketleri itibarıyla bağımsız olan çocuk, bu dönemde kendi iradesiyle bir şeye girişmek, yönlendirmek ve sonlandırmak anlamında bağımsızdır[4].

Ergenlik Dönemi Gelişim Görevleri

- Bedensel özelliklerini kabul edip, etkili biçimde kullanır. Beden imajıyla barışık olmak ergenlikteki fiziksel değişiklikleri kabul etmek açısından önemlidir.
- Aile içinde duygusal bağımsızlığını kazanır. Aileye ayrıntılı bilgi vermek veya önceden izin almak gibi davranışlarda bulunmak istemez.
- Mesleğine karar verir ve buna hazırlanır. Ne olacağına, hangi alana veya üniversiteye gideceğine karar verir. Bu kararlarının ön hazırlıklarını gerçekleştirir.
- Erkeksi veya kadınsı toplumsal rolü gerçekleştirir. Cinsiyet rolü olarak toplumun atfettiği değerler doğrultusunda bir sosyal rolü benimser.
- Evliliğe ve aile yaşamına hazırlanır. Karşı cinsle olgun ilişkiler geliştirip, ailesi içinde duygusal bağımsızlığını kazanan genç kendi geleceğini, kuracağı aileyi düşünmeye başlar.
- Toplumsal temelde sorumlu bir davranış kazanmak ister. Gençler yetişkinlerin dünyası içerisinde bulunmak ve sorumluluk almak isterler.
- Değerleri oluşur ve ahlâk sistemi gelişir. İdeolojilere duyarlıdır. Kendi değer sistemine uygun yönelimlerde bulunur.

İçinde bulunduğunuz dönemde (genç yetişkinlik) sizden beklenen toplumsal görevler nelerdir?

Genç Yetişkinlik Dönemi Gelişim Görevleri

- Eşini seçmek genç yetişkinlik görevlerindendir. Hayatını kiminle paylaşacağına karar verir.
- Aile kurma, sorumluluğunu üstlenme ve eşiyle birlikte yaşamayı gerçekleştirme önemli görevlerden biridir.
- Çocuk yetiştirmek de genç yetişkinlerin gelişim görevlerinden biridir.
- Ev yönetimini üstlenebilmek, işleri ve ev sorumluluğunu paylaşmak önemlidir.
- Bir işe girip meslek kariyerini geliştirmek ister.
- Vatandaş olarak sorumluluk alma gelişim görevi; bireyin vergi, askerlik, seçimlerde oy kullanıp katılımda bulunması gibi hususları içerir.
- Toplum içinde uyumlu bir toplumsal gruba katılma da genç yetişkinin gelişim görevlerinden biridir.

Orta Yetişkinlik Dönemi Gelişim Görevleri

- Yetişkinlere özgü toplumsal sorumlulukları üstlenirler.
- Ekonomik açıdan düzenini kurup, hayat standartlarını geliştirirler.
- Sorumluklarını bilen yetişkinler olarak ergenlere rehberlik ederler.
- Serbest zamanlarında, işleri dışında hoşlandıkları uğraşlar edinirler.
- Eşiyle bütünleşmiş bir kişi olarak hayatlarını sürdürürler.
- Orta yaşın özelliklerinden olan fizyolojik değişiklikleri kabul ederler.
- Kendi ana-babalarına karşı ebeveyn rolünü üstlenirler. Orta yaş insanının ana-babaları, hayatta olanlar bakıma ve ilgiye muhtaç duruma gelmişlerdir.

İleri Yetişkinlik Döneminin Gelişim Görevleri

- Azalmış olan bilişsel güç ve sağlık sorunlarına uyum sağlanması ve sahip olduğu gücü ölçüsünde faaliyette bulunması önemlidir.
- Gelir düzeyi daha sınırlı olduğu için bu duruma ve emekliliğe uyum sağlaması gelişim görevlerindendir.
- En önemli streslerden biri olan eşin ölümüne uyum sağlaması beklenir.
- Akranlarıyla ilişkilerini canlı tutmaları ve iletişim içinde olmaları beklenir. Birbirlerini anlamaları ve dinlemeleri açısından bu durum önemlidir.
- Toplumsal sorumluluklarını ve vatandaşlık görevlerini yerine getirmeleri beklenir.
- Kendine göre ortam düzenleyerek, döneme özgü daha doyurucu yaşam koşulları oluşturmaları da gelişim görevleri arasında yer almaktadır[4].

Gelişim Alanları

Gelişim psikologları insanı ve onun gelişimini sistematik olarak incelemek için belirli alanları belirlemişlerdir. Gelişim, araştırma ve gözlem amacıyla üç temel alanda incelenmektedir. Bu alanlar şunlardır: *Bilişsel gelişim;* bireyin zihinsel yapısında meydana gelen sistematik değişiklikleri inceler. Zihinsel faaliyetler olarak bireyin düşünce, algı, bellek, akıl yürütme faaliyetleri ve ana dilini kullanma süreci de bilişsel gelişim alanının incelediği konulardır. *Fiziksel gelişim;* insanın bedeninde meydana gelen büyüme ve olgunlaşmaya bağlı değişiklikleri içerir. Kalıtımın etkisiyle beyin, boy ve ağırlık artışı ile ergenlikteki hormonal değişiklikler fiziksel gelişim kapsamındadır. Ayrıca motor becerilerdeki değişiklikler de fiziksel gelişimin inceleme alanıdır. *Psikososyal gelişim;* kişinin duygularındaki, başka insanlarla olan ilişkilerindeki ve kişiliğindeki değişiklikleri içermektedir. İnsanın özgüveni, motivasyonu gibi özellikleri ve bu özelliklerin yaşa göre değişimi psikososyal gelişim alanının konusunu oluşturmaktadır[3].

Şekil 2.3. Gelişim Alanlarının Şematik Temsili

Gelişim bir bütündür. Gelişimin her bir alanı (Bilişsel, fiziksel, psikososyal) diğer alanlarla ilişkilidir.

Gelişim bir bütündür. Gelişimin her bir alanı (Bilişsel, fiziksel, psikososyal) diğer alanlarla ilişkilidir. Gelişim alanlarından birini diğerlerinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Bir alandaki değişiklikler diğer alanları da etkiler.

Örneğin, geç buluğa giren, akranlarına göre fiziksel gelişimi geri olan genç, çocuksu tavırları, ince sesi ile akranları tarafından dışlanır. Bu durum çocukta düşük benlik algısına yol açabilir. Çocuğun sosyal alanlardaki diğer davranışları da bu bağlamda olumsuz etkilenebilir.

Öğretmenler İçin Gelişimin Doğasını Bilmek Neden Gereklidir?

Bu soruya yanıt vermek için "Öğretmenlik Mesleğine Giriş" dersinde öğrendiklerinizi anımsamaya çalışınız. Biliyorsunuz ki; "Eğitim, bir davranış değiştirme sürecidir". Öğretmen, bu süreci planlayan, uygulayan ve değerlendiren bir "davranış mühendisi"dir. Öğretmenin bu süreçteki rolü şu üç aşamada gerçekleşir[11]:

1. Öğrencilere kazandırılacak yeni davranışların, oluşturulacak davranış değişikliklerinin saptanması (hedefler).

2. Bu davranışları kazandırmak için gerekli eğitim yaşantılarının planlanması, öğrenme ortamının düzenlenmesi, yöntem ve tekniklerin seçilip, araç-gereçlerin hazırlanması ve uygulanması (öğrenme yaşantıları).

3. Hedeflere ulaşılma derecesinin saptanması (değerlendirme).

Bu aşamalarda yapılacak her türlü planlama ve uygulamada öğrencilerin gelişim özellikleri temel alınır. Çünkü hedef davranışların öğrencilerin gelişim düzeyine uygun olarak belirlenmesi, öğrenme yaşantılarının bireysel ayrılıklara göre hazırlanıp çeşitlenmesi ve değerlendirme yaklaşımlarının öğrencilerin gelişim özelliklerine göre seçilmesi gerekir.

Örneğin ilköğretim döneminde çocukların fiziksel, bilişsel ve psikososyal gelişim özelliklerini bilmeden onların gelişimine uygun ve dahası gelişimlerini destekleyecek etkinlikleri düzenlemek mümkün olmaz. Öğrenci bilişsel gelişim açısından, hangi yaşta soyut kavramları anlayabilir? El becerileri ile ilgili etkinlikleri yapabilecek olgunluğa kaç yaşında ulaşır? Sosyal gelişim açısından farklı yaşlardaki öğrencilerin özellikleri nelerdir?... Bu ve benzer yüzlerce soruya yanıt vermeden "yeterli" ve "etkili" bir öğrenme süreci gerçekleştirilebilir mi?

Bir başka niteleme ile bir "sanatçı" olan öğretmenin, elindeki malzemeyi ve özelliklerini bilmeden ona biçim vermesi mümkün olabilir mi?

İşte sonraki ünitelerde öğrencilerin değişik alanlarda, farklı eğitim kademelerindeki gelişim özelliklerini, ayrıntıları ile inceleyerek bu soruların yanıtlarını verebileceksiniz...

Bunun yanısıra bir öğretmen için gelişimin doğasını bilme, "öğrencilerin gelişimlerine yardımcı olmak" amacını gerçekleştirmeye yönelik bir sorumluluktur. Öğretmenin öğrencilerinin gelişim özelliklerini tanıma ve izleme, gelişimi kolaylaştırma, gelişimde aksayan yönleri saptama

Öğrenme yaşantılarını planlama, uygulama ve değerlendirme etkinlikleri öğrencilerin gelişim özelliklerine göre gerçekleştirilir.

ve müdahale etme gibi sorumlulukları yerine getirebilmesi, gelişimin doğasını tanıması ile mümkün olabilir. Öğrencilerinde görülen gelişim sorunları kalıtıma mı, çevre faktörlerine mi dayalıdır? Çevre faktörlerini düzenleyerek gelişimi desteklemek nasıl sağlanabilir? Okulun ve ailenin yapabileceği görevler nelerdir? Bu konuda öğretmene önemli roller düşmektedir.

Ayrıca, öğrenme yaşantısının gerçekleştiği sınıf ortamını yönetmek, öğretmenin görevlerinden bir diğeridir.

Öğretmen, gelişimi izleyerek, gelişimi destekleyecek önlemleri alabilir, bu konuda aileye yol gösterebilir.

Öğrenci gelişim özelliklerini bilmek sınıf yönetimi açısından da oldukça önemlidir. Öğretmenlerin en çok sıkıntı çektikleri durumlardan biri de özellikle, sınıf içindeki olumsuz öğrenci davranışlarıdır. Bu tip istenmeyen öğrenci davranışlarını eğitimsel yollarla gidermek, sınıfta olumlu disiplin sağlamak ve olumsuz davranışlar nedeniyle öğrenme-öğretme ortamının etkililiğini azaltmamak için öğretmenlerin öğrenci gelişim özelliklerini bilerek sınıf yönetimi açısından uygun tedbirler alması gerekir. Örneğin orta öğretim çağındaki öğrenciler, tipik gelişim özellikleri açısından kendilerini kabul ettirme çabası ve ciddi bir kimlik arayışı içerisindedirler. Bu nedenle orta öğretimdeki olumsuz öğrenci davranışlarını gidermeye yönelik tedbirler öğrencileri küçük düşürücü, çocuk yerine koyan, baskıcı ve onların kişiliklerini zedeleyici tedbirler olmamalı, aksine onlara sorumluluk vererek, onları dinleyerek, onların birer yetişkin oldukları mesajını vererek iletişim kurmaya çalışılmalıdır. Özetle, gelişim özelikleri dikkate alınmadan alınacak tedbirler onları okuldan ve derslerden soğutacağı gibi psikolojik açıdan da üst düzeyde olumsuzluklar yaratacaktır[12].

Öğretmenlerin öğrenci gelişim özelliklerini bilerek sınıf yönetimi açısından uygun tedbirler alması gerekir.

Yukarıda örneklendirilen ve bunlara benzer nedenlerle öğrencilerin gelişim özelliklerini bilmek öğretmenler açısından eğitim programlarını en etkili şekilde uygulamak, öğrencilere kaliteli bir öğrenme öğretme süreci ve eğitim ortamı hazırlayabilmek ve etkili sınıf yönetimi yaklaşımları sergileyebilmek açısından oldukça önemlidir. Bir başka ifade ile, eğitimde kalite arayışları öğrencilerin gelişim özelliklerine uygun öğretmen davranışlarını ve öğrenmeyi kılavuzlayan becerileri göstermelerini gerektirmektedir.

Etkili bir sınıf yönetimi ve sağlıklı öğretmen-öğrenci etkileşimini oluşturup sürdürebilmek için öğretmenin gelişim psikolojisini iyi bilmesi gereklidir.

Sınıf Uygulamaları

- *Okul öncesi, ilk ve ortaöğretimde eğitim etkinlikleri düzenlenirken gelişim ilkelerinin nasıl dikkate alınabileceğini tartışınız.*
- *Fiziksel ve devinsel gelişimi geri olan çocukların bu durumunun, psiko-sosyal gelişimlerine nasıl etki yapabileceğini tartışınız.*
- *Gelişimde kalıtım ve çevre etkisinin rolünü farklı gelişim alanları açısından tartışınız.*
- *Aynı yaşta olan iki kız ve iki erkek çocuğu gözlemleyerek farklı gelişim alanları açısından değerlendirmeye, benzerlik ve farklılıklarını belirlemeye çalışınız.*
- *Çocukların parmakları kalem tutabilecek olgunluğa gelene kadar tamamlanması gereken gelişim aşamalarını, temel kavramlar eşliğinde tartışınız.*

ÖZET: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim

- ✓ Gelişim, kişide yaşam boyu gözlenen düzenli ve sürekli değişikliklerdir.
- ✓ Büyüme , olgunlaşma ve yaşantı neticesinde gözlemlenen nitelik ve nicelik boyutundaki değişiklikleri içerir. Yeni bir öğrenme durumunda bireyin önceden sahip olduğu özellikler, hazır bulunuşluluk ve kritik dönem, gelişim açısından önemli kavramlardır.
- ✓ Gelişimde kalıtım ve çevrenin karşılıklı etkileşimi vardır. Bireyin kalıtımla sahip olduğu genetik kodun çevrenin uyarıcı etkisiyle bireyde gözlemlenen, kişiye has özellikler kümesi fenotip'i oluşturur. Hormonlar da gelişimde önemli faktörlerdir.
- ✓ Çevre: hastalıklar, kimyasallar ve çevre kirliliği, beslenme, stres, anne baba tutumları, doğum sırası, iletişim ortamı gibi boyutları içerir.
- ✓ Gelişimin kendine özgü ilkeleri vardır. Gelişim, kalıtım ve çevrenin etkileşimiyle, sürekli ve aşamalar halinde gerçekleşir. Gelişimin kendine özgü yönelimleri vardır ve bireysel farklılıkları da içerir.
- ✓ Gelişim, dönemler itibariyle incelenir ve her gelişim döneminin farklı gelişim görevleri bulunmaktadır.
- ✓ Gelişim, öncelikle doğum öncesi ve doğum sonrası olmak üzere iki dönemde incelenir. Doğum sonrası dönem; bebeklik (0-2 yaş), ilk çocukluk (2-6 yaş), son çocukluk (6-11 yaş) ergenlik (11, 13-18-20 yaş), genç yetişkinlik (20-35 yaş), orta yetişkinlik (35-65 yaş) ve ileri yetişkinlik dönemleri olarak isimlendirilir.
- ✓ Gelişim, daha sistematik incelemek amacıyla üç alana ayrılabilir: Fiziksel Gelişim alanı, bedensel ve devinsel gelişimi; Bilişsel Gelişim alanı, zihinsel ve dil gelişimini; Kişilik Gelişimi alanı, psikososyal ve törel gelişimi kapsar.
- ✓ Gelişimi bilmek, öğretmenin, davranış değişikliğini oluşturmak üzere hedeflerini belirleme, öğrenme yaşantıları düzenleme ve değerlendirme süreçleri açısından gereklidir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Üniversite son sınıf öğrencisi olan Murat'ın depremle ilgili doğrudan bir yaşantısı yoktur. Ancak, televizyonda depremzedeleri görünce gözyaşlarını tutamamakta ve bu nedenle erkek arkadaşları tarafından "kız gibi davranmak"la suçlanmaktadır. Duyarlı bir insan olan Murat, daha çok kendi cinsinden kişilerle arkadaşlık etmekte, karşı cinsle uzun süreli duygusal ilişki'ler de kurabilmektedir.

   Buna göre, Murat'ın ağlama davranışını aşağıdakilerden hangisi <u>en iyi</u> açıklar? (2002)

   A) Androjen cinsel rol kimliğine sahiptir.
   B) Erkek cinsel rol kimliğini henüz geliştirememiştir.
   C) Annesiyle özdeşim kurmuştur.
   D) Homoseksüel eğilimleri vardır.
   E) Karşı cinse ait bir cinsel rol kimliğine sahiptir.

2. Günümüzde ergenler internet kullanımına, özellikle internette karşılıklı sohbete (chat) çok fazla ilgi göstermektedirler. Ayrıca, ergenlerin iletişiminde cep telefonlarının önemi giderek artmaktadır.

   Bu yeni iletişim araçlarının ve serbest zaman etkinliklerinin ortaya çıkması, gelişimle ilgili aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir? (2003)

   A) Tarihsel zaman
   B) Büyüme
   C) Olgunlaşma
   D) Hazırbulunuşluk
   E) Kritik dönem

3. **Aşağıdakilerden hangisi kritik dönemin belirleyici özelliğidir?** (2005)

   A) Çevresel uyarıcı ve olayların çocuğun gelişim ve öğrenmesi üzerinde daha kuvvetli ve kalıcı etki göstermesi
   B) Çocuğun toplumsal kural ve öğretilere daha sık baş kaldırması
   C) Bir gelişim dönemine ilişkin davranış örüntülerinin daha belirgin bir biçimde görünmeye başlaması
   D) Ana-baba ile çocuk arasında kuşak çatışması yaşanma olasılığının artması
   E) Akran ve arkadaşların çocuğun tutum ve davranışlarını belirlemede daha önemli bir rol oynamaya başlaması

4. Erikson'un "Temel güven duygusu 0–1 yaşlarında kazanılmaktadır." **görüşü, gelişimin hangi temel ilkesini desteklemektedir?** (2005)

A) Gelişimde bireysel farklar vardır.
B) Gelişim bir bütündür.
C) Gelişimde kritik dönemler vardır.
D) Gelişim genelden özele doğrudur.
E) Gelişim içten dışa doğru

5. Yeni doğum yapan Hatice, bebeğinin başının diğer organlarına göre büyük olduğunu fark eder ve kaygılanarak bebeğini bir doktora götürür. Doktor korkulacak bir şey olmadığını belirtir.

Bebeğin başının diğer organlarına göre büyük olması aşağıdaki gelişim ilkelerinden hangisiyle ilişkilidir? (2006)

A) Gelişim baştan ayağa doğru olur.
B) Gelişimde bireysel ayrılıklar vardır.
C) Gelişim içten dışa doğru gerçekleşir.
D) Gelişimde kritik dönemler vardır.
E) Gelişim genelden özele doğrudur.

6. Gelişimde olgunlaşma kavramı aşağıdaki süreçlerden hangisini anlatmak için kullanılmaktadır? (2006)

A) Sosyal normlara uygun davranışların öğrenilmesi ve sergilenmesi
B) Genetik olarak belirlenen bir plan çerçevesinde yaşantılardan bağımsız olarak gerçekleşen biyolojik gelişmeler
C) İlk ergenlik döneminde başlayan ve yetişkinlik çağına kadar süren fiziksel ve cinsel değişmeler
D) Büyüme ve gelişmeye eşlik eden öğrenilmiş davranış örüntülerinin kazanılması
E) İlerleyen yaşla birlikte aşırı davranışların yerlerini yavaş yavaş ağırbaşlı davranışların alması

7. Gözlerinde kataraktla doğan ve 7 yaşına kadar tedavi olamayan çocuklar, daha sonra tedavi olsalar bile görme sorunlarıyla karşı karşıya kalabilirler.

Bu durumda, yaşamın ilk 7 yılı görme duyusu açısından aşağıdakilerin hangisiyle nitelendirilebilir? (2007)

A) Duyusal-motor dönem
B) Olgunlaşma düzeyi
C) Hiyerarşik düzey
D) Kritik dönem
E) Gelişme dönemi

8. Gelişimin, birbirini izleyen, ayırt edilebilir devreler hâlinde gerçekleştiğini öne süren kuramcılara göre, içinde yaşanılan çevrenin niteliği bu devreleri nasıl etkileyebilir? (2007)

A) Hem hangi yaşta ortaya çıktıklarını etkiler hem de sıralarını değiştirebilir.
B) Hangi yaşta ortaya çıktıklarını etkileyebilir ama sıralarını değiştiremez.
C) Hangi yaşta ortaya çıktıklarını etkilemez, sıralarını kısmen değiştirebilir.
D) Ne hangi yaşta ortaya çıktıklarını ne de sıralarını etkiler.
E) Ne hangi yaşta ortaya çıktıklarını ne de sürelerini değiştirebilir.

9. Gelişim psikolojisine ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur? (2008)

A) Güvenli bağlanan çocuklar, anneleriyle aralarında kurulan sevgi bağı nedeniyle anaokuluna başlarken yaşıtlarına oranla daha yoğun ayrılık kaygısı yaşarlar.
B) "Kimlik arayışı" statüsünde bulunan ve anne babalarıyla aralarında sorunlar olan gençler, olumlu bir kimlik statüsüne sahiptirler.
C) Dili anlamak ve konuşmak bebeklik döneminde eş zamanlı ortaya çıkar.
D) İlköğretim çağında gözlenen dikkat eksikliği hiper bozukluğunun temelinde reddedici anne baba tutumu bulunmaktadır.
E) İlk çocukluk döneminde ortaya çıkan döngüsel tepkiler oyun etkinliklerinin temelini oluşturur.

10. İnsan gelişimine ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur? (2008)

A) Ahlak gelişimi, bilişsel gelişim tamamlandıktan sonra başlar.
B) Yetişkinlikte psikolojik sorunlar azalır, biyolojik sorunlar artar.
C) Dil gelişimi ile bilişsel gelişim arasında nöbetleşe bir ilişki vardır.
D) Psikomotor gelişim bedensel gelişimden bağımsız oluşur.
E) Üst düzey ahlaki davranışlar soyut düşünmeyi gerektirir, ancak tersi doğru değildir.

11. Bir araştırmada ilköğretim öğrencilerine bir yıl arayla iki kez ilgi envanterinin uygulanmasından 0,62; üniversite öğrencilerine uygulanmasından 0,80 korelasyon kat sayısı elde edilmiştir. Aynı çalışmada ilköğretim öğrencilerine ölçme aracının üç yıl arayla iki kez uygulanmasından 0,31; üniversite öğrencilerine aynı zaman aralığında iki kez uygulanmasından 0,63 korelasyon kat sayısı hesaplanmıştır. Ayrıca üniversiteden sonra yaşamın sonuna kadar ilgi puanlarındaki kararlığın 0,70 civarında olduğu gözlenmiştir.

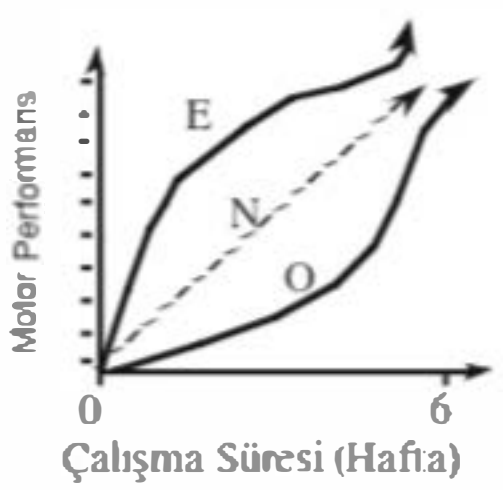
Bu araştırmaya göre, ilgi puanlarındaki kararlığın artışı, gelişim psikolojisine özgü aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir? (2009)

A) Büyüme
B) Öğrenme
C) Hazırbulunuşluk
D) Kritik dönem
E) Yaş

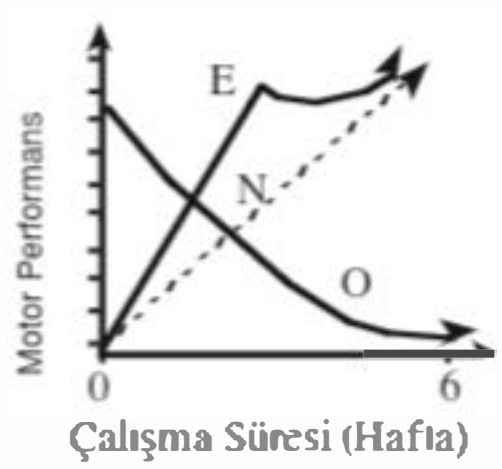
12. Motor gelişimin incelendiği bir çalışmada, 16 aylık tek yumurta ikizleri her biri bir grupta olacak şekilde iki gruba ayrılırlar. Birinci gruba tırmanmayı gerektirecek çok sayıda eşyanın bulunduğu bir ortamda altı hafta boyunca merdiven tırmanma eğitimi verilir (E). İkinci grupla ise tırmanacakları herhangi bir eşyanın bulunmadığı bir ortamda, motor gelişimle ilgili olmayan oyunlar oynanır (O). İki grubun motor performanslarının her hafta ölçüldüğü bu çalışmanın sonunda, verilen merdiven tırmanma eğitiminin motor gelişim hızını bir süre için artırdığı, bu süreden sonra eğitime devam edilmesinin motor gelişim hızını artırmada bir etkisinin olmadığı ve normal çocuklara yaklaştıkları görülür. Bu sürede normal yaşamda var olan tırmanma etkinliklerinin yerine başka oyunların oynatıldığı grupta (O), motor gelişim hızının yavaşladığı ancak bir süre sonra onların da normal çocuklara yaklaştıkları gözlenir.

Normal gelişimin (N) kesikli çizgiyle gösterildiği aşağıdaki grafiklerden hangisi, bu araştırma sonucunu en doğru şekilde yansıtmaktadır? (2011)

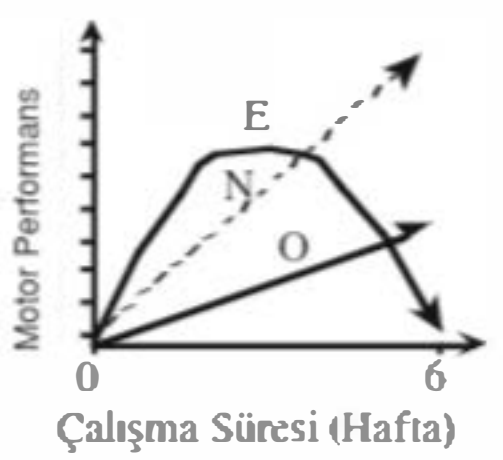
A)

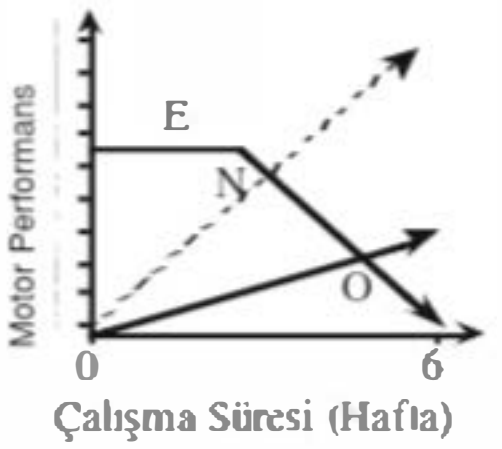
B)

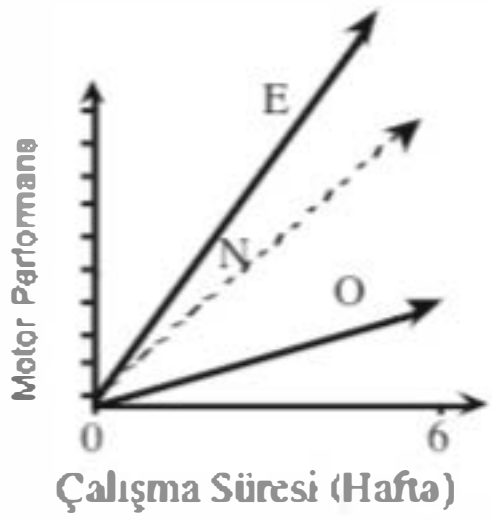
C)

D

E)

Bedensel ve Devinsel Gelişim

3

*Doç. Dr. Mehmet Bilgin**
Çukurova Üniversitesi

Öğrenme Hedefleri

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *Bedensel ve devinsel büyüme ile ilgili kavramları tanımlayabilecek,*
- *Okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim döneminde bedensel ve devinsel gelişimi kavrayabilecek,*
- *Cinsiyet farklılıklarına göre bedensel ve devinsel gelişim farklılıklarını ayırdedebilecek,*
- *Cinsel gelişimde erkek ve kızlarda görülen belirtileri tanıyabilecek,*
- *Öğretmenlerin öğrencilerinin bedensel ve devinsel gelişimlerine ilişkin sorumluluklarını kavrayabileceksiniz.*

İçindekiler

- *Giriş*
- *Bedensel Büyüme ve Gelişim*
- *Devinsel Gelişim*
- *Okulöncesi Dönem*
- *İlköğretim Dönemi*
- *Ortaöğretim Dönemi*
- *Bedensel ve Devinsel Gelişimde Bireysel Farklılıklar*
- *Öğretmenin Bedensel ve Devinsel Gelişim Açısından Sorumlulukları*

Düşünelim, Tartışalım

- Çocukluktan itibaren bedenin fiziksel olarak büyümesi ile hareketsel gelişim arasında nasıl bir ilişki olabilir? Tartışınız.
- Okulöncesi, ilk ve ortaöğretim çağındaki öğrencilerin oynadıkları oyunlar ile bedensel ve devinsel gelişim özellikleri arasında bir ilişki olabilir mi? Nasıl?
- İlk ve ortaöğrenim çağındaki kız ve erkek öğrencileri inceleyiniz, bedensel gelişim yönünden iki cins arasında ne gibi farklar göze çarpıyor, tartışınız.
- Öğretmen, öğrencilerinin bedensel ve devinsel gelişimini nasıl izleyebilir ve bu gelişim alanları açısından neler yapabilir?
- Eğitim programlarınızı yaparken öğrencinin bedensel ve devinsel gelişimini nasıl dikkate alırsınız?

(*) Doç. Dr. Mehmet Bilgin. Ankara'da doğmuştur. İlk, orta ve liseöğrenimini Ankara'da tamamlamıştır. Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı'nda lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Çukurova Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanından doktorasını almış ve 1998 yılında Yrd. Doç., 2015 yılında Doçent olmuştur. Şu anda Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir.

Örnek Olay

Öğretmen Yaramazlığı Kabul Etmedi

"Ortaokul yıllarında sene ortasında Türkçe öğretmenimiz değişmişti. Yeni gelen Türkçe öğretmenimizin dersinden önce, sınıf başkanı her zamanki gibi sınıfta oyun oynayan öğrencileri tahtaya yazarak öğretmene bildirmek istemişti. Çünkü sınıfta oyun oynamak uygun olmayan bir davranış olarak kabul ediliyordu. Öğretmen derse girdiğinde tahtadaki isimleri gördü ve sınıf başkanına bu isimlerin ne olduğunu sordu. Başkan "yaramazlık yapanların ismi öğretmenim" dedi. İçlerinde ben de vardım. Öğretmenimiz ismi yazılanları tahtanın önüne topladı. Önümüzden geçerken yüzümüze baktı ve sınıf başkanına dönerek "bunlar hareket etmek zorundalar çünkü daha çocuklar. Bunlar yaramazlık yapmış olamaz, sen yanlış görmüşsün" dedi ve hepimizi "siz iyi çocuklarsınız, sizin oyun oynamaya ihtiyacınız var, ancak bundan sonra bahçede oynamayı tercih etmenizi bekliyorum" diyerek yerinize oturmamızı istedi.

Yaşamımda bizi anlayan ender öğretmenlerden biri olarak belleğimde yer eden öğretmenimin bu hareketini hiç unutmadım. Onun söylediği iyi insan olmak için hâlâ çaba göstermekteyim.

Giriş

İnsan gelişimi bir bütündür, ancak onu anlamak için bazı alanlara ayırmak gerekmektedir. Bu alanların başında da diğer bütün alanların temelini oluşturan bedensel büyüme ve gelişme gelmektedir. Çocuk sağlıklı bir bedenle yaşamında kendisine yardımcı olacak becerileri geliştirebilecektir. Bedenini kullanan çocuk, devinimini gerçekleştirir. Devinim aynı zamanda çocuğun bilişsel ve psiko-sosyal gelişimi için gerekli etkileşimi sağlar. Çocuğun gelişiminin, dönemine uygun gidebilmesi için sağlıklı ve dönemine özgü bir beden yapısına sahip olması gereklidir. Öğretmenler etkili eğitim ortamının hazırlanmasında bedensel ve devinsel büyüme ve gelişimi dikkate almalıdırlar.

Bu bölümde öncelikle bedensel ve devinsel büyüme ve gelişim ile ilgili tanıtım yapılmıştır. Bedensel ve devinsel büyüme ve gelişimin okulöncesi, ilkokul ve ortaöğretim dönemlerinde görülen özellikleri belirtilmiştir. Ayrıca öğretmenlere farklı öğretim kademelerindeki öğrencilerin bedensel ve devinsel gelişimlerinin eğitim etkinliklerini nasıl etkileyebileceği ve nelere dikkat edebilecekleri konularında yardımcı olacak bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Bedensel Büyüme ve Gelişim

Bedensel büyüme ve gelişme bireyin tüm olarak gelişmesini de etkiler.

Bedensel büyüme ve gelişmenin bireyin kişiliği üzerinde, çok önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü karmaşık bir sistem ve alt sistemlerden oluşan bedensel yapı, insanın yaşaması için gerekli olan tüm işlevler ve davranışları için bir temel oluşturur. Dolayısıyla bedensel büyüme ve gelişme bireyin tüm olarak gelişmesini de etkiler. Kişilik bu etkileşim sonucunda oluşur.

Bağımsız hareket etmenin ve kendi kendine yol göstericiliğin keşfi, kişilik gelişiminin yeni bir evresidir. Yeni yürümeye başlayan çocuk yeni bir yürüme biçimi geliştirmiş gibi gurur içindedir ve bunu yapmaktan dolayı mutludur. [1]

Eğitimle uğraşan herkesin özellikle de öğretmenlerin önce insanın bedensel yönden büyümesini ve gelişmesini bilmesi gerekmektedir. İnsan yapısını ve onun nasıl büyüyüp olgunlaştığını incelemeden sağlık ve öğrenme sorunlarını, bireyin bir bütün olarak gelişmesini anlamak çok güçtür.

İlk öğrenimine başlayan çocuğun kalem tutup yazı yazmayı başarabilmesi kas, iskelet ve sinir sistemlerinin olgunlaşmış olmasına bağlıdır.

Gelişim, yaşamın başlangıcından sonuna kadar devam eden dinamik bir süreçtir. Gelişimin bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönleri vardır. Bu yönler birbirini etkilemektedir. Bedensel gelişimin diğer gelişim yönlerinin temelini oluşturması nedeniyle onların üzerinde önemli bir etkisi söz konusudur. Çünkü sağlıklı bir gelişim için sağlıklı bir bedene gereksinim vardır. Bireyin her gelişim döneminin kendine özgü gelişim ödevlerini yaparken bedenini kullanma zorunluluğu vardır. Çocuğun yürüme davranışını zamanında ve uygun bir biçimde yerine getirmesi yaşına uygun kas, iskelet ve sinir sistemlerinin büyüme ve gelişimine bağlıdır. İlk öğrenimine başlayan çocuğun kalem tutup yazı yazmayı başarabilmesi kas, iskelet ve sinir sistemlerinin olgunlaşmış olmasına bağlıdır. Bu nedenlerle öğretim ortamında ortaya çıkabilecek bazı sorunların nedeni olarak bedensel büyüme ve gelişme gösterilebilir. Bunu öğretmenlerin bilmesi öğrencinin sorunun çözülmesi için doğru bir yaklaşım içinde bulunmasını sağlar. Öğrenciyi "tembel", "başarısız" olarak tanımlamak yerine bedensel büyüme ve gelişmesine yardımcı olacak çalışmalarda bulunulabilir.

Doğduğunuzda boyunuz ve kilonuzun ne kadar olduğunu biliyor musunuz? Annenize sorunuz: Siz, ortalamaya göre "iri" bir bebek mi yoksa "minik" bir bebek miydiniz?

Büyüme

Önceki konuda incelendiği gibi, genel olarak büyüme kilogram ve santimetre olarak tanımlanır. Normal koşullarda ve ortalama olarak

Büyümenin en hızlı olduğu dönem, önce doğumöncesi, sonra da yaşamın ilk yılıdır.

çocuğun doğduğu andaki boyu 50-52 santimetre, ağırlığı ise 3000-3600 gramdır. Doğumdan sonraki ilk yılda büyüme hızlıdır. İkinci yılda da hızlı olmakla birlikte, birinci yıla göre daha yavaştır. Çocuk ilk altı ayda ağırlığının iki, birinci yaş sonunda üç katına ulaşır. Birinci yaşta boy artışı yüzde elli kadardır. Üçüncü yaştan erinlik yıllarına kadar sürekli fakat yavaş bir büyüme görülür. Erinlik ya da ilk ergenlik yıllarına kadar erkekler kızlardan biraz uzun ve ağır olmakla birlikte, erinlik yıllarında kızlar erkekleri geçer. Çünkü kızlar erkeklerden bir iki yıl önce erinliğe girdikleri için daha çabuk uzar ve onları geçerler. Ergenliğin son yıllarında ise erkekler kızlardan ortalama olarak on santimetre ve onbir kilogram daha ileride olurlar.[1,2]

Büyümenin en hızlı olduğu dönem, önce doğum öncesi, sonra da yaşamın ilk yılıdır.

Beden Oranı

Yetişkinlerle çocuklar arasında, özellikle küçük yaşlarda, beden oranları bakımından farklılıklar vardır. Doğumdan önce baş yaklaşık olarak bedenin yarısı, doğumda ise dörtte biri kadardır. Yetişkinlerde bu oran sekizde birdir. Doğumda gövde bedenin sekizde üçüdür ve bu oran yetişkinlikte de korunur; bacaklar bedenin sekizde biri kadar olduğu halde yetişkinlikte yarısı kadar olur. Her ne kadar bütün organlar büyürse de, bacaklarda görülen büyüme diğerlerine göre daha hızlıdır. Yetişkinlikte kollar da dengeli bir şekilde uzar ve güçlenir. Sözü edilen bu değişmeler, insanın çevresine daha rahat bir şekilde uyum yapmasını sağlar. Böyle olmasaydı uyum güçleşirdi, rahat hareket etmek, dengeyi sağlamak, koşmak vb. durumlarda güçlüklerle karşılaşılırdı. Kemiklerdeki büyüme ve gelişmenin çoğu ergenlik yıllarında gerçekleşir.

Sinir sistemi içerisinde, beynin büyüme ve gelişmesinin incelenmesi önemli bir yer tutar. Beyin doğumdan başlayarak hızla büyür. Çocuk dört yaşına geldiğinde yaklaşık olarak beyin ağırlığının %80'i, sekiz yaşında %90'ı kazanılır; geriye kalan %10'luk bölüm ise, sekiz-yirmi yaşları arasında tamamlanmış olur. Beyinde meydana gelen değişikliğin büyük bir kısmı, var olan beyin hücrelerini birbirine bağlayan bağlantıların çoğalmasıyla açıklanabilir. Ayrıca yaş ilerledikçe aksonları kapsayan miyelin tabakasında da bir gelişme gözlenir.

Çocuklar büyüdükçe güçlerinde bir artış oluşur, dolayısı ile küçük yaşlarda kendilerine zor gelen konuları bir-iki yıl sonra daha kolay bir şekilde yapabilirler. Bu nedenle, belirli bir yaşta anlamakta ve kavramakta güçlük çektikleri konuların sonraya bırakılması eğitsel açıdan büyük bir önem taşır.

Erinlik döneminde dört önemli fiziksel değişme görülür. Beden ölçülerindeki değişmeler boy ve ağırlık değişmeleri olarak kendini gösterir. Erinliğin ilk yılları uzamanın en çok olduğu yıllardır. Çünkü bu yıllarda pitüiter (hipofiz) bezi çok çalışmakta, çok salgı salmaktadır. Erkeklerde boy uzaması kızlardan daha uzun sürer ve 20-22 yaşları arasında erkekler yetişkin boylarına ulaşırlar. [3,4]

Ergenlik döneminde bedenin bütün bölümlerinde büyüme hızı aynı olmadığından oransız bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Burun, eller ve ayaklar, bu oransız büyümede en çok göze çarpan bölgelerdir. Bacaklar bedenin en uzun kısmıdır ve 15 yaşına kadar böyle uzun kalırlar. Hem kızlarda hem de erkeklerde büyüme belirli bir sırayı takip eder. Eller ve ayaklar ilk büyüyen organlardır. Daha sonra kollar ve bacaklar ve en sonra da beden gelişir. Bu nedenle önce ayakkabılar küçülür, daha sonra pantolonlar küçük gelmeye başlar ve en sonunda da gömlek, bluz ve ceketler değişir.[5]

Çocukluğumuzda ayakkabı ve giysi alırken annenizin "biraz bol olsun, seneye de giyer" dediğini (ve buna sinir olduğumuzu!) anımsıyor musunuz?

Bedensel gelişim sırasında kızlarda kas gelişimi, erkeklerinkine göre ikinci planda kalır. Bunun sonucu olarak, tam anlamıyla gelişmiş bir kadının bedeninde daha çok yağ bulunur, erkeğin bedeninde ise daha fazla kas vardır. Ergenlik çağındaki bedensel gelişimin ilginç yönlerinden biri de kızlar ile erkekler arasındaki ciğer ve kalp gelişimindeki farklılıktır. Erkeklerin ciğer ve kalbi kızlarınkine göre daha büyüktür, kalp atış sayısı beden durgun haldeyken daha düşüktür ve kanın oksijen taşıma kapasitesi daha yüksektir. Bu nedenle ergenlik çağında erkekler kuvvet, hız ve bedensel dayanıklılık bakımından daha yüksek bir etkinlik gösterir.

Çocuğun kol ve bacakları ile tüm organlarını kullanmada güç ve hız kazanmasına, beden organları arasında eşgüdüm sağlanmasına ve onları denetim altına almada becerikli duruma gelmesine devinsel gelişim denir.

Devinsel (Psiko-motor) Gelişim

Çocuğun kol ve bacakları ile tüm organlarını kullanmada güç ve hız kazanmasına, beden organları arasında eşgüdüm sağlanmasına ve onları denetim altına almada becerikli duruma gelmesine **devinsel gelişim** denir. Bu gelişme bedensel gelişmeye paralel olarak oluşur ve kişinin çevresine uyum yapmasını sağlar. Bireyin bir bütün olarak gelişmesinde önemli rol oynar. Çocuk hareket yeteneği kazandıkça deneyimlere girişir; nesneleri eller, ağzına götürür, yere vurur ve onların niteliklerini öğrenir; çevresini araştırır ve yoklar; böylece zihinsel gelişmesi için gerekli ham maddeleri oluşturur. Psiko-motor etkinlikler çocuğa toplumsal ilişkilerde ve işbirliğinde, öğrenmede bir araç işlevi görür.

Devinsel gelişme bazı yeterliklere dayanır. Bu yeterliklere ulaşıldığı zaman, psiko-motor gelişme büyük ölçüde tamamlanmış olur. Devinsel etkinliklerde rol oynayan yeterlikler şöyle belirtilebilir:

Eşgüdüm (koordinasyon): Beden organları arasında bir uyumun olmasıdır. Psiko-motor etkinliklerin tümü, beden organları arasında yeterli bir uyum gerektirir. Beden organları arasındaki uyumun gelişmesi, olgunlaşma ve alıştırmalara bağlıdır.

Güç: Her psiko-motor etkinlik belli bir gücü gerektirir. Gücün artması, kemiklerin, kasların büyümesine ve bedenin olgunlaşmasına bağlıdır. Böyle bir büyüme ve olgunlaşma gerçekleşmeden ve belli bir güç elde etmeden bazı etkinlikler yapılamaz.

Tepki ve hız: Tepki uyarıcıya verilen yanıttır. Bir kimsenin bir uyarıcıya karşılık vermesine kadar geçen zamana tepki zamanı ya da tepki hızı denir. Dikkatsizlik ya da kas denetiminin yeterli olmaması tepki zamanını uzatabilir. Okuma, yazma, koşma, atlama, gözlem ve deney yapmada, herhangi bir alet kullanmada vb. hareketlerin belli bir hızlılıkta yapılması zorunludur. Harekette hızlılık hem uyumu ve başarıyı, hem de ekonomik çalışmayı sağlar.

Dikkat: Psikofizik enerjinin bir noktada toplanması, yoğunlaştırılmasıdır. İster dışarıdan gelen uyarıcılara verilen tepkide, ister bireyin kendi etkinliklerinde olsun, dikkatin önemli bir yeri vardır. Özellikle ince ve hızlı yapılan işlerde bu önem daha da artar.

Küçük yaşlarda esneklik fazladır. (Bu hareketi siz denemeyin!)

Denge: Yürümede, bisiklet kullanmada olduğu gibi devinsel etkinliklerin çoğu bedenin dengeli bir biçimde durmasını gerektirir.

Esneklik: Bale, atletizm ve çeşitli oyunlar gibi devinsel etkinliklerde belli bir esnekliğe gereksinme duyulur. Küçük yaşlarda beden çok esnektir. Yaş ilerledikçe bu esneklik kaybolmaktadır. [6]

Okul Öncesi Dönem

Bedensel Büyüme ve Gelişim

Okul öncesi dönemde büyüme ve gelişim diğer yaşam dönemlerine göre en hızlı olma özelliğine sahiptir. Okul öncesi dönemde bedensel gelişme hızı, bebeklik dönemine oranla yavaşlar. Yaşamın ilk ve üçüncü yılları arasındaki büyüme üçüncü ve beşinci yılları

arasındaki büyümenin yaklaşık iki katıdır. Üç yaşlarında kızlar ortalama 94 cm uzunluğunda 13 kg ağırlığındadır. Altı yaşına geldiklerinde boyları 115 cm'yi ağırlıkları ise 15 kg'ı bulur. Erkek çocukları ise kızlardan biraz daha uzun ve ağırdırlar.[7]

Okul öncesi dönemde beden orantılarında da değişiklikler göze çarpar. İki yaşında baş toplam beden boyutunun yaklaşık dörtte birini kapsar; beş buçuk yaşında bu oran altıda bire düşerek, çocuk bebeklik görünümünden uzaklaşmaya başlar. Altı yaşlarına varıldığında ise, organların birbiriyle orantıları bir yetişkininkini andırmaya başlar.[1]

Devinsel Büyüme ve Gelişim

Bebekler bedenlerinin bölümlerini hareket ettirmeyi sağlayan bir genel yetenekle ve **refleks** adı verilen önemli bir **kurulu davranışsal tepkiler dizisiyle** birlikte doğarlar. Bebeğin birlikte getirdiği refleksleri yaşamı sürdürme amacını güder. Bu reflekslerden bazıları emme, yutma, ayak parmaklarına dokunulduğunda ayağı bükmekten ve parmakları yelpaze gibi açmaktan oluşan **babinski refleksi**, bedenini yana çevirmesini sağlayan **tonik boyun refleksi**, başın arkaya atıldığı zaman kolların açıldığı **moro refleksi** ve avuç içine dokunulduğunda belirgin **yakalama refleksi** gibi otomatik tepkilerdir.

Bebekte her yeni hareketle sinir bağlantıları zorlanır. Önceleri hareketler tam kesinlik kazanmaz. Örneğin çocuk sırt üstü yatarken karın üstü dönerse el ve bacakları birbirine karışır ve ters döner. Burada hemen, öğrenme süreci devreye girer. Çocuk birkaç denemeden sonra, doğru hareketi öğrenir. Çocuklar yaptıkları bir hareketin doğruluğundan iyice emin olmadan, asla başka bir harekete geçmezler. Motor gelişim, ilk aylarda tamamen sinir bağlantılarına, beyin merkezine ve de kemik yapısına bağlıdır. Diğer bir ifade ile bedensel büyüme ve olgunlaşma temeline dayalıdır. Öyle ki bunlar olmadan devamlı alıştırma yaptırmakla devinsel gelişim sağlanmaz .[8]

Bu bebek kaç aylık olabilir?

Bedensel ve motor gelişmenin en hızlı olduğu dönem yaşamın ilk yılıdır. Yeni doğduğunda refleksleri dışında hemen hiçbir istemli davranış gösteremeyen bebek ilk yılın sonunda en önemli motor yeteneklerden birisi olan yürümeyi başarır.[9] Aşağıda bebeklik dönemindeki devinsel gelişim aylara göre sunulmuştur:

Tablo 3.1. Aylara Göre Devinsel Gelişim

Ay	Davranışlar
1	Yüzüstü yatarken birkaç saniyelik süreler ile başını kaldırır. Refleks beden hareketleri, refleks olarak kavrama, yavaş hareket eden nesneyi kısaca izleme sözkonusudur.
2	Yüzüstü yatarken kollarının desteği ile göğsünü ve başını yukarı doğru kaldırır. Sırt üstü yatarken kollarını kaldırır.
3	Refleksler azalır. Nesnelere vurmaya başlar, destekle oturur. Ellerini izlemeye başlar. Başını dik tutar.
4	Kucakta destek ile oturur.
5	İstemli olarak bir yandan öteki yana döner. Nesneye uzanır, kavrar, ağzına götürebilir. Biberonu tutabilir. Çıngırakla oynar, oyuncakları gürültüyle çarpar.
6	Mama sandalyesinde oturur. Uzatılan nesneleri avucunun içi ile yakalar.
7	Desteksiz oturur.
8	Kollarının altından tutulduğunda ayakta durur.
9	Bir yere tutunarak ayakta durur. Gezinir. Parmak ucuyla tutma başlar, el çırpma oyunu oynar, kendi kendine oturur.
10	Emekler. Kutunun kapağını kaldırır.
11	Ellerinden tutulduğunda yürür. Çömelir ve eğilir, kalemi tutar, bir oyuncağı amaçlı olarak atar, karalama taklidi yapar.
12	Bir yere tutunarak ayağa kalkar.
13	Yardımsız ayakta durur ve yürümeye başlar. Topu yetişkine yuvarlar, 2-3 küple kule inşa edebilir.
14	Parmaklarını kullanarak nesneleri tutar. Basamakları tırmanır.
15	Ellerinin de yardımıyla merdiven çıkmaya başlar.

Okul öncesi dönemde kaba motor hareketleri sağlayan kaslar ince motor hareketleri sağlayan kaslara oranla daha fazladır. Buna bağlı olarak da çocuklar rahatlıkla koşup zıplayabilmelerine karşın, dar bir tahta üzerinde denge sağlamak gibi daha üst düzeyde motor koordinasyon gerektiren hareketleri yapmakta güçlük çekerler. İnce motor kasların koordineli bir biçimde, tam olarak işlevlerini yerine getirebilmeleri, ancak ergenlik döneminde gerçekleşebilir. Gelişimsel olarak çocuklar, henüz gözlerini küçük nesneler ya da ayrıntılar üzerinde odaklayabilmek için de yeterli olgunluğa ulaşmamışlardır; bu nedenle el-göz uyumları yetersizdir. Bu özellikleri dikkate alınarak çocuklar için seçilen kitapların resimlerinin ve yazılarının büyük olması gerekir. [7, 9]

Devinsel Gelişim: Bu hareketlerin hangi aylarda başarılabileceğini altlarına yazınız.

Bu dönemde erkek çocuklar kızlardan daha uzun ve ağır olmalarına karşın kız çocuklarının ince motor kaslarının gelişimi erkek çocuklarınkinden daha ileridir. Bu durum göz önüne alınarak aynı yaşlarda farklı cinsiyetlerdeki çocukların ince motor becerileri gerektiren düğme iliklemek, makas kullanmak gibi işlerdeki başarılarını karşılaştırmamak

Aynı yaş ve cinsiyetteki çocuklar arasında da bireysel farklılıklara dayalı olarak ortaya çıkan beceri farklılıklarının olabileceği unutulmamalıdır.

gerekir. Üstelik aynı yaş ve cinsiyetteki çocuklar arasında da bireysel farklılıklara dayalı olarak ortaya çıkan beceri farklılıklarının olabileceği unutulmamalıdır.[7]

Çocuklar temel hareket ve becerilerin çoğunu okul öncesi dönemde kazanırlar. Beşinci yaşın sonunda, hastalıklı ya da sakat çocuklar dışında, bütün çocuklar mükemmel bir şekilde yürür ve koşarlar, %81'i bir merdiveni iner çıkar, %96'sı kaygan bir zeminde dengesini bozmadan kayabilir, %90'ı da kolaylıkla sıçrayıp atlayabilir ve sekebilir.

Örnek:

Aynı yaş grubundaki kızlar; ayakkabı bağlamak, elbiselerini giyip çıkarmak, katlamak, makasla kâğıt kesmek gibi ince motor kaslarını kullanmayı gerektiren becerilerde daha iyidir.

Erkek çocuklar ise top oynamak, ağaca tırmanmak, merdiven çıkmak gibi kol ve bacak kaslarını kullanmayı gerektiren kaba motor becerilerde daha başarılıdır.

**Bu fark yetişkinlikte de sürer!(Editörün notu)*

Üç yaşındaki çocukların çoğu fazla döküp saçmadan kendi yemeklerini yiyebilirler. Fakat 7-8 yaşına gelmeden tabaklarındaki eti kesemezler. Üç yaşından itibaren çocukların çoğu giysilerini çıkarabilirler; dört yaşında ise hem giyinebilir hem de çıkarabilirler. Bu yaşlarda henüz ayakkabılarını giyemezler. Bu sağ ve sol ayakkabılarını ayırdedebilecek bir algılama düzeyine ya da ayakkabılarının bağcıklarını bağlayacak kadar parmaklarını denetleyebilecek bir aşamaya gelmemiş olmalarından kaynaklanır. Çocuk beş yaşında iken kendi başına banyo yapmaya başlayabilir, fakat 12 yaşına gelene kadar yol gösterilmeye ve denetlenmeye gereksinimi vardır. Çocukların bir çoğunun bu tür eylemleri belli bir yaşa geldikleri halde yapamamalarının nedeni, ana babalarının onlara fırsat tanımamalarından kaynaklanmaktadır.[10]

Şu an elinizde olan kalemi ilk kez kaç yaşında elinize aldınız acaba?

Kalem kullanma becerisinin gelişmesinde çocuklar düzenli bir ilerleme gösterirler. Yaklaşık olarak 2 yaşında ilk kez kağıda kalemle dokunarak bir işaret yapabilirler. Bu karalamalarda, ilk 2-3 hafta hep dikey çizgiler çizerler ve ondan sonra yatay çizgilere başlarlar. Dört yaşındaki çocuklar basit bir şeklin içini kuru kalemle boyayabilirler, fakat ara sıra çizginin dışına çıktıkları olur. Bu yaşta hem algılamaları hem de denetim mekanizmaları bir kareyi kopya edecek kadar gelişmiştir. Beş yaşında bir üçgeni kopya edebilirler, bir insan resmi çizebilirler. Yedi yaşındaki çocuk eşkenar dörtgeni kopye edebilir.

Anaokulu öğretmenleri, bu dönem çocuklarının bedensel ve devinsel gelişim özelliklerini bilmeli ve etkinlikleri buna göre planlamalıdır.

Anaokulu çocukları, aynı yaşta farklı bedensel ve devinimsel gelişim özellikleri gösterebilir.

İlköğretim Dönemi

Bedensel Büyüme ve Gelişim

Okul öncesi dönemde başlayan büyüme hızındaki düşme, on-onbir yaşlarına kadar süregelir. Yedi yaşındaki erkek çocukları ortalama olarak 127 cm boyundadır. On yaşlarına gelindiğinde ise boyları 138 cm'i bulur. Bu çağdaki kızlar erkeklerden ortalama 4-5 cm daha kısadırlar. [11]

İlköğretimin ilk yıllarında çocukların büyümesinde gittikçe artan bir yavaşlama olmasına karşın on yaşlarına doğru vücut biyokimyasındaki farklılaşmalara bağlı olarak özellikle kız çocuklarında ani bir boy artışı yanında, ikincil cinsiyet özelliklerinin de belirmeye başladığı görülür. Erkek çocukları dokuz on yaşlarına kadar kızlardan biraz daha uzun ve daha iri bir bedene sahip olmalarına karşın ilkokulun son yıllarında kızlardan daha ufak bir görünüme bürünürler. Ancak kızlardan daha hareketlidirler ve bedensel güce dayanan etkinlikleri daha fazla tercih ederler.

Devinsel Büyüme ve Gelişim

İlköğretim döneminde çocuk bir müzik aleti çalma becerisini kazanmaya uygun devinsel gelişime ulaşır.

Motor yeteneklerde, okul öncesi döneme oranla her iki cinste de gelişme gözlenir. İlköğretim çocukları rahatlıkla koşar, tırmanır, paten kayma, iki tekerlekli bisiklete binme gibi beceriler bu dönemde kolaylıkla kazanılır. İlköğretimin ilk üç yılında yürüme, koşma gibi kaba motor kontrolünü gerektiren becerilerin gerçekleştirilmesinde hiçbir sorun olmamasına karşın, özellikle erkek çocukların ince motor kasların koordinasyonunda sorunları vardır. Bu nedenle çok uzun süreli kalem tutma ve küçük puntolarla yazmayı gerektiren ödev ve okul çalışmaları, okula karşı olumsuz bir tutum geliştirilmesine neden olabilir. İlköğretimin ikinci yarısına gelindiğinde ise ince motor kasların kontrolü büyük ölçüde başarılır. Buna bağlı olarak, çocuklar ayrıntılarla uğraşmayı gerektiren işlerden hoşlanmaya başlarlar. El sanatlarına, müzik aletleri çalmaya vb. ilgi artar.[7]

Okulda, el ve parmak hareketleri'nin denetlenmesi en çok yazı dersinde gerekli olur. Okul yaşamının ilk iki-üç yılında, harfler çocuklara yumuşak ve büyük bir kurşun kalemle ve iri harflerle yazdırılmalıdır.

Okulda, el ve parmak hareketlerinin denetlenmesi en çok yazı dersinde gerekli olur. Okul yaşamının ilk iki-üç yılında, çocuklara yumuşak ve büyük bir kurşun kalemle ve iri harflerle yazdırılmalıdır. Üçüncü sınıfta harflerin boyu biraz küçültülebilir, fakat bunların hiçbir zaman bir yetişkinin harfleri kadar küçük olması istenmemelidir. Bu durum, çocuk kendi isteğiyle öyle yazmaya başlayıncaya kadar sürdürülmelidir. Çocukların çoğu zorlanmadıkça hem çabuk hem de okunaklı yazmayı öğrenirler. Buna karşılık, küçük ve çabuk yazmak için yapılan baskı ve zorlanmalar, çocukların harfleri şekillendirebilme yeteneklerini duraklatır ve ileriki yıllarda yazılarının okunaksız olmasına neden olur. Oysa ilerledikçe ve kaslarını denetleme yetenekleri geliştikçe yazmaları, doğal olarak çabuklaşacaktır.[10]

İlköğretimin başlangıç yıllarında çocuklara uzun süreli yazı ödevleri vermek sakıncalıdır.

Ortaöğretim Dönemi

Bedensel Büyüme ve Gelişim

Çocukluk döneminde göreceli olarak yavaşlayan bedensel büyüme ve gelişme, ergenlik döneminde yeniden hızlanarak, bu dönem sonunda yetişkinlikteki yapısına ulaşır.

Genç için hızlı bir gelişim sürecine girilen ergenlik dönemi, oldukça çalkantılı bir dönemdir.

Genç için hızlı bir gelişim sürecine girilen ergenlik dönemi, oldukça çalkantılı bir dönemdir. Gençler ne "yetişkin" ne de "çocuk" olarak kabul edildikleri bu geçiş dönemine uyum sağlamakta zorluk çekerler. 11-12 ile 17-18 yaşları arasını kapsayan ergenlik döneminde fizyolojik ve hormonal değişiklikler kendini gösterir. Cinsiyet hormonlarının üretiminin artması, erkeklerde sperm, kızlarda yumurta hücrelerinin etkin hale gelmesi, vücutta birtakım değişiklikler olmasına neden olur. Erkek ve dişi cinsiyet hormonlarının salgılanmaya başlaması ve bu hormonların vücuttaki öteki hormonlarla birleşmesi, kemik ve kaslardaki büyümeyi hızlandırır.

11-12 ile 17-18 yaşları arasını kapsayan ergenlik döneminde fizyolojik ve hormonal değişiklikler kendini gösterir.

Ergenlik döneminize girdiğinizi size farkettiren ilk yaşantınızı ve neler hissettiğinizi anımsıyor musunuz?

Kızlarda ergenlik dönemine girildiğinin belirtisi, adet kanamalarının görülmesidir. Bu duruma göğüslerdeki büyüme de eşlik eder. Erkeklerde ise kızlardaki gibi ergenlik döneminin başlamasının açık bir belirtisi bulunmamaktadır. Ancak vücutta kıllanmanın, cinsel organlarda büyüme ve sperm üretiminin başlaması ergenlik çağına geçiş işaretleri olarak kabul edilmektedir. Ortalama olarak ergenlik dönemine kızların 11-13, erkeklerin 13-15 yaşları arasında girdikleri kabul edilmekle birlikte, bu dönemin kesin sınırları yoktur. Kuramsal olarak dönemin ortalarına gelindiğinde kızların hemen hepsi, erkeklerin ise büyük bir kısmı ergenliğe ulaşırlar. Ergenliğe ulaşma yaşına bağlı olarak bedensel görünüm de değişikliğe uğramaktadır. Ergenlik öncesi çocuk görünümündeki bedensel yapı ergenlik sonrası bir yetişkin görünümüne sahip olur. Kızlar genel olarak erkeklerden daha önce ergenlik dönemine girdiklerinden 11-12 yaşlarında boyca ve kiloca erkekleri geçerler. Ancak 16 yaşlarına varıldığında durum yine eski haline döner ve erkekler kızlardan daha uzun ve ağır olurlar.[1,7]

Ergenliğe ulaşma yaşına bağlı olarak bedensel görünüm de değişikliğe uğramaktadır. Ergenlik öncesi çocuk görünümündeki bedensel yapı ergenlik sonrası bir yetişkin görünümüne sahip olur.

Ergenlik döneminin sonunda erkek ergenler kızlara oranla daha ağırdırlar. Bu ağırlığın nedeni erkeklerin daha uzun boylu olması ve kızlardan daha fazla kasa sahip olmalarıdır.[5]

Ergenlik döneminde fiziksel değişim genci uzun süre ayna karşısında tutar.

Cinsiyet farklılıklarına göre erkek ve kız erin bedenlerinde birbirinden farklı değişiklikler söz konusu olur.Genellikle kızlar erinliğe erkeklerden iki yaş daha önce girerler. Ergenin bedeninde meydana gelecek değişim onların akademik, sosyal ve duygusal yaşamlarını da yakından ilgilendirmektedir.[10]

Ergenlik çağındaki bedensel ve devinsel yetenek ve etkinliklerin, gencin kendini algılamasında, başkalarıyla olan ilişkilerinde önemli bir etkisi vardır. Ergenin bedensel eylemlerde yetenekli olduğunu göstermesi oyunla ve çeşitli spor etkinlikleriyle olanaklıdır ve bu durum onların yaşamında çok önemlidir. *Ünite başında yer alan örnek olayda, yeni gelen Türkçe öğretmeni bu durumun farkındaydı, değil mi?*

Devinsel Büyüme ve Gelişim

Ergenlik döneminde güçte, hızda eşgüdümlenmiş hareketlerdeki kazanımlar sayesinde genç beden gücünün hemen hemen en yüksek noktasına erişir. Ergenlik döneminde gençlerin çoğu yalnız devinsel etkinlikler bakımından değil, aynı zamanda etkin olma isteği yönünden de en yüksek noktaya ulaşırlar. Ancak ergenliğin ortalarına ve sonlarına doğru beden eylemlerinin gelişmesinde bir gerileme görülür. Bedensel eylemlerde enerjik olma dürtüsü, ergenlik yıllarının sonlarına doğru hızını kaybeder. Çocukluk döneminin özelliği, etkinlik isteği olmasına karşın, olgunluk döneminin belirtileri sakinleşme, durulma eğilimidir.[2]

Ergenlik dönemindeki kızlar ve erkekler karşılaştırıldıkları zaman, erkeklerin özellikle kas ve hız hareketleri söz konusu olduğunda kızlara göre daha başarılı oldukları görülmüştür. Buna karşılık hız ve güç gerektiren etkinliklerden çok beceri ve eşgüdüm söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan farkın cinsiyet etkeninden çok alıştırmalara bağlı olduğu saptanmıştır.

Ergenlikte Cinsel Gelişim

Cinsel gelişme yaklaşık olarak beynin tam karşıtı bir gelişme göstermektedir. Beyindeki hızlı gelişim süreci, cinsel gelişmenin en yavaş olduğu döneme rastlar. Buna karşın cinsel gelişmenin en hızlı olduğu dönemde beyin gelişmesi çok yavaşlar.

Genellikle anne-babalar ilköğretimin sonu ve lisenin ilk yılında çocuklarının derslerinde bocalama olduğundan yakınırlar. Bu durumun nedenleri neler olabilir?

On dördüncü yaşta cinsel organlar gelişmelerinin ancak yüzde yirmisini tamamlarlar. Cinsel gelişmenin hızlı olduğu on dört yirmi yaşları arasında cinsel organ gelişimi yüzde seksene ulaşır. Bu dönemin başlangıcında, çocuklar hem bedensel hem de cinsel gelişme yönünden hızlı bir döneme girmiş olurlar. Cinsel bezlerin olgunlaşması nedeniyle çıkardıkları hormonların beden büyümesini uyardığı, bu yüzden ergenliğin başlangıcında hızlı bedensel büyümenin görüldüğü ileri sürülebilir.

Ergenin topluma uyumu kendinde oluşan yeni gelişim özelliklerine sağlıklı bir şekilde uyum yapabilmesine ve kendi cinsiyle olduğu kadar karşı cinsle de normal ilişkiler geliştirebilmesine bağlıdır.

Cinsel organların gelişmesi ile ergenlerde psikolojik yönden uyum gereksinimi ve uyum sorunları ortaya çıkar. Ergenin topluma uyumu kendinde oluşan yeni gelişim özelliklerine sağlıklı bir şekilde uyum yapabilmesine ve kendi cinsiyle olduğu kadar karşı cinsle de normal ilişkiler geliştirebilmesine bağlıdır. Ergenin bu dönemde oluşan değişme ve gelişmelere hem bireysel hem de toplumsal anlamda uyum yapabilmesi, hem kendi cinsiyle hem de karşı cinsle iyi ilişkiler kurabilmesi ise, ileride de belirtileceği gibi, oluşacak değişmeler konusunda bilgili olmasına ve bu döneme önceden hazırlanmasına bağlıdır. Bu değişmeler birincil ve ikincil cinsiyet özellikleri olarak iki grupta toplanabilir. [12]

Birincil cinsiyet özellikleri cinsel organlardaki gelişmeyi açıklar. Erkek çocuklarda, cinsel organlarda gelişme erinlik yıllarında başlar. 14 yaşındaki çocuklarda testisler yetişkinlikteki büyüklüklerinin %10'u kadardır. 14-16 yaşları arasında büyüme hızlanır, daha sonra yavaşlar. 20-21 yaşlarında normal yetişkinlikteki büyüklüğüne ulaşmış olur. Testislerin iki görevi vardır. 1) Sperm adı verilen cinsiyet hücrelerini yapmak 2) Üreme için gerekli fiziksel ve ruhsal uyumu sağlayacak hormonları salmak. Testislerin büyümeye başlamasından bir süre sonra penis de büyümeye başlar ve büyüme kısa sürede tamamlanır.

Birincil cinsiyet özellikleri cinsel organlardaki gelişmeyi açıklar. İkincil cinsiyet özellikleri ise; bedenin diğer kısımlarında yine cinsiyete özgü değişmelerdir.

Erkek üreme organları gerekli olgunluğa eriştikten sonra gece boşalmaları başlar. Bu boşalmalar cinsel rüyalar, dar giysiler, çok örtünme, kabızlık, idrar torbasındaki fazla doluluk nedeniyle olur. Ortalama haftada 4 boşalma görülebilir.

Kızlarda üreme organlarının büyümesini izlemek zordur, çünkü büyük bir bölümü karın içinde yer almaktadır. Ancak karın ve kalçalardaki büyüme, cinsel organlardaki büyümenin belirtisi olarak alınabilir. Cinsel organlardaki gelişme, 16-17 yaşları arasında hızlanır, yetişkinlik olgunluğuna ise 20-21 yaşlarında ulaşır.[15]

İlk ay hali ergen bir kızın çocuk yapma özelliğini kazandığı en erken yaştır. 23-28 günde bir başlayan ve ortalama 5-6 gün süren bu kanama menapoz dönemine, yani 40-50 yaşlarına kadar sürer. İlk ay halinden bir yıla, hatta daha uzun bir süreye kadar ay halleri düzensiz olabilir. Bu sırada kızlarda çocuk yapma yeteneği yoktur. İlk ay hallerinde baş, sırt ve karın ağrıları, kusma, bayılma, deri döküntüleri, ayak bileklerinde şişmeler görülebilir. Bunların etkisiyle kızlar yorgun, huzursuz, sinirli ve psikolojik bir çöküntü içinde olabilirler. Ay halleri normal bir düzene girdikçe bu durumlar kaybolur.

Ergenlik dönemindeki fiziksel ve cinsel yönden değişimler, gencin duygusal ve sosyal yaşamını nasıl etkileyebilir?

Erinlik dönemi ilerledikçe kızlarla erkekler arasındaki görünüş farklılıkları büyür. Bu, fiziksel görünüm ve ek cinsiyet özelliklerindeki farklılıklardan ileri gelir. Bunlara ek cinsiyet özellikleri denmesinin nedeni, cinsiyet organları gibi üreme ile doğrudan ilgili olmamalarıdır.

Ergenlik döneminde, erkek çocuklarda cinsel bölgelerde, kol ve bacaklarda, göğüste, koltuk altlarında kıllanmalar görülür. 14-14.5 yaşlarında başlayan kıllanma 15 yaş dolaylarında tamamlanır. 16-17 yaşlarındaki ergenler sakal tıraşı olmaya başlarlar.

Daha önce yumuşak ve ince olan deri, kaba ve kalın bir görünüm alır. Yağ ve özellikle ter bezleri büyür ve çalışmaları artar. Yüzde yağlanma bazen sivilcelere neden olur. Saçlarda kepeklenme bu dönemde görülür. Koltuk altı kılları çıkmadan önce terleme başlar, sonraları daha da artar ve özel bir koku çıkarır. Kıllanmayla birlikte ses değişiklikleri de başlar. Seste çatallaşma, kısıklaşma, kalınlaşma 13 yaşında başlar, 16-18 yaşlarına kadar sürebilir. Daha sonra kalın, güçlü ve düzgün bir ses ortaya çıkar. 12-14 yaşları arasında göğüslerde biraz kabarma ve sertlik olur.

Kızlarda ikincil cinsiyet özellikleri önce kalçalarda görülür. Kalçalar büyür ve yuvarlaklaşır. Bunun nedeni, kalça kemiklerinin büyümesi ve bu bölgedeki yağ depolanmasının artmasıdır. Aynı dönemde yani 10-11 yaşlarında göğüsler gelişmeye başlar. Kalça ve göğüs gelişmesinin ilerlediği bir sırada, cinsel bölgeler kıllanmaya başlar. İlk ay halinin görülmesinden kısa bir süre önce ya da sonra cırtlak, çocuksu olan ses derin ve daha uyumlu bir duruma gelir. Ancak bu farklılaşma erkeklerdeki kadar belirgin olmaz. [2, 4, 13]

Bedensel ve Devinsel Gelişimde Bireysel Farklılıklar

Okul öncesi dönem ve ilköğretim dönemindeki gelişim özellikleri açıklanırken kızlar ve erkekler arasında gerek boy ve kilo, gerekse büyük ve küçük kasların kullanım yeterliliği açısından farklar olduğu açıklanmıştı. Elbette sadece cinsiyete göre değil aynı cinsiyet içinde de gelişim hızı ve özellikleri farklıdır. Bu farklılıklar belki de en çok ergenlik döneminde belirgindir ve ergenin psiko-sosyal gelişimini etkilemesi açısından önemlidir.

Anaokulu çocuğunun sağ veya sol elli olduğu artık kesinlikle belirginleşmiştir. Sol elli bir çocuğu sağ elini kullanma zorunda bırakmanın çocukta sinirlilik, şüphe, kendini suçlu ve yetersiz hissetme bazen de kekemelik gibi ciddi uyum sorunları yaratacağı unutulmamalıdır.

İlköğretime başlayan bir çocuk kalemi sol eli ile kullanıyorsa öğretmen ne yapmalıdır?

Ergenlik çağında oldukça hızlı olan bedensel gelişim hızı bazı bireysel farklılıklar gösterir ve aynı yaşlardaki gençlerin fiziksel görünüşlerinde büyük farklılıklara yol açabilir. Bu dönemde gençlerin dış görünüşleri, benlik algılarını büyük ölçüde etkiler. Özellikle orta son, lise birinci sınıflardaki öğrencilerin fiziksel yapıları arasında büyük farklılıklar göze çarpar. Aynı yaşlardaki öğrencilerin bazıları uzun boyları, gelişmiş yapılarıyla bir yetişkin görünümündeyken; bazıları çelimsiz yapıları, kısa boyları ile bir ilkokul öğrencisi görünüşündedir. Gerçekten de ortaöğretim kurumlarının dışında hiçbir okulda, aynı yaşlardaki öğrenciler arasında, böylesine çarpıcı farklılıklar dikkati çekmez. [7]

Bu dönemde gençlerin dış görünüşleri, benlik algılarını büyük ölçüde etkiler.

Fiziksel ve cinsel yönden akranlarına göre erken olgunlaşma, kız ve erkek ergenleri nasıl etkiler?

Erken olgunlaşan erkek çocuklar, akranları tarafından daha çok ilgi görmekte ve lider olarak kabul edilmektedirler. Daha dışa dönüktürler, karşı cinsle daha fazla ilgilidirler ve kültürel normlara daha kolay uyum sağlarlar. Geç olgunlaşan erkek çocukları yaşıtları arasında pek popüler

değildirler. Ancak daha enerjik ve hareketlidirler. Dikkatleri üzerlerine toplayacak türden davranışları da daha sık gösterirler.

Erken olgunlaşan kız çocuklarının, yetişkinlik dönemlerinde yaşıtları ile karşılaştırıldıklarında, daha çekingen oldukları gözlenmiştir. Sosyal ve kişisel özellikleri açısından da ortalama düzeyin altında bir görünüm sergilemektedirler. Ancak orta ve üst sosyo ekonomik düzeyden gelenlerin, alt sosyo ekonomik düzeydekilere oranla kendilerine olan güvenleri daha fazladır. Geç olgunlaşan kız çocukları kendilerine daha güvenli, daha dışa dönük ve yaşıtları arasında daha popülerdirler. Erken olgunlaşan kızlara oranla sosyal ve kişisel özellikleri açısından yetişkinlere daha fazla benzerlik göstermektedirler. Ancak bu konuda kesin ve genel yargılara varmak güçtür.

Öğretmenin Bedensel ve Devinsel Gelişim Açısından Sorumlulukları

Okul öncesi eğitim, ilk ya da ortaöğretim kurumlarının hangisinde görev alırsa alsın bir öğretmenin, öğrencilerinin bedensel ve devinsel gelişimlerine yönelik olarak şu üç açıdan sorumlulukları bulunmaktadır:

- ✓ Öğrencilerin gelişim özelliklerini tanıma ve izleme
- ✓ Gelişimi kolaylaştıracak bir öğrenme ortamı ve uygun etkinlikler oluşturma
- ✓ Gelişimde aksayan yönleri saptama, gerekli önleme ve müdahale yaklaşımları ile gelişimin sağlıklı sürmesine yardımcı olma

Bu açılardan, öğretmenlerin sorumlulukları son derece önemlidir. Çünkü, eğitim programları yalnız belli yetenekleri geliştirmeye ve bu alanlarda başarılı olamayanları elemeye yönelik olursa, birçok çocuk başarısız olabilir. Oysa çağdaş eğitimin amacı, çocukları ilgileri ve yetenekleri ölçüsünde ve doğrultusunda geliştirmektir ya da öyle olmalıdır. Bu nedenle akademik alanda başarısız olan fakat psiko-motor becerileri gerektiren alanlarda başarılı olabilecek çocukları bu alanlara yöneltmek gerekmektedir. [2]

Sınıflardaki öğrenciler arasında takvim yaşları ve eğitim geçmişleri aynı olsa bile bireysel farklılıklar bulunmaktadır.

Sınıflardaki öğrenciler arasında takvim yaşları ve eğitim geçmişleri aynı olsa bile bireysel farklılıklar bulunmaktadır. Sınıf ortamının gelişimi destekleyici nitelikte olması için, öğretmenlerin şu noktalara özen göstermesi gerekmektedir: Öğrencilerin gelişim ödevlerini yerine getirmelerinde aile ile işbirliği yapmalıdır. Okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların devinim gereksinimlerini giderebilecek mekanlar hazırlanmalıdır. Eğitim programlarında dinlenme saatleri oluşturulmalıdır. Okul öncesi eğitimde öğrencilerin kaza ve travmalarla karşılaşmalarını önleyici tedbirler alınmalıdır. Özellikle kafa travmalarının oluşmasını engelleyecek düzenekler gerek mekânda gerekse eğitim araç ve gereçlerinde dikkate alınmalıdır. Okullarda öz-bakım becerilerinin geliştirilmesine özen gösterilmelidir. İlk öğrenime yeni başlayan öğrencilerin uzun süreli

ince motor becerilerini göstermeleri mümkün değildir. Bu nedenle yazı ve çizgi gibi etkinliklere uzun süreler ayrılmamalıdır. İlk öğrenim öğrencilerinin koşma, hoplama, zıplama gibi kaba motor gereksinimlerini karşılayacak çevre düzenlemeleri yapılmalıdır.

Bedensel yönden zayıf ve güçsüz olan çocuklar pasif olurlar ve ödevlerini bitirmede güçlük çekebilirler. Çocuğun ilk öğretimin ilk kısmında geliştirmesi gereken becerileri yapabilmesi -örneğin yazı yazma, uzun süre dikkatini toplama, bedensel hareketleri yapma vb.- için sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenmeye dayalı bir büyüme ve gelişme içinde olması gerekir. Yeterli büyüme ve gelişme gösteremeyen çocuklar eğitim etkinliklerinde kullanacakları enerjiden yoksun olabilirler. Bu da akademik performanslarını düşürebilir ve başarısızlık duygusunu yerleşik hale getirebilirler.

Çocuğun ilk öğretimin ilk kısmında geliştirmesi gereken becerileri yapabilmesi için sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenmeye dayalı bir büyüme ve gelişme içinde olması

Devinsel gelişmenin eğitim açısından önemi, yalnız çocuğun gelişmesinin bir bütün olarak etkilemesinden değil, bazı durumlarda kişilik gelişmesinde ya da meslek edinmede tek başına önemli bir rol oynayabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin bazı çocuklar zihinsel alanda başarılı olamadıkları halde, devinsel etkinliklerde yetenekli olabilirler.

İlköğretimde fiziki güç, atlama, sıçrama gerektiren oyun becerileri ve atletik etkinlikler erkekler için önemli olduğu kadar kızlar için de ritmik beden hareketleri ve bazı jimnastik becerileri ilgi çekici hale gelmektedir. Kız ve erkek çocukların oyun ilgileri ilköğretimin birinci devresinde olmasa bile ikinci devresinde kesinlikle farklı hale gelmiştir. Çocukların çeşitli konularla ilgili bedensel yeteneklerini tanımaları bakımından çeşitli spor olanakları okullar tarafından yaratılmalıdır.[14]

Çocukların çeşitli konularla ilgili beden yetenekleri tanması bakımından çeşitli spor olanakları okullar tarafından yaratılmalıdır.

İlköğretim döneminde erkekçocuklarkızlardan daha hareketli ve kendi bedensel gücüne daha güvenli olarak iddialı ve zorlanmalı bir fiziksel aktivite içindedirler. Oyunlarda başarılı olamayan bir erkek çocuğu grup dışı edi-

Çocuklık döneminde oyun becerisi en önemli gelişim görevidir.

Öğretmenlerin öğrencilerin sağlıklı gelişmelerine katkıda bulunmaları için ergenlik döneminin özellikleriyle ilgili bilgi sahibi olmaları önem taşımaktadır.

lirken, oyun becerisi geliştirememiş kızlar gruplarından herhangi bir tepki görmezler. Bu nedenle hantal ve beceriksiz erkek çocuklarına oyun becerisi kazandırma amacıyla özel bir yardım gerekmektedir. Bu çocukların kendileri gibi olan diğer erkek çocuklarıyla bir takım oluşturmaları ve daha becerikli olan arkadaşlarının küçümsemesine meydan vermeden kendi içlerinde bir oyun becerisi kazanmalarına çalışılmalıdır. Çünkü her çocuğun bu çağa özgü olarak başarması beklenen en önemli gelişim görevi "oyun becerisi"dir. Bu beklenti çocuğun okul ve mahalle arkadaşlarından gelmekte ve çocuk için önemli bir doyum kaynağı olmaktadır.

Erkek çocuklar zorlanmalı bir fiziki aktivite içinde yorulduklarının farkına varamadıklarından dinlendirici etkinliklerle ilgili çalışmalar programlarda iyi planlanmalıdır. Bu hareketlilik nedeniyle oluşabilecek kaza ve travmalara müdahale edebilmek için öğretmenlerin ilk yardım bilgisine sahip olmaları gerekmektedir.

Ergenlik döneminde bedeninizde oluşan değişimler konusunda kimlerden/ nereden bilgi almıştınız? Bu konuda öğretmenlerin sorumlulukları neler olabilir?

Ergen bedeninde oluşan değişmeleri kabullenme, çocuk rolünden çıkarak yetişkin rolünü edinmeye çalışma, çevresindekilerin değişen beklentilerine ayak uydurma, erken ya da geç olgunlaşmanın beraberinde getirdiği farklı sorunlar, ergenlik dönemindeki öğrencilerin üstesinden gelmeleri gereken durumlardan bazılarıdır. Ergenlik döneminin sarsıntısız atlatılmasında öğretmenlere düşen bazı görevler vardır. Öğretmenlerin öğrencilerin sağlıklı gelişmelerine katkıda bulunmaları için ergenlik döneminin özellikleriyle ilgili bilgi sahibi olmaları önem taşımaktadır. Ergenlik döneminin kendisinden kaynaklanan tutarsızlıklar nedeniyle öğretmenlerin öğrencilere önyargısız, anlayışlı yaklaşmaları, onları anlama yaklaşımında bulunmaları yerinde olacaktır. Öğrenciler ergenlik döneminin bedensel ve cinsel gelişimleri konularında bilgilendirilmelidir. Ergen öğrencilerin sadece bedensel algılarıyla ilgilenmek yerine farklı niteliklerini kullanarak kendilerini geliştirmelerine olanak sağlanmalıdır.[7]

Sınıf Uygulamaları

- *Devinsel gelişimde süreklilik ve aşamalılığı çocuğum yürümeyi öğrenmesi üzerinde açıklaymız.*
- *İlköğretim 1. sınıf öğretmenlerinden biriyle görüşüp sınıfındaki öğrencilerin boy ve kilo çizelgelerini isteyip, inceleyiniz.*
- *Ergenlik döneminizde kendi bedensel ve devinsel gelişiminize ilişkin yaşadıklarınızı anımsayınız. En çok etkileyen değişim ve etkileri neler olmıştı? Paylaşınız.*
- *Okul öncesi, ilköğretim ve lise dönemindeki devinsel gelişime uygun sosyal etkinlikler neler olabilir? Tartışınız.*

ÖZET: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim

- ✓ Büyüme ve gelişim dinamik bir süreçtir. Gelişimin bedensel, devinsel, bilişsel, psiko-sosyal yönleri vardır. Bu yönler birbirlerini etkilemektedir. Bedensel gelişim diğer gelişim yönlerinin temelini oluşturmaktadır.
- ✓ Genel olarak büyüme kilogram ve santimetre olarak tanımlanır. Çocuğun büyüme ve gelişmesi ilkokul dönemine kadar çok hızlı olur. İlköğretim döneminde bu hız yavaşlar, ancak çocuk büyüme ve gelişmeye devam eder. Kız ve erkek çocuklarının bedensel ve devinsel büyüme ve gelişimlerinde belli dönemlerde farklılıklar görülebilir.
- ✓ Devinsel gelişim çocuğun kol ve bacakları ile tüm organlarını kullanmada güç ve hız kazanması ve beden organları arasında eşgüdüm sağlaması anlamına gelmektedir. Devinsel gelişim bedensel gelişime paralel bir seyir takip etmektedir. Devinsel gelişimin çocuğun bilişsel ve toplumsal gelişimi üzerinde önemli katkısı vardır.
- ✓ Okul öncesi dönem bedensel ve devinsel büyüme ve gelişim açısından son derece hızlı ve diğer gelişim dönemlerine oranla daha fazla gelişim ödevi içerir. Çocuğun kas, iskelet ve sinir sistemleri bir bütün içinde çalışmayı öğrenirler.
- ✓ İlköğretim döneminde çocuğun bedensel ve devinsel büyüme ve gelişiminde bir yavaşlama olur. Bu dönemde çocukların beden kimyalarında değişmeler ön plana çıkar. Erkek ve kız çocukları arasında önemli farklılıklar görülür. Özellikle ince motor gelişimi kasların eğitim etkinliklerinde önemli bir yer tutar.
- ✓ Ortaöğretim erinlik ve ergenlik dönemlerini temsil eder. İlköğretim döneminden sonra tekrar hızlı bir büyüme ve gelişim görülür. Bu dönemde birincil ve ikincil cinsel özellikler görülmeye başlanır. Ergenlik döneminin sonunda birey yetişkin yaşamının bedensel sınırlarına kavuşur.

- ✓ Öğretmenler öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre yaklaşımlarını gözden geçirmek durumundadırlar. Aynı yöntemler faklı yaş grubunda benzer sonuçlar vermeyebilir. Bu nedenle öğretmen öğrencinin içinde bulunduğu gelişim döneminin bedensel ve devinsel gelişim ödevlerini öğrenmeye çalışmalıdır.
- ✓ Öğretmenin öğrencilerinin gelişim özelliklerini tanıma, izleme, gelişimi kolaylaştırma ve gelişimde aksayan yönleri saptayıp giderme açısından önemli sorumlulukları vardır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. **Ergenlik dönemine ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?** (2008)
   A) Kızlarda ilk adet kanaması, erinliğe geçişin de ilk işaretidir.
   B) İkincil cinsiyet özelliklerinin geç ortaya çıkması, bilişsel gelişimi olumsuz yönde etkiler.
   C) Ergenlik döneminde kızlarda östrojen, erkeklerde testosteron hormonlarının ilk kez salgılanmaya başlamasıyla, ikincil cinsiyet özellikleri kazanılır.
   D) Erkek çocuklar arasında çevrelerindeki kız arkadaşlarından daha önce ergenlik dönemine girenler bulunabilir.
   E) Geç olgunlaşma, ergenlik döneminde erkekleri olumlu, kızları ise olumsuz etkiler ancak bu etkinin yönü zaman içinde değişebilir.

2. Aileler üzerinde yapılan bir araştırmada, anne babasından biri ya da her ikisi ressam olan çocukların resim yeteneklerinin, ailesinde ressam olmayan çocuklardan daha yüksek olduğu saptanmıştır.

   Bu araştırma sonucuna göre, resim yeteneğiyle ilgili aşağıdaki etkenlerden hangisinin daha önemli olduğu söylenebilir? (2009)
   A) Büyüme
   B) Öğrenme
   C) Kalıtım
   D) Duyarlı dönem
   E) Hazırbulunuşluk

3. Eşey hücrelerinde (I) kromozom bulunmaktadır. Bunlardan cinsiyet üzerinde etkisi bulunmayan (II) tanesine (III) adı verilmektedir. Eşey hücrelerinin birleşmesi sonucu meydana gelen yapıya (IV) denilmekte, dış etkenler sonucu bu yapıda meydana gelen kalıcı farklılaşmalar ise (V) olarak tanımlanmaktadır.

Fiziksel gelişimle ilgili yukarıdaki metinde I, II, III, IV ve V rakamlarının yerine getirilmesi gereken kavramlar, aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak sıralanmıştır? (2009)

	I	II	III	IV	V
A)	46 tane	44	gonozom	genom	fenotip
B)	23 çift	22	gonozom	mayoz	adaptasyon
C)	46 çift	44	otozom	zigot	genetik kod
D)	23 çift	22	gonozom	zigot	dominant
E)	23 tane	22	otozom	zigot	mutasyon

4. Bebeklikten itibaren ayrı büyütülmüş bir grup yetişkin ikiz üzerinde boylamsal bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada ilk çocuklukta tek yumurta ikizlerinin çift yumurta ikizlerine göre daha benzer davrandıkları ancak çocuklar büyüdükçe benzerliğin azaldığı görülmüştür. Bununla birlikte, yetişkinlikte bu benzerliğin ikizlerin dinsel, siyasal görüşlerinde, ilgi alanlarında ve eş seçimlerinde daha az; sayısal ve sözel yeteneklerinde, yürüyüşlerinde, gülüşlerinde ve ses tonlarında ise daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Bu araştırmaya göre aşağıdaki sonuçlardan hangisine <u>varılamaz</u>? (2010)

A) Bazı davranışların gelişiminde çevre, bazılarında ise kalıtım baskındır.
B) Davranış gelişiminde çevrenin etkisi yaşa bağlı olarak artmaktadır.
C) Kalıtım ve çevrenin etkileri bireysel farklılıklara bağlı olarak değişir.
D) Tek yumurta ikizlerinde gelişimin çeşitli alanlarındaki etkileşim, çift yumurta ikizlerinden daha fazladır.
E) Erim genişliği (ranj) fazla olan özelliklerde çevrenin etkisi, dar olanlara göre daha fazladır.

5. Ayrı ve birlikte yetiştirilmiş 2-6 yaşları arasındaki ikiz çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmada, kardeşlerin zekâ puanları arasındaki korelasyon katsayıları (r) şöyle bulunmuştur:

Ayrı yetiştirilen tek yumurta ikizleri

Birlikte yetiştirilen tek yumurta ikizleri

Ayrı yetiştirilen çift yumurta ikizleri

Birlikte yetiştirilen çift yumurta ikizleri

Buna göre, aşağıdakilerden hangisi ikiz kardeşlerin zekâ puanları arasındaki korelasyonları en iyi açıklar? (2010-2)

A) Kalıtım
B) Kritik dönem
C) Çevre
D) Olgunlaşma
E) Yaş

6. Kritik dönem kavramı, çevresel etkenlerin gelişimi nasıl etkilediğini anlamada çok önemlidir. Gelişim süreci incelendiğinde insana ait her organ ya da davranışın, belirli yönlerinin sabit zamanlarda geliştiği görülmektedir. Bu sabit zamanlara kritik dönem denilmektedir.

Buna göre, aşağıdakilerden hangisi gelişim sürecinde kritik dönemlerin bulunduğu görüşünü doğrulayan bir örnek olabilir? (2010-2)

A) Ters doğan Ayşe, doğum sırasında beynine bir süre oksijen taşınmaması sonucu ileriki yıllarda normalin altında zekâya sahip olmuştur.
B) Gebeliğin ilk üç ayında "X" ilacı kullanan Fatma, kolsuz bir bebek dünyaya getirmiştir.
C) Prematüre doğan İlker, iyi beslenerek birkaç ay içinde normal doğan çocukların kilosuna erişmiştir.
D) Başından geçen olumsuz bir olay sonrasında kekelemeye başlayan Sabri, tüm çabalara rağmen kekeme kalmıştır.
E) Doğuştan hipermetrop olan Zehra'nın bu görme bozukluğu yaşla birlikte giderek artmıştır.

Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi

4

*Yrd. Doç. Dr. Hadiye Küçükkaragöz**
Dokuz Eylül Üniversitesi

Öğrenme Hedefleri

Bu üniteyi çalıştıktan sonra

- *Bilişsel gelişim ve dil gelişimi ile ilgili terimleri kavrayabilecek,*
- *Piaget'in bilişsel gelişim kuramını açıklayabilecek,*
- *Dil gelişimi ile ilgili farklı görüşleri tartışabilecek ,*
- *Gelişim ilkelerinin, çocukların bilişsel ve dil gelişimini sağlamada etkisini değerlendirebileceksiniz.*

İçindekiler

- *Giriş*
- *Bilişsel Gelişim Kuramı*
- *Jean Piaget ve Klinik Yöntem*
- *Piaget'in Bilişsel Gelişim Dönemleri*
- *Dil Gelişimi*
- *Dil Gelişimi ile İlgili Görüşler*
- *Okulöncesi ve Okul Döneminde Dil Gelişimi*

Düşünelim, Tartışalım

- Küçük çocuklar neden durmadan soru sorarlar?
- Bir olayın nedenlerini açıklamada çocukların nasıl akıl yürüttüklerini tartışınız.
- Bir bebek neden eline verilen herşeyi ağzına götürür?
- Konuşma nasıl öğrenilir?

(*) Yrd. Doç. Dr. Hadi Küçükkaragöz. 1979'da Sosyal Hizmetler Akademisi'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra Dokuz Eylül Üniversitesi'nde (Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında) 1992'de yüksek lisans ve 1998'de doktora derecelerini aldı. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde ve Buca Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Örnek Olay

Çocuklara uygulanan bir deneyden aşağıdaki kesiti inceleyiniz:

"Doktorlar bir atı aldılar (çocuğa atın resmi gösterilir) ve onu bütün vücudunda siyah ve beyaz çizgiler oluşturacak biçimde ameliyat ettiler. Yelesini kestiler ve kuyruğunu ördüler. Onu bir at gibi kişnemekten vazgeçmesi için eğittiler ve ona arpa ya da yulaf yerine yabani ot yemesini öğrettiler. Sonra onu bir ahır yerine Afrika'daki vahşi alanlarda yaşayacak biçimde eğittiler. Bütün bunları yaptıklarında da hayvan şu şekilde görüldü (Zebra resmi gösterilir). Bütün bu işlemler sona erdiğinde ortaya çıkan hayvan at mıydı yoksa zebra mıydı?"[1]

Deneyde kullanılan at ve zebra resimleri

Bu deney hangi yaş grubu ile yapıldı ve sonucu ne oldu? Siz nasıl düşünüyorsunuz?

Giriş

İnsan gelişimini birçok alanda incelemek olanaklıdır. Bunlardan üç temel gelişim alanını biyolojik-fiziksel, bilişsel ve psiko-sosyal gelişim oluşturmaktadır. Bu üç genel alandaki değişim ve gelişimler birbiri ile etkileşim ve bütünlük içindedir. Bu alanlardan biri olan fiziksel gelişim ya da biyolojik büyüme bedendeki kasların, kemiklerin ve sinir sisteminin değişimi ile bedenimizin kullanımındaki -motor yeteneklerin- değişimini kapsar. Bu değişimler diğer gelişim alanlarında olduğu gibi doğuştan getirdiğimiz genetik bir plan çerçevesinde olgunlaşma yoluyla gerçekleşir. Ancak genetik potansiyelin ne kadarının gerçekleşebileceği bireyin yaşantısına bağlıdır. Her çocuğun genetik olarak ulaşabileceği belirli bedensel sınırları vardır. Bu sınırlara ulaşıp ulaşmayacağı, ne kadarına ulaşabileceği, onun beslenmesi, yaptığı fiziksel etkinlikler gibi çevre koşullarına bağlıdır.

Bir diğer gelişim alanı olan psiko-sosyal gelişim ise bireyin duygularındaki ve diğer insanlarla ilişkilerindeki değişimleri kapsar. Sonraki ünitede işleneceği gibi; psiko-sosyal gelişim, kişiliğin gelişim sürecidir.

Bilişsel gelişim ise bireydeki akıl yürütme, düşünme, bellek ve dildeki değişmeleri kapsar.

İnsanın gelişim alanlarının her biriyle ilgili olarak geçici davranış değişikliklerini normal gelişim değişimlerinden ayırmak gerekir. Davranışlarda yaşa bağlı olarak oluşan kalıcı değişim, gelişimi meydana getirir. Gelişim gibi öğrenme de davranışta kalıcı değişimler yaratır. Ancak öğrenmeye ilişkin değişimler daha belirgindir ve gelişimin özellikle bilişsel yönünü doğrudan etkiler. Bir çocuğun ayakkabı bağını bağlamayı öğrenmesi belirli bir yaşta gözleyerek ve deneyerek olur. Ayakkabı bağı gibi ipleri bağlamayı yapması gereken sıralı hareketleri öğrenerek (motor yeteneklerini) geliştirir. Toplama-çıkarma etkinliği de çocukta sayı kavramlarını geliştirir.

Bu ünitede öncelikle eğitim ve öğrenme ortamlarına doğrudan etkisi olan bilişsel gelişim üzerinde durulmakta ve bilişsel gelişim bu alanın en yetkin ismi olarak kabul edilen Jean Piaget'in gelişim kuramı bakımından ele alınarak incelenmektedir. Bu kuram aşağıda belirtilen ana hatları ile incelenmektedir.

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı[2]

Her insan-canlı dünyaya aşağıdaki yeteneklerle gelir:

- Şemalar oluşturma
- Özümseme
- Uyum sağlama
- Organize etme
- Uzlaşma

Bilişsel gelişim aşağıdaki öğeler yoluyla gerçekleşir:

- Deneyim
- Sosyal geçiş
- Olgunlaşma
- Dengeleme

Biliş; düşünme, öğrenme ve hatırlama süreçlerine denir. Bilişsel gelişim; yaşla birlikte bu süreçlerde olan değişimlerdir ve bu değişimler aşağıdaki sıralanımda gerçekleşir:

- Duyusal Motor Dönemi
- İşlem Öncesi Dönem
- Somut İşlemsel Dönem
- Soyut İşlemsel Dönem

Bilişsel Gelişimin Ögeleri ve Kavramları

'Bilişsel' sözcüğü, akıl ve bilgi, bellek, akıl yürütme, anımsama, unutma, sorun çözme, kavramlar ve düşünce gibi zihinsel işlevleri tanımlar.

Şair Nora Perry'nin sorduğu gibi "çocukların düşüncelerini kim bilebilir?" Bebeklerin bilişsel gelişimini incelemek kolay değildir. Çünkü zihinlerinin içinde ne olup bittiğini görmek olası değildir ve değerlendirmeler ancak onların davranışlarını gözlemleyerek yapılabilir. Bebeklerin konuşma ve dil ile kendilerini ifade etme yetilerinin de olmayışı, konuyu daha zor bir hale getirmektedir. Konu ne denli zor olsa da pek çok psikolog ve psikanalist üstünde çalışmış ve kimi fikirler ortaya konmuştur.[1]

Yeni doğmuş bir bebek, kuşkusuz dünyamız hakkında pek bir şey bilmektedir. Başlangıçta her şey onun için bir kargaşadır ve ana rahmine kıyasla oldukça güvensiz olmasına karşın, kısa zamanda (belki de henüz belleği yalnızca yakın zamandakileri tutabildiği için) çevresine alışır ve öğrenmeye, çevresini ve kendini tanımaya başlar. Bebeğin, başlangıçta son derece basit olan zihinsel etkinlikleri gittikçe karmaşıklaşır ve geliştirdiği zihinsel düzenle çevresine uyum sağlar.

Bebeklerin algı ve hareket yetenekleri onların ilk zihinsel gelişiminin başlamasına ve sürmesine yardımcı olur.

Bebeklerin algı ve hareket yetenekleri onların ilk zihinsel gelişiminin başlamasına ve sürmesine yardımcı olur. Duyusal yeterliklerin önemi açıktır; çünkü bebekler görme, işitme, dokunma, tat ve koku aracılığıyla dünya hakkında bilgi edinirler. Hareket yeteneği, sahip oldukları duyusal bilginin miktarını ve türünü arttırarak onlara karşılaştıkları şeyleri işleme ve keşfetme olanağı verir. Bu yetenekler onlara hareketlilik de sağlar, böylece çevrelerine çok daha fazla yaklaşabilirler. Ana-babaların da bildiği gibi, bebekler emeklemeye başladıklarında 'herşeye dalarlar'. Böylece, bebeğin bilişsel gelişimi, algı ve hareketlerin gelişimi ile paralel olarak ilerler.

İnsanlar yaşlandıkça daha iyi mi düşünüyorlar, yoksa daha çok mu biliyorlar?.. Piaget' e göre daha iyi düşünüyorlar.

İnsanlar yaşlandıkça daha iyi mi düşünüyorlar, yoksa daha çok mu biliyorlar? Piaget' e göre daha iyi düşünüyorlar. Ancak bazı çalışmalar göstermiştir ki bazı öğretim stratejileri öğretilerek daha iyi düşünme geliştirilebilmektedir. Sosyal etkinlikler yolu ile diğer insanları tanımaya başladıkça bilgileri artarak diğer insanlara karşı hassasiyet kazanır ve daha az kendisiyle ilgilenir, daha olgunlaşır.

Bağımsız düşünme yeteneği ile başkalarının düşündüğü tarzda düşünme arasındaki farklılık konusunda Rus psikoloğu Vygotsky "yakınsal gelişim bölgesi" adını verdiği bir kavramı ortaya koyar. Bu kavram bütün kültürlerde bütün çocukların aynı şekilde bilişsel gelişme göstermediklerini ortaya koymaktadır. Çünkü her çocuğun düşünme ve problem çözme için gördüğü sosyal yardım farklıdır. Bu noktadan hareketle Vygotsky, çocuğun sosyal çevresinin bilişsel gelişimde önemli bir rolü olduğunu ileri sürmüştür.[15]

Piaget, çocuğu dünyayı anlamak için deneyler yapan bir bilim adamı gibi görmek gerektiğine inanıyordu. Ona göre doğumdan itibaren dünyayı anlama ve keşfetme süreci başlıyor ve yaşam boyu devam ediyordu.

Bir bebek dünyayı anlama ve keşfetme sürecini nasıl yaşar? Bir bebek şu soruları test ediyor olabilir mi:

– Oyuncak ayının kulağını emmek acaba nasıl bir duygu?

– Tabağını masanın kenarından aşağı itersem ne olur?

– Acaba şu nesnenin tadı hoşuma gidecek mi?

Bu küçük deneylerin sonuçları, çocuğun fiziksel ve sosyal dünyaların nasıl işlediğine dair kuramlar oluşturmaya yöneltir. Piaget, bunlara şemalar, ya da tekil olarak **şema** diyordu. Piaget'e göre bilginin yapılanmasında temel unsur şemalardır. **Şema,** bireyin dış dünyaya ilişkin uyarıcıları, **zihninde** nasıl organize ettiğini gösteren bilgi yapısıdır. Bir bakıma şemalar, yeni bilgiyi anlamlandırma, dönüştürme, yerleştirme kılavuzudur. İlk yaşantılar ile edinilen bu kalıplar (yapılar), sonraki yaşantıların yerleştirileceği bir çerçeve sağlar.[2] Yeni bir nesneyle, ya da olayla karşılaşan çocuk, onu bir önceki şemaya dayanarak anlamaya çalışır. Piaget buna **özümseme** süreci diyordu; çocuk yeni durumu daha önceki şema içinde özümlemeye çalışır. Eğer eski şema yeni olayı anlamak için yeterli olmazsa, bu durumda çocuk -iyi bir bilim adamı olarak- şemayı değiştirir ve dünyaya ilişkin farklı kuramını geliştirir. Piaget, şemayı bu şekilde değiştirme sürecine **uyum sağlama (uyma)** diyordu.[2]

Dünyayı tanımak için bebeğin zihninde oluşturduğu algı çerçevesine şema denir.

a. (Şema) Bebek çıngırağı tutuyor ve sallıyor.

b. (Özümleme) aynı işlemi oyuncak küpe uyguluyor.

c. (Uyma) Eyvalı!.. Yumurta bu şemaya uymadı.

Yeni tanınan bir nesnenin varolan şemaya yerleştirilmesi özümsemedir.

Piaget'e göre, çocuk için yeni olan herşey bilişsel dengeyi bozar, özümleme ve uyum süreçleri ile bu denge yeniden kurulur. Böylece, keşfetme ve anlama sürecine bağlı olarak davranışlar yeniden **organize edilir.** Böylece yaşamak için dünyayı tanımak, anlamak çabası; yeni şemalar oluşturarak, özümleme ve uyum sağlayarak, öğrenilenleri organize ederek sürer. Bu süreç içinde birey bilişsel dengeleri korumaya, yeniden kurarak sürdürmeye çalışır. Bu ise çevreyle, dünya ile, yaşamla **uzlaşma** oluşumudur. Çünkü bu uzlaşma sağlanamazsa organizma dengeli ve sağlıklı yaşayamaz.

Uyma ise; yeni duruma göre şemayı değiştirmedir.

Piaget, bilişsel gelişimin, bebek doğduktan itibaren deneyimler (yaşantılar) kazanarak ve olgunlaşma sürecine bağlı olarak gerçekleştiğini kabul eder. Kuşkusuz bu süreç, bebeğin çevresindeki diğer bireylerle sosyal etkileşim süreci içinde gerçekleşir. Şimdi bu kavramları inceleyelim.

Deneyim: Çocuklar yaşantılar ve çevreyle etkileşimleri sonucunda gelişirler. Örneğin; çocuğun kelebeklere ilişkin bir şema geliştirebilmesi için kelebekleri görmesi gerekir. Hemen hemen bütün yaşlarda birey öğrendiği nesne ve fikirler hakkında görmek, işitmek, diğer yaşantıları göz önüne almak veya Piaget'nin deyişiyle onlara ilişkin şemaları geliştirmektir. Bazı öğrenilen şeyler fiziksel deneyler olmaktan çok, düşünceler üzerine yapılan yararlı yansıtmalar sonucunda içsel olarak oluşurlar. Böylelikle çocuk daha fazla kuş ve kelebek görmesine gerek kalmadan daha önce gördüklerini basitçe anımsayarak bu yeni kavrama uyum sağlayabilir.

Sosyal geçiş: Bazı bilişsel gelişimler sosyal geçişle olur. Toplum, kültürün bu konudaki bilgisinin paylaşımıyla olur. Paylaşım arkadaşlar, anne-baba ile çocuk arasındaki şekliyle gayrı resmi olabilir. Her iki şekilde de sosyal geçiş kişinin şemalarını değiştirebilir. Çocuk kelebekler hakkında öğrenerek veya direkt gözleyerek (deneyim) böceğe ilişkin bir şema oluşturabilir. Fakat böceğe böcek demesi sosyal geçiştir. Kişi ne kadar gözlem yapmış olursa olsun bu bilginin yani böceğin böcek olduğunun bilgisi sosyal geçişle gelmiştir. Şemalar farklı düzeylerde sosyal geçişle kazanılmıştır. Bazı etiketler sosyal geçişle kazanılmıştır.[3]

Olgunlaşma: Bazı bilişsel gelişimler olgunlaşma ile olurlar. Piaget'e göre olgunlaşma fiziksel büyüme ile ilişkilidir. Ancak fiziksel olmasa da genetiksel geçişle olabilenler vardır. Piaget'e göre genel insan zekası, dil öğrenme yeteneği gibi olgunlaşmanın sonucudur.

Üniversite yaşamına başladıktan sonra sosyal geçişle kazandığınız yeni bir bilişsel şema oldu mu? Ya da zihninizde var olan şemalara uymayan yeni bir olgu/olay ... vb. ile karşılaştınız mı?

Olgunlaşma en iyi bebeklerde ve küçük çocuklarda, hızla büyüdükleri için belirgin olarak farkedilir. Çocuk eğer kas ve sinir sistemi yeterince gelişmemişse kuşları ve kelebekleri bilemez. Ergenlerde olgunlaşmanın etkisini görmek zordur. Çünkü fiziksel ve psikolojik pek çok yaşantı onların doğuştan getirdikleri özelliklerini değiştirmiştir. Cinsel ilgi, sadece cinsel olgunlaşma ile (ergenlik) ortaya çıkmaz. Aynı zamanda bunu ortaya çıkaracak sosyal yaşantılara da bağlıdır.[3]

Dengeleme: Bu 3 mekanizmanın hepsine 4. hareket eşlik eder ki Piaget buna denge adını verir. Bu terim insan düşüncesindeki doğuştan var olan çevre ilişkilerinde ve kendi içinde gittikçe daha dengeli, ayrıntılı ve tutarlı olma eğilimini yansıtır. Çocuk kuşların kelebeklerden ayırımını öğrenince eskiye kıyasla daha yararlı bir düşünce tarzı edinmiş olur. Artık daha çok sayıda daha doğru olarak uçan nesneleri tanımaktadır. Böylelikle bir denge oluşturarak, eski düşünce tarzına dönme isteği azalır.

Çocuklar; olgunlaşma, deneyim ve sosyal geçişle dünyayı belli bir denge içinde tanımayı öğrenirler.

Bunun karşıtı olarak dengesizlik, öğrencinin karşılaştığı ile bildiği arasındaki uyuşmazlıktır. Dengesizlik bireyi yeni karşılaştığı şeyi zihnindeki şemaya uydurmaya veya bilişsel dengeyi sağlamak için yeni şema oluşturmaya zorlar. Piaget'e göre bu bilişsel aktivite öğrenmeye neden olur. Öğretmen öğrenmede bu dengesizlik avantajından yararlanabilir. Örneğin; eğitimin yararlarını öğrenci bilmektedir, yeni bir durum olarak öğretmen eğitimin zararlarının neler olabileceğini sorarak bir dengesizlik yaratır, böylelikle öğrenci modern eğitimi yararları ve sınırları ile daha iyi tanıyabilir.

Dengesizlik, öğrencinin karşılaştığı ile bildiği arasındaki uyuşmazlıktır. Piaget'e göre bu bilişsel aktivite öğrenmeye neden olur.

Piaget çocuğun bilişsel gelişiminde çevresindeki nesnelerle oynaması kadar diğer insanlarla etkileşmesinin de önemini vurgulamıştır. Diğer insanların problem çözme tarzları, çocuğa yeni bakış açıları ve modeller oluşturacaktır. Böylelikle kendi sınırlı yeteneklerini fark ederek değiştirebilecektir.

Bütün bu mekanizmalar çocuk düşünürken işlerliktedir. Bunlar arasındaki ilişki Piaget'nin klinik yöntem adını verdiği gözlem tarzı ile anlaşılabilir.[3]

Jean Piaget

Jean Piaget (1896-1980) ve Klinik Yöntem

Yirminci yüzyılın devlerinden biri sayılan ve gelişim psikolojisine büyük katkıları olan Jean Piaget'nin 'bilinci", Freud'un ise bilinçaltını keşfettiği ileri sürülmektedir. Piaget'ye göre dönem kavramı yaşa bağlı olarak zihinsel gelişimin doğasında ve yapısında ortaya çıkan niteliksel değişikliklerdir. Zihinsel gelişimdeki bu olgu yumurtanın önce tırtıla ve giderek kelebeğe dönüşmesi ile karşılaştırılabilir. Biyolojiye, zoolojiye ve matematiğe olan ilgisi kadar felsefeye olan merakı da kuramının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Jean Piaget'nin 'bilinci", Freud'un ise bilinçaltını keşfettiği ileri sürülmektedir.

Felsefi alandaki ilgisi daha çok epistemoloji üzerinedir. Piaget 1920'li yıllarda geleneksel görüşe karşı çıkarak çocukların yetişkinlerden daha ilkel düşünce örüntüsü gösteren küçültülmüş yetişkinler olmadığını, onların kendilerine özgü bir dünya görüşü olduğunu vurgulamıştır.[10]

"Çocuklar kavrama olgusuna ancak kendileri keşfettikleri/ buldukları zaman ulaşabilirler ve onlara birşeyleri çabucak öğretmeye kalkıştığımızda onları, kendilerinin bulma şansından yoksun bırakırız."

Piaget, bir aşamadan diğerine, daha önceki aşamadaki düşünce tarzı yetersiz kaldığı ve çevresine uyum sağlayabilmek için zorlandığı için geciken çocuğun bilişsel gelişimini içinde yetiştiği kültürel ve toplumsal çevrenin şu şekilde etkilediğini açıklar: Bazı toplumlarda çocuk soyut-varsayımsal bilişsel işlemleri kullanmak için zorlanmaz, doğa ve toplum çevresine uyumunu somut işlemler aşamasındaki düşünce tarzıyla yeterli olacak şekilde sağlayabilir. Belki de bu nedenle bilim ve teknolojinin gelişmiş olmadığı birçok ülkede yetişen insanlarda zihinsel gelişimde soyut düşüncenin gelişmesi durmaktadır.

Klinik yöntem Piaget'nin çalışmalarının çoğunda kullandığı çocuk ve ergenler üzerinde yaptığı çalışmalarla yapılandırılan bir görüşme ve gözlem yöntemidir.

Klinik yöntem Piaget'nin çalışmalarının çoğunda kullandığı çocuk ve ergenler üzerinde yaptığı çalışmalarla yapılandırılan bir görüşme ve gözlem yöntemidir. Bu yöntemi Piaget (Laurent-Luciene ve Jacqueline adlı) daha çok kendi çocukları üzerindeki dikkatli gözlem ve incelemelerle geliştirmiştir. Gözlemci çocuğa yaptığı bir çözümlemeye ilişkin sorular sorar. Örneğin; çocuk farklı biçimlerdeki kaplara sıvı doldurur. Ve araştırmacı çocuğa bu farklı kaplara doldurduğu sıvının miktarının değişip değişmediğini sorar.

Klinik yöntemde görüşmeci soruların genel doğasını tanımlarken kesin cevabı belirleyici soru sormamaya özen gösterir. Her soruya çocuğun cevabı, araştırıcının bundan sonra soracağı soruyu belirler. Bu yaklaşım çocuğun beklenmedik yanıtlar vermesine ve belirsiz yanıtları açıklığa kavuşturmasına olanak sağlar. Birçok Piaget türü çalışmada bu yöntemle araştırma yapılmaktadır. Suyun kaynama noktasına ilişkin basit deneyi basamak basamak tanımlayabilir. Ancak işlem öncesi dönemdeki çocuk sadece öğrendiği sıra ile ileriye doğru tanımlama yapabilirken somut işlemsel dönemdeki çocuk hem ileri hem geri hem de karışık bir tarzda tanım verebilir.

Yıllar geçtikçe bu araştırma tarzı hem taraftar bulmuş hem de eleştirilmiştir. Birçok araştırmacı ve görüşmeci amaçlarına etkili bir biçimde ulaşmak için uygun bir yöntem olduğuna inanmaktadır. Ancak birçok araştırmacı da güvenilir ve geçerli bilgi vermediğine inanmaktadır[4].

1970 ve 1980'lerde bu konularda yapılan uyarılar, sürecin daha dikkatli kullanılmasını sağlamıştır. Çalışmalar Piaget'nin dönüm noktalarına, çocuğun belirli problemleri, gelişiminin belirli dönemlerinde çözebileceğine ilişkin gözlemlerine destek sağlamıştır.

Dönemlerin hızlı geçilmesini sağlamak pek fazla mümkün görünmemektedir. Örneğin işlem öncesi dönemdeki çocuğa miktar sayı kavramları öğretildiğinde öğrenmekte fakat bu öğrenimleri ya geçici olmakta ya da bu öğrenme o konunun dışında bir konuya aktarılamamaktadır. Öğrencilere yeni bilgiler öğretmekten daha önemlisi düşünmeyi öğretmektir. Piaget'nin kuramı bu bakımdan da önem taşımaktadır.

Piaget'nin Bilişsel Gelişim Dönemleri[3]

Piaget'e göre bilişsel gelişimde dört dönem bulunmaktadır. Bu dönemler birbiri içine geçmiş aşamalardan oluşur.

Piaget'ye göre bilişsel gelişimde dört dönem bulunmaktadır. Bu dönemler birbiri içine geçmiş aşamalardan oluşur. Basitten karmaşığa doğru tersine çevrilmiş hiyerarşik bir yapı oluşturmuşlardır. Her bir dönemin özelliği kendisinden sonra gelen diğer dönemlerde de devam etmektedir. 1. dönem okul öncesi dönemi kapsar. Öğretmenler ancak bunun sonuçlarını görebilirler. 2., 3. ve 4. dönemler okul yıllarında oluşurlar. Öğretmenler öğrencinin okul yılları boyunca gösterdikleri (gelişimi) bilişsel değişimi bu dönemlerde izleyebilirler. Bu dönemlerin, birinden diğerine aniden değil derece derece geçerler. Dönemden döneme geçiş süresi çocuktan çocuğa değişebilir.[5]

Aşağıdaki tabloda Piaget'nin bilişsel gelişim dönemleri genel özellikleri ile özetlenmiş ve daha sonra da her dönem ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Tablo 4.1. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Dönemleri ve Temel Özellikleri

Evreler	Ortalama Yaşlar	Temel Özellikler
Duyusal-Hareket Dönemi	(0-2 yaş)	– Kendisini nesnelerden ayırt eder. – Amaçlı davranışlar yapmaya başlar. – Nesne kalıcılığı kavramını edinir. – Döngüsel tepkiler ortaya koyar. – Taklit ve oyunlar yapar.
İşlem Öncesi Dönem • Sembolik işlem dönemi • Sezgisel işlem dönemi	(2-7 yaş) (2-4 yaş) (4-7 yaş)	– Dili kullanmayı, nesneleri imgeler ve sözcüklerle belirtmeyi öğrenir. – Nesneleri tek bir özelliğe göre sınıflar. – Düşünceler ve konuşmalar ben-merkezlidir. – Konuşmalarda animizm ve monolog tarzı görülür. – Sıralama ve sayı uygunluğunu kavrayamaz.
Somut İşlemsel Dönem	(7-14 yaş)	– Nesne ve olaylara ilişkin mantıklı olarak düşünebilir. – Sayı (6 yaş), kütle (7 yaş) ve ağırlık (9 yaş) korunumu kavramlarını edinir. – Nesneleri farklı özelliklerine göre sınıflar ve onları bir özelliğe göre sıraya koyabilir. – Geriye dönebilirlik ve merkeziyetsizlik gelişir.
Soyut İşlemsel Dönem	(11 yaş ve üstü)	– Soyut düşünme gelişir. – Değişkenleri birleştirip ayırabilir. – Varsayımsal, geleceğe yönelik ve ideolojik sorunlarla ilgilenir. – Ergenlik ben-merkezciliği görülür.

Kaynak: Dembo (1991) ile Atkinson ve diğ. (1999) yararlanılarak hazırlanmıştır.

Duyusal-Hareket (Sensory-Motor) Dönemi: (0-2 Yaş)

Önceleri bebek, nesne ortadan kaldırılınca nesnenin yok olduğunu, artık varolmadığım düşünür.

Piaget, bebeğin keşif çabası sırasında dış dünyayla duyu organları ve nesnelerle etkileşim kurduğu ilk döneme **duyusal-hareketsel** *(sensory-motor)* **aşama** adını verir.

Bilişsel gelişimin aşamalarından birini çocuk, nesnelerin değişmezliğini (object constancy) keşfederek başarır. Önceleri bebek, nesne ortadan kaldırılınca nesnenin yok olduğunu, artık varolmadığını düşünür. Eline aldığı topun ya da çıngırağın on dakika önce eline aldığı aynı çıngırak

ya da top olduğunu bebek bilmez. Onun için her an dünya yeni baştan varolur ve duyu organlarının dışında bir dünyanın varlığı düşünülemez.

Bir yaşına doğru çocuk nesnenin kalıcılığı kavramını anlamaya başlar.

Bir yaşına doğru çocuk nesnenin kalıcılığı kavramını anlamaya başlar ve göz önünden kaldırılan bir nesneyi, etrafına veya masanın altına bakarak arar. İki yaşına doğru bebek dış nesne ve olayların iç temsilcilerini (internal representation) geliştirmeye başlar. Nesnelerin sürekli olduğunu ve göz önünden kaldırılınca bile varolmaya devam ettiklerini anlayan çocuk, bu nesneyi bir süreçle temsil etmeye başlar. Böyle bir iç temsil süreci, kavram ve dil gelişiminin başlangıcını oluşturur. İç temsil sayesinde çocuk, orada bulunmayan bir nesneyi ya da olayı temsil etme yeteneğine kavuşur.[1]

Duyusal-hareket dönemi, bebeklerin sadece duyumları ve bedensel hareketleri ile öğrendikleri dönemdir.

Duyusal-hareket dönemi, bebeklerin sadece duyumları ve bedensel hareketleri ile öğrendikleri dönemdir. Bu dönemin en önemli iki özelliği düşüncenin duyum ile eşgüdümünü içermesi ve hareketlerin sembolik bir özellik taşımamasıdır.Bu dönem süresince algılanan ve duyumsanan fiziksel hareketleri düzenleme ve koordine etme yetisi kazanılır. Reflekslerin kullanımından başlayarak iki yaşına doğru karmaşık duyusal- motor örnekler ilkel sembollerle özleştirmeye başlanabildiğinde sona erer. Örneğin iki yaşındaki bir çocuk artık oyuncağına bakmayı "düşünebilir" ve onu hareket ettirir. Bu dönemde nesneleri tutarak, tadarak, ısırarak öğrenirler. Daha az görülse de nesneyi gözleri ile izleyerek ya da sesi dinleyerek öğrenme de görülür. Dönemin temel öğrenme özelliği yaparak yaşayarak öğrenmedir. Nesnelerin görülebilir ya da ulaşılabilir olmasa dahi var olduğunun bilinmesi özelliğine **nesnelerin kalıcılığı** denir.

Nesnelerin görülebilir ya da ulaşılabilir olmasa dahi var olduğunun bilinmesi özelliğine nesnelerin kalıcılığı denir.

Döngüsel Tepkiler: Duyusal motor dönemin diğer temel özelliği çocuğun belirli türdeki hareketleri tekrarlamasıdır. Buna **'döngüsellik'** denir. Örneğin sıfır – dört aylar arasında bebeğin parmak emmesi birinci döngüsel tepki, dört ve onuncu aylar arasında ise bedeni dışındaki nesnelerle hareketlerini tekrarlaması ikinci döngüsel tepki dönemidir. İkinci döngüsellik vücudu ile bir başka nesneye dönük tesadüfi hareketin tekrar edilmesidir. Örneğin karyolasında ayağını sallarken yatağı ses çıkarırsa tekrar aynı sesi çıkartmak için yeniden ayağını sallar. Üçüncü döngüsel tepkide vücut dışında, araçlarla davranışlarını tekrarlar. Bir sopayla istediği bir oyuncağı almayı deneyebilir. Davranışlar giderek daha dışarıya dönükleşir. Bu şekilde amaca yönelik davranma özelliğini kazanır. Bu durum 12-18 aylar arasında gözlenir. Bu dönemde dokunabildikleri, ulaşabildikleri her şeye ilgi duyarlar. Piaget bu dönemin insancıl merak ve yeniliklere ilgi duymanın geliştiği dönem olduğunu belirtir.

Kiiçiik çocuklarm ne kadar çok soru sorduklarından yakındığmız zamanlar oldu mu? Onun öğreneceği ne çok şey olduğunu hiç diişündüniiz mii?

Bebek taklit yolu ile diinyaya ilişkin gözlemsel bilgisini arttırarak döngüsel tepkilerini güçlendirir.

Bebek taklit yolu ile dünyaya ilişkin gözlemsel bilgisini arttırarak döngüsel tepkilerini güçlendirir. Başlangıçta sadece yapabildiği hareketleri taklit eder. Hareket yeteneği kazandıkça daha önce yapamadığı hareketleri de taklit etmeye başlar. Örneğin: Önceleri sadece annesi göz kırpınca o da kırpabilen bebek giderek ellerini de çırpabilir duruma gelir. Yaşı büyüdükçe gittikçe karmaşık ve hiç bilmediği davranışları da taklit edebilir. (2 yaşında dişini fırçalayabilir). Okul öncesi ve ilkokul yıllarında taklit yeteneği bir tiyatro oyucusununki kadar inandırıcıdır.

Çocuklar taklit ile döngüsel tepkileri siirdiiriirler.

Ancak yapılan bazı çalışmalar bebeklerin çok karmaşık algısal yetenekleri olduğunu ve Piaget'nin tanımladığından çok daha önce düşünmeye başladıklarını göstermektedir. Bu araştırmacılar bebeklerin hem bu yeteneklerle doğduklarına hem de bunları yaşantılarıyla kazandıklarına inanırlar. Örneğin Andrew Meltzoft (1988) dokuz aylık bir bebeğin 24 saatten önce gördüğü olayları taklit edebildiğini göstermiştir. Bu Piaget'in belirttiği süreden dokuz ay daha öncedir.[4]

Duyusal-Hareket Dönemin Eğitimsel Doğurguları

Bu dönemin sonunda nesnelerin kalıcı olduğunu, onlarla çeşitli yaşantılar oluşturabileceklerini ve çeşitli insan davranışlarını model alarak taklit edebileceklerini öğrenir. Bütün bunlar çocuğu bir sonraki dönemin özelliği olan sembolik düşünceye hazırlar. Ancak bu dönemin özelliği olan tutarak, hareket ettirerek, gözlemleyerek öğrenmeyi de hiçbir zaman unutmazlar. Sembolik becerilerini duyumsal motor becerilerinin üstüne eklerler. 4., 5. ve 6. yaşlarda etkili öğrenme hem duyusal motor hem de sembolik yeteneklere bağlıdır. Piaget'ye göre gerek bu dönemde gerek yaşamın ileri yıllarında somut etkinlikler -yaparak –yaşayarak öğrenme sadece konuşma, okuma ve yazmaya dayalı eğitimden daha etkilidir.

İşlem Öncesi Dönem: (2-7 Yaş)

Kazanılan iç temsil süreçleri daha karmaşık ve çok yönlü olmaya başlar.

Piaget, 2-5 yaşları arasındaki bilişsel gelişim devresine operasyon-öncesi (pre-operational) devre adını verir. Bu devrede daha önce kazanılan iç temsil süreçleri daha karmaşık ve çok yönlü olmaya başlar. Çocuk bu devrede sözcük kullanmaya ve ilkel bir düzeyde ilk olarak bir sembol ile bu sembolün temsil ettiği nesne arasındaki ilişkiyi anlamaya başlar. Sözcük ile nesne arasındaki ilişkiyi anlayan çocuk, böylece önüne açılan yeni dünyayı keşfetmeye başlar.

Çocuk iç temsilden faydalanarak oyun yaşamına yeni zenginlikler getirir. Örneğin, bir ağaç dalını at gibi kullanır, arkadaşlarıyla yetişkin ilişkilerini taklit oyunları oynamaya başlar. Birçok çocuk, düşsel bir arkadaş ya da arkadaşlar icat ederek evine davet eder, beraber yemek yer. Bu yolla son derece canlı ve tehlikesiz bir macera yaşamını deneyimlemeye başlayan çocuk, yavaş yavaş gerçek yaşama hazırlanır.

Bu dönemin özelliğini bilmeyen annelerin, çocuğunun ruh sağlığının bozulduğunu düşünerek psikoloğlarına başvurduklarını biliyor musunuz?

Çocuk, bu dönemde ayrıca, nesneleri büyüklük, renk, biçim ve nesnelerin değişmezliği açılarından sınıflandırmayı öğrenir ve dil gelişiminde önemli aşamalar kaydeder. Çocuğun dildeki gelişimi, düşünsel gelişimiyle doğrudan ilintilidir.[6]

Okul öncesi çocuğun biliş dünyası, yaratıcı özgür ve düşseldir. Hayal gücü sürekli olarak çalışır. Bu yolla dünyayı kavrayışı gelişir. Piaget bu dönemdeki çocuğun bilincini işlem öncesi olarak tanımlarken sabit kavramların şekillendiği, soyut düşüncenin ortaya çıktığı, ben merkezciliğin önce güçlenip sonra zayıflamaya başladığı ve hayali inançların yapılandığı bir dönemden söz eder. Bu dönem somut işlemsel dönem için elverişli bir bekleme dönemidir. İşlem öncesi dönemde çocuk önce sembolik daha sonra sezgisel düşünceyi geliştirir. Ancak henüz düşüncede mantıksal uygunluk yoktur ve "korunum" gelişmemiştir.

İşlem öncesi dönemde çocuk "korunum"u kavramış değildir. Okul öncesi dönem çocuklarında şu tip "hoşluklar" yaşanabilir:

Örnek:

– Anne bu ne?

– Sprey oğlum.

– Ne yapılıyor onunla?

– Koltuk altına sıkılıyor.

Çocuk bu diyalogdan sonra ilk fırsatta spreyi alıp salondaki koltukların altına boşaltmıştır.

Selçuk (2000)'den

Örnek:

Ünitenin başında örnek olarak verilen araştırma anaokulu çocukları üzerinde yapılmıştır. Bir hayvanı başka bir hayvana dönüştüren ameliyatlar konusunda çocukların çoğu kornmunu başaramadı; yaklaşık %65'i atın zebraya dönüştürüldüğünü onayladı.

a) Sembolik işlem Dönemi (2-4 yaş): Bir nesne veya hareketin bir diğerini temsil için kullanılmasıdır. İşlem öncesi düşünce sembollerin en basitten en karmaşığa doğru kullanımlarının geçişidir. İlk işlemsel düşünce davranışta tanıtılanı düşünce seviyesinde yeniden yapılandırma yeteneğinin başlangıcıdır. Sözcükler ve cümleler nesneleri temsil ederler. Sembolik işlem dönemi, işlem öncesi düşüncenin yaklaşık iki ile dört yaşlar arası dönemini kapsar. Bu dönemde dramatik oyunda belirli hareket ve nesneler diğer hareket ve nesnenin yerine geçer. Bir odun parçası telefon olabilir. Dilin ve dramatik oyunun **bilişsel** amacı sembolik temsildir. Bu dönem üst düzey sembollerin kullanılması demek olan dil gelişiminde önemli gelişmelerin yaşandığı bir aşamadır. Çocuklar okul öncesi yıllarda ve okul yıllarında özellikle günlük somut konularla ilgili önemli adımlar atarlar. Kelime hazineleri 2 yaşında 250 kelime iken 6 yaşında birkaç bine yükselebilir. Aynı süreçte cümleleri de tek sözcükten yetişkin konuşmasına yaklaşır. Kullanılan kelime ve cümleler nesne, davranış ve olayları temsil eder. Bu dönemde düşünce hâlâ ben-merkezci ve animistik sınırlamalar içindedir.

Animizm, bu dönemin bir diğer özelliğidir. Zihinsel gelişim bir üst düzeye ulaşıncaya kadar sembolize yaşantıları temsil bazı sınırlılıkları ile devam etmektedir. Çocuklar yaşayan ve yaşamayan nesneler arasında ayrım yapamazlar. Bu karmaşaya animizm denir. Piaget ana okulu çocuklarının taşların yaşadığına, ağaçların düşündüğüne (sihirli-majik düşünce) inandıklarını belirtmektedir. Bir çalışmada çocukların bütün doğanın kendilerinin yararı ya da cezalandırılmaları için var olduğuna inandıkları gözlenmiştir. Örneğin 'ağaç yaprağı itti ve yaprak düştü', 'cam elimi acıttı' vb. Bu dönemde, monolog şeklinde konuşmalar görülür.

Kollektif monologda çocuk karşısındakini dinlemeden ancak onun kendisini dinlediğini varsayarak konuşur.

Bu yaştaki çocuklar yan yana ama birbirlerine dikkat etmeden oynarlar. Buna paralel oyun denir.

Örnek:

Piaget ve Barbel Inhelder (1969) küçük çocuklardaki ben-merkezciliği incelediler. Bu araştırmada bir masanın üzerinde dağ maketleri vardır, çocuklar bunun etrafında yürürler, daha sonra masanın belli bir yerinde oturtulurlar. Araştırmacı oyuncak bir bebeği masanın etrafında farklı yerlere hareket ettirir ve çocuktan birçok fotoğraf içerisinde oyuncak bebeğin gördüğü manzaraya en uygun fotoğrafı seçmesini ister. Çocuklar bebeğin değil kendilerinin oturdukları yerden gördükleri manzara fotoğrafını seçerler.

b) Sezgisel İşlem Dönemi (4-7 yaş): Dört yaş civarında çocuklar, var olduğunu bildiği ancak göremediği olayları anlamakta zorluk çekerler. Örneğin trafik kurallarını anlamakta zorluk çekerler. Araba ona çarparsa ne olur? Kendisine doğru yaklaşan arabanın ona çarpıp çarpmayacağını hesaplayabilmek için gerekli bilişsel düzenlemeleri henüz yapamamaktadır. Dört ile yedi yaşlar arasında düşüncenin bu yönü gelişmeye başlar ve çocuklar ilk akıl yürütmeyi kullanmaya başlarlar. Bu dönemde her sorunun cevabını bilmek isterler. Bu döneme sezgisel denmesinin nedeni bilgi ve anlayışından emin görünen küçük çocukların bilgilerini nasıl bildiklerinin farkında olmamalarıyla açıklanmaktadır. Bu dönemde doğru sınıflama ve sıralamada güçlükler yaşanır.[1]

4-7 yaşlar arasında, çocuklar ilk akıl yürütmeyi kullanmaya başlarlar.

Sıralama: İşlem öncesi dönemin başlarında nesneleri uygun bir sıra ile dizmede veya tek bir boyutu sıralamada bile zorluk çekerler. Örneğin: Farklı uzunluktaki çubukları sıralamaları istendiğinde en baştaki ve en sondaki çubuğu uygun yerine koymayı becerebilse bile aradakileri sıralayamazlar.

Bu ve benzeri başarısızlıklarının iki nedeni vardır:

- Çubukların bütün özelliklerinin algılanamaması söz konusu olmaktadır (En baştakini aklında tutabilse bile sondakini aklında tutması zordur).
- Çubukların sadece diğer çubuklardan daha uzun oldukları akılda tutulmakta ancak onların diğerlerinden daha kısa oldukları akılda tutulamamaktadır.

Sayı uygunluğu: Düşüncedeki kuralları izleme yetersizliği işlem öncesindeki çocuğun sayıları kullanmasını da etkiler. Bir kutu kırmızı, bir kutu mavi eşit sayıda boncuktan bir grup birbirine yakın, diğer grup aralıklı olarak düzenlendiğinde aralıklı olanların daha çok olduğunu belirtir.

o o o o o o o o o o	*Hangisi daha çok?* *Bu dönem çocuğum yanıtı alttaki'dir.*

İşlem öncesi dönemdeki çocuk fiziksel yer değiştirmenin sayısal eşitliği etkilemediğini öğrenemez.

Kısaca söylemek gerekirse, işlem öncesi dönemdeki çocuk fiziksel yer değiştirmenin sayısal eşitliği etkilemediğini öğrenemez.

*Küçükken, sizden daha büyük sınıftaki çocukların veya kendini Piaget sanan yetişkinlerin size şuna benzer soruları sorduğunu anımsıyor musunuz:**

"—Bir kilo demir mi, bir kilo pamuk mu daha ağırdır?"

* Ben anımsıyorum! Doğrusu ne yanıt verdiğimi bilmiyorum ama yanıtımın onları güldürdüğünü anımsıyorum. (Editörün Notu)

İşlem Öncesi Dönemin Eğitimsel Doğurguları

Çocuğun tiyatro tarzı oyunları, taklitleri, fiziksel etkinlikleri ve nesnelerle yaptıkları oyunlar cesaretlendirilmelidir. Çocuğu ben merkezlilikten çıkaran paylaşma ve işbirliğine dayalı oyunlar oynatılmalı ve bu oyunlar teşvik edilmelidir. Kullanılması gereken yazılı materyaller grafik, resim vb. görsel türde olmalıdır.

Çocuğu zamansız olarak işlem öncesi dönemden bir sonraki döneme sırf 6 yaşına geldiği için geçirmek mümkün değildir. Çünkü bazı çocuklar 1-2 yıl sonra okumak için gerekli olan bilişsel becerileri geliştirebilirken bazı çocuklar bu düzeye 6 yaşından daha önce ulaşabilmektedirler. Öğretmenler bu bireysel farklılıkları göz ardı ederek çocukların canını sıkıp, cesaretlerini kıracaklarına, bu farklılıkları göz önüne alıp eğitimi heyecan veren zevkli bir iş haline getirebilirler.

Somut İşlemsel Dönem (7-11 Yaş)

5-12 yaşları, okul çağı olarak ele alınabilir. Bu dönemde çocuğun bilişsel gelişimi temel değişiklikler gösterir; olayları diğer insanların gözünden görmeye başlar, kitlenin değişmezliği, sınıflandırma, cinsiyet rolleri, düş ve gerçek ayrımı gibi konularda oldukça gelişir.

Çocuklar ikinci veya üçüncü sınıf düzeyinde mantıksal kurallarla düşünebilirler. Piaget'nin bu döneme somut işlemsel dönem demesinin nedeni çocuğun mantık yeteneklerini somut nesne ve yaşantılar üzerine uygulayabilmesidir. Soyut düşünebilmesi daha sonraki yaşlarda olacaktır. Somut işlemsel dönem işlem öncesi dönemlerden iki temel özelliğin edinilmesi ile farklılaşır. Bunlar düşüncede ileri ve geriye doğru düşünebilme ile merkeziyetsizleşmedir.[4]

Somut işlemsel dönem işlem öncesi dönemlerden iki temel özelliğin edinilmesi ile farklılaşır. Bunlar düşüncede ileri ve geriye doğru düşünebilme ile merkeziyetsizleşmedir.

Geriye dönebilirlik, çocuğun problem çözerken hem ileri hem de geriye doğru düşünebilmesi özelliğini yansıtır. Hem işlem öncesi dönemde hem de somut işlemsel dönemdeki bir çocuk içine farklı nesneler konan suyun kaynama noktasına ilişkin basit bir deneyi basamak basamak tanımlayabilir. Ancak işlem öncesi dönemdeki çocuk sadece öğrendiği sıra ile ve ileriye doğru tanımlama yapabilirken somut işlemsel dönemdeki çocuk hem ileri hem geri hem de karışık bir tarzda tanımlar verebilir. Somut işlemsel dönemde çocuklar eski dönemlerine kıyasla belirli bir merkeze bağlı kalmazlar; bunun anlamı yaptıkları görev veya durumun sadece bir yönü üzerinde odaklaşmamalarıdır.

Örneğin bebeklik sonrası, işlem öncesi dönemdeki çocuklar farklı yükseklikteki iki bardaktaki suyun birbiriyle kıyaslamasını bir miktar doğru olarak yapabilirler, ancak doğru tahminde bulunabilmek için çocuğun somut işlemsel döneme ulaşmış olması gerekir. Bu dönemdeki çocuk bardakların hem yükseklik hem de genişliklerini -birden çok özelliğini- göz önünde bulundurarak doğru tahminde bulunur. Bu iki özelliğinden hiç birini, kıyaslamada tek merkez-boyut olarak ele almaz (Şekil 4.1).

Şekil 4.1.

Geriye dönebilme ve merkeziyetsizlik özellikleri çocuğun bu dönemdeki birçok bilişsel yeteneğinin gelişimini sağlar. Bunlardan en önemlileri korunum ve çoklu sınıflama yeteneklerinin gelişimidir.

Korunum: Maddenin geçirebileceği görüntüsel değişimlere rağmen sabitliğine ve değişmezliğine olan inançtır. İki tane aynı büyüklükte çamur top düşünün. İşlem öncesi dönemdeki bir çocuk bunların ikisinin de aynı miktarda olacağını düşünecektir. Eğer toplardan biri sosis biçimine sokulursa "hangisi daha çok "diye sorulduğunda algısal olarak daha uzun olduğu için sosis şeklinde olanda daha fazla çamur olduğunu düşünecektir.

Somut işlemsel dönemdeki çocuk ise biçimi ne olursa olsun topların aynı miktarda olacağını düşünebilecektir (Şekil 4.2).

Şekil 4.2.

Piaget'nin kuramına göre biçimi ne olursa olsun çamurun miktarı zihinde korunmaktadır. Korunum ilkesi yoluyla çocuklar düşüncede bazı önemli bileşenleri kazanmış olurlar. Bunlar:

Bir grup nesneyi birden fazla özelliğe göre sınıflandırabilme yeteneğine çoklu sınıflandırma adı verilir.

Aynıyet: Bir şey eklenmediği ve çıkarılmadığı sürece miktar değişmezliği.

Telâfi: Bir boyutta olan değişikliğin (genişlik gibi) bir diğer boyutta da (uzunluk gibi) değişim oluşturması. Bu özellik çocukta merkeziyetsizlik-bir boyuta saplanıp kalmama- yeteneğinin sonucu olarak gelişir.

Dönüşebilirlik: Görüntüsel değişiklik tekrar eski haline dönüşebilir, çünkü miktar değil görüntü değişmiştir.

Çoklu sınıflama: Somut işlemsel dönemde çocuk çoklu sınıflama yapabilir. Bir grup nesneyi birden fazla özelliğe göre sınıflandırabilme yeteneğine çoklu sınıflandırma adı verilir. İşlem öncesi dönemdeki çocuk da sınıflama yapabilir fakat tek bir özelliğine göre. Hem benzerliği hem de farklılığı göz önüne alarak sınıflama yapamaz.

Somut İşlemsel Dönemin Eğitimsel Doğurguları

Çocuklar bu dönemde henüz varsayımsal olaylara ilişkin düşünemezler, soyutlamalar yapamazlar.

Çocukların düşüncelerindeki sınıflayabilme ve korunum özellikleri onların konu, kavram ve problem çözümünde doğru düşünebilmelerini ve öğrenmelerini sağlar. Yine çocuk bildiği bir kelime bilmediği bir şekilde kullanıldığında düşüncede geriye dönebilme ilkesini kullanarak aynı kelimeyi örneğin "yaz" kelimesini hem bir mevsim hem de yazı yazmak olarak, her iki şekilde kullanabileceğini öğrenecektir.

Çocuklar bu dönemde henüz varsayımsal olaylara ilişkin düşünemezler, soyutlamalar yapamazlar. Bundan sonra gelen ergenlik (adolescent) dönemi ise çocuğun yaşamındaki en zor dönemlerden birisidir. Soyut düşünce düzeyine gelen birey, artık yetişkin dünyasıyla tam bir iletişim içine girmeye hazırdır, zira bilişsel gelişiminin en son aşamasına gelmiştir. Bireyin kişilik yapısı, ahlak anlayışı gelişir ve kendini algılayışında da temel değişiklikler yer alır.

Soyut İşlemsel Dönem (11 Yaş ve Üstü)

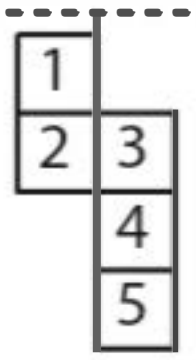
İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin çoğu bu döneme kolay kolay ulaşamazlar. Ancak ilköğretim ikinci kademe yıllarında soyut fikirlere ilişkin akıl yürütebilirler. Varsayımsal akıl yürütme, eğitimde ve düşünce gelişiminde oldukça yararlıdır. Öğretmen, örneğin, eğer İzmir ve Ege Denizi Türkiye'nin doğusunda olsaydı tarihte komşularımızla olan ilişkilerimizde ne gibi değişiklikler olurdu gibi bir soru sorduğunda öğrenci dikkatini "ne olabilir"e yöneltmek durumundadır. Varsayımsal

akıl yürütme değişik koşullarda ne olabileceğini deneyimleme ile bilişsel keşifleri olanaklı kılar. Dönemin temel düşünce özellikleri bir bütünün değişkenlerini birleştirebilme ve ayırabilme ile ergenlik benmerkezliliğidir.

Dönemin temel düşünce özellikleri bir bütünün değişkenlerini birleştirebilme ve ayırabilme ile ergenlik benmerkezliliğidir.

Değişkenleri Birleştirme ve Ayırma: Bu dönemdeki birey değişen birkaç nitelik veya değişkeni içeren problemleri çözebilir. Bunu her bir değişkeni tek tek ele alıp test ederek ve sonra da bunları birleştirerek yapar. Birleştirici düşünce oluşmuştur. Bilimsel bir tarzda düşüncelerini test edebilir ve buradan elde ettiği sonuçlarla akıl yürütebilir.

Problem: Kibrit çöplerinden yapılmış 5 eşit kare var, sadece 2 çöpün yerini değiştirerek, birbiri ile bağlantılı ve eşit büyüklükte 4 kare elde edebilir misiniz?

Yanıt: s. 110'da (Bakmadan önce deneyin!)

Ergenlik Egosantrizmi: Varsayımsal düşünce ergene daha geniş düşünebilme olanağı vermekle birlikte halen ergen kendi düşünceleri ile başkalarının düşünceleri arasında bir karmaşa yaşamaktadır. Örneğin dünya barışı için bir plan yaparken kendisi dışındakilerin görüşünü almayı başaramayabilir. Aşırı idealisttir.

Ben merkezlilik kendini en az iki şekilde gösterir. Birincisi sık rastlanan bir inanç olan "hayalî seyirciler"dir. Ergen diğer insanların düşünce ve tepkilerine aşırı önem verir. Diğer insanların onlarla, kendilerinin kendileri ile ilgilendiği kadar ilgilendiklerini zannederler. Lise 1. sınıf düzeyinde bir öğrenci eğer kendini güzel buluyorsa herkesin onun güzelliğiyle ilgilendiğini düşünür. Eğer pek güzel bulmuyorsa herkesin onun çirkinliğiyle ilgilendiğini düşünebilir.[2]

Ben merkezlilik kendini en az iki şekilde gösterir. Birincisi sık rastlanan bir inanç olan "hayalî seyirciler"dir. Diğeri ise; yaşamının diğer insanlarınkinden oldukça farklı, sadece kendisine özgü dramatik olduğu düşüncesiyle de kendini belli eder.

Ben merkezlilik ergenin yaşamının diğer insanlarınkinden oldukça farklı, sadece kendisine özgü dramatik olduğu düşüncesiyle de kendini belli eder. Kendisini hiç kimsenin olmadığı kadar duygusal, zeki, çarpıcı olarak düşünebilir. Üzücü kişisel hikayeler geliştirilebilir. Örneğin 25 yaşında öleceği, hiçbir zaman eş ya da bir iş bulamayacağı, mutlu olamayacağı gibi.

Kişisel hikayeler ve hayalî izleyiciler, ergen kendi görüşlerini henüz diğer insanlarınkilerle kıyaslamadığı için oluşur. Sosyal etkinlikler yolu ile diğer insanları tanımaya başladıkça bilgileri artarak diğer insanlara karşı duyarlılık kazanır ve daha az kendisiyle ilgilenir, daha olgunlaşır.

Soyut (Formel) Düşüncenin Eğitimsel Doğurguları

Soyut düşüncenin gelişimi ile ergen, demokrasi gibi kavramları ve soyut fikirleri düşünebilir. Lise son sınıfa doğru eğitim programları buna uygun içeriğe dönüşmelidir. Edebiyat, matematik ve sosyal bilimler soyut kavramların gelişmesine yardımcı olurlar. Öğretim yöntemleri her öğrencinin soyutlamalar yapabileceği ve varsayımsal problemleri sistematik ve mantıklı olarak çözebileceği düşüncesine dayanır. Sınıflarda da öğrencilerden hareket etme, dokunma, gözlemeden çok; oturma, dinleme, okuma, yazma beklenilen davranışlardır. Eğitimdeki temel yanılgı da budur.

Eski bilişsel yetenekler yenileriyle yer değiştirmiş değildir, onlarla birlikte kullanılabilme özelliği kazanılmıştır. Bir lise öğrencisi soyut düşünmenin yanında laboratuvar deneyleri ve gözlemleri de yapar. Bazı yetişkinler araba en iyi nasıl kullanılır, bunun bilgisine ulaşmadan araba kullanmazlar, halbuki araba kullanma daha çok somut bir öğrenmedir. Bazı yetişkinler hiçbir zaman soyut işlemsel döneme ulaşamayabilirler, soyut düşünme ve sistematik planlama gerektiren sorunları çözmede problemler yaşayabilirler.

Piaget, bilişsel gelişimin önemli ölçüde dil gelişimi ile birbirini etkileyerek geliştiğini kabul eder. Her ikisi de fiziksel olgunlaşma, yaşantı ve sosyal etkileşim içinde biçimlenir. Çocuk nesneleri tanıyıp simgelerini (isimlerini) öğrenerek bilişsel yapılar oluşturur.

Çocukta Dil Gelişimi

"Güvercinlerin bezelye toplaması gibi, çocuklar kelime toplarlar."

Dil Gelişimi

Gelişim psikologları, dil gelişiminin bilişsel gelişime paralel olarak ortaya çıktığını kabul ederler.

Diğer gelişim alanlarında olduğu gibi, dil gelişiminde de aynı yaştaki çocuklar benzer özellikler gösterirler, bunlar genel olarak sözcük sayısı, kurdukları cümle yapısı, ses tonlamaları ve vurgulamaları olarak sayılabilir. Bu nedenle, bu benzerlikleri göz önüne alan gelişim psikologları, dil gelişiminin bilişsel gelişime paralel olarak ortaya çıktığını kabul ederler.

Yeni doğmuş bebeklerin çıkardıkları sesler, farklı tonlardaki ağlamalarla sınırlıdır, üç aylık bebekler keyifli oldukları anlarda bunu belirten sesler çıkarmaya çalışırlar, altı aylık bebeklerin çıkardıkları sesler ise daha uzun sürelidir. Bir yaşına geldiklerinde bebeklerin çıkardıkları seslerdeki tonlamalar ve vurgulardan anneleri anlamlı ifadeler çıkarmaya başlarlar ve bebeklerin kendileriyle sözcüksüz bir iletişim kurduğunu hissederler. Bebekler 12 aylıkken ilk anlamlı sözcüklerini söylerler, 12 ayın sonunda

bebeklerin sözcük dağarcığında ortalama 3, 18 ayın sonunda 20 kadar sözcük bulunmaktadır. 2 yaş sonunda sözcük sayısı 200 civanndadır, 5 yaş sonrasında ise 2000'i bulur.

Birbuçuk yaşından sonra, sözcük dağarcığında hızlı bir gelişme ortaya çıkmaktadır. Bu durum dil gelişiminin diğer alanlardaki gelişim ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle motor gelişim ile dil gelişimi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Sonuç olarak fiziksel gelişim ile birlikte bilişsel gelişim, dil gelişimine zemin hazırlamaktadır.

Fiziksel gelişimi ile birlikte bilişsel gelişim, dil gelişimine zemin hazırlamaktadır.

Dil Nedir?

İnsan sosyal bir varlıktır. Başka insanlarla etkileşimde bulunarak sosyalleşir ve bu süreç özellikle dile (konuşmaya) dayalıdır. Sosyal her insan, bir dile sahiptir. İnsan dilinin yüzlerce çeşidi bulunmaktadır. Bütün insan dillerinin bazı ortak karakteristik özellikleri vardır. En belirgin özellikler; tüm dillerde sözcüklerin hazır bulunuşlukları ve ard arda -söz dizimi ve cümle ardaşıklığına bağlı olarak-sıralanmalarıdır. Sözcükler objelere, kişilere, eylemlere, olaylara ve soyut fikirlere dayandırılarak kullanılır.[7]

"Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş simgesel bir dizgedir.[8]"

Büyümekte olan her çocuk kendisini, başka dillerden ayrılan, hem ses nitelikleri değişik bir ses dizgesinin içinde, hem de zihinde evreni belli bir biçime sokan bir düşünce dizgesi içinde bulur, bu çocuğun ana dilidir. Çocuk bu dilin seslerini duyarak, yineleyerek bu ses dizgesini zihninde yerleştirdiği gibi, başka ulusların dillerinden ayrı bir anlama ve anlatma yoluna sahip olan kendi dilinin evrene bakış biçimini, ve anlatım yolunu da benimser.

Ana dil, çocuğun doğup büyüdüğü aile ortamında kullanılan dildir.

Bunun yanı sıra, çevre, öğrenim düzeyi, yaşam koşulları bakımından birbirinden farklı durumlarda bulunmakla birlikte aynı dili konuşan herkesin, sözcükleri söyleyiş, seçiş, belli sözcükleri tekrarlayış bakımından -aynı aileden iki kişinin, örneğin birlikte yetişmiş, aynı okulda okumuş, aynı ortamı paylaşmış olan iki kardeşin bile- dili kullanmaları arasında farklılıklar vardır. Çünkü, dil, kişinin aynı zamanda ruhsal durumuna, yeteneklerine sıkı sıkıya bağlıdır ve konuşurken bunları yansıtır.

Diller, toplumların duygu ve düşünce tarzına, sosyal durumlarına, oturdukları yerlere ve iklim şartlarına, tarihteki geçmişlerine, zaman içinde uğradıkları değişime ve gelişmelere göre, şekil ve işleyiş bakımından birbirinden ayrı bir biçimlemeye uğramışlardır.

Çocukta Dil ve Düşünce

Piaget'e göre dil ve düşünce birbiriyle yakından bağlantılıdır. Dil "biliş" demektir. Ve insanların öğrenme, düşünme ve hatırlamasının en önemli yoludur. Fakat insan sadece dil yoluyla bunları gerçekleştirmez. Örneğin, bir insanın yüzünü anımsamak sözel olarak ifade edilemeyen bir bellek becerisidir. Düşünce ve dil gelişimini birbirinden soyutlamak mümkün değildir. Her ikisi de birbirini tamamlayan ve birbirine paralel giden gelişmelerdir. Doğuştan var olan ve zamanla öğrenme süreciyle geliştirilen ve artırılan bir olgudur ve bireyin bir işi gerçekleştirmesi, etkinliklerde başarılı olması için gerekli olan öğrenmeyi yerine getirmesi olayıdır.

Düşünce ve dil gelişimini birbirinden soyutlamak mümkün değildir. Her ikisi de birbirini tamamlayan ve birbirine paralel giden gelişmelerdir.

Dil Gelişimi İle İlgili Görüşler

Bebeklerin çıkardığı seslerin, zamanla karmaşık ve zengin dil bilgisi kuralları içeren bir yetişkin konuşmasına dönüşmesinin nasıl gerçekleştiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri **davranışçı** görüştür. Bu görüşe göre, çocuklar konuşulan dili, herhangi bir şeyi öğrendikleri gibi öğrenirler. Bebekler, kendilerini istedikleri sonuçlara götürdüğünü fark ettikleri sesleri tekrar etmeleri sonucu konuşulan dili öğrenmeye başlarlar. Bebekler, günlük konuşma diline benzer sesler çıkardıklarında, çevrelerindeki yetişkinler tarafından genellikle ödüllendirilirler, bu ödül bir pekiştireçtir. Bebeğin çıkardığı sesler pekiştirildikçe, bebek tarafından daha çok tekrar edilir ve pekiştirilmeyen seslerin kullanım sıklığı düşer. Bu doğrultuda konuşma biçimlenir. Ayrıca bebekler sıklıkla duydukları sesleri de taklit yoluyla tekrar ederek kazanırlar. Karşıt görüşü savunan bazı kuramcılara göre, dil gelişimini sadece tekrar ya da pekiştirmeyle açıklamak mümkün değildir. Buna örnek olarak aynı evde yetişen çocukların, farklı zamanlarda konuşmaya başlaması; farklı kültürlerde yetişen çocukların söyledikleri ilk sözcüklerin benzer sesler içermesi; hiç işitmeyen çocukların özel eğitimle konuşmayı öğrenebilmesi gibi nedenler, davranışçı görüşe alternatif görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.[9]

Davranışçılara göre dil öğrenimi; tekrar ve pekiştirme ile gerçekleşir.

Dil gelişimi ile ilgili ikinci ve en çok rağbet gören bakış açısı, **dil gelişimini biyolojik temellere** bağlayan görüştür. Bu görüşün öncüleri, Chomsky ve Lenneberg gibi dil bilimcilerdir. Ancak bu bilim adamları, çevresel koşulların dil gelişimi üzerindeki etkilerini de göz ardı etmemektedirler. Dil gelişimini biyolojik ve psikolojik temellere bağlayan kuramlara **"psikolinguistik"** kuramlar adı verilmektedir. Bunların içinde en önemli kuram Chomsky'ye ait kuramdır. Chomsky'nin kuramına göre, insanlar doğuştan dil öğrenebilmek için özel bir mekanizmaya sahiptirler. Bu mekanizma sayesinde çocuk, çevresinde konuşulan dili içselleştirir, kurallarını anlar, öğrenir ve daha sonra da uygun dil bilgisi kuralları ile konuşmayı başarır. Bu mekanizma sayesinde, çocuklar tıpkı yürümeyi öğrendikleri gibi, biyolojik olarak belli bir olgunluğa eriştikten sonra, konuşmayı öğrenirler.

Çocuğun sözel öğrenmesi, ana - babanın pekiştirmesiyle başlar. [11]

Bu kurama göre, yeni öğrenilen her ifade, linguistik mekanizmada, temel ve yüzeysel olmak üzere iki yapıya sahip olmaktadır. Söz konusu temel yapı, kavramların düşünsel düzeyi ile ilgiliyken, yüzeysel yapı konuşulan sözcükleri kapsar. Çocuklar, dili öğrenirken, önce düşünsel olarak seslerin anlamlarını kavrarlar, sonra da yüzeysel yapı haline dönüştürürler. Özetlenecek olursa, psiko-linguistik kuramlara dayalı olarak konuşmayı öğrenmede, sözcüklerin anlamlarını kavrama ve anlamlı sesler çıkarma ya da konuşma olmak üzere iki farklı süreçten söz edilir. Bu süreçler birbiriyle iç içedir ve bilişsel gelişime paralel olarak gelişme gösterirler.[9]

Dil gelişimi ile ilgili ikinci ve en çok rağbet gören bakış açısı, dil gelişimini biyolojik temellere bağlayan görüştür. Bu görüşün öncüleri Chomsky ve Lennenberg gibi dil bilimcilerdir.

Naom Chomsky

Chomsky'nin kuramına göre, insanlar doğuştan dil öğrenebilmek için özel bir mekanizmaya sahiptirler.

Sosyal öğrenme kuramcıları *ise dil gelişiminin, sosyalleşme süreci içinde gerçekleştiğini, çocuğun gözlem ve taklit yoluyla konuşmayı da öğrendiğini kabul ederler.* Diğer bir ifade ile çocuğa çevresindeki kişiler model olur ve çocuk o modelleri gözler ve taklit eder. Konuşmadaki şive farklılıkları bu şekilde açıklanabilir. Bu alanda Vygostsky'nin görüşleri dikkate değerdir.

Vygostsky'ye göre[15] çocukların kazandıkları kavramların, fikirlerin, olguların, tutumların kaynağı sosyal çevredir. Çocuğun içinde yaşadığı çevre ve kültür, onun etkileşime gireceği uyarıcıların türünü ve niteliğini belirler. Piaget, gelişimde biyolojik etkenlere önem verirken; Vygostsky, toplumsal etkenlere önem vermektedir. Ona göre; dil, sayı, sanat gibi araçlar, kültürün düşünceyi kavrama, düzenleme ve geçişini sağlama yoludur.

Vygostsky'ye göre çocukların kazandıkları kavramların, fikirlerin, olguların, tutumların kaynağı sosyal çevredir.

Vygostsky, çocuğun temelde düşünme ve konuşma kapasitesine sahip olduğunu, iki yaş civarında, bu kapasitelerin bütünleşerek içsel konuşmaya başladığına dikkat çeker. Ona göre, dil ve düşünce başlangıçta birbirinden bağımsız olanak gelişmekte fakat sonuçta birleşmektedirler. İçsel konuşma, çocuğun kendi kendine konuşmasıdır. İçsel konuşmada çocuk, dili sebep bulmaya bir araç olarak kullanılır. Bu konuşmalar giderek onun konuşmaları (dışsal konuşma) haline gelir. Geçiş dönemi sırasındaki konuşma "benmerkezci"olarak adlandırılmaktadır. Bu konuşmanın amacı, kısmen toplumsal ilişki kurmak, kısmen de içsel düşünceleri dile getirmektir.

Vygostsky'ye göre sözel düşünme; Çocuğun sebep bulma formundaki kelimeleri kullanarak, sembollerle ilgili sebep-sonuç ilişkisini kurması ile gelişir. Böylece sözel düşünmenin çocuğun geçirmiş olduğu (1) gelişmemiş, (2) ben merkezci, (3) geçiş, (4) ilkel dil aşamalarını inceleyerek anlaşılabileceğini vurgular.

Okul Öncesi Dönemde Dil Gelişimi

Çocukların iki yaşına kadar, söze dayalı zihinsel etkinlikleri sınırlıdır. İlk ayın sonuna kadar olan dönemde bebeklerde emme, tutunma gibi refleks devinimlerin dışında başka bir davranışa rastlanmaz. 1-3 ay arasında bebekler, emme, elini açıp kapama, yorganına dokunma gibi hareketleri hiçbir amaca bağlı olmaksızın yapmaya başlar, zamanla bunları yinelemekten hoşlanır hale gelirler.[10]

Ana dil eğitimi, okul öncesi dönemde, duyu-algı eğitiminin en önemli alanını oluşturmaktadır, çünkü ana dil, insanı insan yapan temel etkinliktir. Her çocuk bir ana dil ortamına doğar. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, çocuk bulunduğu ortamda konuşulan ana dilinin temel yapısal özelliklerini bir yaşam çerçevesi etkinliği içinde, 4-5 yaşına kadar kazanır. Ana dili, en önemli anlaşma ve iletişim aracıdır. Bütün zihinsel yetenekler, algılama, sonuç çıkarma, bağlantılar kurma, karşılaştırma, genelleme, sınıflama, soyutlama, anlatma, problem çözme ve benzeri yetenekleri oluşturup, geliştirme ana dille gerçekleşir.[11]

Bir bebeğin gelişme süreci ile, tarihsel gelişimi içindeki insanın bugünkü özelliklerini kazanma süreci benzerlik gösterir. Nasıl, insan, ilk önceleri dış dünya ile ilişki kurabilmek için, bedenini, çevredeki nesneleri daha sonraları da yaptığı aletleri ve prototip olarak dili -giderek gelişen oranlarda- kullandıysa; bebek de önce çevreyle ilişki kurmak için ellerini, kollarını, başını, bütün vücudunu kullanır. Sesli iletişim bebekte, ağlamalar, çığlıklar, cıvıldamalar şeklinde başlar, daha sonra bunları, sesler, heceler, tek tek kelimeler, kısa cümleler izler. Uzmanlar arasındaki, dil gelişimi ile ilgili en yaygın görüş, altı aya kadar bütün bebeklerin aynı dili konuştuğu, yani çeşitli sesler çıkardıkları şeklindedir. İkinci altı

Sesli iletişim bebekte, ağlamalar, çığlıklar, cıvıldamalar şeklinde başlar, daha sonra bunları, sesler, heceler, tek tek kelimeler, kısa cümleler izler.

Uzmanlara göre ilk aylarda tüm bebekler benzer şekilde ve benzer sesler çıkarır. Bütün bebekler aynı dili konuşur:
– Au.. ngu.. gı.. (terciimesi: Ağzıma emecek birşeyler ver!) (Editörün notu).

ayda çocuk, çevresinde duyduğu seslere özel bir duyarlılık geliştirmeye başlar. Ana diline ait seslere duyarlılık geliştirmeye başlayan çocukta, ana dili gelişimi ile ilgili ilk temeller oluşmaya başlar.[12] Çocuklarda dil gelişimi Piaget'e göre:

1. Agulama süreci
2. Tek sözcük evresi
3. Telgrafik konuşma
4. İlk gramer süreci aşamalarından oluşur.

Piaget'in gelişim dizgesi ve özelliklerini de içeren dil gelişimi şöyle özetlenebilir:

Agulama Evresi

Bu dönem doğumdan itibaren 12 ay süresince bebeğin sesleri çıkarma sürecini kapsar. Bu evre üç aşama içerir:

• **Ağlama Evresi (0-2 ay):** Bebekler ağlarken, ileride konuşmada kullanılacak seslere temel teşkil edecek olan sesleri bilinçsizce çıkarırlar. Örneğin, çocukların sıkıntıları, ihtiyaçları belli etmek amacıyla ağlarken, esnerken ya da çığlık atarken "o-u" gibi ünlü ve "n-g-m" gibi ünsüz sesleri çıkardıkları saptanmıştır.

• **Babıldama Evresi (2-5 ay):** Bebekler bu evrede, ünlü ve ünsüzleri birlikte çıkarmaya başlarlar; ba-da-ma gibi. Bu sesler ilk kelimelerin oluşmasından sonra da devam eder. Bu dönemde çıkarılan seslerin ve hecelerin evrensel olduğu, ana diline özgü olmadığı anlaşılmıştır. Bu durum işitme özürlü çocuklarda sekizinci aydan sonra hecelemenin ortadan kalkmasıyla görülmektedir.

• **Çağıldama-Heceleme-Evresi (6-12 ay):** Derece derece kullanılmayan sesler giderek yok olur ve ailenin kullandığı sesler iki yıl içinde ilk sözcükleri oluştururlar. Bu süreç sırasında anne ve baba bebeğe gülümseyerek, onu ödüllendirerek daha fazla ses çıkarmasını sağlayabilirler. Ancak bu bebeklerin daha çabuk konuşmasını sağlamayabilir. Çevre ile işitme yoluyla etkileşim bebekte agulamanın ötesinde diğer gelişim alanları açısından da önemli bir gereksinimdir.

Bu dönemde bebekte konuşma organları olgunlaşmıştır ve bebek artık ilk heceleri çıkarmaya başlar. Bir yaşına doğru, ilk kelimelerini söyler. Anne ve babalar çocuğun ana diline ilişkin bilgi toplayabileceği bir çevre oluştururlar. Böylece bu dönemin sonuna doğru, çocuklar kendi ana dillerini vurgulamalarına benzer tonda sesler çıkarırlar.

Tek Sözcük Evresi (12-18 Ay)

Konuşma açısından kritik bir dönemdir. Bu dönemde çocuğun ilgisi konuşmadan çok çevreyi keşfetmeye yöneliktir. Çocukların, ilk başlarda çıkardıkları tek sözcükler çok anlamlıdır ve bir sözcükle çok şey anlatmaya çalışırlar. Bunun sebebi de çocukların nesnelerin adını bilmemelerinden kaynaklanmaktadır.[12] Çocuklar özel sesleri tek bir sözcük kullanarak anlamlı üniteler oluşturacak şekilde birleştirirler. Bunlara **morgem** denilir. Morgemlerin büyük bir kısmı günlük konuşmada kullanılan kelimelerdir. Örneğin bir bebek kedi dediğinde bunun 'kedi yanıma gel', ya da 'bu kedi mi' anlamında söylediği -annesi tarafından- anlaşılır. Kelimeler bir kez kullanılmaya başlandıktan sonra anne babalar dil gelişimine yardımcı olabilirler. Öncelikle çocukların kullandığı kelimelerle bağlantılı kelimeleri öğreterek ve karşılıklı konuşma için bir model oluşturarak kelime haznelerini geliştirebilirler. Örneğin 'sen büyüdün mü' denilerek biraz beklenir ve sanki çocuk konuşmuş gibi tekrar ederek 'demek büyüdün' denir, yine beklenir vb. Böylece çocuğa cevap verebileceği konuşma aralıkları sağlanır.

Morgem: Çocuklar özel sesleri tek bir sözcük kullanarak anlamlı üniteler oluşturacak şekilde birleştirirler.

Çocukların ilk kelimeleri arasında isimlerin başta geldiği bilinmektedir. Ayrıca, anladıkları kelime sayısı da, kullandıkları kelime sayısından daha çoktur.

Kelimelerin Birleştirilmesi Dönemi (Telgrafik Konuşma, 18-24 Ay)

Yaşamın ikinci yılında kelime haznesi hızla artar. Bazı bebekler birinci yaş günlerinde bir iki kelime, bazıları ise bir düzine bilebilir. İki yaş civarında çoğu bebek elli kelime kullanırken bazıları birkaç yüz kelime kullanabilir.1,5-2 yaş arası iki kelimeyi peş peşe söyleyerek cümlecikler oluştururlar. 2 yaşından sonra ise, iki kelimeyi birleştirerek basit cümleler kurmaya başlarlar. Sözcüklerin sonuna '-yor' veya '--dı' eki getirebilirler, iki üç kelimelik birleşimler yapabilirler. Bu ifade telgraf ifadesine benzediği için telgrafik konuşma adını alır.

İlk Gramer Süreci (24-60 Ay)

2,5 yaş civarında ise, kelime dağarcıklarındaki kelime sayısı 300'ü bulmuştur. Bu arada gramer yapısı da hızla gelişir, 2,5 - 4 yaş arasında soru sorma ve konuşma isteği artar. Konuşma çok akıcı olmasa da 3-4 ya da daha fazla kelimeyle cümleler kurulur. Çocuk kelimeleri alışıldık tarzda sıralamaya başladığında grameri kullanmaya başlamıştır. Gramer kuralları kullanılan kelimelerin ve cümlenin bütün anlamını etkiler. Çocuklar bütün çocukluklan boyunca ve ilk öğrenimde cümle yapılarında dönüştürmeleri öğrenerek gramerlerini geliştirirler. Cümlede isim, fiil, sıfat vb. yapıları öğrenirler. Cümlenin anlamını olumsuza dönüştürmenin yanı sıra 'o

çamaşırı yıkadı' veya 'okula gitmeyecek' gibi cümlelerde yapan-yapılan iş dönüştürmeleri de öğrenilir. Üçüncü yaşlarında normalde birkaç yüz kelimeyi kullanabilen çocuklar iyi bir ana okulu eğitimi ile 2500 kelime kullanabilirler. 5 yaşında ise artık duygularını, isteklerini ifade edebildikleri gibi karmaşık gramer yapılarını da kullanırlar.

Yaşamın ilk yıllarında dil gelişiminde görülen temel aşamalar aşağıdaki tabloda özet olarak sunulmuştur.[5]

Tablo 4.2. Yaşamın İlk Beş Yılında Dil Gelişiminde Görülen Temel Aşamalar

Doğumdan 1 aya kadar	Ağlamanın dışında başka sese rastlanmaz.
2-5 ay	Bebek "agu" sesleri çıkartır.
6-12 ay	Bebek, sesleri kendi kendine tekrar eder.
12 ay	İlk kelime. Bir sesi, bir nesneyi veya olayı belirtmek için tutarlı ve düzenli biçimde ilk defa kullanılır.
12-18 ay	Cümle yerine kullanılan tek kelime. İki heceli/kelimeli ifadeyi ilk defa kullanır.
18-24ay	İki kelimeyi bir cümle içinde sık sık kullanır.
24-60 ay	Kelime hazinesi artar, cümlelerde kullanılan kelime sayısı artar. Fiillerin zamanlarında değişiklik yaparak, kelimelere yeni ekler getirerek daha karmaşık gramer kurallarına uygun yapılar kullanmaya başlar.

Dil Gelişimini Etkileyen Faktörler

Dil gelişimi, çevre ve ailenin sosyo ekonomik durumundan büyük ölçüde etkilenmektedirler. Bugün televizyon, bilgisayar gibi kitle iletişim araçları sayesinde çocukların kelime dağarcıkları 15-20 yıl öncesine göre çok daha gelişmiştir. Yapılan araştırmalara göre, cinsiyet faktörünün de konuşmada etkili olduğu saptanmıştır; kız çocukları, erkek çocuklarına göre daha erken konuşmakta ve kelime hazneleri daha zengin olmaktadır. Ayrıca, ikiz çocuklar, özellikle aynı yumurta ikizleri jest ve mimikleriyle, konuşmaya gerek duymadan iletişim kurduklan için daha geç konuşurlar.

Okul öncesi dönemdeki çocuk, oyun çocuğudur, bu sebeple, o yaşlardaki bir çocuğa, herhangi bir şeyi sözcüklerle anlatmaya, öğretmeye, kavratmaya çalışmak doğru olmaz. Bu dönemde çocuğa kavratılmak istenen şey, ona oyun içinde gösterilerek, yaptırılarak öğretilmeli, nesnel olarak kazandırılmalıdır.

Oyun, çocuğun gerek bilişsel, gerekse dil gelişimi açısından önemlidir.

Oyun, çocuğun bedensel, duygusal, psiko-motor, sosyal gelişimlerini etkiler, aynı zamanda mantık ve dil açılarından da çocuğun gelişimine katkıda bulunur. Örneğin çocuk, arkadaşlarıyla oynarken farkında olmadan yeni sözcükler kazanır. Öğrendiği bu sözcükleri arkadaşlarıyla paylaşır, onlara bir şeyler anlatır ya da onları dinler, bu yolla da dili kullanma ve konuşma becerisi artar. Sözcük dağarcığı zenginleşir ve nesneleri, (araç-gereç-oyuncak gibi) oyun sırasında, işlevleriyle beraber tanır, böylece çocukta dil ve mantık gelişmesi birlikte hızlanır. Oyun yöntemi, nesnelerin ve nesnelere ilişkin işlevlerin kavratılmasında geçerli olduğu gibi, nesnel olmayan değer ölçülerinin kavratılmasında da etkilidir. Oyun, mantık ve dil gelişimini etkiler, çocuğun sözcük dağarcığını geliştirir, düzgün cümleler kurma alışkanlığı kazandırır. Ayrıca oyun, rahat konuşma ve düşüncelerini açıklama alışkanlığını pekiştirdiği gibi soru sormayı, yeni bilgiler edinmeyi, bilgileri başkasına aktarma yetisini geliştirir. Nesneleri, araç-gereçleri tanımasına yardımcı olur, adlarını belletir, işlevlerini kavratır, onları kullanmayı öğretir, eski deneyimlerine, bilgilerine, tasarımlarına, davranışlarına yenilerini katar. Oyunla, çocuk nesneler, olaylar arasındaki ayrılıkları ve benzerlikleri kavramaya başlar, buna paralel olarak da düşünme, algılama, kavrama, imgelem gibi mantık gerektiren soyut yetenekler yönünden gelişme sağlar.

Anne ve babalara, yetişkinlere, çocuğun dil gelişimiyle ilgili büyük görevler düşmektedir. Çocuklar taklitçidir, kendilerinden istenilenleri değil, gördüklerini yaparlar. Bu sebeple, yetişkinler konuşmalarıyla çocuklara iyi örnek olmalıdırlar. Çocuğun, konuşmayı öğrendiği dönemde, evde birden fazla dil kullanılırsa, konuşmada gecikme ve gerileme olacağı düşünülmelidir. Yine çocukta konuşma gelişinceye kadar evdeki konuşmalar, çocuksu sözcüklerle değil, normal şekilde yapılmalı, çocukla yakından sevecen bir şekilde ilgilenilmeli, konuşmalarda sözcükler açık ve net olmalıdır. Çocuğa serbest konuşma fırsatı verilmeli, düşünme ve anlatma yeteneğini geliştirmesi için zaman tanınmalı, çocuğun söylediği yanlış sözcükler onu azarlayarak veya alaya alarak değil, sözcüğün doğrusunu söyleyerek düzeltilmelidir. Ayrıca çocuğun konuşmaya başladığı dönemlerde, yetişkinler aceleci olmamalı, çocuğu da bu konuda zorlamamalıdır. Çocuğun yaşıtlarıyla iletişim kurması sağlanmalı, sorduğu sorulara açık ve doğru yanıtlar verilmelidir. Ayrıca yetişkinler çocuğu, yaşıtlarıyla kıyaslamamalı, çocuk konuşma olgunluğuna erişmeden konuşmanın gerçekleşemeyeceği unutulmamalıdır.

Okul Döneminde Dil Gelişimi

Okul öncesi dönemde -4-6 yaş arasında- dinlemeyle ilgili kazanımlar edinen ve konuşmaya hazır hale gelen çocuğun, dil gelişimi ilköğretim okullarında hız kazanır. En basitten en karmaşığa, düşünce ve duygular, sözcüklerin aracılığıyla anlatılır. Çocuklar da ilk önceleri evlerinde, arkadaş ortamlarında, çevrelerinde duydukları sözcükleri öğrenir ve bu sözcüklerin söyleyiş ve anlamlarını kavramaya çalışırlar. Bu tür sözcükler genellikle çocuğun günlük ihtiyaçlarına cevap veren kelimeler olup sayıca sınırlıdırlar.

Çocuklarda, kelime dağarcığı, hızlı ve önemli bir biçimde, ilköğretim döneminde zenginleşir. Çocuklar okuma ve yazmayı öğrendikten sonra, ilkokul öğrenimi süresince günlük yaşamda kullanılması gereken sözcüklerin büyük bir bölümünü öğrenirler. Ayrıca bunlara değişik bilgi dallarına ait yeni kelimeler ve terimler katarlar. İlköğretim döneminde sözcük dağarcığını geliştirmenin birçok yolu vardır. Özellikle Türkçe derslerinde uygulanan, okuma, yazma, konuşma ve buna benzer etkinliklerle öğrenciler bildikleri sözcüklerin anlamını pekiştirirken, duygu ve düşüncelerini açıklama, kendilerini ifade etme konularında gittikçe daha başarılı olurlar. Öğrencilerin kelime dağarcıklarını zenginleştirmede dikkat edilecek bir başka konu da, metin incelemesi, dil bilgisi ve yazma çalışmaları esnasında, gerçek ve mecazî anlamlı sözcükler, eşanlamlı, karşıt anlamlı sözcükler ile sesteş sözcükler, deyim ve terimlerin kullanılışı üzerinde durulmalıdır.

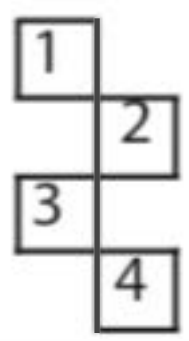
İlköğretim okuluna gelinceye kadar, bazı dil kuralları çocuklara sezdirilmeye çalışılır. İlköğretimin son yıllarına kadar çocukların kullandığı dilde gramer hatalarını görmek mümkündür. Öğretmenler hatalı anlamaların öğrencinin performansını etkileyebileceğini bilmelidirler. Örneğin: "10, 2'ye bölündüğünde sonuç 5'tir" cümlesi, "2'ye bölünen 10'un sonucu 5'tir" şeklinde kullanılan edilgen yapılı cümleler öğrencinin kafasını karıştırabilir. Ülkemizde ana dilimizin temel kuralları, genellikle ilkokulda verilmeye çalışılır. İlköğretimde üzerinde durulması gereken en önemli nokta, öğrencilerin dil gelişimi bakımından özelliklerini ve kavrayış güçlerini dikkate almaktır. Bu nedenle, ilkokulun ilk sınıflarında dilimizin ana kuralları sezdirilmeli ve dilin kurallarıyla incelenmesine özen gösterilmelidir.

Sınıf Uygulamaları

- *Ana okulunda doğa gezileri bilişsel ve dil gelişimi açısından nasıl daha etkin ve yararlı hale getirilebilir, tartışınız.*
- *Üç tür ekmek (beyaz, çavdar, mısır) ve üç tür peynirden (beyaz, kaşar, tulum) kaç çeşit sandviç yapılabilir? Bu soruya somut ve soyut işlemler dönemindeki çocuklar nasıl cevap verirler? Yaklaşımları arasındaki farklılık nasıl olur? Tartışınız.*
- *Çocukların anadillerini nasıl öğrendiklerine ilişkin kuramsal görüşleri tartışınız.*

S. 99'teki problemin çözümü

Çözemediyseniz canınızı sıkmayın. Zaten bu problem somut işlemsel dönem (7-11 yaş) için tasarlanmıştı!
(Editörün notu)

ÖZET: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim

- ✓ Bilişsel gelişim, bireyde akıl yürütme, düşünme, bellek ve dildeki değişmeleri kapsar.
- ✓ Bilişsel gelişim, zihinde oluşan şemalara göre, yeni tanınan nesneleri bu şemaya uydurarak (özümleme) veya şemayı yeniden düzenleyerek (uyum sağlama) gerçekleşir.
- ✓ Bilişsel gelişim öncelikle olgunlaşma temeline dayanır. Buna bağlı olarak deneyim, sosyal geçiş ve dengeleme ile dünyayı belli bir organize içinde anlama gerçekleşir.
- ✓ Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı, doğumdan sonra 4 dönem içinde bilişsel gelişimin gerçekleştiğini kabul eder. Duyusal hareket dönemi (0-2 yaş), işlem öncesi dönem (2-7 yaş), somut işlem dönemi (7-11 yaş), soyut işlemsel dönem (11 yaş ve üstü).
- ✓ Bu dönemler boyunca çocuk giderek nesneleri tanımaya, niteliklerini farketmeye, korunumu kazanmaya, sınıflama ve ayırt etme gibi özellikleri kavramaya başlayarak soyut düşünmeyi başarabilir.
- ✓ Bilişsel gelişim ve dil gelişimi, birbirini tamamlayan ve birbirine paralel giden süreçlerdir.
- ✓ Çocukta dil gelişiminin, çevrede pekiştirilerek biçimlendiğini savunan "Davranışçılar", bunun olgunlaşma süreci ile ortaya çıkan biyolojik temellere bağlı olduğunu, insanların doğuştan, dil öğrenebilmek için özel bir mekanizmaya sahip olduğunu kabul eden Psikolinguistik Kuramcılar ve konuşmanın gözlem ve taklit yoluyla kazanıldığını savunan Sosyal Öğrenme Kuramcıları bu alanda farklı görüşleri savunurlar.
- ✓ Dil gelişimi, bebeklikten itibaren Agulama (ilk yıl), Tek sözcük devresi (1-2 yaş), telgrafik konuşma (2-3 yaş), ilk gramer süreci (3-4 yaş) olmak üzere çeşitli dönemlerden geçerek gerçekleşir.
- ✓ Dil gelişimini olgunlaşma, diğer gelişim alanları ve çevre etkiler. Özellikle oyun, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, iletişim biçimi, eğitim vb. pek çok faktör dil gelişiminde etkilidir.
- ✓ Gerek bilişsel, gerekse dil gelişiminin süreçlerini bilmek ve eğitime yansıyan sonuçlarını değerlendirmek ve bu gelişim alanlarını sağlıklı sürdürmede öğretmenlerin önemli sorumlulukları bulunmaktadır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi Vygotsky'nin görüşlerine uygun düşmez? (2005)

A) Öğrencinin bilişsel gelişiminde sosyal çevre etkilidir.

B) Öğrencinin bilişsel gelişiminin esas kaynağı kişisel psikolojik süreçlerdir.

C) Psikolojik süreçler kültür tarafından biçimlendirilir.

D) Öğrenciler birbirleriyle işbirliği içinde olmalıdırlar.

E) Öğretmenler, öğrencileri çalışmalarında aşırı derecede bağımsız bırakmamalıdırlar.

2. Beş yaşındaki Ayşe ailesiyle çıktıkları tatilde farklı yöreleri görme fırsatı bulmuştur. Anaokuluna başladığında, ilk derste öğretmeni "Tatilde nerelere gittiniz?" diye sormuştur. Ayşe söz almış, tatilde uğradıkları en son iki kasabanın ismini hatırlayabilmiş, ama daha önce gördükleri yerlerin ismini hatırlamakta zorlanmıştır.

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, tatilin başlangıcında gördüğü kasabaları hatırlayamaması, Ayşe'nin hangi bilişsel özelliğinin tam olarak gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır? (2008)

A) Odaktan uzaklaşma

B) Canlandırmacılık (Animizm)

C) Tek yönlü sınıflama

D) Benmerkezci düşünme

E) Özelden özele akıl yürütme

3. Annesi Mehmet'e İngilizce çalıştırırken aralarında şöyle bir diyalog geçer:

Anne - Notebook ne demektir?

Mehmet - Defter.

Anne - Peki book ne demektir?

Mehmet - "Ter".

Annesinin sorusuna Mehmet'in doğru yanıt verememesinin nedeni, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramındaki hangi kavramla açıklanabilir? (2008)

A) Uyum kurma
B) Özelden özele akıl yürütme
C) Kelime korunumu
D) Sembolik düşünme
E) Devresel tepki

4. Betül annesine "Anne, kendini öldürenler hapishaneye mi gömülür?" diye sorar.

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, "Betül'ün bu çıkarımda bulunmasının nedeni" **ile** "içinde bulunduğu bilişsel gelişim dönemi" **aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?** (2008)

A) Deneme - yanılma yoluyla öğrendiğinden işlem öncesi dönem
B) Sezgisel olarak ayırt edebildiğinden işlem öncesi dönem
C) Tümevarımsal düşünmeye başladığından somut işlemler dönemi
D) Esnek düşünme geliştiğinden somut işlemler dönemi
E) Varsayımlara dayalı düşündüğünden

5. İşiten anne - babaların doğuştan duymayan çocuklarıyla çalışan bir araştırmacı, bu ebeveynlerden bir kısmının, konuşma dilini öğrenebilmeleri umuduyla çocuklarına işaret dilini öğretmediklerini saptamıştır. Araştırmacı daha sonra yaptığı çalışmada, bu çocukların işaret dilinde bulunanlardan daha farklı hareketlerle, kendilerini ifade etmeye çalıştıklarını gözlemiştir.

Araştırmacının bu gözlemi, dilin kazanılmasında aşağıdakilerden hangisinin önemine vurgu yapmaktadır? (2008)

A) Sosyal öğrenme
B) Taklit
C) Pekiştirme
D) Klasik koşullanma
E) Biyolojik altyapı

6. Mustafa Öğretmen derste Cumhuriyet Döneminde elde edilen kadın hakları konusunda bir tartışma ortamı yaratır. Öğrencilerden Nazan söz alarak, "Atatürk kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesini sağlamasaydı, ben sınıf arkadaşım Kemal'le aynı sırada oturamayacaktım." der.

Nazan'ın bu sözü, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir? (2009)

A) Özelden özele akıl yürütme
B) Benmerkezci düşünme
C) Bağdaştırma
D) Tümdengelim
E) Tümevarım

7. Buğra ilköğretim I. sınıfa devam etmektedir. Amcasıyla arasında şöyle bir konuşma geçer:

Amcası: Okumayı öğrendin mi?

Buğra: Evet.

Amcası: O hâlde, bana "A" harfiyle başlayan üç isim söyle?

Buğra: Ayva, ... Ayşe, Ay.

Amcası: Peki "Be" harfiyle başlayanları söyle?

Buğra: ... (sessizlik olur)

Amcası: Beste ...

Buğra: Olmaz ki! "Bı" ile başlayan demeliydin. Biz öyle öğrendik.

Buğra okulda "B" harfini "Bı" sesiyle öğrendiği için soruyu yanıtlayamamıştır.

Bu durum Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir? (2009)

A) Özelden özele akıl yürütme
B) Tümevarımsal düşünme
C) Canlandırmacılık (animizm)
D) Tümdengelimsel düşünme
E) Anoloji

8. Gülce ile annesi oynamaktadır.

Gülce: Anne bana "Kızım ne yapıyorsun?" diye sor.

Anne: Kızım ne yapıyorsun?

Gülce: Gemi yüzdürüyorum.

Gülce: Şimdi de "Nereye gidiyorsun?" diye sor.

Anne: Nereye gidiyorsun?

Gülce: Anneanneme gidiyorum.

Yukarıdaki karşılıklı konuşmada Gülce'nin davranışları dil gelişimiyle ilgili aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir? (2010)

A) İçsel konuşma

B) Telgraf konuşması

C) Yansıtıcı konuşma

D) Toplu monolog

E) Benmerkezci dil

9. Öğretmen: Otomobile başka ne deriz?

Öğrenci: Araba.

Öğretmen: Araba ne işimize yarar?

Öğrenci: Arabaya bineriz.

Öğretmen: Bindiğimiz arabalara "taşıt" deriz.

Öğrenci: Öyleyse otomobil de bir taşıttır.

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, yukarıdaki soru-cevap tekniğini uygulayan bir öğretmen, öğrencisinde aşağıdaki süreçlerden hangisinin gelişmesine yardımcı olmaya çalışmaktadır? (2010)

A) Ayırt etme

B) Tümdengelim

C) Özümleme

D) Özelden özele akıl yürütme

E) Toplu monolog

10. Dört yaşındaki Beste, babasına "Sana kitap okuyayım mı?" der ve bir hafta önce satın alınan masal kitabının resimlerine bakarak masalı okur gibi anlatır. Daha önce annesi birkaç kez okuduğu için masalı ezberleyen Beste, babasına masalı okurken bazı bölümleri unutur. Babası hatırlattığında, Beste ezberlediğinden emin, "Sen bu masalı bilmiyorsun." diyerek karşı çıkar.

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, Beste'nin babasına karşı çıkmasının altında yatan bilişsel süreç aşağıdakilerden hangisi olabilir? (2010)

A) Özelden özele akıl yürütme
B) Uyum kurma
C) Odaktan uzaklaşma
D) Benmerkezci düşünme
E) Aynılık-değişmezlik ilkesi

11. Babası bir kâğıda $\boxed{2} + \boxed{3} = \square$ yazar ve Banu'ya sonucun ne olduğunu sorar. Banu bir elinde 2, diğerinde 3 parmağını kaldırıp parmaklarını 1'den başlayarak sayar ve sonucun 5 olduğunu söyleyip boş kutunun içine yazar. Bununla birlikte, farklı sayılarla birkaç toplama işleminin ardından, babası 2 + 3 yazarak Banu'dan tekrar toplamasını ister. Banu bu işlemin sonucunu her defasında parmaklarını kullanarak hesaplar, aynı sayfada daha önce yaptıklarına bakmayı düşünemez.

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, Banu'nun daha önce yaptığı işlemler için parmaklarını kullanıp aynı sayfada daha önce yaptıklarına bakmayı düşünememesi, aşağıdaki bilişsel becerilerden hangisinin tam olarak gelişmediğini gösterir? (2010)

A) Özelden özele akıl yürütme
B) Tümevarımsal düşünme
C) Odaktan uzaklaşma
D) Hipotetik düşünme
E) Aynılık-değişmezlik ilkesi

12. Buğra ile Arda amca çocuklarıdır. Buğra ile yengesi Ebru arasında şöyle bir konuşma geçer:

Buğra: Bir teyze vardı. O, Arda'nın anneannesi mi yoksa babaannesi mi?

Ebru: O, anneannesi. Senin babaannen onun da babaannesi.

Buğra: Benim iki tane babaannem yok ki!

Buğra'nın son ifadesinin altında "Benim bir babaannem var, Arda'nın da bir babaannesi var. Onun babaannesi benim de babaannemse benim iki tane babaannem olur." düşüncesi yatmaktadır.

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, Buğra' nın bu düşüncesi aşağıdaki bilişsel becerilerden hangisinin tam gelişmediğini gösterir? (2010-2)

A) Özümleme
B) Benmerkezci düşünme
C) Canlandırma
D) Odaktan uzaklaşma
E) Aynılık ilkesi

13. Mert ile Doğa oynarken Mert'in babası Doğa'ya kaç yaşında olduğunu sorar. Doğa 6 yaşında olduğunu söyler. Mert "Ben de 5 yaşındayım." der. Doğa'nın teyzesi "Mert 5, Doğa da 5 yaşında" der. Bunun üzerine Doğa teyzesine "Ben 6 yaşındayım, bir kere benim doğum günüm olurken sen evde yoktun." diyerek karşı çıkar.

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, Doğa'nın, yaşını doğum gününde evde bulunmadığı için teyzesinin bilemeyeceğini düşünmesi, aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2010-2)

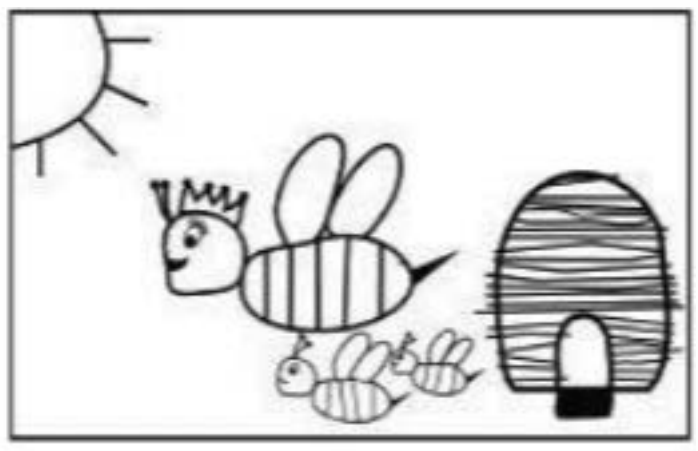
A) Özelden özele akıl yürütme
B) Tümevarım
C) Odaktan uzaklaşma
D) Mantığa bürüme
E) Yaş korunumu

14. Duyusal-motor dönemde "nesne sürekliliğinin" kazanılması bilişsel gelişimde önemli bir başlangıçtır.

Bu başlangıç, aşağıdakilerden hangisinin göstergesi olabilir? (2010-2)

A) Kendisinde var olan şemaları düzenlemeye başladığının
B) Deneme yanılma öğrenmesinin oluşmaya başladığının
C) Çocuğun ilk bilişsel şemalarının oluştuğunun
D) Belleği kullanmaya başladığının
E) Yeni bilişsel yapılar geliştirmeye başladığının

15. Beş yaşındaki bir çocuğun çizdiği resim aşağıda verilmiştir.

Çocuğun kraliçeye ilişkin şemasını taç takan bir kadın, arıya ilişkin şemasını ise kanatları ve iğnesi olan bir böcek olarak oluşturup daha sonra iki şemayı birleştirerek bu resimde kraliçe arıyı taç takan dişi bir böcek olarak çizmesi, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2011)

A) Toplumsal aktarım
B) Odaklanma
C) Canlandırmacılık
D) Örgütleme
E) Gecikmiş taklit

16. Şehirlerarası bir seyahat sırasında dört yaşındaki Merve ile yan koltukta oturan Hatice Teyze arasında şöyle bir konuşma geçer:

Hatice Teyze: Nerede oturuyorsunuz?

Merve: Ankara'da.

Hatice Teyze: Ankara Türkiye' de mi?

Merve: Evet.

Hatice Teyze: Ankara'da oturanlar, Türkiyeli midir?

Merve: Hayır, Ankaralıdırlar.

Hatice Teyze: Hiç Türkiyeli tanıdın mı?

Merve: Tanıdım ama çok değil.

Hatice Teyze: Nerede oturuyorlar?

Merve: Bilmem...

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, Hatice Teyze'nin sorularını Merve'nin yanlış yanıtlaması, aşağıdakilerden hangisinin tam olarak gelişmediğini gösterir? (2011)

A) Parça bütün ilişkisini kavrama

B) Toplummerkezci düşünme

C) Canlandırma

D) Odaklanma

E) Özelden özele akıl yürütme

Kişilik Gelişimi

5

*Prof. Dr. Gürhan Can**
Anadolu Üniversitesi

Öğrenme Hedefleri

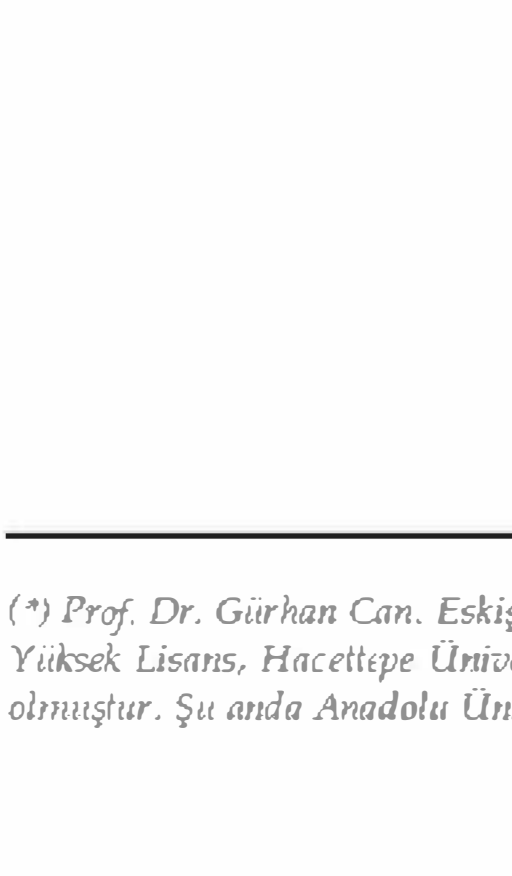
Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *Kişiliği tanımlayabilecek,*
- *Kişilik gelişimi hakkında farklı kuramsal görüşleri kavrayarak, kişilik gelişimi açısından öğrencileri değerlendirebilecek,*
- *Kişilik gelişimi kuramlarının eğitsel doğurgularını farklı öğretim kademelerinde uygulamaya koyabilecek,*
- *Ahlâk gelişim kuramları çerçevesinde ahlâk gelişimi sürecini açıklayabilecek,*
- *Sağlıklı bir ahlâk gelişimi için bir öğretmenin öğrencilerine karşı üstlenmesi gereken sorumlulukları kavrayabileceksiniz.*

İçindekiler

- *Giriş*
- *Freud'un Kişilik Kuramı*
- *Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı*
- *Ahlâk Gelişimi Kuramları*
- *Farklı Eğitim Dönemlerindeki Öğrencilerin Kişilik Gelişimlerini Kolaylaştırmada Ailenin ve Öğretmenin Rolü*

Düşünelim, Tartışalım

- Sınıfta en yakın arkadaşınızı tanıtırken onunla ilgili neler söylersiniz? Bu söylediklerinizin tümüne uyan bir başka kişi var mı?
- Çocuklukta cezalandırıcı bir tutumla tuvalet eğitimi verilenlerin yetişkinlikte çok cimri, aşırı düzenli kişiler olduğunu ileri süren Freud'un görüşlerini nasıl sınayabilirsiniz? Tartışınız.
- Kendi kendinize "Neden böyle davrandım?" diye düşünüp akılcı bir gerekçe bulamadığınız oluyor mu?
- Kopya çekme davranışı ile ahlâkî gelişim düzeyi arasında bir ilişki kurulabilir mi? Tartışınız.

(*) Prof. Dr. Gürhan Can. Eskişehir'de doğmuştur. İlk ve ortaöğretimini tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesinde Lisans ve Yüksek Lisans, Hacettepe Üniversitesinde de Doktora eğitimini tamamlamıştır. 1990 yılında Doçent, 1996 yılında da Profesör olmuştur. Şu anda Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanlığı yapmaktadır.

Örnek Olay

Ayşe ile Mehmet, son günlere değin ilkokula henüz başlamış olan tek çocukları Ahmet ile birlikte mutlu bir aile yaşamı sürdürmekteydiler. Evliliklerinin birinci yılında doğan Ahmet, mutluluklarına mutluluk katmıştı. Her anne baba gibi onlar da biricik oğullarını çok seviyor, üzerine titriyorlar, onu çok iyi yetiştirmek için ne gerekirse yapmak istiyorlardı.

Bebeklik dönemi boyunca Ahmet'in bakımı, beslenmesi bir kez bile ihmal edilmedi, ana-baba sevgisi ve şefkati ondan hiç esirgenmedi. Ayşe hanım evin tertip ve düzenine çok önem veren titiz bir ev hanımıydı. Kocası Mehmet Bey işine gittiğinde, oğlu Ahmet'i de ihmal etmeden bütün gün ev işleriyle uğraşıyordu. Ne var ki Ahmet ayaklanmıştı artık. Dur durak bilmiyor, oyuncaklarını her tarafa saçıyor, karıştırmadık çekmece, dolap bırakmıyordu. Dahası üç yaşını geçtiği halde hâlâ altını ıslatıyor, Ayşe Hanım ne yapsa bir türlü çişini haber vermiyordu. Ayşe Hanım; "iş işten geçmeden Ahmet'i terbiye etmeye başlamalıyım, ipin ucunu baştan sıkı tutmalıyım" diye düşünüyordu. Öyle de yaptı. Önce Ahmet'in tuvalet terbiyesiyle uğraştı. Bu iş Ayşe Hanımı çok yordu. İstemese de altını ıslattığı zamanlar Ahmet'i azarlıyor, oda cezası veriyor, hatta poposuna vurmaktan başka çare bulamıyordu. Ayşe hanım bir yandan da Ahmet'in yaramazlıklarıyla uğraşıyor, onun da kendisi gibi tertipli düzenli olması için çalışıyordu. Bu yüzden Ahmet'in uyması zorunlu olan kurallar listesi günden güne artıyordu. Ayşe Hanım, Ahmet'in istenmeyen davranışlarını düzeltmek için, gerekirse fiziksel cezaya bile başvuruyordu. İçi yansa da bu böyleydi, hepsi Ahmet'in iyiliği içindi! Zaman kötüydü, dışarıda her an Ahmet'in başına bir şeyler gelebilirdi. Bu yüzden Ahmet, dışarıda oynayan akranlarını pencereden seyretmekle yetiniyordu.

Ahmet böyle büyüdü. Derken okula gitme yaşı geldi. Annesinin isteklerini harfi harfine yerine getiren, uslu, uyumlu bir çocuk olmuştu işte. Ayşe Hanım umutluydu, Ahmet okulda da uslu, öğretmeninin sözünden çıkmayan çalışkan bir öğrenci olacaktı, Ayşe Hanım mutluydu...

Okulun ilk günleri Ahmet huzursuzdu. Gitmek istemiyordu okula bir türlü. Ayşe Hanım ile Mehmet Bey biraz şaşırsalar da, alışır diyorlardı. Aylar geçti Ahmet okula alışamadı. İşler bir türlü yoluna girmemişti. Ahmet'in öğretmeni, Ayşe Hanımı okula çağırdığında, her şeyi anlamıştı Ayşe Hanım. Ahmet'in hiç yakın arkadaşı yoktu. Oyunlara karışmıyor, bir köşede sessizce, tek başına sınıf arkadaşlarını izliyordu. Sınıfta bir kez bile olsun parmak kaldırmıyor, öğretmenin sorularını yüzü kızararak

utana sıkıla bir şeyler mırıldanarak yanıtlıyordu. Derste dalıp dalıp gidiyor, bazen sağı solu seyrediyor, bir türlü derse veremiyordu kendisini. Bunları anlatmıştı öğretmen. Şaşkındı Ayşe Hanım. "Nerde yanlış yaptık, nerde!..." diye hayıflanırken, "üzülmeyin" dedi öğretmen. Ahmet için hiçbir şey geç değil. Sizinle sık görüşeceğiz bir süre. Benim okulda, sizlerin evde, yapmanız gereken çok şey olacak...

Giriş

Kişilik, bireyi diğer bireylerden ayırdeden, tutarlı olarak sergilenen, bireye özgü özellikler bütünüdür. Çevremizdeki insanları değerlendirmek istediğimizde onları kendilerine özgü, kişilik özellikleriyle betimlemeye çalışırız. Bir bireyi, kişiliğini oluşturan bütün özellikleriyle tanıyabilmek kolay olmasa da sürekli olarak göstermekte olduğu belirgin özellikleriyle, onun hakkında iyimser-karamsar, güvenli-güvensiz, girişken-çekingen gibi çeşitli yargılar geliştirebiliriz. Bireylerin bilişsel, duyuşsal, sosyal ve fiziksel yönlerden şöyle ya da böyle özellikler göstermeleri, onların mizaçları, tutumları, değerleri, belirgin davranış kalıpları ve daha birçok özellikleri bakımından birbirlerinden farklı olmaları demektir.

Kişilik, bireyi diğer bireylerden ayırdeden, tutarlı olarak sergilenen, bireye özgü özellikler bütünüdür.

Kitabın ilk ünitesinin başında yer alan (örnek olay) ufaklığın kendi kişiliğine ilişkin nitelemelerine bir daha bakmak ister misiniz? Siz kendinizi nasıl nitelersiniz?

Bireyin sosyal ve fiziksel çevresi içinde tutarlı olarak gösterdiği kişilik özelliklerinin oluşumunu betimleyen **kişilik gelişimi** üzerinde çalışan psikologların bu konudaki görüşleri arasında farklılıklar bulunmakla birlikte, kişiliğin bireyin doğuştan gelen kalıtsal özellikleriyle çevresel etmenlerin etkileşimine bağlı olarak şekillendiği bilinmektedir.

Kişilik gelişiminde etkili olan doğuştan gelen özellikleri, genlerle ana-babalardan çocuklara geçen özellikler, çevresel etmenleri ise doğumdan ölüme değin bireyin ana-babası, akranları ve diğer bireylerle olan ilişkileriyle, yaşam boyu deneyimleri oluşturmaktadır.

Bireylerin kişilik özellikleri açısından diğer bireylerden farklı olmaları, her bireyin kendine özgü bir kişilik yapısı sergilemesi nasıl gerçekleşmektedir?

Kişilik gelişimini açıklamaya yönelik kişilik kuramları böyle bir bakışla konuya yaklaşmakta, kalıtsal etmenlerle çevresel etmenlerin önem derecesi hakkında geliştirmiş oldukları kendilerine özgü felsefeleri çerçevesinde, farklı kuramcılar tarafından kişiliğin gelişimine ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüş bulunmaktadır. Bu kuramcılardan Freud ve Erikson'un kişiliğin yapısı ve gelişimi hakkında ileri sürmüş oldukları görüşler aşağıda açıklanmış bulunmaktadır.

Freud'un Kişiliğin Yapısı, Örgütlenmesi ve Gelişimine İlişkin Kuramsal Yaklaşımları

- Topografik Kişilik Kuramı
- Yapısal Kişilik Kuramı
- Psikoseksüel Gelişim Kuramı

Freud'un psiko-seksüel gelişim kuramına geçmeden önce, ruh hastalıklarını tedavi etmek amacıyla **psikanaliz** adı ile bilinen bir terapi yöntemi geliştirdiğini, ayrıca **topografik kişilik kuramı** ve **yapısal kişilik kuramı** olarak adlandırılan kuramlarıyla da bilinç ve kişiliğin yapısı hakkında ayrıntılı görüşler ileri sürdüğünü belirtmek gerekir.

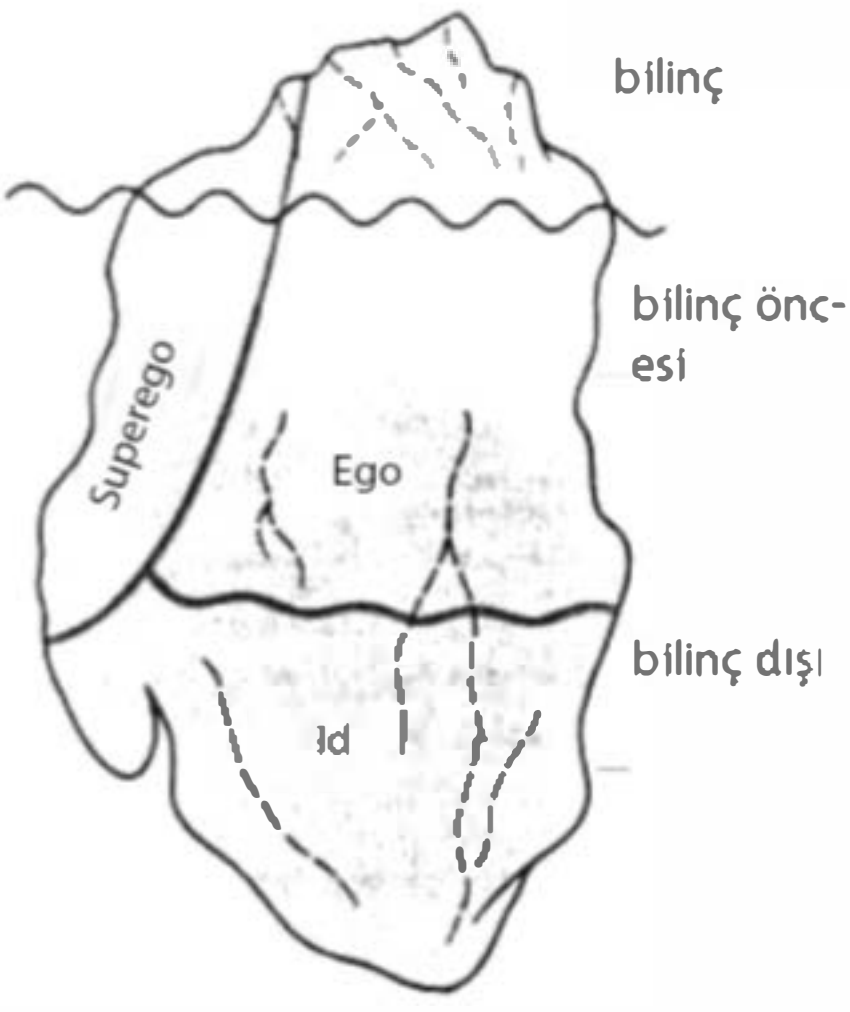
Topografik Kişilik Kuramı

Topografik kişilik kuramı, bireyin bilişsel etkinlikleriyle ilişkili olup, insan davranışlarının bilinçten öte, bilinç altı materyallerle ilişkili olduğunu vurgular.

Topografik kişilik kuramında Freud, bireyin çeşitli bilişsel etkinliklerinin bilince uzaklıklarını saptamayı amaçlamış ve bilişsel içeriklerin belirli biliş bölgelerinde bulunduğunu ileri sürmüştür.[1] Bireyin herhangi bir anda farkında olduğu yaşantılarının bulunduğu bölge **bilinç**, bireyin ancak dikkatini zorlayarak hatırlayabildiği yaşantılarının bulunduğu bölge ise **bilinç öncesi** olarak adlandırılmıştır. Freud, bireyin farkında olmadığı, dikkatini zorlasa bile bilince çıkaramadığı, hatırlayamadığı olayların barındığı bölgeyi, **bilinç dışı** olarak tanımlamıştır.

Freud, insanın içinden geldiği gibi doyurmak istediği arzuların, isteklerin, duygu- düşünce ve dürtülerin ve birey için bir sıkıntı kaynağı olabilecek yaşantıların bilinç dışında barındığını ve bilinç dışındaki bu materyalin sürekli bir biçimde bireyin davranışlarını etkilediğini ileri sürmüştür. İnsan davranışlarının kaynağının bilinçten çok bilinç altı materyallerin oluşturduğu görüşünde olan Freud'a göre [2] birey, bilinç altında gizlenen bu materyalin etkisiyle şöyle ya da böyle davranmakta ise de, bu davranışlarının nedenlerinin farkında değildir. Freud'un geliştirmiş olduğu

tedavi yöntemi olan psikanalizde ise çeşitli terapi teknikleriyle bilinç altındaki materyalin bilince getirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece bireyin davranışlarının nedenlerine ilişkin bir iç görü kazanabilmesine yardım edilebilmektedir.

Şekil 5.1. Freud'a Göre İd, Ego, Süper Egonun Bilinçlilik Durumu

Yapısal Kişilik Kuramı

Aslında bir ruh hekimi olan Freud, kimi hastalarında gözlemiş olduğu bazı davranışsal özelliklerin nedenlerini açıklamada topografik kuramın yeterli olmadığını farkedip, kişiliğin örgütlenmesini araştırmaya yönelerek, yeni bir kişilik modeli daha geliştirmiştir. Yapısal kişilik kuramı olarak bilinen bu modele göre kişilik; **id, ego** ve **süper ego** olmak üzere üç sistemden oluşmaktadır. Kişiliğin bu üç sistemi sürekli bir biçimde birbiriyle etkileşerek bireyin davranışlarını yönlendirmektedir.

Çeşitli bilişsel etkinlikler, farkındalık düzeyimize göre; bilinçte, bilinç öncesinde veya bilinç dışında olabilir.

İd, kişiliğin ilkel yönünü oluşturmakta, daima haz ilkesine göre hareket etmekte, gerçek dışı ve mantık dışı istek ve arzularla, bireyin içsel dürtülerinin her ne pahasına olursa olsun derhal doyurulması doğrultusunda bir işlevde bulunmaktadır. Bebeklik döneminin başlangıcında çocukların kişilik yapılarını tamamıyla içsel dürtüleri içeren id oluşturduğu için, küçük çocukların bu dürtülerini erteleme, denetleme ve düzenleyebilme olanağı bulunmamaktadır.

İd'in isteklerini denetlemeyi nasıl öğreniriz?

Freud'a göre yaşamın ilk günlerinde büsbütün id'den oluşan ilkel yapı ayrımlaşarak ego ve süperegoyu oluşturmaktadır. Çocuk, gelişim sürecinin daha başlarında, ana-babası ve çevresindeki diğer bireylerle etkileşime girmeye başlamakta ve bu etkileşim içinde çocuğun gerçekçi olmayan istekleri kısıtlanmaktadır. Çocuğun onların bazı taleplerini de yerine getirmek zorunda kalması, kişilik yapısında ego olarak adlandırılan yeni bir sistemin gelişmesine yol açmaktadır. **Ego,** kişilik yapısının gerçeklik ilkesine göre hareket eden ve kısmen de olsa bilinçli olan bölümüdür. Bir bakıma kişiliğin "idare meclisi" gibi davranan ego, gerçekliğin sınırları zorlanmadan bireyin içsel dürtülerinden kaynaklanan ihtiyaçlarının uygun bir biçimde nasıl karşılanabileceğini tayin etmektedir. Akıl yürüt-

İd, kişiliğin ilkel yönünü oluşturmakta, daima haz ilkesine göre hareket etmektedir.

Ego, kişilik yapısının gerçeklik ilkesine göre hareket eden ve kısmen de olsa bilinçli olan bölümüdür.

me, problem çözme ve karar verme gibi üst düzeydeki zihinsel işlevlere de sahip olan ego, id'in gerçek dışı istekleriyle, süper egonun bunların karşılanmasına yönelik yasaklayıcı tutumları arasında bir ara bulucu işlevi görerek, id'in gereksinimlerinin karşılanmasına çalışmaktadır. Egonun bu tür çabaları ahlâki olmaktan öte, bireyin başını belaya sokmayacak bir çözüm arayışı üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Sağlıklı bir kişilik gelişimi için, ego'nun hangi işlevlerinin yerine getirilebilmesi gerekir?

Süper ego, çocuğun ana-babasından özümsemiş olduğu toplumsal kurallarla, geleneklere, göreneklere ve ahlâk kurallarına göre şekillenir.

Yapısal kişilik kuramına göre kişiliğin üçüncü boyutunu oluşturan süper ego, kişiliğin ahlâki yönünü temsil eder. **Süper ego**, çocuğun ana-babalarından özümsemiş olduğu toplumsal kurallarla, geleneklere, göreneklere ve ahlâk kurallarına göre şekillenir. Süper ego da id gibi gerçeklik ilkesine göre hareket etmez, tüm kararlarında ahlâk ilkesinden yola çıkarak, katı ahlâki kurallar çerçevesinde, özellikle de id'in cinsellik ve saldırganlıkla ilişkili isteklerini ahlâkâ uygunluğu açısından denetleyerek, kabul edilmesi mümkün olmayan aşırı istek ve taleplerin karşılanmasına karşı çıkar.

Sağlıklı bir kişilik gelişimi için bu üç boyutun olabildiğince "uzlaşabilmesi" ve "denge" içinde olması esastır.

Freud'un görüşlerine bağlı kalarak, sağlıklı bir kişilik yapısı için, kişiliğin bu üç boyutu arasındaki ilişkide denetiminin ego'nun elinde olması gerekir. Gerek id'in gerekse süper ego'nun gerçeklik ilkesi dışında hareket ettiği hatırlanırsa, kişilik gelişiminde bu iki sistemden herhangi birinin baskın olması hali, bireyin düşünsel, duyuşsal ve davranışsal eylemlerinin de gerçeklikten uzak olması anlamına gelecektir. Sağlıklı bir kişilik gelişimi için bu üç boyutun olabildiğince "uzlaşabilmesi" ve "denge" içinde olması esastır.

Psikoseksüel Gelişim Kuramı

Freud, kişilik gelişiminde özellikle doğumu izleyen ilk altı yaş içindeki yaşantılara dikkat çekerek, bu dönemin izlerinin bireyin yetişkinlik yıllarındaki kişilik özellikleri üzerinde belirleyici rolü olduğunu savunmuştur. Freud, kişilik gelişimini birbirini izleyen beş psikoseksüel gelişim döneminde incelemiş, çocuğun psikolojik ve cinsel gelişim sürecini açıklayan bu dönemleri de sırası ile, **oral, anal, fallik, gizil** ve **genital** dönemler olarak adlandırmıştır. Freud'un psikoseksüel gelişim dönemlerinin ilk üçü, aşağı yukarı 0-6 yaşlar arasına denk düşmekte ve ilk üç dönemin, son iki döneme göre kişilik üzerindeki etkileri daha fazla olmaktadır. Freud, söz konusu gelişim dönemlerindeki karmaşaların çözümleneme-

mesinin ve herhangi bir gelişim döneminde çocuğun temel gereksinimlerinin gerektiği gibi doyurulamamasının, insan kişiliğinde bazı gelişim kusurlarına neden olacağı görüşündedir. Freud çocuğun ihtiyaçlarını karşılamada aşırıya kaçmanın da kişilik yapısını olumsuz biçimde etkilediğini belirtmiştir.

Freud, kişilik gelişimini birbirini izleyen beş psikoseksüel gelişim döneminde incelemiş, çocuğun psikolojik ve cinsel gelişim sürecini açıklayan bu dönemleri de sırası ile, oral, anal, fallik, gizil ve genital dönemler olarak adlandırmıştır.

Oral Dönem: Oral dönem, doğumdan sonraki bir ya da bir buçuk yıllık süreye yayılan dönemdir. Freud'a göre bu dönemde çocuğun kendi dışındaki dünyayı algılaması, kendini ifade biçimi ve gereksinimlerini karşılaması ağız ve ağız çevresindeki organlarıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle Freud, bu dönem için, latincede ağız anlamına gelen **oral** sözcüğünü kullanmıştır. Oral dönemde ilk zevk merkezi **ağız** bölgesidir. Zira çocuğun ağız çevresinde gerçekleşen emme, çiğneme, ısırma gibi eylemleri, onun için başlıca zevk kaynaklarıdır. Açlık, susuzluk duyularıyla, anne memesinin sağladığı hoşlanma duygusu, yine ağız bölgesinde algılanan başlıca duyulardır. İşte bebeklik döneminde çocuğun gerilimlerini azaltan bu tür eylemlerinin kısıtlanması ya da bunların aşırı bir biçimde karşılanması, çocuğun oral dönemdeki temel gereksinimlerinin gerektiği gibi doyurulamaması anlamına gelir. Bu durumda çocuğun bu dönemde karşılaştığı karmaşalar çözümlenemeyecektir. O nedenledir ki bu dönemde anne ya da anne yerine geçen kişinin çocuğun temel gereksinimlerini karşılama biçimi, çocuğun bakım ve beslenmesindeki titizliği önem kazanmaktadır. Freud'a göre yeterince bakılıp beslenen, sevilme gereksinimlerini gerektiği gibi doyurabilen çocuklarda, dış dünyaya karşı bir temel güven duygusu oluşmaya başlar[1]. Bu dönemde gereksinimleri yeterince karşılanamayan çocuklarda ise, yetişkinlik yıllarına kadar uzanabilen güvensizlik duygularıyla, bağımlı kişilik özelliklerinin ilk tohumları atılmış olur.

Oral dönemde ilk zevk merkezi ağız bölgesidir. Zira çocuğun ağız çevresinde gerçekleşen emme, çiğneme, ısırma gibi eylemleri, onun için başlıca zevk kaynaklarıdır.

Freud'a göre, yetişkinlikte görülen sigara, alkol bağımlılığı ya da parmak emme, tırnak yeme gibi alışkanlıkların oral döneme bir "saplantı" olarak açıklandığını biliyor musunuz?

Anal Dönem: Anal dönem, bir buçuk yaşından, üçüncü yaşın sonuna kadar süren dönemdir. Bir önceki dönemde çocuğun zevk kaynaklarını ağız ve ağız çevresiyle ilgili eylemleri oluştururken, anal dönemde çocuk anüs ve anüsle ilişkili olan eylemlerinden doyum sağlamaktadır.

Freud, anal dönemde çocuğun dışkı çıkarmaktan ya da bunu denetim altına almaktan zevk aldığını belirtir. Oral dönemde büsbütün annesine bağlı ve edilgen bir yaşam sürdüren çocuğun, anal dönemde dışkının boşaltımı ya da tutulmasına yönelik eylemleri anüs kasları üzerinde

Anal dönemde çocuk anüs ve anüsle ilişkili olan eylemlerinden doyum sağlamaktadır.

denetim sağlamasıyla mümkün olduğundan, onun edilgenlikten, bağımsızlığa giden ilk eylemleri olarak görülür. Anal dönemde tuvalet eğitimi sırasında, ortaya çıkan çatışmalar sonucu çocuk, bir yandan bağımlılık duyguları, öte yandan ayrılma, bireyselleşme ve bağımsızlaşma isteklerini içeren karşıt duyguları birlikte yaşar.[1]

Tuvalet eğitimi

Örnek olayda anlatılan Ayşe Hanımın tuvalet eğitimi konusundaki tutumu ile Ahmet'in durumu arasındaki ilişkiyi nasıl açıklarsınız?

Bu dönemde çocuğa verilecek tuvalet eğitimini, çocukla inatlaşmadan, barışçı bir biçimde tamamlamaya çalışmak önemlidir.

Bu dönemde çocuğa verilecek tuvalet eğitimini, çocukla inatlaşmadan, barışçı bir biçimde tamamlamaya çalışmak önemlidir. Katı bir tuvalet eğitimi içinde, anneye karşı cezalandırılma beklentileri geliştiren çocukların yetişkinlik yıllarında aşırı düzenlilik, katı görüşlülük, inatçılık, dik kafalılık ve cimrilik gibi olumsuz kişilik özellikleri geliştirecekleri, buna karşın uyumlu ilişkilerin özerklik, bağımsızlık, girişimcilik, kararlılık ve iş birliği yapabilme yetenekleri kazandıracağı ifade edilmektedir.[1]

Çocuğum anal dönemde sağlıklı kişilik özellikleri geliştirebilmesi için, ana-babaların hangi durumlarda, nasıl davranmaları gerekir?

Fallik Dönem: Freud'un psiko-seksüel gelişim kuramının üçüncü aşaması olan fallik dönem, yaklaşık olarak üçüncü yaşın başı ile beşinci yaşın sonu arasında yaşanır. Freud çocukta psiko-seksüel gelişimin doğumdan sonra başladığını ifade etmekle birlikte, cinsiyet rolünün benimsenmesinin dört ile altı yaşlar arasında, hatta yedinci yaşlarda yaşanan psikolojik krizlere bağlı olarak gerçekleştiği görüşündedir.

Fallik dönemde çocuğun zevk kaynağı cinsel organlarıdır ve çocuk bu dönemde cinsel organlarıyla oynamayı eğlenceli bulur. Erkek çocuklardaki **Oedipus karmaşası** ile kız çocuklarda görülen **Elektra karmaşası** bu dönemde yaşanan başlıca psiko-seksüel karmaşalardır. Oedipus karmaşası, erkek çocuğun bir şekilde annesine karşı cinsel bir yakınlık beslemesi, bunun kabul edilemez bir durum olması nedeniyle de babası tarafından cezalandırılacağı kaygısını yaşamasıdır. Bu durumu Elektra karmaşası içinde kız çocuklar da benzer şekilde babaya ilgi duyma ve anne korkusu biçiminde yaşarlar.

Gerek oedipus gerekse elektra karmaşalarının başarılı bir biçimde çözümlenebilmesi için çocuğun aynı cinsten olan ebeveyni ile özdeşim kurarak, onun cinsel rolünü içselleştirmesi gerekir. Bunun başarılmasıyla birlikte erkek çocuklar anneleriyle ilgili, kız çocuklar ise babalarıyla ilgili cinsel yönelimlerini açığa çıkaramayacaklarını farkederek, karşı cinsten uygun bir partner arayışına yönelirler.

Oedipus karmaşası, erkek çocuğun bir şekilde annesine karşı cinsel bir yakınlık beslemesi, bunun kabul edilemez bir durum olması nedeniyle de babası tarafından cezalandırılacağı kaygısını yaşamasıdır.

Çocuk bu dönemde ahlâkî standartları kazanmaya da başlamaktadır. Bu dönemde çocuğun cinsellikle ilgili duygularının ahlâk dışı, kötü, günahkâr olduğuna ve cinselliğin kabul edilemez bir durum olduğuna ilişkin katı bir tutum takınılır ise, çocuk oedipus ve elektra karmaşalarıyla başa çıkabilmede güçlükler yaşayabilir. O nedenle ana-babaların bu dönemde cinsellikle ilgili duygularının çocuğun doğasında var olan normal bir durum olduğunu kabul etmeleri gerekir. Çocukların cinsellikle ilgili sorularına, geçiştirmeden anlayabilecekleri bir söylem içinde, mantıklı yanıtlar verilmelidir. Bu dönemde yaşanan psikoseksüel karmaşaların çözümlenememesi, çocuğun cinsellik eğilimlerine karşı katı ve baskıcı bir tutumla yaklaşılması, muhtemelen çocuğun cinsellik yönelimlerini bastırmasıyla sonuçlanacak ve yetişkinlik yıllarında da yaşanabilecek yoğun suçluluk duygularına neden olacaktır.

Ana-babaların bu dönemde cinsellikle ilgili duyguların çocuğun doğasında var olan normal bir durum olduğunu kabul etmeleri gerekir.

Fallik dönemde çocuğa verilecek cinsel eğitim nasıl olmalıdır? Çocuğun cinsel yönelimleriyle, bu konuya ilişkin soruları karşısında ana-babaların gösterdikleri kusurlu tutum ve davranışları, kişilik gelişimi açısından ne gibi olumsuz sonuçları olabilir?

Gizil (latent) Dönem: Altıncı yaşın sonundan ergenlik yıllarına kadar süren bu dönem, daha önceki dönemlerde kazanılan özelliklerin pekiştirildiği gelişim evrelerinin ilkidir. Örneğin fallik dönemde çocuk aynı cinsten olan ebeveyniyle özdeşim kurmakta, gizil dönemde ise kendi cinsiyetiyle ilişkili toplumsal rolünü bu dönemden başlayarak giderek güçlendirmektedir. Gizil dönemde ana-babası dışında öğretmenleri ve diğer yetişkinlerle de özdeşim kurmaya başlayan çocuğun ilgisi, sosyal ve entellektüel beceriler edinme üzerinde yoğunlaşır. Gizil dönemin başarılı bir biçimde sonuçlanması çocuğun öğrenme ve sosyal beceriler edinme çabalarını kolaylaştırmaktadır. Çocuğun bu ve benzer durumlardaki başarı deneyimleri ise onda giderek özerklik duygusunu geliştirmektedir. Olumlu bir başarı kimliğinin kazanılması, olası başarısızlık durumlarında aşağılık duyguları yaşamadan, çocuğun yeni girişimler başlatabilmesini kolaylaştırmaktadır.

Daha önceki gelişim dönemlerinde kazanılan sağlıklı kişilik özelliklerinin bu dönemde pekiştirilebilmesi için, ana-babalarla okul öncesi öğretmenlerinin neler yapmaları gerektiğini tartışınız.

Genital Dönem: Ergenlik yıllarının başlaması ile birlikte başlayan bu dönem, genç yetişkinlik yıllarını da içermektedir. Daha önceki evreleri başarı ile atlatarak o dönemlerde kazanılması gereken kişisel özellikleri kişilik yapısına yerleştirebilmiş olmak, bu dönem içinde bireyin kişiliğinin bir yetişkin kişiliğine doğru gelişebilmesini kolaylaştırır. Genital dönemde gencin cinsel ilgi odağı artık kendisi ve ailesi dışındaki bir diğer kişi olmuştur. Freud'a göre, bu dönemde aileyle ilişkili çözümlenememiş olan eski karmaşaların tekrar ortaya çıkması olanaklıdır. Gencin bu çatışmaları çözebilmek için yeni girişimlerde bulunması genital dönemde yeniden gündeme gelmekte bu da gencin başarılı bir kimlik edinebilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu karmaşaların genital dönemde de çözümlenememesi halinde ise gencin olgun bir sevgi ilişkisini gerçekleştirerek, bir yetişkin gibi bağımsız davranışlar sergileyebilmesi güçleşmektedir.

Gizil dönemde ana-babası dışında öğretmenleri ve diğer yetişkinlerle de özdeşim kurmaya başlayan çocuğun ilgisi, sosyal ve entellektüel beceriler edinme üzerinde yoğunlaşır.

Psikoseksüel Gelişim Kuramının Eğitim Açısından Sonuçları

Genital dönemde gencin cinsel ilgi odağı artık kendisi ve ailesi dışındaki bir diğer kişi olmuştur.

Freud'un kişilik gelişimine ilişkin görüşlerinden esinlenen kuramcılar, Freud'un görüşlerini önemli ölçüde revize etmiş olmakla birlikte, erken çocukluk yıllarındaki ana-baba-çocuk ilişkilerinin niteliğinin çocuğun kişilik gelişimi üzerinde belirleyici olduğu görüşü, çoğu kuramcı tarafından kabul edilmektedir. Bu bakımdan doğumu izleyen bir iki yıl içinde çocuğun bakımı ve beslenmesi ile sevgi gereksinimlerinin ana-babalar tarafından gerektiği gibi karşılanması gerekmektedir. Özellikle ilk beş yıl içinde ana-babalar ve okul öncesi öğretmenleri çocuklara karşı sıcak ve sevecen bir yaklaşım içinde olmalı, otoriter ve baskıya dayalı eğitim uygulamalarından kaçınmalı, psikolojik açıdan sağlıklı bir gelişim için hoşgörülü, izin verici bir yaklaşımla, demokratik tutumlar içinde çocuk yetiştirmenin önemini kavramaya çalışmalıdırlar. Okul öncesi eğitim döneminde gerek ana-babalar gerekse öğretmenler, bu dönemde çocuğun cinsel merakını doğal kabul etmeli, çocuğun cinsellikle ilgili sorularını ve yönelimlerini anlayışla karşılayarak gerektiği gibi yanıtlamaya çalışmalıdırlar.

Öğretmen, sağlıklı bir kişilik gelişimi için veli ile iş birliği yapmalıdır.

Öğretmenlerin, önemli sorumluluklarından biri de, öğrencilerin sağlıklı bir kişilik geliştirmesi konusunda anne-babaları eğitmektir. Öğretmenin bu konuda neler yapabileceğini tartışınız.

Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı

Freud'un öğrencisi olan Erikson, büyük ölçüde onun görüşlerinden etkilenmiş olmakla birlikte, kişilik gelişimine ilişkin kimi görüşlerinde Freud'un bazı yanılgılara düştüğünü ileri sürerek, psikososyal kişilik kuramı olarak adlandırılan bir kişilik kuramı geliştirmiştir. **Psikososyal gelişim kuramı** kişiliğin oluşumunda biyolojik etmenlerin yanı sıra, toplumsal etmenlerin belirleyici rolünü vurgular. Erikson'a göre insan davranışlarını etkileyen temel güçler, biyolojik kökenli dürtüler değildir.[3]

Erik Erikson

İnsanın doğuştan akılcı bir yaratık olduğu görüşünde olan Erikson, davranışın şekillenmesinde bireyin içinde yaşadığı kültüre büyük önem atfetmiş, bununla birlikte davranışların biyolojik temelli olan epigenetik ilkeye bağlı olarak oluştuğunu ileri sürmüştür. Epigenetik ilke, çeşitli gelişim dönemlerinde belli gelişimsel özelliklerin ardışık biçimde ortaya çıkabilmesinin, önceden kurgulanmış biyolojik temellere dayalı olduğunu ifade eder. Bu ilkeye göre tıpkı doğum öncesi dönemde bebeğin belli organlarının belirli bir sıra izleyerek belli zaman dilimleri içinde oluşması gibi, belli kişilik özellikleri de biyolojik temelli kurallara uygun olarak, belli zaman dilimlerinde ortaya çıkabilmektedir.

Psikososyal gelişim kuramı kişiliğin oluşumunda biyolojik etmenlerin yanı sıra, toplumsal etmenlerin belirleyici rolünü vurgular.

Erikson'a göre kişilik gelişiminde etkili olan iki temel etmen grubu nedir?

Psikososyal Gelişim Dönemleri

Freud gibi kişilik gelişimini belirli gelişim dönemleri içinde inceleyen Erikson, insanın yaşamı boyunca sekiz gelişim döneminden geçtiğini ve her bir gelişim döneminde bireyin başa çıkması gereken yeni bir karmaşa ile yüz yüze geldiğini ileri sürmüştür. Bireyin herhangi bir gelişim döneminde karşılaştığı karmaşayı başarılı bir biçimde atlatabilmesi, birey için o döneme özgü temel gelişim görevi olmaktadır (Tablo 5.1).

Epigenetik ilke, çeşitli gelişim dönemlerinde belli gelişimsel özelliklerin ardışık biçimde ortaya çıkabilmesinin, önceden kurgulanmış biyolojik temellere dayalı olduğunu ifade eder.

Tablo 5.1'de görüldüğü gibi, birey gelişim süreci içinde yaşı ile bağımlı sekiz farklı dönemden geçmekte ve her bir gelişim dönemi içinde çözmek zorunda olduğu yeni bir karmaşa ile yüzyüze gelmektedir. Bireyin bir dönemdeki karmaşayı başarılı bir biçimde atlatabilmesi ise, o döneme özgü gelişim görevinin başarılmış olması anlamına gelmektedir. Herhangi bir dönemde karşılaşılan bir karmaşanın çözümlenebilmesi için de daha önceki dönemlerdeki karmaşaların çözümlenmiş olması gerekmektedir.

Bireyin herhangi bir gelişim döneminde karşılaştığı karmaşayı başarılı bir biçimde atlatabilmesi, birey için o döneme özgü temel gelişim görevi olmaktadır.

Sosyal etkileşim kurabilen bir çocuk, sosyal kişiliğini daha da geliştirmek ve sürdürmek için uygun durumlar seçecek ya da yaratacaktır.

Bireyin gelişim sürecindeki yaşadığı karmaşalar, aşağıda açıklanmış bulunmaktadır.

Tablo 5.1. Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri*

Dönemler/ Karmaşalar	Dönem İçinde Kazanılabilecek Olumlu ya da Olumsuz Kişilik Özellikleri	Temel Sosyal Öge	Yapılabilecek Yardımlar
I. Bebeklik (0-1 yaş) Güvene Karşı Güvensizlik	Başka insanlara karşı güven duygusu geliştirebilmek. Güvenilir bir dünya içinde kendini emniyette hissetmek ya da; başkalarına güvenmemek, kendi dışında güvenilemez ve düşmanca bir dünya olduğuna inanmak.	Ana-baba ya da onların yerine geçen kişiler	Çocuğun bakımı ve sevgi gereksinimlen'ni sürekli ve tutarlı bir biçimde doyurmak.
II. İlk Çocukluk (1-3 yaş) Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç	Kendi duyguları, düşünceleri ve davranışlarının doğru olduğuna ilişki'n bir duygu geliştirerek, ana-babadan bağımsız davranabilmek ya da; kendi duygu, düşünce ve davranışlarının doğruluğundan kuşku duyarak, yetersizliğinden dolayı utanç duyguları geliştirmek.	Ana-baba ya da onların yerine geçen kişiler	Kendi kendine başarabileceği hedefler oluşturarak, girişimlerini desteklemek, başarılarını ödüllendirmek, başarısızlıklarını görmezden gelmek.
III. Okul Öncesi Dönem (3-6 yaş) Girişkenliğe Karşı Suçluluk	Başkalarının haklarını gözeterek belli amaçlara yönelik girişimler başlatabilmek, sorumluluk almaya istekli olmak ya da; yapmak istediklerinin yanlış olduğuna inanarak suçluluk duyguları geliştirmek.	Ana-baba, okul öncesi öğretmenleri	Kendi kararlarına dayalı anlamlı seçimler yapabilmelerine olanak verebilecek alternatifler önermek. Kendi başlattığı eylemlerinden dolayı çocuğu eleştirmemek, cezalandırmamak.
IV. İlk öğretim Dönemi (6-12 yaş) Başarılı Olmaya Karşı Yetersizlik	Başarılı ve yeterli olmaya istek duymak, kendi gücüne güvenmek, kendisiyle ilgili yeterlik duyguları geliştirebilmek ya da; yetenekli olmadığına inanarak, yetersizlik duyguları geliştirmek.	Ana-baba, ilköğretim öğretmenleri	Yetenekleri ölçüsünde başarılı olabileceği öğrenme durumları düzenleyerek. başarılarını desteklemek. Başkalarıyla kıyaslamadan, geçmiş başarısı ile şimdiki başarısını karşılaştırmak.
V. Ergenlik (12-18 yaş) Kimlik Edinmeye Karşı Kimlik Karmaşası	Olumlu birkimlik duygusu içinde gelecekle ilgili, sosyal, kişisel, cinsel ve mesleki rol kararları oluşturabilmek ya da; kimlik karmaşası içinde gelecekte neler yapabileceğine ilişkin kararlar oluşturabilmede başarısız kalmak.	Aile, okul, akranlar	Olası toplumsal rollerini araştırmasına fırsat vermek. Başarılı rol modelleri göstermek.
VI. Genç Yetişkinlik (20-40 yaş) Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık	Başkalarına açık olabilmek ve yakın ilişkiler kurabilmek ya da; başkalarıyla anlamlı ilişkiler kurabilme konusunda başarısız olmak.	Öğretmen, yakın arkadaş, eş	Başkalarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri yönünde gençleri cesaretlendirmek, onlar için bu hedeflerini gerçekleştirebilecekleri etkinlikler hazırlamak.
VII. Yetişkinlik (40-65 yaş) Üretkenliğe Karşı Durgunluk	Yaratıcı ve üretken olabilmek ve gelecek kuşakların yetiştirilmesine yönelik sosyal sorumluluklar üstelenebilmek ya da; kendi içine kapanarak yalnızlaşmak.	Aile, arkadaş, iş dünyası	Gençleri yaratıcı ve üretken bireylerin yaşam öyküleri konusunda bilgilendirmek, onları bu konudaki olumlu rol modelleriyle etkileştirmek.
VIII. Yaşlılık (65 yaş ve üstü) Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk	Kendi geçmişiyle ilgili değerlendirmelerinde, geçmiş yaşamı hakkında olumlu duygulara sahip olmak ya da başarısızlıklarla dolu bomboş bir yaşam algısı içinde, hayal kırıklıkları ve umutsuzluk duyguları geliştirmiş olmak.	Geçmiş sosyal deneyimler, aile, arkadaşlar	Daha önceki gelişim dönemlerinden itibaren bireyler, yapmış oldukları seçimlerini yaşlılık dönemleri açısından değerlendirmeye çalışmalıdırlar.

* Sternberg, R.J. ve Williams, W.M.4 , s: 84; Wakefield, J.F.5, s: 204; Woolfolk, A.E. ve Mc Cune, L.6. s:82'den uyarlanmıştır.

Başlangıçta temel gereksinimlerinin karşılanmasında büsbütün başkalarına bağımlı olan bebek, temel gereksinimleri gereğince karşılanabilirse, kendi dışındaki dünyanın güvenilir olduğuna dair bir duygu geliştirebilir.

Güvene Karşı-Güvensizlik (0-1 yaş)

Doğumu izleyen ilk aylardan itibaren bebeğin, dış dünyadan ve çevresindeki varlıklarla, insanlardan ayrı bir varlık olduğunu farketmeye başlaması, kontrol edemediği bu dünyada kendini güven içinde hissetme ihtiyacını doğurur. Başlangıçta temel gereksinimlerinin karşılanmasında büsbütün başkalarına bağımlı olan bebek, temel gereksinimleri gereğince karşılanabilirse, kendi dışındaki dünyanın güvenilir olduğuna dair bir duygu geliştirebilir.

Yaşamın ilk yılında hayatta kalabilmek için bağımlı olduğu ana-babasının ya da onların yerine geçen kişilerin bebeğin temel gereksinimlerini düzenli bir biçimde karşılayıp karşılayamamaları, bebekte insanların güvenilir ya da güvenilmez oldukları biçiminde bir duygunun yerleşmesine yol açmaktadır. Eğer bebeğin ana-babası, ya da onların yerine bakımını üstlenen kişiler, bebeğin beslenmesi, sevilmesi, rahatı ve güvenliğinin sağlanmasında tutarlı bir biçimde gereken titizliği gösterirlerse, bebek de diğer insanların ve kendi dışındaki dünyanın güvenilir olduğunu özümseyecektir. Aksi halde bebek, daha yaşamın ilk yılı içinde çevresindeki insanlara güvenmemeyi öğrenecek, muhtemelen bu dönemde öğrenmiş olduğu güvensizlik duygularını giderek tüm insanlara genelleyecektir.

Alican 3 yaşında ve annesi ona "kendine yeterli olma" duygusunu tattırıyor:

–Mmm... Bu duygu nasıl bir şey bakalım...

Yapmak istediklerini yapmasına izin verilen, bu tür eylemleri kısıtlanmayan ve bu eylemlerinden dolayı cezalandırılmayan çocuklar kendilerinin yeterli olduklarını öğrenerek, özerk bir biçimde davranabilme yeteneği geliştirirler.

Özerkliğe Karşı-Kuşku ve Utanç (1-3 yaş)

Bir önceki gelişim döneminde temel güven duygusu geliştirmiş olan bebekler, iki üç yaşlar içinde yeni bir karmaşa daha yaşarlar. Bu dönemde yaşanan temel karmaşa, özerkliğe karşı kuşku ve utanç duygusu olarak adlandırılır. Bu dönemde yürümeyi ve konuşmayı öğrenmiş olan çocuk kısmen de olsa annesinden bağımsız hareket etmekte, kendi isteği doğrultusunda girişimlerde bulunabilmektedir. Artık çocuk tipik bir biçimde başkalarının yardımını da reddederek, yapmak istediğini kendi başına yapmakta ısrar etmektedir. Yapmak istediklerini yapmasına izin verilen, bu tür eylemleri kısıtlanmayan ve bu eylemlerinden dolayı cezalandırılmayan çocuklar kendilerinin yeterli olduklarını öğrenerek, özerk

bir biçimde davranabilme yeteneği geliştirirler. Özerk davranışlarda bulunmasına izin verilmeyen, kendi kendilerine girişimlerde bulunmaları engellenen, bu nedenle ana-babalarınca cezalandırılan çocuklar ise, yapmayı tasarladıkları bir eylemin ana-babası tarafından beğenilmeyeceği endişesini yaşarlar. Bu durum ise çocuğun kendi davranışlarından kuşku duyarak utanç duyguları geliştirmesine yol açar.

Çocuğun 3-6 yaş arasında başarması gereken temel görevi, girişimciliğe karşı-suçluluk karmaşasını çözümleyerek, suçluluk duyguları yerine girişimcilik duyguları geliştirebilmektir.

Girişimciliğe Karşı-Suçluluk (3-6 yaş)

Üç yaşını tamamlayan çocuğun altıncı yaşın sonuna değin başarması gereken temel görev, girişimciliğe karşı-suçluluk karmaşasını çözümleyerek, suçluluk duyguları yerine girişimcilik duyguları geliştirebilmektir. Okul öncesi döneme denk düşen bu dönemde, çocuğun bağımsız hareket edebilme olanağı daha da genişlemiştir. Çocuğun giderek kendini daha geniş bir sosyal ilişkiler ağı içinde bulması, bu dönemde başa çıkması gereken güçlüklerin de artmış olması anlamına gelmektedir. Bu dönemde cinsel nitelikli stres kaynaklarına, sosyal nitelikli yeni stres kaynakları da eklenmiştir.

Çocuk tipik olarak bu dönem içinde kendi yeteneklerinin üstündeki sorunlarla başa çıkabilmek için giderek daha bağımsız davranabilmekte, kimi durumlarda başkalarının haklarına bile tecavüz edebilmektedir. Öncelikle ailenin daha sonra öğretmenin, çocuğun başkalarının sınırlarını zorlamadan girişimlerde bulunabilmesini öğrenebilmesine yardımcı olmaları, ona başkalarıyla çatışma yaşamadan girişimcilik özelliklerini daha da geliştirebilme fırsatı sağlayacaktır.

Ademler ve Havvalar / Piyale Madra

"Çocuğum olumlu bir benlik kavramı geliştirmesi yetişkinlerin tutumlarına bağlıdır"

Ana babaların ve öğretmenlerin bu dönemde çocuğun artan merak duygusundan kaynaklanan tüm sorularına uygun yanıtlar vermeleri gerekir. Öte yandan çevresindeki yetişkinlerin çocuğun kendine uygun seçimler yapabilmesine yardımcı olmaları ölçüsünde, çocuk da bir sonraki döneme daha başarılı bir geçiş yapabilme olanağı elde etmektedir. Anlamlı seçimler yapabilmesinde ve kendi kararlarını uygulayabilmesinde yetişkin yardımı yerine, engelleyici tutum ve davranışlarla yüzyüze gelmek, çocuğun girişimcilik özelliklerinin söndürülmesine, girişimcilik yerine kişiliğinde suçluluk duygularını yerleştirmesine neden olmaktadır.

3-6 yaşlar arasında ana-babalarla, okul öncesi öğretmenlerinin ne tür davranışları karşısında çocuğun girişimcilik duyguları geliştirmesi engellenmiş olur?

Başarılı Olmaya Karşı - Yetersizlik (6-12 yaş)

İlköğretim yılları ile örtüşen bu dönemde, gerek ana-babaların, gerekse öğretmenlerin çocuğun başarılı olma gereksinimini karşılayabilmeleri önemlidir.

Altı-on iki yaşlar arasındaki çocukların ilgileri, oyundan çok akademik ve sosyal konular üzerinde odaklaşır. Bu dönemde çocuk, sosyal ve akademik yönlerden kendi durumunu arkadaşlarının durumu ile kıyaslayarak doyum sağlamak ister. İlköğretim yılları ile örtüşen bu dönemde, gerek ana-babaların, gerekse öğretmenlerin çocuğun başarılı olma gereksinimini karşılayabilmeleri önemlidir. Çocuk öğrenebildiği ve başarabildiği kadarıyla da olsa çevresindekiler tarafından beğenilmek ve takdir edilmek ihtiyacındadır. Bu dönemde çocuklardan yetenekleri üzerinde başarı talep etmek, onların başarı duygularını geliştirebilmeleri açısından engelleyici bir etmendir. Çocuklara yetenekleri ölçüsünde sorumluluklar vererek, onları cesaretlendirmek ve böylece kendilerini başarılı bireyler olarak algılayabilmelerine yardımcı olmak, bu dönemdeki temel karmaşanın kolayca çözümlenebilmesi için, ana-babalarla öğretmenlere düşen önemli bir sorumluluk olmaktadır. Yaptıkları beğenilmeyen, kendilerinden aşırı ölçüde başarı beklenen ya da sürekli bir biçimde çevresindeki başarılı çocuklarla kıyaslanan çocukların, yetişkinlerin bu türden davranışları karşısında, bu dönemin temel gelişim görevi olan başarılı olmak duygusunu kazanmaları tehlikeye düşer. Bu durumda çocuğun kişilik yapısında, başarılı olma yerine aşağılık ve yetersizlik duyguları egemen olur.

Çocuklara kendilerini ifade edebilecekleri, takdir edilme duygusunu yaşayarak kendilerine güvenlerini geliştirebilecekleri etkinlik fırsatları sağlanmalıdır.

Sınıfındaki "başarısız" öğrencilerin de kendilerini başarılı olarak görebilmeleri için, bir ilkokul öğretmeninin neler yapması gerektiğini tartışınız.

Kimlik Kazanmaya Karşı - Kimlik Krizi (12-18 yaş)

Kimlik kazanma, bir bireyin kendine ilişkin olumlu bir ben duygusu geliştirmesi demektir.

Ergenlik döneminde gencin yaşadığı temel karmaşa, kimlik kazanmaya karşı kimlik krizidir. Bu dönemi başarılı bir biçimde tamamlamış olan bir gençten, kendine özgü olumlu bir kimlik duygusu geliştirebilmesi beklenir. Kimlik kazanma, bir bireyin kendine ilişkin olumlu bir ben duygusu geliştirmesi demektir. Böyle bir duygu içinde olan bir birey, kim olduğu, nereden gelip nereye gitmekte olduğu konusunda gerçeklikle örtüşen görüşlere sahiptir ve bu özellikleri ile birlikte kendisi hakkında olumlu duygular geliştirebilmiştir. Bir başka deyişle kendi ilgi ve yetenekleriyle uyumlu bir kimlik duygusu geliştirebilmiş olan bir birey, gelecek yaşamıyla ilgili kararlarını vermeye başlamış, kendine özgü bir değerler sistemi oluşturarak kişisel ve mesleki planlar oluşturabilmiş demektir. Kimlik krizi ise, gencin bu türden kararlar alamamış olmasını, gelecekle ilgili herhangi bir plan yapamamış olmasını betimler.

Ergenlik dönemi;

- *aileden duygusal bağımsızlığın kazanılması,*
- *cinsiyete uygun sosyal rollerin geliştirilmesi,*
- *kendine özgü bir değerler sisteminin oluşturulması,*
- *toplumsal rollerin belirlenerek bunların gerçekleştirilmesine yönelik kararların oluşturulmasını gerektiren yıllardır.*

Bu dönemdeki karmaşaların çözümlenmesiyle birlikte, gencin sosyal benlik algısı da şekillenmekte ve gencin kendine uygun bir meslek seçerek bu mesleğe hazırlanması kolaylaşabilmektedir. Sonuç olarak ergenlik dönemi, aileden duygusal bağımsızlığın kazanılması, cinsiyete uygun sosyal rollerin geliştirilmesi, kendine özgü bir değerler sisteminin oluşturulması, toplumsal rollerin belirlenerek bunların gerçekleştirilmesine yönelik kararların oluşturulmasını gerektiren yıllardır. Bu ve benzeri türden hedeflerle kendine özgü değerler ve inançlar oluşturabilmede kararsız kalmak ise kimlik karmaşası olarak adlandırılmaktadır.

Ergenlik Sonrası Yaşanan Karmaşalar

Erikson, ergenlik döneminden sonra bireyin genç yetişkinlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde üç farklı karmaşa daha yaşadığını belirterek sırası ile bunları **yakınlığa karşı-yalıtılmışlık, üretkenliğe karşı-durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı-umutsuzluk** olarak adlandırmıştır.

Bu karmaşaların birincisi bireyin aynı cinsiyetten olan ve olmayan diğer insanlarla dostluk ve yakın ilişkiler kurabilmesiyle ilişkilidir. Erikson bu dönemde bireyden karşı cinsle yakınlaşarak sevgiye dayalı bir evliliği de başarabilmesinin beklendiğini belirtmiş olmakla birlikte, psikolojik yakınlık için cinselliğin hayati bir önemi olmadığını ileri sürmüştür. Erikson'a göre yakınlık bireyin kendi bütünlüğünü koruyarak bir başkasının kişiliği içinde kendini bulmak anlamına gelmektedir.

Üretkenliğe karşı-durgunluk ise, orta yaşlarla ilgili bir karmaşa olup, bireyin genç kuşakların yetiştirilmesiyle ilişkili sorumluluklarını betimlemektedir. Orta yaşlarda bireyden başarması beklenen temel gelişim görevi, sağlıklı bir yaşam oluşturabilmeleri için genç kuşaklara rehberlik etmektir. Bu amacın gerçekleşebilmesi ise bu dönemde öncelikle bireyin kendisinin üretken olmasını gerektirmektedir. Bunu başaramaması halinde birey, genç kuşaklara ihtimam göstermek yerine, içine kapanarak yaşamında durgunluğun egemen olmasına izin vermektedir.

Yaşlılık yıllarında birey son bir karmaşa daha yaşar. **Benlik bütünlüğüne karşı-umutsuzluk** olarak adlandırılan bu karmaşanın başarılı bir biçimde çözümlenmesi, geçmişin muhasebesini yaptığında bireyin kendini iyi hissetmesi, içinde bir ukde kalmamış olduğu duygusunu yaşamasını içerir. Bu duygu içinde birey, ölümü yaşamın doğal bir gereği olarak kabul eder. Yaşamlarını anlamsız ve başarısız bulan bireyler ise, hayal kırıklıkları içinde umutsuzluk duygularına kapılırlar. Böyle bir durum, yaşlılık döneminde bireyin ölümü kabullenebilmesini de güçleştirir.

Kişilik gelişiminde Freud'un psiko-seksüel gelişim kuramı ile Erikson'un psikososyal gelişim kuramını karşılaştırdığınızda neler söyleyebilirsiniz?

Psikososyal Gelişim Kuramının Eğitim Açısından Sonuçları

Erikson'un kuramından çıkarılması gereken önemli bir sonuç, erken çocukluk yıllarından sonra da bireyin kişiliğinin yaşamı boyunca içinde bulunduğu sosyal çevreden sürekli bir biçimde etkilendiğidir.

Erikson, çocukluk yıllarının başlangıcında, ana-baba ile çocuk arasındaki ilişkilerin kişilik gelişimi açısından önemini yadsımamaktadır. Bu bakımdan ilk yıllarda ana-babalarla okul öncesi öğretmenlerinin çocuk ile olan ilişkilerinin niteliği hakkında, Freud'un kuramına ilişkin daha önce belirtilen eğitsel doğurguların, Erikson'un kuramı açısından da geçerli olduğu söylenebilir. Ne var ki Erikson'un kuramından çıkarılması gereken daha önemli bir sonuç, erken çocukluk yıllarından sonra da bireyin kişiliğinin yaşamı boyunca içinde bulunduğu sosyal çevreden sürekli bir biçimde etkilendiğinin bilincinde olarak, okul yılları boyunca öğretmenin bireyin kişilik gelişimini kolaylaştırmada ya da zorlaştırmada önemli bir etmen olduğunu farketmiş olması gereğidir. Bu bakımdan okul öncesi öğretmenlerinin, çocuğun utanç ya da suçluluk duyguları yerine girişimcilik duyguları geliştirebilmesi için üzerlerine düşen görevleri eksiksiz bir biçimde yerine getirirken aynı zamanda bu amaçla ana-babalara da yol gösterici olmaları gerekmektedir.

Freud'un kuramına göre, eğitim açısından daha kapsamlı doğurgular ortaya koyduğunu söyleyebileceğimiz Erikson'un psikososyal gelişim kuramının, ilköğretim öğretmenlerine yüklediği başlıca sorumluluk ise, ilköğretim dönemi içinde başarı kimliği geliştirmek gibi bir gelişim göre-

vi konusunda çocuklara yardımcı olmaktır. Bu nedenle okul öncesi öğretmeni çocukların girişimcilik özelliği kazanabilmelerine yönelik önlemlere yönelirken, ilköğretim öğretmeninin de öğrencilerine kendilerini başarılı olarak algılayabilecekleri fırsatlar ve olanaklar yaratarak, yetenek düzeyi nasıl olursa olsun her çocuğun böyle bir duygu geliştirebilmesi yönünde çabalarda bulunması gerekmektedir. Erikson'un kuramı, 12-18 yaşlar arasında bireyin kimlik karmaşasını çözerek kimliğini bulması gereğini vurguladığı için, bu dönemde görev üstlenen öğretmenlerin kişilik gelişimini kolaylaştırmadaki sorumlulukları da doğal olarak bu yönde çaba göstermek olmaktadır.

Öğretmenlerle ana-babaların yanı sıra bireyin çevresindeki önemli gördüğü diğer bireyler de daha önce de açıklanmaya çalışıldığı gibi bu dönem içinde gençlere olumlu kimlik modellerini araştırabilme fırsatları yaratırken, bir yandan da kendileri olumlu rol modelleri olmaya çalışmalıdırlar.

Sağlıklı bir kişilik geliştirebilmeleri için, farklı öğretim kademelerinde görev yapan öğretmenlerin öğrencilerine ne gibi yardımlarda bulunmaları gerekir? Erikson'ın dönemleri açısından tartışınız.

Ahlâk Gelişimi

Ahlâk, bireyin doğru ile yanlışı ayırt edebilmesini sağlayan ilkeler ve değerler bütünüdür.

Ahlâk, bireyin doğru ile yanlışı ayırt edebilmesini sağlayan ilkeler ve değerler bütünüdür. Kimi psikologlar ahlâk gelişiminin bilişsel gelişim ile sosyal gelişim arasında bir gelişim dönemi olduğunu, kimileri de sosyal gelişimin bir alt boyutu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ahlâk gelişimi konusunda ilk modellerden birini Piaget geliştirmiştir. Daha sonraları Piaget'nin görüşlerinden esinlenen Kohlberg ise, Piaget'nin kuramını revize ederek kendi adıyla anılan bir kuram geliştirmiştir. Piagetn'in kuramı ile, ahlâk gelişimi konusunda en kapsamlı kuram olarak kabul edilen Kohlberg'in kuramı dışında, daha sonraları kimi kuramcılar tarafından ahlâk gelişimiyle ilgili alternatif görüşler de ileri sürülmüştür. Aşağıda bu konularla ilgili gerekli açıklamalara yer verilmiştir.

Piaget'ye göre, ahlâk gelişimi, çocuğun bilişsel gelişimine bağlı olarak çevresiyle olan sosyal etkileşimi çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Piaget'in Ahlâk Gelişimi Kuramı

Piaget bilişsel gelişim kuramında olduğu gibi ahlâk gelişiminin de, belli evreler içinde gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Piaget'ye göre, ahlâk gelişimi, çocuğun bilişsel gelişimine bağlı olarak arkadaş çevresiyle olan sosyal etkileşimi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Piaget bu dönemleri, **ahlâk öncesi dönem, dışa bağımlı dönem** ve **özerk dönem** olarak adlandırmıştır. Piaget, tıpkı bilişsel gelişim için olduğu gibi ahlâk gelişi-

Piaget'ye göre doğumdan 4-5 yaşlarına kadar çocuklar ahlâk öncesi dönemdedirler.

minin de çocuğun sosyal çevresinden etkilendiğini vurgulamıştır. Gerek okulda gerekse aile içinde yetişkin otoritesine körü körüne itaat etmeye dayalı çocuk yetiştirme yöntemleri, ahlâk gelişimi sürecinde çocuğun dışa bağımlı dönemden özerk döneme geçişini güçleştirmektedir.

Piaget'ye göre doğumdan 4-5 yaşlanna kadar çocuklar ahlâk öncesi dönemdedirler. Ben merkezcilik eğilimleri neden'iyle kendi dışındaki bireylerin görüşlerini dikkate alma konusunda önemli güçlükler yaşarlar. Bu yaşlara değin kurallann varlığından bile habersiz olan çocuk, özellikle de oyun etkinlikleri'nde diğer çocuklarla olan sosyal ilişkileri içinde giderek uyulması gerekli olan kurallar olduğunu kavrar. İlköğretime denk düşen 6-10 yaşlar arasındaki dışa bağımlı dönemde çocuklar için bu kurallar değiştirilemez gerçeklerdir ve her hal ve koşulda herkesin bu kurallara uyması gerekir. Bu durumda çocuk istemeyerek de olsa kural dışı yapılmış olan bir davranışı, davranışın sonuçlarına bakarak değerlendirir. Örneğin bilerek bahçeden bir çiçek koparan çocuktan, farkında olmadan üç çiçeği ezen bir çocuk daha fazla cezalandırılmalıdır.

6-10 yaşlar arasındaki dışa bağımlı dönemde çocuklar için kurallar değiştirilemez gerçeklerdir ve her hal ve koşulda herkesin kurallara uyması gerekir.

Özerk dönemde kuralı çiğneme davranışı, sonuçlarına göre değil, niyete ve koşullara göre değerlendirilir.

Özerk dönem olarak adlandınlan ikinci dönemin başlangıcından itibaren, 11. yaşla birlikte çocuklar, kendi dışlarında oluşturulmuş olan kurallann değiştirilemez olmadıklarını, istenirse anlaşarak kuralları değiştirebileceklerini farketmeye başlarlar. Ayrıca ihlal edilen bir kuralla ilgili bir ahlâkî yargıda, kuralın ihlâl edilmiş olmasından öte, bu davranışı haklı kılacak bir nedenin olup olmaması belirleyici olur. Üzerinde anlaşılan bir kurala uymamış olma biçiminde bir davranış görüldüğünde, örneğin hastalık nedeniyle herhangi bir kurala uymama halinde, kuralı ihlâl eden haklı bulunabilir. Kuralı çiğneme davranışı, sonuçlarına göre değil, niyete ve koşullara göre değerlendirilir.

Piaget'ye göre birey, hangi yaşlarda kurallara harfiyen uyma eğilimi içindedir? Niçin?

Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramı

Lawrence Kohlberg

Piaget'nin ahlâk gelişim kuramının boyutlarını daha da geliştiren Kohlberg, kendi kuramını İngiltere, Malezya, Tayvan, Meksika ve Türkiye'de köy ve kentlerde gerçekleştirmiş olduğu araştırma bulgulanna dayandırmıştır. Tablo 5.2'de de görüldüğü gibi Kohlberg ahlâk gelişimini her biri iki evreden oluşan ve **gelenek öncesi, geleneksel, gelenek sonrası** düzeyler olarak adlandırılan üç düzey içinde ele almıştır. Kohlberg'e göre birey karşı karşıya kaldığı bir durum hakkında ahlâki yargıda bulunurken, bir ikilem içindedir ve bu ikilemlere vereceği ahlâkî tepkiler sonucunda giderek kendi ahlâk anlayışını oluşturmaktadır.

Tablo 5.2. Kohlberg'in Ahlâk Gelişim Evreleri*

Düzey ve Evreleri	
I. DÜZEY Gelenek Öncesi ↓	Başkalarınca geliştirilmiş kuralların varlığının tam olarak kavranamadığı 10 yaşlara kadar süren, ben merkezci ahlâk yaklaşımı
I. Evre: (Cezadan kaçınmaya yönelik boyun eğme)	Doğru ve yanlışla ilgili bir ahlâkî yargıda bulunurken başkalarının duygu ve düşüncelerini dikkate almaksızın, olayın sonucuna göre karar oluşturma
II. Evre: (Bireysel yarar, karşılıklı çıkar ilişkisi)	Ahlâkî yargının niteliğini, durumun kendine sağlayabileceği yarara göre belirleme
II. DÜZEY Geleneksel ↓	Başkalarının beklentilerine ve toplumsal göreneklere uygun davranışlar göstermeye dayalı bir ahlâk anlayışı
III. Evre: (Başkalarının sosyal kabule yönelik beklentileri)	Ahlaki yargılar başka bireylerin görüşleri doğrultusunda verilir.
IV. Evre: (Toplum düzeniyle ilgili yasalar, kurallar)	Davranışların yasalara, kurallara ve sosyal düzene uygunluğunu esas alan bir ahlâk anlayışı
III. DÜZEY Gelenek Ötesi ↓	Toplumsal düzene ilişkin kuralların ve yasaların da ötesinde, evrensel insani değerlere uygun davranışlar gösterebilmeye ilişkin, ilkeli bir ahlâk anlayışı
V. Evre: (Sosyal sözleşme)	Kurallar ve yasaları, insanlar arasında toplumsal yararı gözeten anlaşmalar olarak görme. Toplumsal yararı karşılayamayan kuralların değişmesi gerektiğini kabul etme
VI. Evre: (Evrensel ilkeler)	Evrensel ahlâkî ilkelere dayalı ve çok az insanda görülebilen bir ahâk anlayışı

** Eggen, P. ve Don Kauchak 7 (2001, s. 108)'den değişiklik yapılarak alınmıştır.*

Bu dönemde çocuğun ahlâkî yargılarında ben merkezcilik egemendir.

Gelenek Öncesi Düzey (Gelenek öncesi ahlâk anlayışı)

Gelenek öncesi düzey, Piaget'nin işlem öncesi bilişsel gelişim dönemine denk düşer. Bu dönemde çocuğun ahlâkî yargılarında ben merkezcilik egemendir. Gelenek öncesi düzeyin birinci evresi, **ceza-boyun eğme** evresidir. Kurallara, cezalandırılmamak için boyun eğilir, kuralların doğruluğuna inanıldığı için değil. Çocuklar bu evrede bir davranışın doğru ya da yanlış olduğuna ilişkin bir yargıda bulunurken, o davranışın sonuçlarına bakarlar. Cezalandırılmışlarsa yapılan davranış doğru değil, cezalandırılmamışlarsa doğrudur. Gelenek öncesi düzeyin ikinci evresi, **bireyselcilik** ya da **çıkarcılık** evresidir. Bu evrede de çocuk bir davranışı kendi açısından yararlı buluyorsa, o davranış doğrudur. "Benim için faydalı olan her şey doğrudur" anlayışı, ya da "birine bir şey vermiş isem, onun da karşılığını vermesi gerekir" şeklinde bir ahlâk anlayışı egemendir. Eğitim ve sosyo-kültürel yönden az gelişmiş ülkelerde ne yazık ki insanların çoğunluğu, ahlâk gelişimi açısından bu düzeyin üstüne çıkamazlar.

Kohlberg'in I. düzeyinde çocuk, ben merkezci ve çıkarcı davranır.

Bu evrede çocuk bir davranışı kendi açısından yararlı buluyorsa, o davranış doğrudur.

Bireyin kendine dayatılana itiraz etmeden uygu göstermesi, Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramına göre nasıl açıklanabilir?

Geleneksel Düzey (Geleneksel ahlâk anlayışı)

Üçüncü evrede çocuğun ahlâkî çıkarsamaları, kişiler arası ilişkilerdeki karşılıklı beklentiler çerçevesinde gerçekleşir.

On yaşlarında başlayan ve yirmi yaşlara değin süren bu dönemde birey, dış dünyaya ve kendi dışındaki olaylara kendi dışındaki bir bakış açısından yaklaşabilmeye başlamıştır. **Üçüncü evre'de** çocuğun ahlâkî çıkarsamaları, kişiler arası ilişkilerdeki karşılıklı beklentiler çerçevesinde gerçekleşir. Birey kendisinden beklenen davranışı göstermenin doğru olduğu yargısındadır ve ana-babası, öğretmeni ve arkadaşlarının kendisinden beklediği gibi davranırsa, onların sevgisini kazanabileceği, onlar tarafından takdir edilerek kabul görebileceği düşüncesindedir.

Dördüncü evredeki ahlâkî anlayış, çevredeki önemli görülen bireylerin beklentilerine uygun davranışların doğru bulunması yerine, davranışların toplumsal sistemin yasal kurallarına ve normlarına uygun olmasını esas alır. Oldukça gelişmiş bir ahlâk anlayışını temsil eden bu durumda birey, toplum içinde diğer bireylerin de haklarına saygılı olmayı benimser.

Dördüncü evrede; davranışların toplumsal sistemin yasal kurallarına ve normlarına uygun olması esas alınır.

Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramı'na göre, bireyin kabul edilebilir ahlâkî özellikler göstermeye başlaması, hangi gelişim evresi içinde gerçekleşir?

Gelenek Ötesi Düzey

"Sosyal sözleşme" ve **"evrensel ilkeler"** evrelerinden oluşan beşinci ve altıncı evreleri kapsayan bu dönem ilkeli ahlâk dönemi olarak da adlandırılır. Bu düzeydeki bir ahlâk anlayışına ulaşabilmiş olan bireyler, genelde toplumsal normlarla değerlere uygun davranışlar sergilemekle birlikte, insani değerlerle çatışan yasal düzenlemeleri sorgulayabilir, bu kuralların değişmesi gerektiğini savunarak bunları reddedebilirler. Kohlberg'in ahlâk gelişimi kuramının en üst düzeyini oluşturan gelenek sonrası dönemin ahlâk anlayışına çok az insanın ulaşabildiği belirtilmektedir. Bu döneme ulaşabilmiş insanların, bütün yaşamlarını, ideallerini gerçekleştirmeye adadıkları söylenebilir. Gelenek sonrası düzeyin beşinci yani **"sosyal sözleşme"** evresinde birey için uyulması gereken kurallarla yasalar, toplumun yararı için olan gerekliliklerdir. Böyle olmakla birlikte toplumun gereksinimlerini karşılayabilmede yetersiz kalan kurallar ve yasaların değiştirilmesi de gerekmektedir. Altıncı evre ise, **evrensel ilkeler** dönemi olarak adlandırılır. Bu evrede bireyin ahlâk anlayışı, toplumsal normların ve yasaların da ötesinde, bunlardan daha yüce görülen evrensel düzeydeki ahlâkî ilkeler ve kavramlardan hız alır. Toplum düzenine ve toplumsal yarara yönelik yasalar evrensel ilkelerle çeliştiğinde, bu evreye uygun bir ahlâk anlayışı geliştirebilmiş bireylerin evrensel ilkelere uygun davranışlara yöneldiği görülür.

Gelenek ötesi düzeye ulaşabilmiş insanların, bütün yaşamlarını, ideallerini gerçekleştirmeye adadıkları söylenebilir.

Öğrencilerin ahlâk gelişimlerini kolaylaştırabilmede, farklı öğretim kademelerindeki öğretmenlerin sınıfta başvurabilecekleri yöntemler neler olabilir?

Öğretmen, sınıf içi tartışmalardan yararlanarak öğrencilerin ahlâk gelişimlerine yardımcı olabilmelidir.

Ahlâk Gelişim Kuramlarının Eğitsel Doğurguları

Piaget ve Kohlberg'in kuramları, zihin gelişimi için olduğu gibi ahlâk gelişiminin de yaşa bağlı olarak değişen evreler içinde gerçekleştiğine işaret etmektedir. Farklı gelişim evrelerindeki öğrencilerin ahlâkî yargılarının yaşlarına göre farklılaşması anlamına gelen bu durum, değişik öğretim kademelerindeki öğretmenlerin, öğrencilerin ahlâkî gelişimlerini kolaylaştırmaya yönelik etkinliklerini, öğrencinin içinde bulunduğu gelişim düzeyini dikkate alarak düzenlemesi gereğini ortaya koymaktadır. Sınıf içinde gözlenen çeşitli türden öğrenci davranışlarının ahlâkî olup olmadığına ilişkin görüşlerin, öğrenciden öğrenciye farklılık göstermesi, öğretmene sınıf içi tartışmalardan yararlanarak öğrencilerin ahlâk gelişimlerine yardımcı olabilme olanağı vermesi açısından son derece yararlıdır. Öğrencilerin belli durumlar karşısında yaşamış oldukları ahlâkî ikilemleri sınıf içi tartışmalarda sergileyebilme olanağı elde etmeleri, bu tür oturumlarda farklı görüşteki öğrencilerin birbirlerini ikna etmeye çabalamalarının yanı sıra, kendi ahlâkî görüşlerini de yeniden gözden geçirebilme fırsatı elde etmelerine olanak verecektir. Öğrencinin bir olaya kendi bakış açısı dışında, başkalarının bakışı açısından da yaklaşabilmesini olanaklı kılabilecek olan bu tür tartışmaların, ahlâk gelişimi açısından bireyin gelenek öncesi düzeyden, kendi dışındaki bireylerin görüşleriyle, sosyal düzenlemeleri de dikkate alan daha üst bir ahlâkî düzeye geçişini kolaylaştırdığı söylenebilir.

İlköğretim düzeyindeki bu tür sınıf içi tartışmalarda kardeş kıskançlığı, hırsızlık, çevreyi kirletmek, öğrencilerin birbirleriyle alay etmeleri, birbirlerini dışlamaları, sınıfa yeni katılanlarla özürlü öğrencilere yapılan muamele, birbirlerinin haklarına saygı göstermemeleri gibi konulara yer verilebilir. Ortaöğretim düzeyinde ise, kopya çekmek, sigara ve alkol kullanmak, okuldan kaçmak, kuralları çiğneyenlere yandaş çıkmak, okuldaki araç-gereçlere zarar vermek ve benzeri konularla ilgili ahlâkî ikilemler, sınıf içi tartışmalarda yararlanılabilecek konular olarak seçilebilir.

Hangi eğitim düzeyinde olursa olsun öğretmenin, özellikle ahlâkî ilkeler ve değerler açısından öğrencilerine model olacağı unutulmamalıdır.

Farklı Eğitim Dönemlerindeki Öğrencilerin Kişilik Gelişimlerini Kolaylaştırmada Ailenin ve Öğretmenin Rolü

Bireyin çevresindeki diğer bireylerle olan etkileşiminin kişiliğin oluşumunda belirleyici bir rolü olduğu hatırlanırsa, okul yılları boyunca öğrencileriyle sürekli bir etkileşimde bulunan öğretmenlerin de kişilik

gelişimi açısından ne denli kritik öğeler olduklarını kabul etmek gerekir. Çağdaş eğitim anlayışı da bu gerçekten hareketle öğretmene, çocuğun entellektüel gelişimi kadar, kişilik gelişimini kolaylaştırma görev ve sorumluluğunu da yüklemiş bulunmaktadır. Bu sorumluluğun yerine getirilmesi öğretmenin kendisinin sağlıklı kişilik özellikleri geliştirebilmiş olmasının yanı sıra, öğrencileriyle olan ilişkilerinde onların kişiliklerini özgürce geliştirebilmelerine yönelik önlemleri alabilecek nitelikte biri olabilmesiyle olanaklıdır.

Çağdaş eğitim anlayışı öğretmene, çocuğun entellektüel gelişimi kadar, kişilik gelişimini kolaylaştırma görev ve sorumluluğunun da yüklemiş bulunmaktadır.

Ne var ki bir öğretmenden tıpkı bir psikolojik danışman, bir psikolog gibi davranmasını beklemek de doğru değildir. Ancak, öğrencilerin sağlıklı kişilikler geliştirebilmelerini kolaylaştırabilmede bir öğretmenden en azından şu tür görevleri yerine getirmesi beklenir:

- Öğrencileri tanımak ve izlemek.
- Öğrencilerin gelişimsel sorunlarını belirleyerek gerekli önlemleri almak ya da alınmasını sağlamak.
- Öğrencileri için sağlıklı bir kişilik gelişimine uygun bir öğrenme ortamı oluşturmaya çalışmak.
- Böylece her öğrencinin kendi potansiyelleri ölçüsünde optimum bir kişilik gelişimine ulaşabilmesine yardımcı olmak.

Öğretmen, öncelikle öğrencilerini kendilerine özgü kişilik özellikleriyle tanımaya çalışmalı ve onların gelişimlerini sürekli izlemelidir.

Okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim basamaklarında, öğrenciler gerek kişilik özellikleri, gerekse gelişim gereksinimleri açısından birbirlerinden farklılaşmakta, hatta aynı öğretim basamakları içinde bile bu yönleriyle önemli bireysel ayrılıklar gösterebilmektedirler. Kişilik gelişimlerini kolaylaştırmak için hangi öğretim kademesinde görevli olursa olsun öğretmen, öncelikle öğrencilerini kendilerine özgü kişilik özellikleriyle tanımaya çalışmalı ve onların gelişimlerini sürekli izlemelidir. Farklı öğretim basamaklarındaki öğrencilerin psiko-sosyal yönden belirgin kişilik özellikleriyle, farklı dönemlere özgü temel gelişim gereksinimlerinden haberdar olmak, kendilerine özgü psiko-sosyal gelişim ödevlerini başarabilmesinde öğrencilere yardımcı olabilmek açısından önemli görülmelidir. Aşağıda farklı eğitim basamaklarındaki öğrencilerin bu dönemlere özgü belirgin kişilik özellikleriyle bu özelliklerin sağlıklı bir biçimde gelişebilmesinde, diğer bir deyişle psiko-sosyal gelişim açısından öğrencilere gerekli yardımların yapılmasında ailenin, öğretmenin ne tür sorumlulukları bulunduğu ele alınmıştır.

Üç ile altı yaşlar arasında girişkenlik özellikleri geliştirebilmeleri için, gerek ana-babalar gerekse okul öncesi öğretmenleri çocuğun bağımsız davranışlarını teşvik etmelidirler.

Okul Öncesi Eğitim Dönemi

Okul öncesi eğitim dönemindeki çocukların bu döneme özgü temel gelişim ödevlerini başarabilmelerinde, ana-babalarla öğretmenlere

önemli görevler düşmektedir. Üç ile altı yaşlar arasında girişkenlik özellikleri geliştirebilmeleri için, gerek ana-babalar gerekse okul öncesi öğretmenleri çocuğun bağımsız davranışlarını teşvik etmelidirler. Çocukların kendi seçimleri doğrultusundaki girişimleri desteklenmeli, bağımsız bir şekilde başarılı olabilecekleri fırsatlar yaratılmalıdır. Ana-babalarla öğretmenler yavaş yavaş çocukları, kendileri için seçimler yapabilmeleri yönünde cesaretlendirmeli, örneğin oyun zamanında hangi oyunu oynayacağına çocuk kendisi karar verebilmelidir. Bu dönemde, giderek ben merkezlilikten kurtulmakta olan çocuğun, hayvan besleme, çiçek yetiştirme, tiyatro izleme, masal ve öykü okuma ve benzeri etkinliklerle empatik beceriler geliştirebilmesine yardımcı olunmalıdır.

Okul öncesi dönemde çocukların arkadaşlık ilişkileri oyun üzerine kurulmuştur. Akranları arasında dışlanmış olan çocukların, öğretmenlerince oyun gruplarına yerleştirilmeleri, bu çocukların duygusal sorunlarını hafifletmede başvurulacak önlemler arasında yer alabilir. Yine oyun etkinlikleri içinde çocukların, akranlarıyla birlikte vakit geçirmekten hoşlanma, birbirlerine karşı anlayış gösterme, uzlaşma becerileri geliştirebilme, paylaşma, özür dileme ve yardımlaşma gibi sosyal beceriler edinmeleri, gerek ana-babaların gerekse öğretmenlerin yardımı ile kolaylaştırılabilir.

Oyun, çocukların psikososyal gelişimleri açısından önemlidir.

Okul öncesi öğretmeninin, bu dönemde çocuğun kişilik gelişimini kolaylaştırabilmek için, dikkat etmesi gereken en önemli kişilik özelliği nedir?

Okul öncesi dönem çocuğunun başkalarının davranışlarına ilişkin ahlâkî yargılarında, bu davranışları yapanların niyetlerini dikkate almaması, sadece yapılan bir davranışın sonucuna göre doğru olup olmadığına karar vermesi, çocuğu başkalarının haklarına tecavüz edecek türden davranışlara yöneltebilir. Bu durumda çocuğun yapmış olduğu bir davranışın başkalarını nasıl etkileyebileceğine ilişkin bir anlayış geliştirebilmesine yardım edilerek, bu tür olumsuzluklar aşılabilir. Öğretmen bu

amaçla sınıfta çocuklara öyküler okuyarak, çocukların kimi öykü kahramanlarının davranışlarının diğerlerini nasıl etkileyebileceğini düşünmelerine yönelik tartışmalar başlatabilir. Bu tür tartışmalar içinde çocuklar haksızlığa uğrayan bir bireyin duygularını, bu duyguların nedenleriyle birlikte anlayabilme olanağı bulabilirler. Öğretmen çocuklara "Siz olsaydınız böyle bir durum karşısında neler hissederdiniz?" türünden sorular sorarak, onların ahlâki yargılarına başka insanların içinde bulundukları durumları da katmaları gerektiğini öğrenebilmelerini kolaylaştırabilir. Benzer şekilde okul öncesi öğretmeni sınıfta çocuğun ahlâk gelişimini kolaylaştıracak çeşitli ortamlar ve fırsatlar hazırlayarak, herhangi bir durumda yapılması gereken doğru davranışın ne olması gerektiği konusunda, yine sınıf içi tartışmalarla çocuklara yardımcı olabilir. Örneğin oyun alanında içinde para bulunan bir cüzdan bulan birinin, cüzdanı alıkoyup koyamayacağı, nedenleriyle birlikte sınıfta tartışmaya açabilir.

Çocuklara oyun etkinlikleri içinde erkek ya da kadın rollerinden dilediklerini özgürce seçebilecekleri fırsatlar hazırlanmalıdır.

Öğretmen, okul öncesi dönemden itibaren çocukların toplumsal standartlara uygun cinsiyet rollerini kazanabilmelerine uygun fırsatlar yaratırken, farklı cinsiyet rollerinin her ikisinin de aynı derecede önemli olduğunu vurgulamaya çalışmalıdır. Bu amaçla çocuklara oyun etkinlikleri içinde erkek ya da kadın rollerinden dilediklerini özgürce seçebilecekleri fırsatlar hazırlanmalıdır. Bu amaçla okul öncesi öğretmeni, kadınlara ve erkeklere özgü cinsiyet rollerinin aynı derecede önemli olduğunu vurgulayan öykülerden ya da masallardan yararlanarak, okul öncesi dönemden itibaren çocuğun **androjen** kişilik özellikleri geliştirebilmesine yardımcı olmalıdır.

İlköğretim Dönemi

İlköğretimin birinci dönemi çocuğun öğrenme ve sosyal beceriler kazanma çabalarının öne çıktığı bir dönem olup, Freud'un psikoseksüel gelişim evrelerinden gizil döneme, Erikson'un psikososyal gelişim evrelerinden ise, başarılı olmaya karşı yetersizlik karmaşasının yaşandığı döneme denk düşmektedir. İlköğrenim'in ilk döneminde öğretmenin çocukta başarı kimliğini geliştirebilecek fırsatlar ve olanaklar yaratabilme becerisi, bu dönem içinde çocuğun yetersizlik duyguları yerine, başarma duygusu geliştirebilmesi açısından son derece önemlidir. Bu amaçla ilköğretim öğretmeni her çocuk için kendi ilgi ve yeteneği ölçüsünde başarılı olabileceği fırsatlar yaratmalı ve böylece çocuğun kendini diğerleriyle kıyaslamadan giderek başarmakta olan birey olduğunu görebilmesine yardımcı olmalıdır. Öğretmenin bir dizi öğrenme etkinlikleri planlayarak, çocuğu bu etkinliklerin her birini başarabilmesi yönünde cesaretlendirmesi ve her bir etkinliği başarıyla geçen çocuğu ödüllendirmesi, böyle bir amacın gerçekleştirilebilmesi açısından yararlı olmaktadır. Önemli olan çocuğun kendini diğer çocukların başarılarıyla

Önemli olan çocuğun kendini diğer çocukların başarılarıyla karşılaştırması değil, halihazırdaki başarı durumunu önceki başarısıyla kıyaslayarak gelişmekte olduğunu görebilmesine yardımcı olmaktır.

karşılaştırması değil, halihazırdaki başarı durumunu önceki başarısıyla kıyaslayarak gelişmekte olduğunu görebilmesine yardımcı olmaktır.

İlköğretim öğretmenlerinin öğrencilerine kazandırmaları gereken en önemli özellik sizce ne olmalıdır?

İlköğretim döneminde onuncu yaştan itibaren ahlâk gelişimi açısından daha üst bir düzeye doğru ilerlemekte olan çocukların, kendi dışlarında oluşturulan kuralların ortak bir anlayışla değiştirilebileceği ve kendi dışındaki olaylara başkalarının bakış açısı ile de yaklaşabileceğine ilişkin yönelimleri desteklenmelidir. Sınıf içinde bu amaçla düzenlenecek toplantılarda çocukların, toplumsal ilişkilerle ilgili bazı kurallar oluşturabilmelerine fırsat verilmelidir. Yine sınıf içi tartışmaların öğrencilerin karşı karşıya geldikleri ahlâkî ikilemleri birlikte tartışarak, olası çözümler üzerinde ortak bir anlayış geliştirebilmeleri açısından yararlı olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin çocukların ahlâkî gelişimlerini kolaylaştırma çabalarında, kendi ahlâkî düzeylerini de gözden geçirmelerinin önemi büyüktür. Özellikle ilköğretim çocuğu için önemli bir rol modeli olan öğretmen kendi ahlâk anlayışını değerlendirerek, ahlâkî açıdan öğrencilerinin kendisini nasıl algılamakta olduklarını anlamaya çalışmalıdır.

İlköğretimin birinci döneminde cinsellikle ilgili konularda bilgi edinme gereksinimi içinde olan çocukların cinsellikle ilgili merakları oldukça artmıştır. Çocuğun cinsellikle ilgili bilgi edinme gereksinimini ana-babalar ve öğretmenler uygun bir biçimde doyurmaya çalışmalıdırlar. Aksi halde çocuklar bu konularda birbirlerinden gerçeğe uygun olmayan bilgiler edinmeye yönelecekleri gibi, hatta kendi başlarına uygun olmayan cinsel denemelere ve oyunlara da yönelebilecekler, bu tür yönelimlerin doğal bir sonucu olarak yoğun suçluluk duyguları geliştirebilecekler. O nedenle çocukların sözü edilen konulardaki soruları makul karşılanmalı, kesinlikle alaycı ya da kaçamak cevaplara itibar edilmemelidir. Ana-babalar ve öğretmenler bu tür sorular sorulmasa bile çocukların bu tür gereksinimlerini uygun sözel açıklamalarla ya da onlara bu konularla ilişkili eğitici görsel materyaller sunarak karşılama çabası içinde olmalıdırlar.

Ahlâki kurallar sınıf içi tartışmalarda ele alınabilir.

Ortaöğretim Dönemi

Bugün ilköğretimin ikinci dönemi olarak nitelendirilmekte olan orta öğretim yıllarının başlangıcından, ergenliğin sonuna değin süren 12-18 yaşlar arasında lise yılları da dahil olmak üzere, bireyin kişilik gelişimi açısından en önemli kazanımının kimlik edinme olduğu belirtilmiş idi. Bu dönem içinde bireyin kendisi için, kişisel özellikleriyle tutarlı sosyal ve mesleki hedefler oluşturabilmesinde, ana-babalarla öğretmenlerin gençlerin olumlu rol modellerini araştırmalarına uygun fırsatlar yaratmaları gerekir. Dahası öğretmenlerin kendileri de birer olumlu rol modelleri olarak, nasıl başardıklarını, hangi yollardan geçerek, ne tür güçlüklerle nasıl başa çıktıklarını tartışmalarının, olumlu bir kimlik gelişimi için öğrencilere yararı olabilir. Yine bu dönem içinde kişilik arayışlarında başarılı sonuçlara ulaşmış olan kimi bireylerin yaşam öykülerine ilişkin örneklerin sağlıklı bir kimlik için yararı büyüktür.

Öğrencinin; kişisel özellikleriyle tutarlı sosyal ve mesleki hedefler oluşturabilmesinde, ana-babalarla öğretmenlerin gençlerin olumlu rol modellerini araştırmalarına uygun fırsatlar yaratmaları gerekir.

Ortaöğretimin ilk yıllarında öğrencilerin kendi bilgilerini toplumsal yarar açısından nasıl kullanabileceklerini sergileyebilecekleri tartışmalara yönlendirmek ve bu amaca yönelik projeler geliştirmeye özendirmek, bu döneme özgü ahlâkî yargıların sağlıklı bir biçimde geliştirilebilmesini kolaylaştırabilir. Lise yıllarında ise öğrencilere evrensel ahlâki prensiplere sahip olup olmadıklarını araştırmak için uygun fırsatlar yaratılabilir. Özellikle edebiyat ve sosyal bilimlerle ilgili derslerde ahlâki konularla ilgili tartışmalara yer verilerek, tarihteki önemli buluşlarla, bilim ve teknolojideki son gelişmelerin evrensel ahlâki ilkelere ne ölçüde uygun olup olmadığı araştırılabilir. Örneğin bir lise öğretmeni genetik alanında halen tartışma konusu olan klonlamanın, insani açıdan ahlâkâ uygun olup olmadığı konusunda sınıfta bir tartışma başlatabilir. Yine tarihteki kimi şahsiyetlerin başarıları evrensel ahlâk ilkeleri açısından sınıfta tartışmaya açılabilir.

İlgili tartışmalara yer verilerek, tarihteki önemli buluşlarla, bilim ve teknolojideki son gelişmelerin evrensel ahlâkî ilkelere ne ölçüde uygun olup olmadığı araştırılabilir.

Sınıf Uygulamaları

- *Ergenlik yılları içinde başarılı bir kişilik geliştirebilmiş olan bireylerin, bu dönem boyunca kazanmaları gereken kişisel, sosyal, cinsel ve mesleki özellikleri sıralayınız.*
- *Toplumumuzda komşuluk ilişkilerini Kohlberg'in ahlâk gelişim düzeyleri açısından tartışınız.*
- *Androjen tip ne demektir? Sınıfınızda androjen kişilik tipinde olanlar var mı? Onları daha ilginç buluyor musunuz? Neden?*
- *Sizin kişilik gelişiminizi olumlu ya da olumsuz etkilediğini düşündüğünüz bir öğretmeniniz oldu mu? Bir yaşantınızı ve sonuçlarını sınıfta tartışınız.*

ÖZET: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim

- ✓ Bireyi başkalarından ayırdeden ve birey tarafından sürekli olarak tutarlı bir biçimde sergilenen bireye özgü özellikler bütün olarak tanımlanan kişiliğin, çocukluk yıllarından itibaren nasıl bir gelişim süreci içinde şekillendiğine ilişkin farklı görüşler ortaya atılmıştır.
- ✓ Kişilik kuramcıları arasında Freud psikoseksüel gelişim evreleriyle dikkat çekerken, Erikson kişiliğin yine belli evreler içinde şekillendiğini ileri süren psikososyal gelişim dönemleri ile öne çıkmıştır.
- ✓ Freud psikoseksüel gelişim kuramı dışındaki kuramlarından topografik kişilik kuramında bireyin bilişsel etkinliklerinin bilince uzaklıklarını; yapısal kişilik kuramında ise id, ego ve süper ego olarak adlandırılan bölümlerini incelemiştir.
- ✓ Freud, psikoseksüel gelişim kuramında, kişilik gelişimini oral, anal, fallik, gizil ve genital dönemler olarak adlandırdığı beş ardışık dönemde incelemiştir. Freud'a göre bu dönemlerin ilk üçünü içeren 0-6 yaşlar arasındaki yaşantıların kişilik gelişiminde belirleyici etkileri olmaktadır.
- ✓ Erikson'un psikososyal kişilik kuramı, Freud'un görüşleriyle benzer özellikler taşımakla birlikte, kişiliğin salt biyolojik etmenlerden değil, fakat özellikle toplumsal etmenler tarafından etkilenen bir yapı olduğunu vurgular.
- ✓ Erikson, sekiz gelişim dönemi içinde geliştirilebilecek olan olumlu ya da olumsuz özellikleri; güven- güvensizlik, özerklik- kuşku ve utanç, girişimcilik- suçluluk, başarılı olma- başarısızlık, kimlik kazanma- kimlik krizi, yakınlık- yalıtılmışlık, üretkenlik- durgunluk ve benlik bütünlüğü- umutsuzluk olarak sıralamıştır.
- ✓ Piaget ve Kohlberg psikososyal gelişimde, ahlâk gelişimi üzerindeki görüşleriyle dikkat çeken kuramcılardır. Piaget, ahlâk gelişiminin bireyin bilişsel gelişimine paralel bir biçimde ahlâk öncesi dönem, dışa bağımlı dönem ve özerk dönem olmak üzere üç evrede oluştuğunu öne sürmüştür.

- ✓ Kohlberg ahlâk gelişimini her biri iki evreden oluşan, gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek ötesi düzeyler içinde ele almıştır. Kohlberg'e göre çocuğun gelenek öncesi dönemdeki ahlâk anlayışında ben merkezcilik, on ile yirminci yaşlar arasını içeren geleneksel düzeydeki ahlâk anlayışında kendi dışındaki olayların ve dış dünyanın etkileri egemendir. Çok az insanın ulaşabileceği bir düzey olan gelenek ötesi ahlâkî düzeyde ise, birey insani değerlerle çatışan yasal düzenlemeleri bile sorgulayabilecek bir ahlâk anlayışı ile evrensel ilkelere ve kavramlara dayalı bir ahlâk anlayışına sahiptir.
- ✓ Kişilik gelişimi kuramlarının psikolojik ve sosyal gelişim açısından ortaya koyduğu eğitsel sonuçların, öğretmenlere öğrencilerinin kişilik gelişimlerini kolaylaştırabilmeleri açısından sayısız yararları vardır. Bu nedenle farklı öğretim kademelerindeki öğrencilerin sağlıklı kişilikler geliştirebilmelerini kolaylaştırabilmeleri için, öğretmenlerin kişilik gelişimi kuramlarının doğurgularını sınıf içinde uygulayabilmeleri ve bu konuda kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Kohlberg'in ahlak gelişim kuramına göre, "Acil yardım sağlanırken statü, cinsiyet, meslek, yakınlık derecesi gibi özellikler gözetilmeksizin önceliğin, yaşamı en çok tehlike altında olana verilmesi gerekir." **görüşü aşağıdakilerden hangisine uygundur?** (2005)

A) İyi çocuk olma eğilimi
B) Gelenek öncesi düzey
C) Kanun ve düzen eğilimi
D) Geleneksel düzey
E) Gelenek sonrası düzey

2. Ahmet Bey kendisinden borç para isteyen arkadaşının bu isteğini yerine getirmiştir. Eşinin "Neden borç verdin, bizim başkalarına borç verecek kadar paramız yok." demesi üzerine eşine "Bir gün benim de ihtiyacım olursa o da bana verir." demiştir.

Arkadaşına borç verme gerekçesi dikkate alındığında Ahmet Bey, Kohlberg'in kuramına göre ahlak gelişiminin hangi dönemindedir? (2006)

A) Amaca yönelik araçsal ilişkiler eğilimi
B) İtaat ve ceza eğilimi
C) Toplum düzenini koruma eğilimi
D) İyi çocuk eğilimi
E) Evrensel ahlak ilkeleri eğilimi

3. Lise son sınıfta okuyan Ayşe, küçük yaştan beri mühendis olmayı istemekte ve üniversite planlarını buna göre yapmaktadır. Ancak, babası mühendisliğin kadınlara uygun bir meslek olmadığını öne sürerek Ayşe'yi, kadınlara daha uygun olduğunu düşündüğü öğretmenlik gibi bir meslek seçmeye teşvik etmektedir. Mühendis olma isteğini babasının destekememesi nedeniyle Ayşe ne tür bir meslek seçeceği konusunda kararsızlığa düşer.

Erikson'un psikososyal gelişim kuramına göre, Ayşe'nin meslek seçimi konusunda kararsızlığa düşmesi aşağıdakilerden hangisine örnek olabilir? (2007)

A) Güvensizlik
B) Psikososyal moratoryum
C) Ego bütünlüğü
D) Rol karmaşası
E) Durgunluk

4. **Geleneksel psikanalitik kurama ilişkin aşağıda verilen ifadelerden hangisi doğrudur?** (2008)

A) Davranışları yönlendiren güçler bilinç düzeyinde yer alır.
B) Süperego, id'in isteklerini reddetmek için plan yapma, erteleme gibi ikincil süreçlere dayalı çalışır.
C) Yön değiştirme savunma mekanizmasına bir örnek olarak "dedikodu yapmak" verilebilir.
D) Cinsiyet farklılıklarının kavranması genital dönemde gerçekleşir.
E) Savunma mekanizmaları, süperego-nun yarattığı baskıdan korunmak amacıyla id'in kullandığı davranış örüntüleridir.

5. Bir süre öğretmenlik yapan Berrin 30 yaşlarındayken tanıştığı Mehmet'le son şansı olarak düşündüğü için evlenmiştir. Evlendikten sonra çalışmayı bırakan Berrin iki çocuk sahibi olmuştur. Eşi sık sık iş seyahatlerine çıktığı için evin tüm sorumluluğunu üstlenen Berrin, zamanla eşinin ilgisizliğinden yakınmaya başlamıştır. Berrin günlerini hem çocuklarını iyi bir biçimde yetiştirerek, hem de çevresindeki sosyal çalışmalara gönüllü katılarak geçirmiştir. Şu anda 60 yaşında olan Berrin, iyi eğitim gören ve mutlu evlilikler yapan çocuklarıyla gurur duymaktadır. Berrin'in son yıllardaki tek sorunu, eşiyle olan ilişkisinin kötüye gitmesidir. Bu yüzden, sadece ekonomik gereksinimlerini karşılayan biriyle neden evliliğini sürdürdüğünü sorgulamaya başlamıştır. Berrin artık çocuklarıyla birlikte yaşamak istemekte, ancak onların düzenini bozmaktan da çekinmektedir.

Erikson'un psikososyal kişilik kuramına göre, yukarıdaki bilgilere bağlı olarak, Berrin'le ilgili aşağıdaki sonuçlardan hangisine varılabilir? (2008)

A) Eşiyle sorunlar yaşamasına karşın, evlendiği için yakınlık duygusunu geliştirmiştir.
B) Çocuklarının iyi yetişmelerini sağlamış, böylelikle üretkenlik duygusunu kazanmıştır.
C) Yaşlılıkta çocuklarının yanına taşınmak istemesine karşın, onların düzenini bozmak istemediği için ego bütünlüğünü kazanmıştır.
D) Ekonomik güce sahip olmadığı için eşinden ayrılamadığından, utanç ve suçluluk duyguları yaşamaktadır.
E) Evlenerek öğretmenlik mesleğini bıraktığı için kimlik duygusunu kazanamamıştır.

6. Bir hasta bakıcı, hastalara bir yandan "Sıranızı bekleyin içeride hasta var!" deyip bekleyenleri doktorla görüştürmemekte, diğer yandan da, fark ettirmeden tanıdıklarını öncelikle muayene ettirmeye çalışmaktadır.

Bu hasta bakıcının tanıdıklarına ayrıcalık göstermesi, Kohlberg'in ahlaki gelişim evrelerinden hangisinde olduğunu gösterir? (2008)

A) İtaat ve ceza eğilimi
B) Saf çıkarcı eğilim
C) İyi çocuk eğilimi
D) Toplumsal anlaşma
E) Evrensel ahlak ilkeleri

7. Kemal Bey çok disiplinli, otoriter bir babadır. Evdeki herkesi sürekli kendi koyduğu kurallara uymaya zorlayan ve koyduğu kuralların tartışılmasına kesinlikle izin vermeyen birisidir. Örneğin, hafta sonlarında, tatillerde bile evdeki herkesin en geç saat 07.00'de kalkmasını ve kahvaltıda hazır olmasını ister.

Kemal Bey'in katı, kuralcı ve kurallarından taviz vermeyen kişiliği, hangi gelişim dönemindeki olumsuz ve yanlış ana baba tutumları sonucunda oluşmuş olabilir? (2012)

A) Genital
B) Oral
C) Fallik
D) Latent
E) Anal

8. Hasan, internette Selma'yla tanışır ve görüşmeye karar verirler. İkinci görüşmenin sonunda Selma, mesleğiyle alay eden, garsonlara kaba davranan, çok sigara içip gerginlik yaşadığında tırnaklarını yiyen Hasan'ı kendisine uygun bulmaz ve bir daha onunla görüşmek istemez. Hasan iş yerinde de müşterileriyle iletişim sorunları yaşamasına karşın Selma'nın kararını, boyunun 1,55 m ve ağırlığının 113 kg olmasına bağlar. Selma'yı sadece fiziksel özelliklere önem vermekle suçlamasına rağmen Hasan fazla kilolarından kurtulmak için bir terapistten yardım almayı düşünür. Hasan gerçekten kendisini seven bir kadınla birlikte olursa hem yalnızlıktan kurtulacağına hem de kilo verip sigarayı bırakacağına inanmaktadır. Hâlbuki, Hasan'ın ailesinde de herkes şişmandır. Annesi bugün gülerek anlatsa da bebekken acıktığında Hasan'ı sakinleştirmek için çok telaşlandığını, bazen kısa süre önce doyurduğunu da unutarak mama hazırlamak için ne kadar acele ettiğini hatırlar.

Yukarıdaki bilgilere bağlı olarak Freud'un psikanalitik kuramına göre, Hasan'la ilgili aşağıdaki sonuçlardan hangisine varılabilir? (2009)

A) Selma'nın mesleğiyle alay ettiği ve garsonlara kaba davrandığı için oral mazoşist bir kişilik tipi geliştirmiştir.
B) Bir kadın tarafından sevilirse işlerin yoluna gireceğini düşündüğü için fallik döneme saplanmıştır.
C) Reddedilme gerekçelerini farklı sebeplere dayandırdığından, çarpıtma savunma mekanizmasını kullanmaktadır.
D) Karşı cinsle ilişki kurma becerileri kazanması gerektiğinden, terapide bilinçli yaşantılar üzerinde odaklanılması gerekir.
E) Davranışlarını egosu kontrol etmektedir.

9. - 10. SORULARI AŞAĞIDAKİ BİLGİLERE GÖRE CEVAPLAYINIZ.

Suç ve Ceza romanının kısa özeti: Maddi nedenlerle üniversite eğitimini yarıda bırakan Raskolnikov iş bulamaz ve birçok kimseye borçlanır. Vaktinin çoğunu hayal kurarak geçiren Raskolnikov kendisinin de borçlu olduğu tefeci Ivanovna'yı öldürmeyi aklından geçirir. Birini öldürmeyi düşündüğü için kendinden nefret eden Raskolnikov, insanların düşkünlüğünü kullanıp servet edinen, kendi kardeşi Lizaveta'yı bile kullanmaktan çekinmeyen ihtiyar bir kadını öldürmenin, binlerce kişiyi mutlu edecek yüce bir görev olduğunu düşünerek yaşadığı çatışmadan kurtulur. Lizaveta'nın dışarıda olduğunu öğrendiği bir akşam tefecinin evine giden Raskolnikov, önce yaşlı kadını daha sonra, o sırada eve gelip olanları gören Lizaveta'yı feci şekilde öldürür. Yaşadığı vicdan azabı yüzünden suçunu daha sonra polise itiraf etse de bu durum Raskolnikov'un zulme uğrayanları kurtarmak için tefeciyi öldürdüğü gerekçesine ters düşer.

9. Raskolnikov'un aşağıdaki savunma mekanizmalarından hangisini öncelikle kullanarak yaşadığı çatışmadan bir süreliğine kurtulduğu söylenebilir? (2010)

A) Mantığa bürüme
B) Hayal kurma
C) Ödünleme
D) Yüceltme
E) Karşıt tepki oluşturma

10. Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre, Raskolnikov'un içinde bulunduğu evre ve bu evrede bulunma nedeni aşağıdakilerin hangisinde doğru eşleştirilmiştir? (2010)

	Evre	Neden
A)	İtaat-ceza	Lizaveta'ya yaptıklarından ötürü, Ivanovna'yı cezalandırdığından
B)	Saf çıkarcı	Borçlarından kurtulmak için Ivanovna'yı öldürdüğünden
C)	Kişilerarası eğilim	Başkalarının yaşadığı sıkıntıları gidermek için cinayet işlediğinden
D)	Kanun-düzen	İşlediği suçu daha sonra polise itiraf ettiğinden
E)	Evrensel ahlak	Cinayetlerden sonra vicdan azabı duyduğundan

11. Başarı güdüsü; engelleri aşma, çaba harcama, zor bir görevi en kısa sürede ve en iyi şekilde yapmaya çalışma olarak tanımlanmaktadır.

Buna göre, çocukların başarı güdüsünü güçlendirmek isteyen anne babalara önerilecek en uygun yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir? (2010)

A) Çocuğa bir şey yaptırmanın değil, çocukla bir şey yapmanın önemli olduğunu bilmeleri
B) Çocuğa başarısızlığın mutsuzluk getireceğini anlatmaları
C) Çocuğu başarılı olsun olmasın sevmeleri ve bunu ona ifade etmeleri
D) Çocuğu erken yaştan başlayarak davranışlarının sorumluluğunu almaya teşvik etmeleri
E) Çocuğa ulaştığı yerin yeterli olmadığını, daha çok çaba gösterirse daha iyi olabileceğini anlatmaları

12. Gelişim psikolojisinde kullanıldığı anlamıyla "bağlanma" kavramı aşağıdakilerden hangisine işaret eder? (2010-2)

A) Belirli bir gelişim döneminin sağlıklı bir şekilde tamamlanamaması sonucu o dönemde takılı kalmaya
B) Çocuk ve bakım veren kişi arasında karşılıklı duygulanımı içeren fiziksel yakınlığı sürdürme isteğine
C) Ergenlik döneminde karşı cinsten özel biriyle tanışma isteğine
D) Çocuğun kendisi açısından önem taşıyan bir yetişkine yaşının gerektirdiğinden daha fazla bağımlı olmasına
E) Bir yetişkinin, birlikte olduğu kişiyle başkalarının ilgilenmesini istememesine

13. Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre, aşağıdakilerden hangisi gelenek öncesi ahlak anlayışını kesin yansıtır? (2010-2)

A) Eğer camı kırdığımı itiraf etmeseydim tüm sınıf ceza alacaktı.
B) Kopya çekmedim çünkü yakalanırsam okuldan atılırım.
C) Hiçbir suç cezasız kalmamalıdır.
D) Elimden geleni yapmasaydım kendimi suçlu hissederdim.
E) Adaletli olmak merhametli olmaktan önemlidir.

14. - 15. SORULARI AŞAĞIDAKİ BİLGİLERE GÖRE CEVAPLAYINIZ.

Mehmet Rauf'un Eylül romanının kısa bir özeti: Çocukluğunda ailesini kaybeden Necip'in öğrencilik yaşamı yatılı okullarda geçer. Yaşadığı kimsesizlik duygusundan kurtulmak için okul yıllarında çok ders çalışır, yetişkinlikte ise kadınlarla birlikte olur ancak bir kısmı başkalarıyla evli olan bu kadınların ihanetine uğrar. Kuzeninin karısı Suad ile karşılaşıncaya dek gerçek aşkın sonsuza dek sürmediğini ve kendinden geçecek kadar âşık olmanın sadece film ya da romanlarda olduğuna inanır. Necip, Suad'ın önce başka kadınlar gibi davrandığını düşünür ancak onun kocası Süreyya'ya olan sevgisine hayranlık duyar ve zamanla bu hayranlık tek taraflı aşka dönüşür. Necip bir yandan Suad'ın kocası olduğu için Süreyya'dan nefret edip suçluluk duyar, diğer yandan Suad'a yakın olabilmek için ona dostça davranır. Suad başlangıçta Necip'in ilgisini fark etmez, öğrendikten sonra ise görmezden gelir. Bundan sonra Necip, Suad'ın her hareketinden bir anlam çıkarmaya çalışır. Bir süre sonra Suad da Necip'ten etkilenmeye başlar. Necip her şeyi bırakıp kendisiyle gelmesini istediğinde, Suad "Süreyya ihaneti hak etmedi, onu terk edemem, üstelik kimse bu ilişkiyi onaylamaz." der. Necip ve Suad birlikte gidemeyeceklerini çaresizlik içinde kabul ederler.

14. Necip'in kişiliğiyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenebilir? (2010-2)

A) Suad'dan etkilenmeden önce kadınlar tarafından sık sık aldatıldığı için yalıtılmışlık duygusu içindedir.
B) Davranışları id'in denetimi altındadır. Bu yüzden Süreyya'dan nefret ettiği için suçluluk duymaktadır.
C) Evli bir kadına bile kolaylıkla âşık olması, güvenli bağlanma stiline sahip olmasından kaynaklanmaktadır.
D) Yalnızlık duygusundan kurtulmak için yetişkinlik yıllarında kadınlara yönelmesi yansıtma mekanizması kullandığını gösterir.
E) Evli bir kadınla ilişki yaşamak istemesi cinsel kimlik karmaşası yaşadığını gösterir.

15. Aşağıdakilerden hangisi Suad'ın davranışlarını süperegosu'nun yönettiğini kesin destekler? (2010-2)

A) Eşi Süreyya'ya olan duygusal bağlılığı
B) Necip'in ilgisini başlangıçta fark etmemesi
C) Necip'in ilgisini fark ettiğinde bir süre hiçbir şey yokmuş gibi davranması
D) Necip'in ilgisine kayıtsız kalamaması
E) Başkaları onaylamayacağı için Necip'le birlikte gitmemesi

16. M. Kemal Atatürk'ün "Öğretmenler! Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır." ifadesi Erikson'un aşağıdaki gelişim dönemlerinde üstesinden gelinmesi gereken gelişim görevlerinden hangisiyle en çok ilişkilendirilebilir? (2004)

A) Yakınlığa karşı uzaklık
B) Üretkenliğe karşı durgunluk
C) Özerkliğe karşı kuşku ve utanç
D) Girişimciliğe karşı suçluluk
E) Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası

17. Birgül'ün annesi; bazen ona bir zarar gelir diye, bazen de yapamaz, beceremez diye Birgül'ün yapacağı birçok işi kendisi yapar ve onun yapmasına izin vermez.

Annenin bu aşırı koruyucu tutumu, Birgül'ün öncelikle hangi kişilik özelliğini kazanmasını engeller? (2012)

A) Yeterlilik B) Çalışkanlık C) Özerklik
D) Özsaygı E) Verimlilik

18. 70 yaşındaki Hüseyin Dede sinirli, hırçın ve mutsuz birisidir. Sürekli evdekilere bağırır, çağırır ve hiçbir şeyden memnun olmaz. Mutsuzluğunun nedeni olduklarını düşündüğü için devamlı çevresindekileri suçlar.

Psikososyal gelişim kuramına göre, Hüseyin Dede'nin psikolojik durumu aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2012)

A) Stres
B) Umutsuzluk
C) Yalnızlık
D) Hoşnutsuzluk
E) Değersizlik

19. - 21. SORULARI AŞAĞIDAKİ BİLGİLERE GÖRE CEVAPLAYINIZ.

Lise 1. sınıf öğrencisi Arda okul rehber öğretmenine şunları anlatır:

Bence ilkokul öğretmenlerinin insanlar üzerindeki etkisi çok fazla. Örneğin, bizim öğretmenimiz matematik ve fen derslerine çok önem verirdi. Ben ise derslerde sürekli resim yapardım. Bu durum öğretmenimin hoşuna gitmez ve "Yaptığın resimler bir işe yaramıyor, ileride sakın resimle ilgili bir bölüm seçme." diyerek benim şevkimi kırmaya çalışırdı. Ona çok kızardım ve dünyanın en iyi ressamı olacağım diye kendime sözler verirdim. Bu nedenle resim dergileri satın aldım, kurslara katıldım. Bu arada arkadaşlarımın benden daha iyi resim yapmalarına dayanamazdım. Örneğin, iki yıl önce bir resim yarışmasına katılmış, benden daha iyi resim yapan bir arkadaşıma da yarışmayı haber vermemiştim. Çok güzel olmasına karşın resmim dereceye giremediği için yıkılmıştım.

19. Erikson'un psikososyal gelişim kuramına göre, Arda'nın dünya çapında bir ressam olmaya yönelik çabaları, aşağıdaki duyguların hangisinden kurtulmaya yöneliktir? (2011)

A) Güvensizlik
B) Umutsuzluk
C) Durgunluk
D) Utanç
E) Yetersizlik

20. Freud'un psikanalitik kuramına göre, sınıf öğretmeninin tutumu karşısında, Arda'nın resim çalışmalarına aşırı zaman ayırmaya devam etmesi, aşağıdaki savunma mekanizmalarından hangisine örnek olabilir? (2011)

A) Ketlenme
B) Ödünleme
C) Bastırma
D) Yüceltme
E) Düşünselleştirme

21. Otobüs durağında bekleyen yaşlı bir kadın, sigara içen bir gencin sigara dumanından rahatsız olur. Yaşlı kadın gence, astım hastası olduğu için sigaradan uzak durması gerektiğini açıklar. Genç, "Üzgünüm, açık alandayız, burada sigara içmek yasak değil." der. Yaşlı kadın "Biraz ötede sigaranı içemez misin?" diye sorar. Genç, "Teyzeciğim, buna da itirazınız olmaz herhâlde." diyerek birkaç adım uzaklaşır ve dumanı yaşlı kadını hâlâ rahatsız etmesine karşın sigarasını içmeye devam eder.

Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre, gencin içinde bulunduğu ahlaki evre aşağıdakilerden hangisi olabilir? (2011)

A) İtaat ve ceza
B) Saf çıkarcı
C) Kişiler arası beklentiler
D) Kanun ve düzen
E) Sosyal sözleşme

Öğrenmenin Doğası

*Prof. Dr. Mustafa Kılıç**
İnönü Üniversitesi

6

Öğrenme Hedefleri

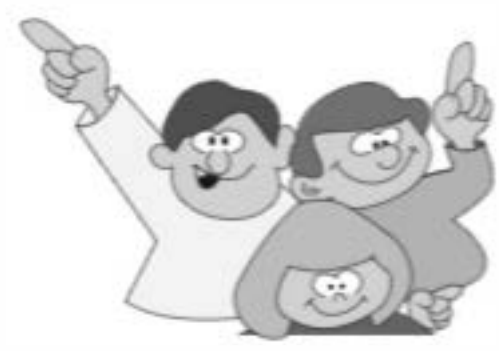
Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *Öğrenme ile ilgili kavramları tanıyabilecek,*
- *Öğrenmenin niteliğinin ayırdına varabilecek,*
- *Merkezi sinir sisteminin öğrenmeye ilişkin yönlerini açıklayabilecek,*
- *Öğrenmenin biyolojik temellerini kavrayabilecek,*
- *Öğrenmeyi etkileyen etmenleri sıralayabilecek,*
- *Öğrenmenin gerçekleşmesinde, öğrenmenin doğasını sınıf ortamına taşıyabileceksiniz.*

İçindekiler

- *Giriş*
- *Öğrenme ile İlgili Kavramlar*
- *Öğrenmenin Niteliği*
- *Öğrenilmiş Davranış ile Doğuştan Getirilen Davranışların Farkı*
- *Öğrenmenin Biyolojik Temelleri*
- *Öğrenmeyi Etkileyen Etkenler*
- *Öğrenme Olayına Kuramsal Açıdan Kısa Bir Bakış*
- *Öğrenmenin Doğasını Bilmek Öğretmen İçin Neden Gereklidir?*

Düşünelim, Tartışalım

- Öğrenme ile kazanılanlar, insan beyninde nasıl kaydediliyor, hiç düşündünüz mü?
- Düşünme, kavrama ve öğrenme beynin hangi kısımları arasında gerçekleşir?
- Duyu organları öğrenmede ne kadar etkilidir?
- Öğrenme tutum ve davranış açısından kardeşler arasında fark olduğu bilinmektedir. Acaba özdeş ikizler arasında da fark ya da farklar var mıdır?
- Çok fazla kaygı duyduğumuz için başarısız olduğunuz bir sınav yaşantınız oldu mu?
- Bazı öğrenme yaşantılarında, bir başkasının sizden çok daha çabuk ve çok daha iyi öğrendiğini görüp canınız sıkıldı mı?
- Bir öğretmen adayı olarak öğrenmenin doğasını bilmeye neden ve niçin gereksinim duymaktayız?

(*) Prof. Dr. Mustafa Kılıç, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler'de Lisans ve Yüksek Lisans, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) Programı'nda Doktora öğrenimini tamamlamıştır. Uzunca bir süre çalıştığı Hacettepe Üniversitesi'nden ayrılarak öğretim üyesi olarak İnönü Üniversitesi'ne geçmiştir. Alanla ilgili olarak birçok araştırma ve yayın yapmıştır. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bibliyografyası ile Fizyolojik Psikolojiye Giriş adlı kitapları bulunmaktadır. Çalışmakta olduğu Üniversitede öğretim üyeliğinin yanı sıra üst kademe yöneticiliği görevlerine de devam etmektedir.

Örnek Olay

Öğrenilenler, Davranışa Dönüştürülebilir mi?

İşte size güzel bir örnek:

ABD' de Massachusetts Institute of Technology' de okuyan bir öğrencinin tanık olduğu bu öykü, bir tez çalışmasının nelere yol açacağını göstermesi açısından ilginç bir örnek oluşturuyor. Bir lisans üstü öğrencisi bir yaz mevsimi süresince her gün üzerine siyah-beyaz çizgili bir tişört giyerek Harvard futbol sahasına gider. 15 dakika boyunca sahayı bir baştan diğer uca yürüyerek yerlere kuş yemi serper. Bu arada cebinden bir hakem düdüğü çıkartıp öttürür. Yağmur, çamur demeden her gün aynı saatte aynı hareketleri törensel bir ciddiyetle yapar. Derken sonbahar gelir, futbol mevsimi başlar. Harvard futbol takımının ilk maçı oynanacaktır. Siyah-beyaz tişörtlü hakem başlama düdüğünü çalar ve o anda olanlar olur. Yüzlerce kuş sahaya hücum eder ve doğal olarak maç ertelenir. Bu arada öğrenci tezini vermiş ve mezun olmuştur. Öğrenci dediğin böyle olur!...

Giriş

Dış ortam içinde yaşamlarını sürdürebilmek için tüm canlıların bir takım uygun davranış biçimleri göstermeleri gerekir. Hayvanların çoğu doğdukları anda kendi başlarına yaşamlarını sürdürebilecek bir kendine yeterlilik içindedirler. Oysa insan yavrusu doğduktan sonra daha birkaç yıl tüm yaşam fonksiyonları için başkalarının desteğine gereksinim duyar. Ancak ondan sonra yavaş yavaş çevre içinde kendine yeter olmaya başlar. İnsanın gelişimiyle birlikte yaşamını sürdürebilmesi hayvanlardaki gibi içgüdüleriyle değil, öğrenme yoluyla edindiği davranış örnekleriyledir.[1]

İnsan, biyo-psikososyal bir varlıktır.

Yetişkin davranışlarının hemen hemen tümü öğrenme yoluyla kazanılmıştır. Öğrenme bir uyum sürecidir. İnsan davranışlarının ana teması olan uyum çabasının belli bir genel yönü vardır. Bu yön dinamik bir varlık olan insanın, çevresiyle etkileşimlerinin sonucu olan bir takım değişiklikler geçirerek kendini **"Biyo-Psiko-Sosyal bir varlık"** olarak gerçekleştirmesi doğrultusundadır.

Gelişme güdüsü, insanın kendi içinde saklı doğal bir davranış kaynağıdır.[2] İçinde bulunduğumuz uygarlığı yaratmamız, daha önceki insanlardan daha zeki veya daha yetenekli olduğumuzdan değil, daha çok şey öğrenmiş olduğumuzdandır. İnsanın öğrenme yeteneği onun yaşayış tarzının sürekli değişmesine olanak verir. Uygar toplumlar eğitim sistemlerini önemli bir ulusal sorun olarak algılar ve sürekli daha iyi öğretim yöntemleri geliştirmeye çabalarlar.[3] Bu nedenle öğrenmeyi anlama ve geliştirme çabası hem çok eski, hem de güncel bir çabadır.

Psikologlar psikoloji biliminin ilk başından beri öğrenme konusuna ilgi göstermiş ve öğrenmeyle ilgili değişik kuramlar ve açıklama biçimleri geliştirmişlerdir. Bu bölümde, öncelikle öğrenme kavramı açıklamalı bir biçimde tanımlanacak, merkezi sinir sistemi ile ilişkisi ele alınacak, öğrenme ile ilgili etkenler tartışılacak ve bireysel ayrılıklar üzerinde durulacaktır. Son olarak ise öğrenmenin doğasının bilinmesinin öğretmen için gerekliliği üzerinde durulacaktır.

Öğrenme İle İlgili Kavramlar

Öğrenme: *Yaşantı sonucu davranışta meydana gelen nispeten sürekli bir değişikliktir.*[4] Tanımda görüleceği üzere üç önemli öğe vardır.

Öğrenme: Yaşantı sonucu davranışta meydana gelen nispeten sürekli bir değişikliktir.

a) Öğrenme davranışta bir değişikliktir. Bu değişiklik iyiye doğru olabileceği gibi kötüye doğru da olabilir.

b) Tekrar ya da yaşantı sonucu meydana gelen bir değişikliktir. Büyüme, olgunlaşma ya da sakatlanma sonucu meydana gelen değişiklikler öğrenme değildir. Tanımın bu kısmı öğrenmeyi, doğuştan gelme ve türe özgü davranışlardan ayırmaktadır. Çünkü bir organizmaya ancak genetik donanımının elverdiği davranışları öğretebiliriz. Diğer bir deyişle, her organizma türü (bazen de soyu) bazı davranışları yapmak üzere hazırlanmıştır; fakat diğer bazı davranışları yapmaya hazırlıklı değildir. Örneğin bir köpeğe ya da insana uçmayı öğretemeyiz, çünkü her ikisi de uçmak için gerekli yapıya sahip değildir.

İnsanları hayvanlardan ayıran en önemli özelliklerden biri de insanda öğrenme yeteneğinin çok daha üstün oluşudur. Hayvanlar ise daha çok *içgüdüleri* ile yaşarlar ve uyum sağlarlar. İçgüdüsel uyum türe özgü kalıplaşmış refleks zincirlerine bağlıdır; halbuki öğrenme yoluyla uyumda geniş bireysel ve kültürel farklılıklar ortaya çıkar. İçgüdüsel mekanizmaları harekete geçiren uyarıcılar oldukça spesifik veya sınırlıdır. *İçgüdüler,* öğrenilmeden yapılan ve nedenleri canlının kendisi tarafından da bilinmeyen kalıtsal davranışlar olarak tanımlanır.[5]

Hayvan davranışlarının çoğu içgüdüseldir. Örneğin, kuşların yuva yapması, arıların bal ve petek yapması, kedilerin gaitalarının üstünü örtmesi veya bu tür bir davranışta bulunmaları, karıncaların kendilerine göre örgütlenmiş bir toplum halinde yaşaması vb. gibi. Ancak hayvanlar sinir sisteminin ve beynin gelişme kapasitesine bağlı olarak öğrenme yoluyla da yeni davranışlar kazanabilirler. Örnek olayda anlatılan deneyde kuşlar, çizgili tişörtlü adam görüntüsü ve düdük sesi ile kuş yemi arasında bir bağlantı kurmuşlardır. Sonraki ünitede bu tip koşullanma yoluyla öğrenmeleri inceleyeceksiniz.

c) Herhangi bir olayın ya da durumun öğrenme adını alabilmesi için değişikliğin nispeten sürekli olmasının gereği vurgulanmaktadır, yani bir süre devam etmelidir.

Öğrenme çevreye uyum sürecidir. Bu bakımdan öğrenme; davranışları, ihtiyaçları, daha iyi karşılayacak biçimde düzene koyma ya da yeni bir durum karşısında bunları yeniden örgütleme anlamına gelir. Davranışları değiştirmek için alışılagelen davranışların ihtiyaçları istenildiği gibi karşılayamaması söz konusudur. Yani öğrenme için engellenmelerin de rol oynadığı görülmektedir.

Örneğin, evde her istediğini veya istediklerini ağlayarak yaptırmaya çalışan ve buna alışan bir çocuk, mahalle arkadaşları arasında da aynı yola başvurur. Başka çocukların onun ağlamasına aldırış etmediklerini ve bu yüzden sık sık oyun dışında kaldığını gördüğü zaman, çocuk yavaş yavaş bu davranışını değiştirmek zorunda kalır. Sevilen, aranan bir çocuk olabilmek için oyunun kurallarına uymak gerektiğini birçok üzüntülü yaşantılardan sonra öğrenir, bu durum da ona uyumlu bir birey olma yolunu açar.

Davranışta öğrenme sonucu meydana gelen değişmeleri, olgunlaşmanın etkilerinden ve geçici fizyolojik değişmelerden ayırt etmek gerekir.

Olgunlaşma ve öğrenme gelişmeyi meydana getiren ayrı ayrı sebepler değildir. Aksine, bunların arasında sıkı bir ilişki vardır ve birbirlerini tamamlarlar. Öyle ki; *öğrenme olabilmesi için belli bir olgunluk seviyesi şarttır.*[6] Belli bir olgunluk seviyesine erişmede de çevrenin etkisi bulunmaktadır. Belirli bir olgunluk seviyesine erişildiği zaman eğer uygun çevre şartları yoksa, daha ileri bir gelişme de olmamaktadır.

Organizma içinde var olan yeteneklerin kendiliğinden (öğrenme olmaksızın) gelişmesine ve varabileceği düzeye varmalarına **"olgunlaşma"** diyoruz. Sonuç olarak olgunlaşma için; *"organizmanın temelindeki potansiyel güçlerin göreve hazır bir duruma ulaşmasıdır"* diyebiliriz. Örneğin, konuşma ya da yürümeyi öğrenmek için ilgili organların bu işlevi yerine getirecek yeterliliğe ulaşması gerekir.

Neden bazı çocuklar daha erken yürür? Yürüyebilmek için organizmada hangi alt sistem ve yapıların olgunlaşması gereklidir?

Öğrenme aktif bir oluşumdur; yaşantılar sonucu meydana gelir. Yukarıda da değinilmeye çalışıldığı gibi öğrenmeyi "bireyin kendi tepkileri, etkinlikleri ve yaşantıları yoluyla çevresine uyum tarzını değiştiren davranışlar geliştirmesi veya davranışlarının farklılaşması" olarak tanımlayabiliriz.[7] Bu tanımın dışında kalan davranışlara bazı örnekler verebiliriz. Bireyin çok fazla tekrarlanmış uyarıcılara karşı, alışma sonucu, duyarlılığını kaybetmesi şeklindeki bir davranış değişikliğine öğrenme

diyemeyiz. Örneğin, balık pazarındaki satıcıların balık kokusuna alışması gibi. Ayrıca geçici fizyolojik etkilerle meydana gelen davranış değişikliklerini de öğrenme tanımı dışında tutmak gerekir. Örneğin, aşırı yorgunluktan kişinin performansı düşebilir. Ama dinlendikten sonra aynı beceriyi üstün bir düzeyde başarabilir. Burada bir öğrenme söz konusu değildir.

Hangi tür davranış değişikliklerinin öğrenme olarak tanımlanamayacağını yukarıdaki örneklerle açıkladıktan sonra öğrenmede yaşantının rolünü bir kez daha vurgulamak için şu tanımı verebiliriz: "Bireyin daha sonra karşılaşacağı durumlara farklı bir yaklaşım göstermesine sebep olan yaşantı ürünü ve nispeten kalıcı herhangi bir davranış değişikliği"ne öğrenme demek olanaklıdır.

Yaşantılardan etkilenmede en güzel örneği çocuklar oluşturur. Bu durumu Cüceloğlu'nun aktarmasında[8] görmek mümkündür. Şöyle ki:

- *Eğer bir çocuk **sürekli eleştirilmişse;** kınama ve ayıplamayı öğrenir.*
- *Eğer bir çocuk **kin ortamında büyümüşse;** kavga etmeyi öğrenir.*
- *Eğer bir çocuk **alay edilip, aşağılanmışsa;** sıkılıp utanmayı öğrenir.*
- *Eğer bir çocuk **devamlı utanç duygusuyla eğitilmişse;** kendini suçlamayı öğrenir.*
- *Eğer bir çocuk **hoşgörü ile yetiştirilmişse;** sabırlı olmayı öğrenir.*
- *Eğer bir çocuk **desteklenip, yüreklendirilmiş ise;** kendine güven duymayı öğrenir.*
- *Eğer bir çocuk **övülmüş, beğenilmişse;** takdir etmeyi öğrenir.*
- *Eğer bir çocuk **hakkına saygı gösterilerek büyütülmüşse;** adil olmayı öğrenir.*
- *Eğer bir çocuk **kabul, onay görmüşse;** kendini sevmeyi öğrenir.*
- *Eğer bir çocuk **aile içinde dostluk ve arkadaşlık görmüşse;** mutlu olmayı öğrenir.*

D. L. NOLTE

Öğrenmenin Niteliği

Yukarıdaki açıklamaların ışığında öğrenmeyi niteleyen belli başlı özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:[7]

1. Öğrenme davranışta bir değişmenin meydana gelmesi halidir.
2. Davranıştaki değişme oldukça kalıcı ve uzun sürelidir. Yani öğrenme oldukça kalıcı bir davranış değişikliğidir.
3. Öğrenme bireyin aktif oluşunun, bir takım edimlerde bulunmasının veya yaptığı egzersizlerin sonucudur.
4. Öğrenme gerçekleşmiş ise transfer edilmesi de söz konusudur.

5. Öğrenme doğrudan doğruya gözlenemez. Gözleyebildiğimiz bireyin performansıdır. Performans ise öğrenme ile birlikte başka değişkenlerin de ortak fonksiyonudur.
6. Öğrenme kişinin daha sonra karşılaşacağı durumlara farklı bir yaklaşım göstermesidir.
7. Öğrenme davranışın referans çerçevesindeki işaret ve ip uçlarında değişme demektir.

Öğrenilmiş Davranış ile Doğuştan Getirilen (İçgüdüsel ve Refleksive) Davranışların Farkı

Bebeğin en temel donanımları reflekslerdir. Bu reflekslerin varlığı başlangıçta yaşamı sürdürme açısından çok önemlidir ve sinir sisteminin iyi gelişmiş olduğunun bir işaretidir. Bunlara 3. ünitede yer verilmişti; anımsanacağı gibi bebek doğduktan sonraki ilk haftalarında daha çok reflektif davranışlar gösterir. Ancak bir yıl içinde bebek büyüdükçe daha üst beyin yapıları gelişir ve bu refleksler yavaş yavaş ortadan kalkarak, yerlerini istemli hareketlere bırakırlar. Bebeğin yaşamsal reflekslerinden biri emme ve bununla bağlantılı olan arama refleksidir.

Refleks bir uyarıcıya karşı meydana gelen istem dışı tepki olarak tanımlanabilir.

Refleks bir uyarıcıya karşı meydana gelen istem dışı tepki olarak tanımlanabilir. Örneğin; gözümüze hızla bir nesne yaklaştığında göz kapaklarını otomatik olarak kapatma gibi. Omurilikte değişik refleks merkezleri bulunur. Bunlar kaslarla ilgili aktivite merkezleri gibi çalışır.

Yaşantı; bireyin çevresiyle belli bir düzeydeki etkileşimleri sonucunda bireyde kalan izdir.

Refleks davranışı öğrenilmemiştir, bir yaşantı sonucundan çok, organizmanın genetik olarak getirdiği bir özelliğidir. Ayrıca bazı karmaşık davranışlar da öğrenilmemiş olabilir. Davranıştaki değişmeye öğrenme diyebilmek için bu değişmenin içgüdüsel ya da refleksif olmaması, bir yaşantı sonucu meydana gelmesi ve nispeten kalıcı izli olması gerekmektedir. Eğer organizma, karmaşık davranış biçimini yaşantıdan bağımsız olarak üretirse, bu davranışa öğrenilmiş davranış demek mümkün değildir. O halde yaşantı ne demektir? **Yaşantı;** bireyin çevresiyle belli bir düzeydeki etkileşimleri sonucunda bireyde kalan izdir. Eğer bu etkileşim sonucu, bireyin davranışında bir değişme meydana geliyorsa buna *"öğrenme yaşantısı"* denir.

Yaşantının oluşması için etkileşim gerekir. Diğer bir deyişle bir uyarıcı (etki) ve bunun yol açtığı bir davranış (tepki) söz konusudur. Bu oluşumun nasıl oluştuğunu anlamak için uyarıcıların alınmasını ve tepkinin oluşmasını sağlayan insan organizmasının biyolojik yapısını bilmek gereklidir.

Neden insanlar, diğer canlılara göre çok daha fazla öğrenme kapasitesine sahiptir?

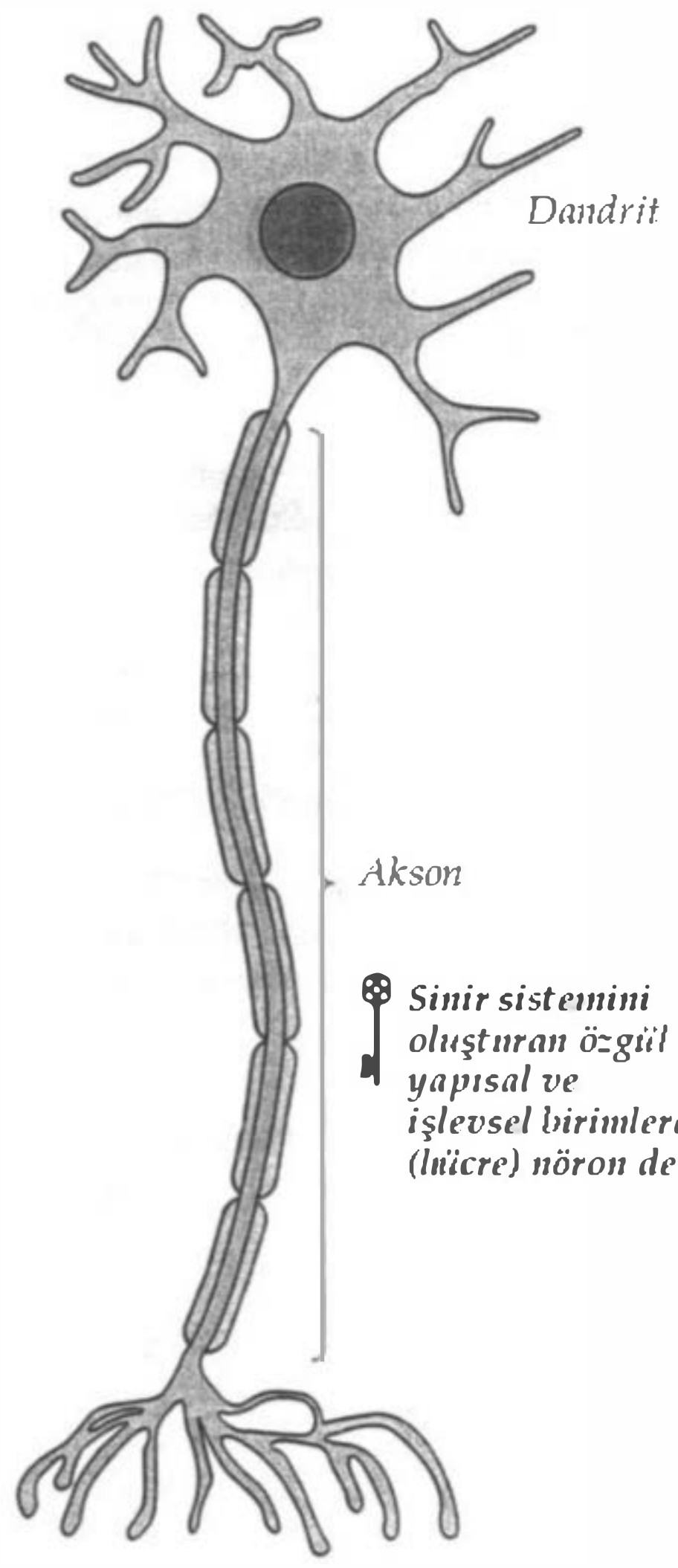
Öğrenmenin Biyolojik Temelleri

Öğrenmeyi, insan organizmasının biyolojik yapısı çerçevesinde açıklamaya çalışma girişimleri modern psikolojinin başlangıcına kadar dayanır. Günümüzde de nörofizyolojik yaklaşımlar güncelliğini sürdürmektedir. İnsan beyni bir bakıma hâlâ bir kara kutudur ve sırlarını kısmen korumaktadır. Ancak bu ünitede ayrıntılı olarak bu görüşler üzerinde durulmayacak, sadece öğrenmenin oluşumunda beyin, duyu organları ve bunlar arasında iletişimi sağlayan sinir sistemi çok genel özellikleri ile açıklanacaktır.

Sinir Sistemi

Bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için çevresiyle sürekli olarak ilişki içinde bulunması ve organizmanın alt sistemleri arasındaki etkileşimlerin sürmesi gerekir ki, bunu sağlayan bütünleştirici sistemlerin en önemlisi sinir sistemidir.

Nöron: Sinir sistemini oluşturan özgül yapısal ve işlevsel birimlere (hücre) nöron denir. Canlının her tür davranımı, beynin belli bölgelerinde yer alan bir nöron kümesinin etkinliğiyle gerçekleşir. İnsan beyninde yaklaşık 100 milyar sinir hücresi (nöron) vardır. Ayrıca, sinir sisteminin diğer bölümlerinde de milyarlarca nöron bulunmaktadır. Nöronlar mesaj taşırlar.[9] Öğrenme, beyinde bir takım kimyasal, elektriksel değişiklikler ve sinir sisteminde yeni sinaptik bağların kurulması ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Herhangi bir yaşantının, sinir sisteminin en küçük parçaları olan nöronlar arasında birtakım bağlantıların kurulmasına, tekrar ve alıştırmaların da bu bağların kuvvetlenmesine yol açtığı ileri sürülmektedir.[5]

Şekil 6.1. Nöronun Yapısı

Sinir sistemi 2 gruba ayrılır:

1. **Merkezi Sinir Sistemi**
   A) Beyin (cerebrum) ağırlığı bedenin %2'si kadardır.
      I. Arka beyin: Medulla, beyincik, pons
      II. Orta beyin: (Görme, işitme) beyin sapı, RAS (Retiküler Aktivasyon Sistemi)
      III. Ön Beyin: Talamus, hipotalamus, limbik sistem, beyin kabuğu (korteks)
   B) Omurilik (İstem dışı davranışlar yani reflekslerin merkezi)
2. **Çevresel sinir sistemi**
   A) Somatik Sinir Sistemi: Dış dünya ile uyarıcı-tepki etkileşimini sağlar
   B) Otonom Sinir Sistemi: İç organlar, salgı bezlerinin çalışmasını sağlar.

Bugün çağdaş nörobiyoloji de davranışın beyin işlevinin bir yansıması olduğu görüşünü savunmaktadır.

Bu görüşe göre duygusal–zihinsel süreçler beynin bir dizi işlevinin ürünüdür. Nasıl ki yürüme, soluk alma, gülümseme gibi basit motor devinimler beyin işlevinin birer ürünü ise; duygulanım, öğrenme, düşünme, beste yapma gibi karmaşık duygusal ve bilişsel davranışlar da beyin işlevinin birer ürünüdür.

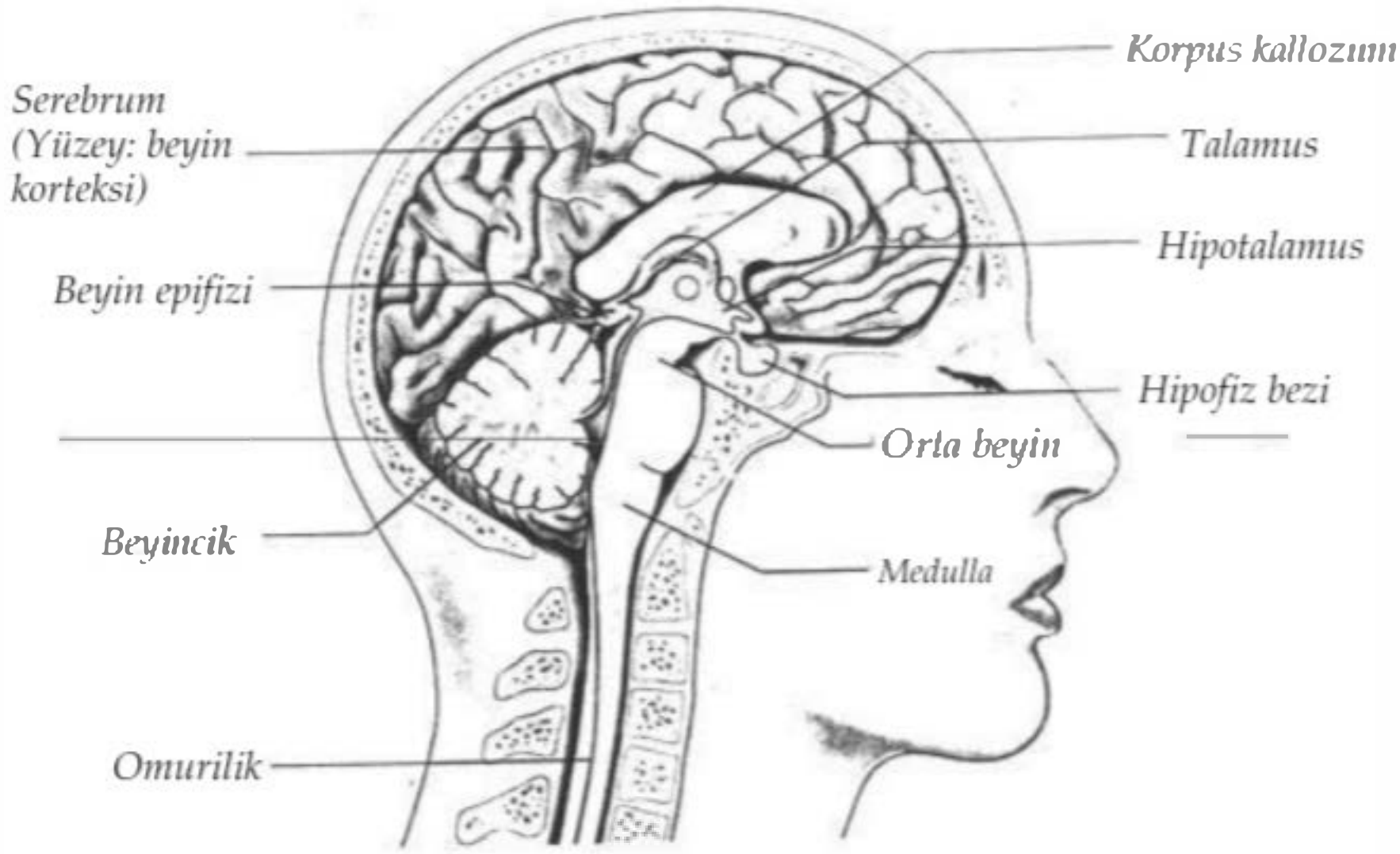
Sinir Sisteminin Görevleri

Bu sistem, bir hücreliler ve süngerler dışında bütün hayvanlarda vardır. Sinir sisteminin görevlerini iki temel madde içinde ifade edebiliriz:[10]

1. Vücudu oluşturan organların uyumlu bir şekilde ve ihtiyaca göre çalışmalarını sağlar. Örneğin; kaslarımızı çalışmaya yönelten iş ya da hareketler, sinir sisteminden doğan uyarılar sayesinde olur. Ayrıca, çalışan kaslara daha bol oksijen, daha bol glikoz gönderilmesi gerekir. Bu amaçla sinir sistemi, kalbi, akciğerleri daha sık çalışmaya yöneltir.
2. Varlığımızın dış ortamla olan ilişkilerini düzenler. Böylece ihtiyaçlarımızın karşılanmasına, varlığımızın zararlı etkilerden korunabilmesine olanak sağlar. Bu sayede bize yararlı olanları tanıma, onlardan yararlanma olanağı buluruz. Bizim için tehlikeli olan durumları farkeder, bunlardan korunmaya yönelebiliriz.

Canlılarda beyin ne işe yarar? Beyni çıkarılan bir canlı yaşamını sürdürebilir mi?

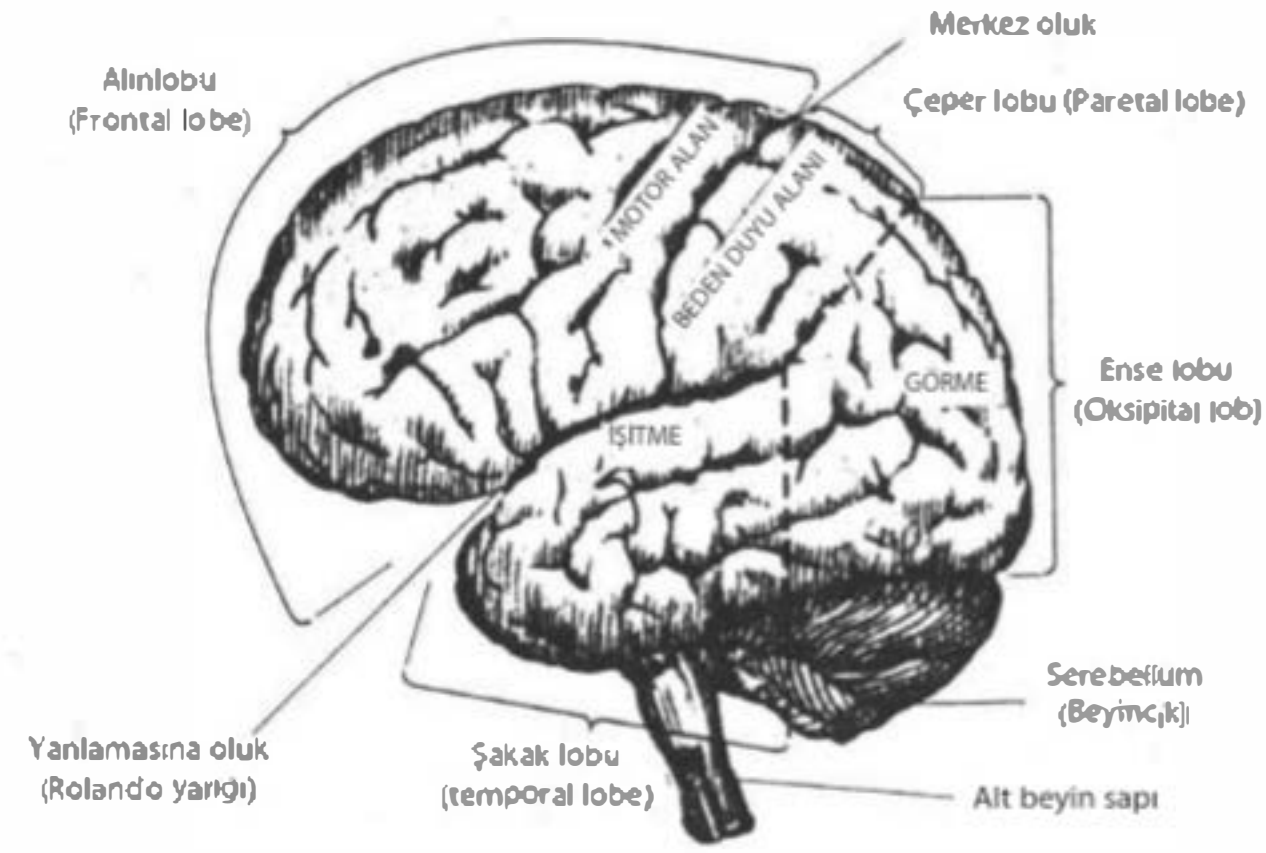
Şekil 6.2. Beyin ve Bölgeleri

Beyin ve Gelişmesi

CEREBRUM: Sinir hücreleri ve onların uzantılarından meydana gelmiştir. Miyelin (kılıf) yoktur. Kesit yapılacak olursa, koyu renkte gri, iç kısmı ise açık renkte görünür. Dıştaki korteks (serebral korteks) adeta kırışık bir kumaşı andırır, yani kıvrım kıvrımdır.[11] Bu kısım beyin kabuğunu oluşturur. İç kısımdaki beyaz kısma ise medulla adı verilir.

Örnekler: Balıklarda büyük beyin, orta beyinin üzerinde ince bir zar şeklindedir ve beyin çıkarıldığında canlı yaşamına devam eder. Kurbağalarda beyin daha gelişmiştir. Beyin çıkarıldığında yaşar ve yavru meydana getirebilir. Hareket eder fakat bir hendeğe (çukura) konulduğunda yolunu bulup çıkamaz. Yeni şeyler öğretmek de mümkün değildir. Güvercinlerde beyincik çıkarıldığında canlı ölmez ve yemesine içmesine devam eder, fakat beslenmesi kendiliğinden olmaz, verildiğinde yer. Kendiliğinden hareket yapamaz, müdahale edildiğinde yapar. Köpeğin beyninin beyin korteks bölümü çıkarıldığında,", ölmez ama sahibini ve düşmanını da tanımaz.

İnsanlar beyni çıkarılınca ölür. Beyin iki yarım küreden meydana gelmiştir. Her yarım küre 4 lob'dan (yumrudan) oluşur. Bu loblar şunlardır:[12]

Şekil 6.3. Sol yarı-kürenin dış görünümü. Bu şekilde, serebral korteksin olukları, yarıkları ve lobları görülmektedir.

Beyin yarım küresindeki lob-lar:

1. Frontal Lob: Beynin ön kısmındadır, alnımızın arkasına gelir, konuşma merkezidir. Buna alın lobu da denir. Frontal bölgenin ağrı gibi bazı duyguları algılamada ve açıklamada etkin olduğu bilinmektedir. Beyin korteksinin özellikle frontal bölge korteksinin, duyguları birleştirip, bütünleştirici görevinin önemini tanımada yardımcı olmuştur.

2. Temporal Lob (Şakak Lobu): Şakaklar hizasındadır. İşitmeyi sağlar, ses duyumlarını iletir. Buna yan lob da denir. Maymunlarda, iki temporal bölge korteksinin çıkarılması, korku duygusunun yok olduğu görülmüştür. Buna göre; temporal korteks bölgesinin korku duygusu ile ilgili olduğunu düşünebiliriz.

3. *Parietal Lob:* Duyu ve hareket merkezidir. Buna çeper lob da denir.

4. *Oksipital Lob:* Görme ve ışık merkezidir, dolayısıyla görmeyi sağlar, buna ense lobu da denir.

Prefontal korteksin eylemden önce tepkileri tartarak duyguları verimli bir biçimde yönetebilmesi, aynen bir annenin kontrolsüz olarak çocuğuna bir şeyi kapıp almak yerine usulünce istemeyi (ya da beklemeyi) öğretmesi gibi, amigdalanın ve diğer limbik merkezlerin gönderdiği sinyalleri hafifletmesiyle mümkün olur.[13]

Sıkıntı veren duygular için kapama şalteri, sol prefrontal lobdur. Frontal lobları kısmen hasar görmüş hastaların ruh halini inceleyen nörologların bulguları, sol frontal lobun bir sinirsel termostat gibi hoş olmayan duyguları düzenlediğini göstermektedir. Sağ prefrontal loblar ise korku ve öfke gibi olumsuz duyguların yeridir. Sol loblar, sağ lobları bastırarak bu kaba duyguları kontrol eder. Örneğin bir grup felçli hasta içinde sol prefrontal korteksi hasarlı olanlar feci kaygı ve korkularla uğraşırken, hasarı sağ tarafta olanlar "beklenmedik ölçüde mutlu"ydular. Bunlar nörolojik muayeneler sırasında şaka yapıp, testlerdeki başarı düzeylerini umursamayacak kadar rahat olabiliyorlardı.

Örnek

Bir de mutlu koca vak'ası var. Beyin anormalleşmesi yüzünden sağ prefrontal lobunun bir kısmı ameliyatla alınmış olan bir adamın karısı; ameliyat sonrasında kocasının kişiliğinde büyük değişiklikler olduğunu, daha zor sinirlenen ve çok daha şefkatli birisi haline geldiğini doktorlara anlatmıştır.

Kısacası, sol prefrontal lob, çok güçlü olmadıkları sürece olumsuz duygu akımlarını kesebilen ya da en azından hafifletebilen bir sinir devresinin parçası gibi gözüküyor.

Beynin Görevleri

Beyin zekânın, bilincin (şuurun), algının (idrakın), iradenin merkezidir. Ayrıca, istemli ve istemsiz (iradeli ve iradesiz) motor hareketlerin yapılmasını sağlar. Konuşma ve düşünme gibi karışık olayları idare eder. Duyu organlarından gelen uyarıcıları anlamlaştırır ve duygu haline getirir.

KORTEKS (Beyin kabuğu/zarı): Yukarıda, beynin iki yarım küreden meydana geldiği belirtilmişti. Bu yarım küreler gri bir madde ile kaplıdır. Bu gri madde yani korteks, (serebral cortex: beyin kabuğu) insan davranışlarını kontrol eder. Algılama, bilinçli davranışlar, öğrenme, hatırlama, düşünme, heyecan, bilinçlilik ve kişilik bütünlüğü vb. gibi fonksiyonları ifade eder.[14]

Beynin İşlevleri

Beynin, farklı işlevlerinden sorumlu belli alanları vardır. Örneğin, motor (çalıştırıcı alan), genel duyu alanı, görme alanı, koku ve tat alanı, konuşma alanı, okuma-yazma alanı gibi.[11] (Bkz. beyin lobları şekli). Bu bilgiler ışığında beynin işlevlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Dokuların-kasların, organların ayrı ayrı çalışmalarını idare eder. Bunlar arasında bağ kurar ve işbirliğini sağlar.
2. Dıştan gelen etkileri alır ve uyarıcılara iletir.
3. Dış çevre ile organizma ilişkilerini düzenler.
4. Duyu organlarından gelen yani reseptörlerden (alıcı) gelen uyarıcıları alır ve bunları organizma tepkileri haline getirir.
5. Talamus, hipotalamus ve korteksden gelen veya dışardan gelen sinir akımlarını alır ve ilgili merkezlere iletir.
6. Epifiz ve hipofiz gibi beyin bezlerini ve diğer iç salgı bezlerini idare eder.
7. Merkezi yönetimi ve koordinasyonu sağlar.

Beyinde çeşitli merkezler arasında bağlantı ne kadar kuvvetli ve fazla olursa, canlılar o kadar zeki olur denmektedir. Dâhilerin yeni bağlantılar meydana getirdikleri bilinmektedir. Gerçek zekâ da budur.[15] Zekâca doğru kararı verme yeteneğine sahip olmak demektir. Diğer noktalar ise; taklit ve alışkanlığın bir devamı niteliğindedir.

Öğrenmede Duyu Organlarının Rolü

Eski Yunan'dan beri insanlara, beş duyuya sahip oldukları öğretilir. Ancak gerçekte insanların on hatta onbir duyusunun var olduğu belirtilmektedir.[4]

İnsan organizması kaç farklı duyu hissedebilecek yapıdadır?

Bu 5 duyu;

1. Görme,
2. İşitme,
3. Tat,
4. Koku ve
5. Dokunma,

olarak belirtilmiştir. Dokunma duyusu olarak adlandırılan duyudan bir deri duyusu kastedilmektedir. Ancak deri duyusu bir değil dört tanedir. Bilim adamları dokunma duyusu için dört ayrı kanal saptamışlardır.[5] Bunlar:

6. Sıcak,
7. Soğuk,
8. Ağrı (acı-sızı)dır.

Örneğin; "Syringomelia" hastalığına tutulanlar, sıcaklık ve soğukluk duyularını kaybetmekte, fakat öteki deri duyumları devam etmektedir. Bu insanlar sobaya ellerini değdirdikleri halde sıcaklığı duymamakta, yanık yerlerinden acı hissetmemektedir.

Bunlara ek olarak, geleneksel duyu sınıflamasında bulunmayan iki duyu daha vardır. Bu ikisi;

Duyu özellikleri bakımından insanlar arasında bir hayli farklılıklar vardır.

9. Kinestetik,
10. Vestibüler,

duyular olup ikisine birden poprioseptif duyular denir. Kinestetik duyu organları kaslarda, krişlerde, eklemlerde bulunur. Bu duyu organları kol ve bacakların pozisyonu ile kasların gerilimine ilişkin bilgiler verir. Vestibüler duyu dengenin sürdürülmesindeki ana duyu olup başın hareketi ve pozisyonu hakkında bilgi verir. Yukarıda belirtilen on duyuya ilave olarak bir de "organik" duyumların bulunması ile birlikte bütün duyumların sayısının on bire çıktığı belirtilmektedir.[5] Aşağıdaki tabloda inceleyelim:

Tablo 6.1. Çeşitli Duyular[5]

Duyular		Duyu Organları	Duyumların çeşit ve özellikleri
Uyarıcısı uzaktan gelen duyular	1. Görünüm 2. İşitim 3. Koklam	Göz Kulakta salyangoz Burun içindeki zar	Renk ve ışık Yükseklik, yeğinlik, tını Çiçek, meyve, çürük bahar, reçine ve yanık kokuları
Uyarıcısının deri ile teması gereken duyular	4. Tadım 5. Dokunun duyusu 6. Sıcaklık duyusu 7. Soğukluk duyusu 8. Acı-sızı duyumları	Dilde tat çukurcukları Deride basınç alıcıları Deride sıcaklık alıcıları Deride soğukluk alıcıları Deride sinirlerin açık uçları	Tat, ekşi, tuzlu, acı tadları Basınç duyumu Sıcaklık duyumu Soğukluk duyumu Acı-sızı duyumu
Uyarıcısı iç organlardan gelen duyular	9. Organik duyu 10. Kas duyusu 11. Denge duyusu	İç organlardaki sinirler Kas mekikleri Kulak içindeki yarım daire kanalları ve dalız	Sindirim, dolaşım, seks Devim ve yön Denge, başın eğilmesi ve dönmesi duyumları

Duyu özellikleri bakımından insanlar arasında bir hayli farklılıklar vardır. Bazı kişilerin, örneğin müzisyenlerin kulakları çok daha ince ses nüanslarını ayırt edebilecek duyarlılıktadır. Genel olarak ressamlar renkleri daha iyi görürler. Tat ve koku bakımından herkesin kendine özgü tercihleri ve zevkleri vardır.

Bütün bunların anlamı nedir? Öğrenme sırasında ortamda sunulan uyarıcılar duyu organlarıyla alınır, sinir sistemi tarafından beyinde ilgili merkezlere iletilir (duyum) ve orada bir anlama kavuşur (algı) ve buna göre tepkide bulunuruz (davranış). Öğrenme ile ilgili kuramsal görüşler bu süreci farklı açılardan ele alıp incelemektedir. Öğrenme kuramlarına geçmeden önce bu süreci etkileyen etkenler açıklanacaktır.

Öğrenenle ilgili etkenlerin başında türe özgü davranışlar ve olgunlaşma ile öğrenmeye hazır oluş gelmektedir.

Öğrenmeyi Etkileyen Etkenler

Öğrenmeyi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen, diğer bir ifade ile öğrenmeyi kolaylaştıran ya da zorlaştıran, yani öğrenmeye yardım eden veya engelleyen etkenler vardır.

Bunlar **öğrenenle, öğrenme yöntemleriyle, öğrenilecek malzemenin türü ve öğrenme ortamıyla** ilgili etkenlerdir. Burada genel olarak öğrenenle ilgili etkenler üzerinde durulacaktır.

Öğrenenle İlgili Etkenler (Kişisel Etkenler)

Öğrenmede öğrenenle ilgili etkenlerin başında türe özgü davranışlar ve olgunlaşma ile öğrenmeye hazır oluş gelmektedir. Bu duruma ilişkin bilgiler yukarıda verildiğinden burada tekrarından kaçınılacak ve diğer kavramların açıklanmasına çalışılacaktır.

a) Yaş: Gerek hayvan, gerekse insanda yaş etkeninin öğrenme üzerinde önemli bir rolü vardır. Genellikle en iyi öğrenme yaşı genç yetişkinlik yaşıdır. Ne çok gençler, ne de çok yaşlılar genç yetişkinler kadar kolay öğrenemezler. Öğrenme hızı eğrileri kişinin takvim yaşı ile ilişkili olarak, onun yaşa bağlı olan zekâ eğrisine paralel bir görünümdedirler. Ancak yaşlandıkça öğrenme hızı ve gücü azalır.

b) Zekâ: Zekâ, bazı psikologlarca öğrenme yeteneğinin bir ölçüsü olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle, zekâ yükseldikçe daha çok öğrenme olduğu düşünülmektedir. Çocukların okumayı öğrenmek için ortalama 6–6,5 zekâ yaşında olmaları gerekir. Piaget' in zihinsel gelişim basamaklarına göre bireyin ancak belirli düzeylere erişince öğrenmenin gerçekleşebildiği ilgili ünitede incelenmişti.

İnsanların, zekâ testleri ile ölçülen zekâ düzeyleri, onların ne kadar kolaylıkla öğrenebilecekleri konusunda büyük farklar olduğunu ortaya koymaktadır. Yani öğrenme hızının, kişinin zekâ durumuyla yakın ve doğrudan doğruya bir ilişkisi vardır. Bu yüzden zekâ testlerinin çoğunda öğrenme hızının ölçülmesi söz konusudur. Çünkü zekâ, hız ve doğruluk oranı ile doğru orantılıdır.

c) Güdülenme: Güdüler bizi harekete geçiren güçlerdir. Yani davranışı bir amaca doğru başlatan ve sürdüren bir iç şarttır. Güdüler organizma içindeki ihtiyaçlardan doğar ve bu ihtiyaçların giderilmesi için organizmayı harekete geçirir. Organizmanın öğrenmeye güdülenmiş olması bireyin öğrenmesini kolaylaştırır. Öğrenmede güdüler üç yönden önemlidir:[16]

Güdüler organizma içindeki ihtiyaçlardan doğar ve bu ihtiyaçların giderilmesi için organizmayı harekete geçirir.

1. Güdü, davranışı oluşturan en önemli koşuldur. Örneğin, aç olmayan organizmaya yiyecek gösterilse de salya salgılamaz.
2. Güdü, "pekiştirme" için de gereklidir. Yani davranışın sürdürülmesini/tekrarlanmasını sağlar. Bu nedenle, güdü, öğrenmenin temel koşuludur. Örneğin: yiyecek aç bir organizma için, su ise susamış bir organizma için uygun bir ödüldür.
3. Güdü davranış değişikliğini de denetler. Yani davranışın şu ya da bu yönde olmasını sağlar. Böylece, organizmanın doğru (istenen) tepkide bulunabilme olasılığı artar.

Yukarıda değinildiği gibi ödüller ya da pekiştirmeler, güdüleri doyumlayan olaylardır.

Farelerle yapılan bir araştırmada deney hayvanlarına bir labirentte yiyecek bulmaları öğretilmiştir. Bu deneyi gerçekleştirme için üç grup oluşturulmuştur:

Birinci Grup: Aç olmayan ve deneme sonunda yiyecek verilmeyen grup,

İkinci Grup: Aç olan fakat deneme sonunda yiyecek verilmeyen grup,

Üçüncü Grup: Aç olan ve deneme sonunda yiyecek verilen grup.

Bu grupların içerisinde yalnızca "aç olan (yani güdülenmiş olan) ve yiyecek verilen(ödüllendirilen) grup tam öğrenme yapmıştır.17

Görüldüğü gibi güdülenme hayvan öğrenmesinde ne kadar önemli ise insan öğrenmesi için de, o oranda ve eş değerde önemlidir.

Bireyin geliştirdiği sayısız güdüler vardır. Bunlardan bazıları normal büyüme ve yaşam için temel koşullardır. Bu temel, bedensel ve psikolojik gereksinmeler için olduğu kadar aynı zamanda toplumun isteklerinden de etkilenirler. Tüm canlıların güdülenmesi, yaşamı sürdürme ve gizil güçlerini gerçekleştirmesi aslından kaynağını alır.

Üniversite öğrencisi olarak sizi öğrenmeye güdüleyebilecek ne gibi fizyolojik ya da psikolojik ihtiyaçlar olabilir?

İnsan öğrenmesindeki güdülenme, yalnızca fizyolojik gereksinimlerin karşılanmasına yönelik değildir. Onaylanmak, beğenilmek vb. güdüler insan yaşamında çok fazla önem taşır. Sözel öğrenmede de sonunda ödüllendirileceğini bilen insanlar daha fazla güdülenirler. Örneğin maaş günü yaklaştıkça insanların işlerine daha fazla sarılmaları bundandır. Yeterince güdülenmeyen bir kişi, diğer koşulların (yaş, zekâ vb.) uygun olduğu durumlarda bile gerekli olan, beklenen öğrenmeyi gerçekleştiremeyebilir. Öğrenci başarılı olmaya ve sınıf geçmeye güdülendiğinden daha kolay öğrenir. Okuldaki öğrenmede bireyler arası ya da gruplar arası rekabet de önemli bir güdülenme öğesidir.

d) Genel Uyarılmışlık Hali ve Kaygı: Herhangi bir öğrenmenin olabilmesi için bireyin uyarılmışlık haline (arousal) gelmesi gereklidir. Sözel öğrenme durumunda genel uyarılmışlık halinin olması ön koşuldur. Çünkü karmaşık zihinsel işlemler söz konusudur. Kişi tamamen uyanık değilse ve bütün enerjisini yaptığı iş üzerinde yoğunlaştırmamışsa, iyi bir öğrenme gerçekleştirmesi beklenemez.

Bu durumun tersi olarak, çok aşırı uyarılmışlık düzeyi de öğrenmeyi engeller. Böyle bir durumda olan kişi o kadar çok uyarılmıştır ki enerjisini yaptığı öğrenme üzerinde yoğunlaştırmakta zorlanır. Çünkü bu durumda "heyecan" ya da "kaygı" söz konusudur.

Sınav olan gençler

Genel uyarılmışlık hali gibi 'kaygı' da öğrenmede önemli bir diğer öğedir. Yapılan çalışmalarda akademik yeteneğin, kaygı ve öğrenme arasındaki ilişkide önemli rolü olduğu saptanmıştır. Akademik yeteneği yüksek olan öğrenciler yüksek düzeyde kaygı duysalar bile, bu durum onların öğrenmelerini pek fazla etkilemez. Çünkü öğrenme işlemi o birey için çok kolay bir iştir. Akademik yeteneği düşük olan öğrencilerde, yeteneğin az olması kaygının yükselmesi için başlı başına bir nedendir. Söz

konusu edilen birey öğrenirken çok fazla zorlanır, buna bağlı olarak kaygı düzeyi de yükselir. Akademik yeteneği orta düzeyde olan öğrencilerde ise kaygı düzeyi yüksekse, öğrenme başarısı azdır.

Yüksek kaygı düzeyi, öğrencilerin belirli bir konuyu öğrenirken yoğunlaşmalarına engel olur. Sınav sırasında öğrenci, aşırı kaygı nedeniyle öğrendiklerini hatırlayamaz, adeta "eli ayağı tutmaz" olur. Bu nedenle de sınavda başarılı olamaz.[4]

Aynı biçimde, korku duygusu da öğrenmeyi engelleyici bir etkide bulunabilir. Ancak bazı hallerde korku koşullama yoluyla öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir etkide bulunur. Örneğin, sirkteki hayvanın kırbaç yemekten korkusu ya da kırbaç yeme cezası yüzünden bazı akrobatik hareketleri öğrenmesi gibi. Bu konu ile ilgili örnekler bir sonraki ünitede ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Üniversite sınavına girecek öğrencilerden bazılarının kaygı düzeylerinin, hastanelerde genel cerrahi bölümünde, ameliyata girecek hastaların kaygı düzeyinden daha yüksek çıktığını biliyor musunuz?

e) Fizyolojik Durum: Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için kişinin fizyolojik durumunun sağlıklı olması gerekir. Özellikle görme, işitme gibi duyum bozuklukları ya da kronik bedensel bir hastalık gibi sağlık bozukluğu durumlarında yeterli verim ya çok az sağlanır, ya da hiç sağlanamaz. Bu duruma ilişkin örneklere ise okullarımızda oldukça sık rastlamak mümkündür. Öğrenmede duyu organlarının rolüne daha önce değinilmiştir. Bu durum öğrenmede bireysel ayrılıkların önemli nedenlerinden biridir.

f) Önceki Öğrenilenlerin Aktarılması: *Daha önceden deneyimli oluş ya da konu ile tanışıklığın bulunması (eski yaşantılar)* yeni öğrenmeleri etkiler.

Yeni bir öğrenme olurken eski öğrenmelerden de etkilenilir ve her yeni öğrenme eskisinin üzerine kurulur.

Yetişkin kişiler hemen hemen hiç bir öğrenmeye sıfırdan başlamazlar, yeni bir öğrenme olurken eski öğrenmelerden de etkilenilir ve her yeni öğrenme eskisinin üzerine kurulur. Bu durumda öğrendiklerimizi nadir olarak eş durumda kullanırız. Örneğin, okulda matematik dersinde öğrendiklerimizi bakkalda alışveriş yaparken kullanırız. Burada okulda öğrendiklerimizin günlük yaşamda kullanılması söz konusudur. Okula gitmeden önceki yaşantılardan da aktarım (transfer) olayı söz konusu edilebilir. Örneğin, okul öncesi çağında bir çiftlikte yaşayan, kırda bayırda dolaşıp ağaçlara çıkan, hendek atlayıp, top oynayan bir çocuk ile daha önce hiç dışarı bırakılmayıp evde defter kalemle oyalanan, resim yaptırılan bir çocuk ilköğretime başladıklarında, birinci çocuk beden eğitimi derslerindeki ödevleri ve gerekleri daha iyi yaparken ikinci çocuk ise yazı ve resim derslerindeki ödevleri daha kolay yapar.

Okullardaki eğitimde; her konu, daha önce öğrenilmiş olması gereken başka konularla bağlantılıdır. Eğitimde bu bağlantıyı her zaman göz önünde tutmak, daha önce öğrenilenlerin üzerine bilgiler eklemek, diğer konulara ters düşmeyen konu ve kavramları öğretmek gereklidir. Bir derste kullanılan kavramlar diğer derslerde öğrenilen kavramlara ters düştüğünde, öğrencinin öğrenmesi zorlaşır. Bu yüzden, öğretilenler arasında bütünleşme yapılmalı ve varsa, kavram ve bilgi farklılıkları giderilmelidir.[18]

Öğrenmenin aktarılması (Transfer of training) olarak adlandırılan bu olayın öğrenmeye katkısı veya zararı olabilir. Şayet söz konusu aktarmanın yeni öğrenmeye katkısı varsa, buna **olumlu aktarma** (Positive transfer) denir. Örneğin; bir otomobili kullanmayı öğrenen bir kişi, başka bir model ya da marka otomobili de kullanabilir. Diğer taraftan, önceki öğrenme yeni öğrenmeyi olumsuz olarak etkiliyorsa bir diğer ifade ile engelleyici bir özelliği varsa buna da **olumsuz aktarma** (negative transfer) denilmektedir. Örneğin, iki parmak yöntemiyle daktilo yazmayı öğrenen birisi, on parmak ile yazmaya çalıştığında zorlanır ve daha yavaş yazar, önceki öğrenme yeni öğrenmeyi olumsuz etkiler.

Olumlu ve olumsuz aktarma ile ilgili olarak verilen örnekler bu durumun daha çok, önceki öğrenme durumunda yer alan "uyarıcı ve davranımlar", o anda yapılan öğrenmedeki "uyarıcı ve davranımlar" arasındaki benzerliğe bağlı olarak gerçekleştiği görülmektedir.[4]

Örnek:

1795 yılında İngiltere kraliyet astronomu Nicholas Maskelyne, asistanının, bir yıldızın bir noktadan diğerine ilişkin gözlemlerinin kendi gözlemlerinden her zaman daha yavaş olduğuna dikkat etmişti. Maskelyne asistanına yaptığı hatadan ötürü çıkıştı ve daha dikkatli olması konusunda onu uyardı. Asistan daha dikkatli ölçümler yapmayı denedi ancak farklılıklar devam etti. Farklılıklar zaman geçtikçe arttı ve beş ay sonra asistanın ölçümleri Maskelyne' den saniyede 8/10 oranında daha yavaştı. Sonunda asistan işinden kovuldu.

Sonraki 20 yıl içinde olanlar unutuldu, ta ki uzun zamandan beri ölçüm hatalarıyla ilgilenen Alman astronom F.W. Bessel bu olayı araştırıncaya dek. Bessel, Maskelyne' in asistanı tarafından yapılan hataların kişinin kontrol edemeyeceği bireysel farklılıklardan kaynaklanabileceğinden şüphelendi. Bessel, eğer bu varsayım doğruysa, gözlemlerde böyle farklılıkların tüm astronomlar arasında olması gerektiğini düşündü. Hipotezini test etti ve doğruladı.19 Farklılıklar çok yaygındı, hatta en tecrübeli ve ünlü astronomlar arasında bile.

Bu bulgu çok önemliydi çünkü iki sonuca dikkat çekiyordu. Birincisi, astronomi bilimi gözlemci insanın doğasını hesaba katmalıydı. Çünkü kişisel nitelikler gözlem sonuçlarını etkileyebiliyordu. İkincisi, astronomide gözlemci insanın rolü dikkate alınacaksa kuşkusuz ki aynı şey gözlemci insana yer veren diğer bilimler için de geçerli olacaktı.

İnsanlar arasında sesleri algılamak konusundaki doğal yetenek düzeyi, gerçekte çok geniş bir dağılım gösteriyor. Bir yanda, duyduğu sesleri birbirinden ayıramayıp, hepsini gürültü gibi algılayan yetenek düzeyi en düşük olanlar; öte yandaysa gürültülü bir ortamda bile çıkan en ufak yanlış bir sesi algılayacak kadar yüksek düzeyde yetenekli olanlar. İşte bu en üst düzey gruptakiler, mutlak kulak yeteneğine sahip insanlardır. Mutlak kulak yeteneğine sahip olanlar, müzik dünyasını zaman zaman hayrete düşürmüşlerdir.

Örnek:

Bunların en ünlülerinden biri kuşkusuz Wolfgang Amedeus Mozart'tır (1756-1791). Daha yedi yaşındayken, çalmakta olduğu kemanın akordunun, babasının bir arkadaşı olan Schachtner'in çaldığını anımsadığı kemanın akordundan farklı olduğunu söylemiş, ayrıca bu farkın da bir notanın sekizde birine eşit olduğunu belirtmiş. Bu iddia karşısında Schachtner' in keman getirilmiş; herkes Mozart' ın doğru söylediğini görmüş. Bu yeteneğe sahip olanlara bir başka örnek de günümüzden: Sir Frederic Ouseley. Oxford Üniversitesinde müzik profesörü olan Ouseley, bütün yaşamı boyunca sahip olduğu mutlak kulak yeteneğiyle dikkatleri üzerinde toplamış. Daha beş yaşında, rüzgâr eserken çıkan seslerin "re majör" ya da çalar saatin çıkardığı sesin "si minör" tonunda olduğunu söyleyebiliyormuş. Bu iddiaların doğru olup olmadığı araştırıldığında ise, her zaman haklı olduğu görülüyormuş. Dokuz yaşına geldiğinde, gittikleri bir konserde, Mozart' ın "sol minör" senfonisinin "la bemol minör" çalındığını iddia etmiş bu kez. Bunun üzerine yapılan araştırmada yüksek sıcaklık nedeniyle üflemeli çalgıların yarım ses inceldiği, bu yüzden de orkestradaki yaylı çalgıların da yarım ses daha inceye ayarlandığı bulunmuş. Yani bu durumda, parça sol minör yerine yarım ses daha ince olan la bemol minör tonunda duyulmuş. Ouseley, daha sonraki yaşamında da bu yeteneğinin etkilerini görmüş. Ona eskiden oturduğu evinin kapı numarası sorulduğunda anımsayamadığını söylemiş; ama hemen eklemiş: "Eğer kapı açılıp kapanırken çıkan sesi verirseniz benim kapının olup olmadığını size söylerim" demiştir.20

Bu öyküler bize şunu gösteriyor: Mutlak kulak yeteneği olanlar normal insanlara göre duydukları seslerin çok daha bilincindeler. Peki, bu insanların normal insanlardan farkları ne? Sesleri işiten kulak değil, beyindir. Kulağın yakaladığı bütün sesleri, ancak beyne ulaştıktan sonra algılarız. Çünkü bir sesin perdesini, yani tiz mi yoksa pes mi olduğunu ve şiddetini, yani zayıf mı yoksa güçlü mü olduğunu ayırt eden beyindir.

Neden bazı insanlar bu yeteneğe sahip de diğerleri böyle bir yetenekten yoksun? Bu yetenek doğuştan mı geliyor, yoksa sonradan mı kazanılıyor?

Örnek:

Johannes Lange, Almanya' da bir cezaevindeki kayıtları inceleyerek tutuklular arasında aynı cinsten (yani, ikisi de ya kadın ya da erkek) ikiz eşi olan 30 kişi bulmuştu. Her ikizin eşi hakkındaki kayıtları da inceleyince bunlardan 13' üniin aynı yumurta ikizleri olduğunu öğrendi. Bunların 10 çiftinde hangi kardeşin sabıka kayıtları varsa eşinin de sabıkası olduğunu buldu. İşledikleri suçların cinslerini de araştırdı. Aynı yumurta ikizlerinin aynı türdeki suçları işlediklerini tespit etti. Aynı yumurta ikizlerinde suç işleme davranışlarının da bütün diğer davranışlar gibi eşit olduğu anlaşılmıştır.21

Fakat ayrı yumurta ikizleri olan 17 çift ikizde ise, yalnız 3 çift ikizin sabıka kayıtlarını bulabildi; bunların işledikleri suçlar da birbirinden farklıydı. Bu 17 çift ayrı yumurta ikizlerinin aynı çevre etkilerine tabi olmaları, suç işleme davranışlarında bir benzerlik meydana getirememişti.

Bu sonuçlar aynı beden (kalıtım) yapısında olanların gösterdiği tıpatıp benzerlikler kadar davranışlarda da aynı benzerlikleri meydana getirecek bir çevrenin de aynı olduğunu belirtmektedir.

Evlat edinilen çocuklar üzerinde çevrenin etkisi ile ilgili incelemeler yapılmıştır. Elverişsiz çevre çocukları orta halli aileler yanına gelince zekâ bölümleri artmakta, buradan daha üstün olanaklara sahip aileler arasına katılınca bu artış daha da fazlalaşmaktadır. Bunun aksi de doğrudur.

Çevresi yoksullaşan çocukların zekâ bölümleri de düşmektedir. Bu düşüşün miktarı yaşla da ilgilidir. Elverişsiz çevrelerde yaşayan 5-6 yaş çocuklarının ortalama zekâ bölümü 90-100 arasındadır. Yani normale yakındır. 10-12 yaşlarındaki aynı çevre çocuklarının ise ortalama zekâ bölümleri 70 civarındadır ki bu, yaş arttıkça elverişsiz çevre şartlarının daha kötü sonuçlar meydana getirdiğini göstermektedir.

Bu bilgiler bizi, ne kalıtımın ne de çevrenin öğrenme ve gelişimde tek başına etkili olmadığı sonucuna götürmektedir. Çünkü her ikisi de birbirini tamamlar ve **çevre ile kalıtımsal etmenler etkileşim halindedirler.** Öğrenmede etkileri ve ağırlıklarının ise aynı oranda olduğu söylenebilir. Ancak öğrenme alanı ve türüne göre bazı durumlarda kalıtımsal faktörlerin, bazı durumlarda çevresel faktörlerin rolü artabilir. Bireysel ayrılıkların en temel göstergesi zekâdır. Ancak, burada zekâ konusunun genişçe bir yer tutması nedeniyle ayrıntılı olarak incelenmesine yer verilmemiştir.

Öğrenme alanı ve türüne göre bazı durumlarda kalıtımsal faktörlerin, bazı durumlarda çevresel faktörlerin rolü artabilir.

Bireysel ayrılıklar, öğrencinin öğrenme hızını, düzeyini, öğrenmeye ilişkin ilgi ve dikkatini, öğrenmenin kalıcılığını etkiler.

Bireysel aynlıklar, öğrencinin öğrenme hızını, düzeyini, öğrenmeye ilişkin ilgi ve dikkatini, öğrenmenin kalıcılığını etkiler. Bireysel ayrılıklar gerek kalıtımın gerekse çevresel faktörlerin etkisiyle ortaya çıkar. 'Gelişimin Doğası' ünitesinde bu konuda öğrendiklerinizi anımsayıp bu ünitedeki öğrendiklerinizle birleştirmeye çalışınız. Çünkü öğrenmenin doğası, gelişimin doğası ile bir arada 'öğrenme' olayını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Sonuç olarak bir çocuğun gelişiminde genel olarak iki faktörün rolü olduğu saptanmıştır. Bunlardan ilki, anne ve babasından aldığı genetik miras, diğeri de çevre koşullarıdır. Hangisinin daha üstün ya da önemli olduğu kesin belirlenememiş olmakla birlikte genetiğin daha ağır bastığı söylenebilir. Çünkü bir birey ne kadar iyi ve sağlıklı ortamda bulunursa bulunsun, gelişim genlerin izin verdiği ölçüde meydana gelir. Tüm biyolojik gelişim süresi boyunca kalıtım; bir alt ve üst sınır çizerek bir dağılım alanını belirler. Ancak çevrenin zenginliği, fakirliği, destekleyici ve engelleyici oluşu bu dağılım içinde gelişimin hangi oranda gerçekleşeceğini saptar.

Öğrenme Olayına Kuramsal Açıdan Kısa Bir Bakış

Öğrenmenin ne olduğu ve nasıl gerçekleştiği uzun yıllar merak konusu olmuş ve öğrenme ile ilgili çalışmalar Psikoloji ve Eğitim Biliminde oldukça önemli yer tutmuştur. Yüzyılın başından beri sürdürülmekte olan uzun öğrenme çalışmalannda bugünkü Bilişsel Psikolojinin öncüsü sayılan ve öğrenmeyi algı ilkeleri ile açıklamaya çalışan Geştaltçılar dışında davranışçı akımın etkisinde kalınmıştır. Davranışçılık akımının egemenliği 1960'ların sonuna kadar sürmüş ve eğitim alanında önemli etkiler yaratmıştır. Davranışçılar uyaranların ortaya çıkardığı tepkileri gözleyerek öğrenme ve hatırlamayla ilgili temel yasaları keşfetmeye çalışmışlardır. Gözlenen davranışa ilgi duymuşlar ve uyaran tepki bağını oluşturan süreçleri incelemişlerdir. Dolayısı ile davranışçılık akımı algılama, benlik, dikkat, problem çözme vb. karmaşık bilişsel süreçleri açıklamada yetersiz kalmış ve 1970'lerden itibaren etkisini yitirmeye başlamıştır. Aynı zamanda davranışçılıktan bilişselciliğe geçiş dönemi başlamıştır. Araştırmacılar anlamlı öğrenme (Ausubel, 1963), üretimci öğrenme (Wittorock, 1974), bellek destekleyicileri (Bower, 1970) ve problem çözme (Gayne, 1975) gibi karmaşık öğrenme biçimlerini incelemeye başlamışlardır. Sonunda bilişsel devrim gerçekleşmiş ve algı, öğrenme, düşünme, akıl yürütme gibi süreçlerin "nasıl olduğu" araştı-

rılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalar, öğrenme kavramına yeni boyutlar katarak karmaşık bilgilerin üretilmesini anlamayı sağlamıştır.[22]

Öğrenme kuramlarının her biri farklı bir öğrenme türünü açıkladığından, hiçbir öğrenme kuramı bütün öğrenme türlerini ve öğrenmeye ilişkin tüm sorunları açıklamaya ve çözmeye yeterli değildir. Sonraki üniteler-de inceleneceği gibi her bir kuramın görüşleri, karmaşık bir süreç olan öğrenmeyi farklı açılardan görüp anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Öğrenmenin Doğasını Bilmek Öğretmen İçin Neden Gereklidir?

İnsan günlük yaşamında milyonlarca uyarıcıya maruz kalmakta, adeta uyarıcı bombardımanına tutulmaktadır. Örneğin; gözümüze, kulağımıza ve diğer duyu organlarımıza gelen fiziksel uyarıcılar sinir sis-temimizce seçilerek sinirsel iletilerle mesaj haline dönüştürülmektedir. Daha sonra bu mesajlar, depolanabilme ve hatırlanabilmeleri için sinir sisteminde başka değişimlere uğramaktadır. Ayrıca bilgiyi hatırlamak için ise; depolanan mesajlar, kasların hareketini kontrol edebilecek bir başka mesaj türüne dönüştürülebilmektedir.[23] Bunlara ilaveten yukarı-da da ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışıldığı gibi öğretilecek malze-menin türü gerek sinir sistemi, gerekse bireysel ayrılıklar dikkate alınarak öğrencilere verilebilir.

Şekil 6.4. Beynin Kısımları ve Öğrenme İlişkisi

- Beyninin sol yarı küresi sözel, matematiksel, mantıksal bilgiyi işleme için,
- Sağ yarı küresi de algısal, dikkat çekici, uzaysal, bütüncü artistik bilgiyi işlemek için daha uygundur. Ancak beynin iki yarı küresi sinirsel bir bağ aracılığıyla iletişim kurmakta, herhangi bir öğrenmeye iki yarı küre de katkıda bulunmaktadır.
- Öğretmenler, eğitim durumunda öğrencinin beynin her iki yarı küresini de kullanmasını sağlayacak biçimde öğretme-öğrenme etkinliği düzenleyebilir. Örneğin; somut yaşantı kazandıran gerçek varlık ve olayları gözlemekten başlayarak, mümkün olduğunca çok duyu organına hitap edecek araçlar kullanılabilir.
- Öğretmen sınıfa, neyin öğrenileceğinin mesajını açıkça vermelidir. Öğretmen bunu yaparken öğrencilerden aldığı dönütleri de düzeltmelidir. Amaç; öğrencilerin bilgi, beceri ve davranış düzeylerini arttırmaktır.

Bu durum ancak, kalıcı öğrenmenin gerçekleşebilmesiyle mümkündür ve pekiştirme yapmak gerekir. Öğrencilerin konuyu yalnızca anlamaları yetmez, onlara göstermek (demonstrasyon) yapmak, yardımla yaptırmak, bağımsız yaptırmak, yapılanın alışkanlık haline gelmesini sağlamak gerekir. Yoksa öğrenilenler çabuk unutulur. Öğrenilenlerin pekiştirilmesi yineleme sayısına, öğrencinin özelliklerine ve konunun karmaşıklığına bağlı olarak kalıcılık oluşturur. Bunun araçlarından birisi de ödevdir. Ödevler, sınıf içinde ve dışında yaptırılabilir, bireysel veya grup ödevleri verilebilir. Amaçlara ve olanaklara göre, öğretmen bu seçeneklerden birini yeğler. Ödev not olarak değerlendirilirse güdüyü artırır. Öğretmenlerin, öğrencilerine, bir şeyler öğretirken onların bildiklerini kullanarak öğretmelerinde yarar vardır. Ayrıca, öğrencilerin öğrenmelerine de fırsatlar yaratılması unutulmamalıdır. Yani, öğrenmede aktarım mutlaka gerçekleştirilmelidir.

Üzerinde önemle durulması gerekli olan bir diğer nokta ise, öğrenmenin gerçekleşmemesi halinde öncelikle öğrencinin sinir sistemi ve duyu organlarının sağlıklı olup olmadığı empatik bir yaklaşımla öğretmen tarafından kontrol edilmelidir. Daha sonra diğer etkenler üzerinde durulabilir.

Örnek:

İlköğretim okullarından birinde yaramazlığı ve tembelliği temel bir özellik haline getirmesi nedeniyle öğretmeni tarafından sınıfın en arka sırasında oturtulan ikinci sınıf öğrencisi, dördüncü sınıfa geldiğinde bir gün öğretmeni ona sorar:

- "Evladım, yavrum; tahtada ne yazıyor, söyler misin?"

Öğrencinin verdiği cevap ilginçtir:

- "Tahta buradan görünmüyor ki öğretmenim."

Öğrenmenin doğasını bilmek, öğrenmeyi gerçekleştirmek açısından önemlidir. Çünkü bir öğretmen sadece ürüne, yani öğrenilenlere, diğer bir deyişle nota bakarsa yanılır. Oysa, öğrenmenin oluşumunda öncelikle biyolojik yapıya ve özelliklere bakmak gerekir. Eğer öğrencinin kalıtsal yapısını bilirsek, öğrencinin başarısızlık ve yetersizlik durumu bizim için şaşırtıcı ve üzücü olmayıp, bize sürpriz rolü oynamaz. Çünkü eğitim kapasite yaratmak değil, var olan kapasiteyi açığa çıkartmaktır. Örneğin; siz, "**suyu sokuya* koyup ne kadar çok döverseniz dövün, onu (suyu) katılaştıramazsınız,"** yani koyulaşma olmaz.

Tüm öğretmenler çalışkan öğrencileri sever ve korurlar. Ancak, "tembel" ya da "başarısız" "haylaz" diye etiketlenen öğrenciler incelendiğinde sınıftaki diğer öğrenciler ile farklı bazı gelişim özellikleri taşıdıkları görülebilir. Öyle ki bu öğrencilerin zekâ düzeyleri ileri veya geri olabilir, duyu organlarında işlevsel bozukluklar olabilir, algısal sorunları olabilir veya ailesel sıkıntıları olabilir. Öğrencilerini gözlemleyen ve tanımaya çalışan bir öğretmen bireysel ayrılıkların farkında olur, çocuğun öğrenmesini etkileyen kendine özgü durumları keşfeder ve öğrenme oluşumunda bunları nasıl dikkate alacağını bilir. **Öğretmen dediğin de böyle olur!**

Sınıf Uygulamaları

- *Kendinizi değerlendirdiğinizde beyninizin hangi lob'unun daha iyi çalıştığını düşünüyorsunuz? Neden?*
- *Sizin öğrenmenizi hangi etkenlerin daha çok etkilediğini belirlemeye ve arkadaşlarınızla bireysel farklarınızı görmeye çalışınız.*
- *İlköğretimdeki ve üniversitedeki başarıyı açıklamada genetik ve çevresel faktörlerin ağırlığının değişip değişmeyeceğini tartışınız.*
- *Akademik başarı ve sınav kaygısı ilişkisini ortaya koyabilecek deneysel bir araştırma deseni oluşturunuz.*
- *Sinir sistemi ve beyin yapısı açısından insanlardan sonra en gelişmiş canlılar hangileridir ve öğrenme kapasiteleri nasıldır, araştırınız.*

ÖZET: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim

- ✓ Yetişkin davranışlarının hemen hemen tümü öğrenme yoluyla kazanılmıştır. Öğrenme bir süreçtir. Öğrenme tekrar ya da yaşantı sonucu davranışta meydana gelen ve oldukça kalıcı olan bir değişikliktir.
- ✓ Öğrenmenin olabilmesi için belli bir olgunluk seviyesi gerekir. Yaşantılar ile öğrenme arasında da doğrusal bir ilişki vardır.

* *Soku: Taştan ya da tunçtan yapılmış dibek*

- ✓ Öğrenmede, doğuştan getirilen özelliklerin önemi yadsınamaz, ancak sonradan kazanılanlar yani çevresel etkenler de gözardı edilmemelidir. Örneğin bireyin merkezi sinir sisteminin normal bir yapıda olması kadar bu yapıyı etkileyici çevresel uyarıcılara da gereksinim vardır.
- ✓ Öğrenmek, düşünmek, beste yapmak vb. gibi karmaşık bilişsel, devinsel ve duyuşsal davranışların tümü beyin işlevinin birer ürünüdür.
- ✓ Beyin, iki yarım küreden ve dört lobdan oluşur. Frontal lob, temporal lob, parietal lob ve oksipital lobların her biri insanlarda duygu, düşünce ve eylemin oluşmasında duyum ve algılama merkezleri olarak faaliyet gösterir.
- ✓ İnsanlarda gerek beyindeki sinir hücreleri ve kapasitesi, gerekse duyu organlarının yapısı ve işleyişi açısından bireysel farklılıklar vardır. Bunlar genetik özelliklerden kaynaklanabileceği gibi çevresel etkenlerin sonucu ortaya çıkmış olabilir. Öğrenmenin doğasını kalıtım ve çevresel faktörler etkileşim içinde oluşturur.
- ✓ Öğretmenler, öğrenmenin doğasını iyi bildikleri ölçüde, uygun bir öğrenme ortamı oluşturmada, bireysel farkları dikkate alarak her öğrenciye uygun yöntemler seçmede ve öğrenme ilke ve kuramlarını işe koşmada daha yeterli hâle gelebilirler.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. **Aşağıdakilerden hangisi, öğrenme ürünü olan bir davranış değildir?** (2007)
   A) Limon kelimesini duyan bir kişinin ağzının sulanması
   B) Yoldan geçmekte olan bir yayanın klakson sesiyle irkilmesi
   C) Bir çocuğun salınacak kurup küçük kardeşini sallaması
   D) Bir kişinin zehirli olduğunu düşünerek böceklerden korkması
   E) Acıkan birinin mutfağa yönelmesi

2. **Öğretme-öğrenme sürecinde öğrencilerin öğrenmeye güdülenmesini ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesini sağlamada aşağıdakilerden hangisinin önemli bir rolü yoktur?** (2007)
   A) Etkinlikleri öğretim materyaliyle destekleme
   B) Öğretim sürecinde gerçek yaşam problemlerine yer verme
   C) Ürün değerlendirmeyle birlikte süreç değerlendirmeye önem verme
   D) Öğrenme ortamını bireyden bağımsız hâle getirme
   E) Öğrencilerin yeni bilgiyle var olan bilgiler arasında bağlantı kurmalarını sağlama

3. Seda Hanım yeni taşındığı evde mutfağının uygun olmaması nedeniyle, sağa doğru açılan buzdolabı kapağını sola doğru açılacak şekilde değiştirtmiştir. Ancak kapağı açması gerektiğinde, uzun bir süre dolap kapağını önce sağa doğru açmaya çalışmıştır.

Seda Hanım'ın uzun süre dolabın kapağını sağa doğru açmaya çalışmasını en iyi açıklayan kavram aşağıdakilerden hangisidir? (2008)

A) Sönme
B) Ket vurma
C) Öğrenilmiş çaresizlik
D) Olumsuz aktarma
E) Öncelik etkisi

4. Okula yeni başlayan öğrencilerine okuma yazmayı öğretmek isteyen bir anaokulu öğretmeni bunda başarılı olamaz. Ancak bu öğretmen, aynı grupla bir yıl sonra yapılan çalışmalarda öğrencilerin büyük bir bölümünün okuma ve yazmayı öğrenebildiklerine tanık olur.

Yukarıda verilen örnekten hareketle varılabilecek en uygun sonuç aşağıdakilerden hangisidir? (2008)

A) Anaokulu öğretmeni öğrencilerin dikkatini çekmede başarılı olamamıştır.
B) Davranışın ortaya çıkması için belli bir olgunluk düzeyine ulaşmak gerekir.
C) Bireyin kapasitesinin üstünde davranışlara zorlanması, başarısını düşürür.
D) Yeterince büyümeden yapılan çalışmalar çocuğu yorar.
E) Büyüme, olgunlaşma sonucunu doğurur.

5. Bir sınıfa gözlem yapmaya gelen okul müdürü, dersini masada otururak anlatan öğretmeni "Masa öğretmenlerin oturması için değil, kitap, defter ve malzemelerin konması içindir." diyerek eleştirmiştir.

Müdürün sözleri, yaratıcı düşünce önündeki engellerden hangisine örnek oluşturur? (2008)

A) Kültürel engeller
B) Duygusal etkenler
C) Güdülenme
D) Alışkanlıklar
E) İşleve takılma

6. Yabancı dil dersinde sözcük bilgilerini ölçmek isteyen bir öğretmen, öğrencilerinden belirli bir konuda kompozisyon yazmalarını ister. Bu çalışmadan düşük not alan bir öğrenci "Sözcüklerin anlamlarını çok iyi biliyordum." diyerek notuna itiraz eder. Bunun üzerine öğretmen, "Ben sözcüklerin anlamını öğrenip öğrenmediğine yazdıklarına bakarak karar verebilirim." Yanıtını verir.

Öğretmenin öğrencisine verdiği yanıt özellikle aşağıdakilerden hangisini doğrulamaktadır? (2008)

A) Hatırlanamayan bir bilgi öğrenilmemiştir.
B) Davranışta gözlenen her değişme öğrenme olarak nitelendirilemez.
C) Öğrenme doğrudan gözlenemeyen, ancak davranıştan vardanabilen içsel bir süreçtir.
D) Başarılı olmak için çok çalışmak yetmez, etkili çalışmak gereklidir.
E) Performansta olumlu yönde değişme olması öğrenmenin gerçekleştiğini gösterir.

7. **Aşağıdaki örneklerden hangisinde öğrenmenin aktarılması söz konusudur?** (2009)

A) Bilgisayarda iki parmakla yazmaya alışık bir kişinin, on parmakla yazmayı yeni başlayan birine göre daha güç öğrenmesi
B) Bir öğrencinin psikoloji öğretmenini sevdiği için psikolojiye ilgi duymaya başlaması
C) Sigara içen biri'nin, içmeyen birine göre kibriti daha kolay yakması
D) Bir yabancı dili öğrenmede güçlük çeken birinin bir başka yabancı dili öğrenirken de aynı ölçüde güçlük çekmesi
E) Tiyatroya ilgi duyan bir gencin aynı zamanda sinemaya da ilgi duyması

8. Araştırma sonuçlarına göre, genel uyarılmışlık düzeyi ile öğrenme hızı arasında çan eğrisi biçiminde bir ilişki bulunmaktadır.

Bu ilişkinin anlamı aşağıdakilerden hangisidir? (2009)

A) Genel uyarılmışlık düzeyi arttıkça öğrenme hızı da artmaktadır.
B) Genel uyarılmışlık düzeyinin artması, öğrenme hızını bir noktaya kadar olumlu, bir noktadan sonra olumsuz etkilemektedir.
C) Genel uyarılmışlık düzeyi yüksek ya da düşük olduğunda öğrenme en yüksektir.
D) Genel uyarılmışlık düzeyi azaldıkça öğrenme hızı artmaktadır.
E) En yüksek öğrenme hızına, genel uyarılmışlık düzeyinin en yüksek olduğu noktada ulaşılmaktadır.

9. Bebeklerin ilk birkaç ay içindeki tepkilerinin bir kısmının doğuştan geldiği, bir kısmının da öğrenme yoluyla sonradan kazanıldığı bilinmektedir.

Bir bebeğin aşağıdaki tepkilerinden hangisinin öğrenme yoluyla kazanıldığı sonucuna varılabilir? (2010)

A) Biberondan emdiği süt çok sıcak olduğunda ağzından püskürtmesi
B) Uzunca bir süre altı ıslak kalınca ağlamaya başlaması
C) Elini, ayağını ısırarak seven bir yetişkini görünce ağlamaya başlaması
D) Değiştirilmek için alt bezi açıldığında ellerini, ayaklarını oynatması
E) Hareket eden bir nesneyi gözleriyle takip etmesi

10. Bir otomobil tamir ustası, çırak olarak işe başlayan bir genci teşvik etmek amacıyla bir şeyler öğrenmek için gösterdiği her çabayı aferin diyerek pekiştirmiş ve başlangıçta her aferin deyişinden sonra çırağın öğrenme gayretinin biraz daha arttığını gözlemiştir. Ancak bir süre sonra usta, aferin demesinin çırağı ilk günlerdeki kadar gayrete getirmediğini fark etmiştir.

Ustanın övgüsünün çırağı gayrete getirme işlevinin bir süre sonra azalmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir? (2010)

A) Çırak, neyi iyi neyi kötü yaptığını kendisi değerlendirebilecek duruma gelmiştir.
B) Çırağın ustasına duyduğu sevgide azalma olmuştur.
C) Öğrenme davranışı koşulsuz uyarıcı tarafından izlenmediği için sönmeye başlamıştır.
D) Uyarıcı ile tepki arasındaki bağlantı kopmuştur.
E) Alışma nedeniyle övgünün pekiştirici değeri azalmıştır.

11. Ders kitaplarında bazı cümlelerin altının çizilmesi veya koyu ya da italik harflerle yazılması bu cümlenin önemli olduğuna işaret etmenin yanı sıra öğrenilmesini de kolaylaştırmaktadır.

Ders kitaplarında altı çizilen, koyu ya da italik harflerle yazılan cümlelerin daha kolay öğrenilmeleri, öğrenilecek malzemeye ilişkin aşağıdaki özelliklerden hangisiyle ilgilidir? (2010)

A) Kavramsal kategori
B) Çağrışımsal anlam
C) Kavramsal benzerlik
D) Örgütlülük
E) Algısal ayırt edilebilirlik

12. Bir öğretmen, kızının 23 Nisan törenlerinde okuyacağı şiiri daha çabuk öğrenmesine nasıl yardımcı olabileceğini soran bir anneye, kızına şiiri yüksek sesle okutmasını ve hata yaptığı zaman hemen ona yaptığı hatanın ne olduğunu söylemesini tavsiye eder.

Öğretmen yaptığı bu tavsiyeyle sözel bir malzemenin öğrenilmesini kolaylaştıran aşağıdaki süreçlerin hangisinden yararlanmasını amaçlamaktadır? (2010)

A) Sonuçlar hakkında bilgi edinme
B) Pekiştirme
C) Parçalara bölerek öğrenme
D) Anlamsal basamaklar dizisi oluşturma
E) Olumlu aktarma

13. Öğrencilerinden İstiklal Marşı'nın tüm kıtalarını ezberlemelerini isteyen bir öğretmenin onlara tavsiye edebileceği en uygun çalışma stratejisi aşağıdakilerden hangisidir? (2010)

A) Aralıksız çalışma
B) Toplu çalışma
C) Bütün-parça-bütün
D) Parça-bütün-parça
E) Tümdengelim

14. Evde istediklerini ağlayarak yaptırabilen bir çocuk, okula başladıktan sonra kısa bir süre içinde aynı davranışın işe yaramadığını öğrenir ve okulda istediklerini ağlayarak yaptırmaktan vazgeçer. Buna karşın evde ağlayarak istediklerini yaptırmaya çalışma sıklığında bir artma görülür.

Çocuğun evde isteklerini ağlayarak yaptırmaya çalışmasının sıklığındaki artış aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2010)

A) Davranışta kontrast
B) Sınama-yanılma
C) İkinci derece koşullama
D) Sezgisel öğrenme
E) Psikolojik tepkisellik

15. Öğretmenlerin, genellikle öğrencilerine sınav öncesinde yoğun bir biçimde çalışma yerine dönem boyunca günde bir iki saat çalışmalarını tavsiye etmelerinin temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir? (2010)

A) Aralıklı öğrenme stratejisinin öğrencinin güdülenme düzeyini artırması

B) Toplu öğrenme stratejisinde olumlu aktarmanın daha güç gerçekleşmesi

C) Toplu öğrenme stratejisinde öğrencinin çalışma hızını kendi kapasitesine göre düzenlemesinin mümkün olmaması

D) Aralıklı öğrenme stratejisiyle öğrenilen bilgilerin daha sağlam ve kalıcı olması

E) Aralıklı öğrenme stratejisinin öğrenciye ne ölçüde doğru öğrendiği hakkında dönüt alma olanağı tanıması

16. Bir İngilizce öğretmeni kelime öğrenmede güçlük çektiğinden yakınan bir öğrencisine öğrenmesi gereken her kelimeyi geçmişte yaşadığı bir olayla ilişkilendirmesini tavsiye eder.

Öğretmen bu tavsiyeyi yaparken öğrencisinin sözel bir malzemenin öğrenilmesini kolaylaştıran aşağıdaki özelliklerin hangisinden yararlanacağını düşünmüştür? (2010)

A) Çağrışımsal anlam

B) Kavramsal anlam

C) Kavram kategorileri

D) Çağrışımsal basamaklar

E) Kavramsal benzerlik

17. Bir televizyon kanalının düzenlediği bir yarışmada, yarışmacılardan önceden bilmedikleri bir şarkıyı öğrenip sahnede okumaları istenir. Yarışmacılardan biri sözlerin bir kısmını unuttuğu için şarkıyı okuyamaz. Bu yarışmacının kendisini "Şarkının sözlerini çok iyi öğrenmiştim ama heyecandan unuttum." diyerek savunması üzerine jüri üyelerinden biri ona "Ben şarkının sözlerini öğrenip öğrenmediğine ancak sahnedeki performansına bakarak karar verebilirim." yanıtını verir.

Jüri üyesinin bu yanıtı aşağıdaki ifadelerden hangisini desteklemektedir? (2010-2)

A) Performansta gözlenen her değişme öğrenme sonucu değildir.
B) Öğrenme ancak performanstan anlaşılabilen içsel bir süreçtir.
C) Hatırlanmayan bir şeyin öğrenildiği söylenemez.
D) Öğrenmeden söz edebilmek için davranışlarda kalıcı bir değişiklik olması gerekir.
E) Öğrenme ile hatırlama birbirlerini tamamlayan iki süreçtir.

18. Günlük kullandığı çayı, kapağı çekilerek açılan bir kavanozda saklayan ancak bu kavanoz kırıldığı için çayı kapağı çevrilerek açılan bir kavanoza koymak zorunda kalan bir ev hanımı, ne zaman kavanozu eline alsa kapağı çekerek açmaya çalışmış, yeni kavanozun kapağını çevirerek açmayı öğrenmesi uzun zaman almıştır.

Bu ev hanımının yeni kavanozun kapağını çevirerek açmayı öğrenmesinin uzun zaman almasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir? (2010-2)

A) Sonralık etkisi
B) Olumsuz aktarım
C) Öncelik etkisi
D) Geriye ket vurma
E) Bozucu etkiler

Öğrenmede Davranışsal Yaklaşımlar

7

*Prof. Dr. Kurtman Ersanlı**
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Öğrenme Hedefleri

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *Davranışçı yaklaşıma göre öğrenmenin oluşum sürecini açıklayabilecek,*
- *Davranışçı yaklaşıma ait terminolojiyi doğru kullanabilecek,*
- *Davranışçı kuramcıların kendi aralarındaki yaklaşım farklarını ve benzerliklerini ayırt edebilecek,*
- *Davranışçı yaklaşımların ilkelerini öğrenme ortamlarında kullanabileceksiniz.*

İçindekiler

- *Giriş*
- *Davranışçı Öğrenme Kuramları*
- *Klasik Koşullanma*
- *Etki Yasası*
- *Edimsel Koşullama*
- *Davranışsal Öğrenmenin Temel İlkeleri*
- *Davranışçı Yaklaşımların Sınıf Ortamında Uygulanması*
- *Önceki Yaşantıların Davranışlar Üzerindeki Etkisi*

Düşünelim, Tartışalım

- Sirklerdeki hayvanlara, sergiledikleri beceriler nasıl öğretiliyor?
- Reklamların tüketici davranışlarını nasıl yönlendirilebildiğini tartışınız.
- Öğrenmede ödül ve cezanın etkisi nedir? Öğretmenleriniz en çok ne tip ödül ve ceza uyguluyorlar?
- Öğretmen olduğunuzda öğrencilerinize kurallara uymayı nasıl öğretebileceğinizi tartışınız.
- "Atari" ya da bilgisayar oyunlarının–neredeyse- bir bağımlılık yaratmasının nedenleri neler olabilir?

(*) Prof. Dr. Kurtman Ersanlı. 1951 Ladik doğumlu. Meslek yaşamına ilkokul öğretmenliği ile başladı. Ankara Üniversitesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü'nde Lisans eğitimini tamamladı. 1987'de Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'ne öğretim görevlisi olarak atandı. 1988'de Doktora derecesini aldı, 1991'de Doçent, 1997'de Profesör oldu.

Örnek Olay

(Aziz Nesin'in anılarından)*

Ertesi günkü bir derste, Rıfkı Bey ödev vermişti. Gece gördüğünüz filmden ne anladığınızı yazınız...

*İlk "Aferin"i bu ödevimle kazanmıştım. Çarşamba akşamları "müzakere" saatinde nöbetçi öğretmen dershaneye girer, o ders haftası içinde derslerinde başarı gösteren öğrencilerin bir yeşil karta basılı "Aferin"lerini dağıtırdı. Bizim sınıftan ilk aferini alan bendim. Bir hafta içinde bir çocuk altı "Aferin" almışsa, bu altı "Aferin"in yerine pembe kartona basılı bir "Tahsin" verilirdi. Sanırım dört tahsin de bir "İmtiyaz"dı. İki mi, üç mü "İmtiyaz" kazanan öğrenciye okulun tarihçesi yazılı ciltli bir kitap verilirdi. Bütün amacım, "Aferin"leri biriktirip "Tahsin", "Tahsin"leri biriktirip "imtiyaz", "imtiyaz"ları biriktirip o güzel armağan cildi almaktı. Ama hiçbir zaman bu armağan kitaba kavuşamadım; hem de sınıfımızda en çok "Aferin" alan öğrencilerden biri olduğum halde... Çünkü, sık sık izinsiz kalıyordum. İzinsiz kalan öğrenci, Perşembe ve Cuma günleri de evine gidemez, okulda kalırdı. İzinsiz kalan çocuk, biriktirdiği sekiz "Aferin"i verirse, izinsizlikten kurtulurdu. Benim haftada iki, kimileyin üç izinsiz aldığım bile olurdu. Kimi hafta topladığım bütün "Aferin"leri verdiğim halde, yine de izinsizlikten kurtulamazdım. İzinsizlikten kurtulmak için topladığım "Aferin"leri, "Tahsin"leri geri vermek yüzünden hiçbir zaman Darüşşafaka'nın armağan kitabına kavuşamadım...***

Giriş

Öğrenmenin doğasını incelerken değinildiği gibi, öğrenmenin ne olduğu ve nasıl gerçekleştiği uzun yıllar merak konusu olmuş ve öğrenme ile ilgili çalışmalar gerek psikoloji gerekse eğitim bilimleri alanında önemli bir yer tutmuştur. Yirminci yüzyıla kadar öğrenmenin oluşumu ile ilgili yapılan açıklamalar tamamen spekülatif ve felsefi kaynaklıydı. Psikolojinin gelişim sürecinde insan davranışını açıklayan çeşitli kuramlar öğrenme ile ilgili de farklı görüşler ileri sürmüştür.

Genel bir ifade ile kuram (teori) belli bir alandaki bilginin sistematik olarak yorumlanması/anlamlandırılmasıdır. Bu tanımı esas alarak öğrenme kuramlarının ne işe yaradığını irdeleyecek olursak; bir öğrenme kuramının birbirinden farklı ama birbiriyle yakından ilişkili üç işlevi olduğunu belirtebiliriz:

** Alındığı Kaynak: Nesin, A. (1997) Böyle Gelmiş Böyle Gitmez-1. YOL, (5. Basım) İstanbul: Adam Yayıncılık.*

*** 'Tahsin' ve 'imtiyaz', bugünkü 'teşekkür' ve 'takdir' belgeleri olarak düşünülebilir. (Editörün notu).*

1. Bilgi alanına belli bir yaklaşım (bakış) sağlayarak öğrenmeye ilişkin araştırmalar yapma ve bilgiyi analiz etme yolunu açar. Böylece bu yaklaşım, bilimsel düşünme ve araştırmaları yönlendirmede bir kılavuz olarak hizmet sağlar.
2. Kuram, öğrenme ilkeleri ile ilgili kapsamlı bilgileri özetleme girişimidir. Önemli noktaları gözden kaçırmadan ana hatlarıyla betimleme olanağı sağlar.
3. Öğrenme kuramları öğrenmenin "NE" olduğunu, "NİÇİN" o şekilde oluştuğunu ve "NASIL" oluştuğu sorusunu yanıtlar.

İşte öğrenmenin doğasını "Ne? Niçin? Nasıl?" soruları ile inceleyip değişik sonuçlara varan farklı kuramlar 20. yy. boyunca öğrenme psikolojisi alanında yer almıştır. Günümüzde ise, öğrenmenin nasıl oluştuğunu açıklayan belli başlı iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Çağdaş olarak nitelendirilen bu yaklaşımlar, davranışçılar ve bilişselciler adı altında toplanmaktadır.

Davranışçılar öğrenmenin oluşumunu, uyarıcı ile davranış arasında bağ kurma işi olarak nitelendirirken; bilişselciler ise öğrenmeyi, algıların belli kurallara göre zihinde yeniden organizasyonu olarak ifade etmektedirler.

Davranışçılar öğrenmenin oluşumunu, uyarıcı ile davranış arasında bağ kurma işi olarak nitelendirirken; bilişselciler ise öğrenmeyi, algıların belli kurallara göre zihinde yeniden organizasyonu olarak ifade etmektedirler. Bu iki kuramı ayrıntılarına inerek tanımakta fayda vardır.

Davranışçı Öğrenme Kuramları

İlk kuruculuğu ve savunuculuğu J. B. Watson tarafından yapılan davranışçı yaklaşımın felsefi alt yapısını John Locke, fizyolojik alt yapısını İvan Petroviç Pavlov ve psikolojik alt yapısını ise E. L. Thorndike, B. F. Skinner, Hull ve L. L. Bernard oluşturmuştur.

John B. Watson psikoloji tarihinin renkli kişiliklerden biridir. Watson, "mekanizma, davranışı açıklar" anlayışının geliştiği bir devrede yetişmiştir. Pavlov ya da diğerleriyle kıyaslandığında Watson, psikologları beyni biraz daha iyi tanıdığımız zaman davranışların gerçek açıklamalarının sinir sistemi içinde bulunabileceğine ikna eden kişi olmuştur. İşte bu yüzden, biraz da Watson'un etkisiyle birçok psikolog koşullanma diye adlandırdıkları şeyin önemli olduğuna inanmaya başlamışlardır.

Davranışçılara göre psikolojinin konusu sadece objektif yöntemlerle ölçülebilen ve değerlendirilebilen davranışlardır. Bu yaklaşımın dayandığı anlayış; "objektif olmayan, kanıtlanamayan, somut olarak ölçülüp değerlendirilemeyen hiçbir yaklaşımın değeri yoktur" ilkesi üzerine temellenmiştir. Davranışçılar, bilimsel yöntemlerle ölçülemeyeceğini ileri sürerek içsel yaşantıları toptan reddederler. Uyaran-tepki psikologları olarak da nitelendirilen bu yaklaşımcılar, uyarılmalar sonucu organizmada meydana gelen tepkileri incelemeyi amaç edinirler. İnsan zihnini bir kara kutuya benzeten davranışçılar, kara kutu içinde olup bitenleri değil, kara kutuya girip çıkanları dikkate alırlar. Kara kutuya girip çıkanlar ayarlanabilir, kontrol edilebilir ve düzenlenebilir.

İnsan zihnini bir kara kutuya benzeten davranışçılar, kara kutu içinde olup bitenleri değil, kara kutuya girip çıkanları dikkate alırlar.

Bu görüş temelde, çevrenin davranışı şekillendirmede ne derece önemli olduğunu vurgular. Bilimsel metotlar ışığında davranışçılık "İnsan davranış bilimi" olarak tanımlanabilir. Başta Skinner olmak üzere ilk kuramcıların davranış üzerine çalışmaları 1950'den bu yana eğitim ve psikoloji alanında oldukça yol kat etmiştir. Davranışçılığı anlamak için birkaç anahtar kavramın anlaşılması bir zorunluluktur. İlki; davranışçılığın hedef alanı davranıştır ve hisler ve diğer bilişsel süreçler gibi kavramlara değişen derecelerde kuşkuyla yaklaşırlar. Davranışçı sadece gözlemlenebilen ve kanıtlanabilen kuramları ele alır ve bilişsel temelli araştırmalardan uzak durur. Skinner de psikoloji alanındaki kariyerinde bilişsel yaklaşımlara olan muhalefetiyle bilinir.

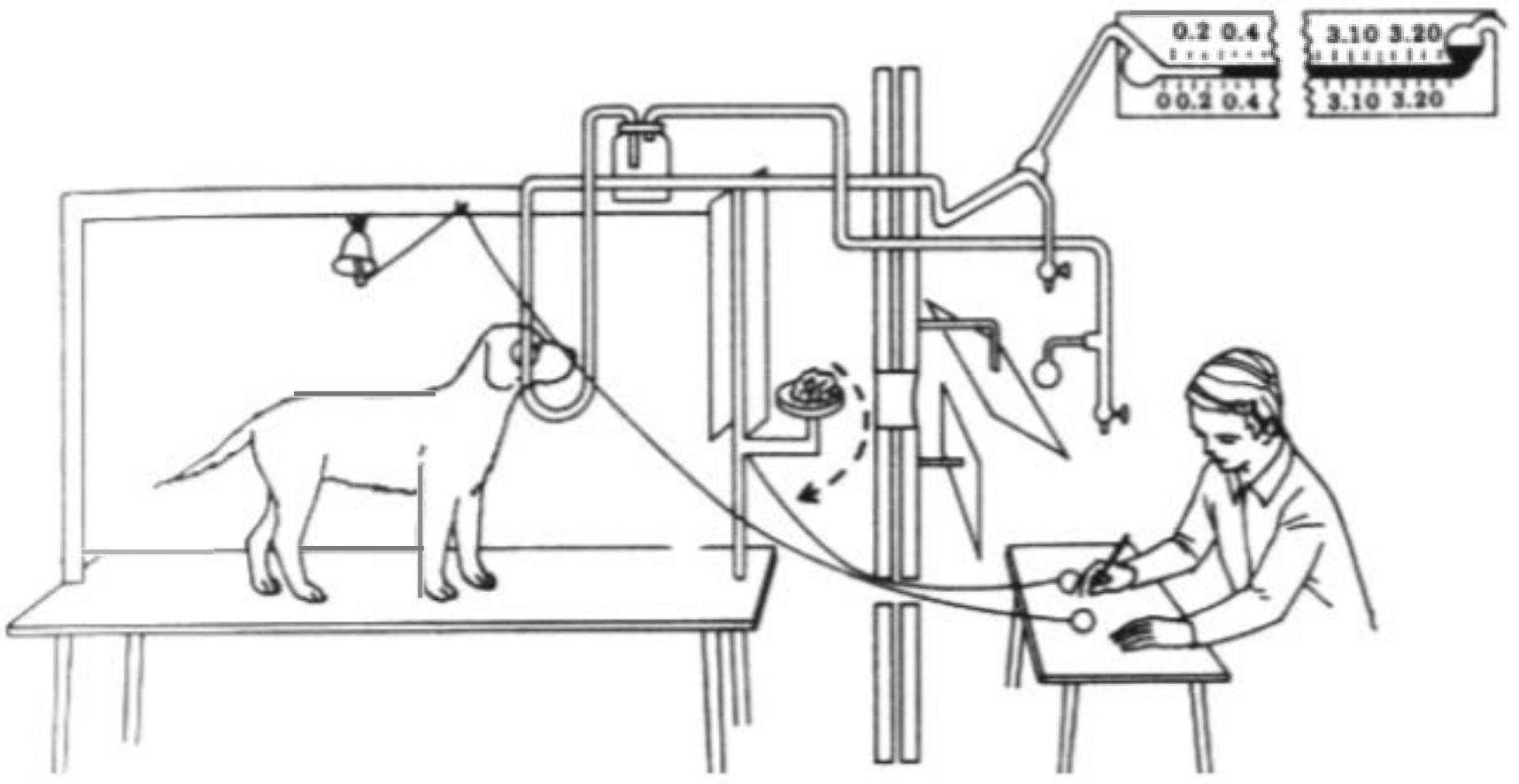
Davranışçılar, davranışların, klasik koşullama, edimsel koşullama ve gözlem yoluyla olmak üzere üç temel öğrenme süreciyle kazanıldığı sonucuna varmışlar.

Davranışçılar, basit bir bağlantı organı veya bilgisayar olarak kabul ettikleri beynin rolünü küçümserler. Onlara göre insan, uyaranlara belli biçimde tepki veren bir varlık, biyolojik bir makine, davranışlar da mekanik birer süreçtir. Davranış kuramcıları öğrenmeyi yeni bir davranışın ediniminden başka bir şey değildir diye tanımlarlar. Davranışçılar, bu makinenin neye yaradığını ve nasıl işlediğini bilmek arzusuyla yaptıkları çalışmalar sonunda davranışların, klasik koşullama, edimsel koşullama ve gözlem yoluyla olmak üzere üç temel öğrenme süreciyle kazanıldığı sonucuna varmışlar. Bu sonuca dayalı olarak davranışçılar, davranış bozukluklarını yanlış öğrenmelere bağlayarak yeniden öğrenmeyle düzeltilebileceğini ileri sürmüşler ve bu amaçla "karşıt koşullama, sistematik duyarsızlaştırma, yeniden koşullama ve deneysel söndürme" gibi teknikler geliştirmişlerdir.

Klasik Koşullama*

Klasik şartlandırma, ilk kez 1800'lü yılların sonu ve 1900'lü yılların başlarında Fizyolog Pavlov tarafından yapılan deneysel öğrenme çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Pavlov, yiyeceğin sindirilmesinde fizyolojik salgıların rolünü belirlemek amacıyla hayvanların sindirim sistemi üzerinde araştırmalar yaparken; denek olarak kullandığı hayvanın (köpek) yiyeceği ağzına almadan, hatta giderek yiyecek getiren kimseyi gördüğünde ağzından salya aktığının farkına varır. Pavlov, deneysel araştırmaları sırasında birçok bilim adamının rastlantısal olarak yaşadığı ilginç durumla karşılaşır. O zaman Pavlov, yaptığı çalışmanın fizyoloji kadar psikolojiyi de ilgilendirdiğini anlar. Daha sonra, bu olguyu sistematik olarak deney ortamında araştırmaya karar verir.

** Klasik koşullama, öğrenme alanında en eski ve klasik çalışmaları ifade ettiği için bu ismi almıştır. Koşul ve koşullanma; şart ve şartlandırma ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. (Editörün notu)*

Şekil 7.1. Pavlov'un Deney Mekanizması

Şekilde görüldüğü gibi bir düzenek içinde kontrollü bir deney ortamı oluşturan Pavlov, köpeğe zil sesini yarım saniye aralıkla izleyen besin veriyor. Koşullama programı tablosunda verildiği gibi önce zil sesi sonra besin (et) olarak verilen uyarımlar belli aralıklarla tekrarlanıyor.

Tablo 7.1. Koşullama Programı

İşlem sayısı	**1.Uyarıcı** (1. uyarıcıdan 1/2 saniye sonra verilir)	**2. Uyarıcı**	**Tepki**
1	zil (nötr)	——	yok
2	zil (nötr)	et (şartsız)	salya (şartsız tepki)
3	zil (nötr)	et (şartsız)	salya (şartsız tepki)
4	zil (nötr)	et (şartsız)	salya (şartsız tepki)
n	zil (şartlı)	——	salya (şartlı tepki)
n	zil (şartlı)	——	salya (şartlı tepki)

Önceleri zil sesi **(nötr uyarıcı)** karşısında salya çıkarma gibi bir tepki göstermeyen köpek, bu sistem içinde uyarım verme işleminin birkaç tekrarından sonra zil sesini duyar duymaz salya çıkarmaya başlıyor. Et verilmese de zil sesine salya çıkararak tepki vermeye devam ediyor. Aç kalmış bir köpeğin doğal bir uyarıcı **(şartsız uyarıcı)** olan ete karşı salya çıkarması doğal bir tepki **(şartsız tepki)** olarak nitelendirilmektedir. Böylece etin habercisi durumuna geçen zil sesi nötr uyarıcı olmaktan

çıkıyor ve şartlı uyarıcı konumuna geliyor. Çünkü, başlangıçta zil sesine karşı salya tepkisi yokken yapılan çalışmaların sonunda köpek zil sesi ile eti birleştirdiği için zil **şartlı uyarıcı,** salya ise **şartlı tepki** konumuna gelmiş ve böylelikle, şartsız uyarıcı-tepki bağı, şartlı uyarıcı-tepki bağına dönüşmüştür. Başlangıçta nötr olan bir uyaranın, geçirilen yaşantılar sonucu şartlı uyarım haline gelmesine klasik anlamda koşullama yoluyla öğrenme denmektedir. Klasik koşullama doğuştan getirilen tepkileri biçimlendirmeye yatkın bir öğrenme yöntemidir.[2]

Herhangi bir şartlı uyarana karşı kazandırılan şartlı tepki organizmaya yerleştikten sonra aynı sistem içinde yürütülen çalışmalarla başka bir şartlı uyarıcıya karşı da kazandırılabilir. Şöyle ki, 1. derecede et-zil arasında kurulan tepki bağı, aynı işlemler sonunda ışık (2. şartlı uyarıcı) uyarımına karşı da geliştirilebilir. 1. derecede şartlı uyarıcı olan zile karşı yapılan tepkinin yerleştirilmesinden sonra 2. derecede şartlı tepki elde etmek için, ışık (2. derecede şartlı uyarıcı) ve onu izleyen uyarım olarak zil sesi verilerek yapılan 1. derecedeki şartlandırmaya benzer çalışmanın sonunda zile gösterilen tepkinin ışığa da gösterilmesine **dereceli şartlandırma** ya da **üst düzey şartlandırma** adı verilmektedir. Burada zil etin, ışık ise zilin yerine geçmektedir. Böylece et ile zil sesi arasında kurulan bağ zil sesi ile ışık arasında kurulmaktadır. İnsanların şartlandırılma dereceleri ve kapasiteleri birbirinden farklılık gösterse bile hayvanlarınkinden pek çok fazladır.

Başlangıçta nötr olan bir uyaranın, geçirilen yaşantılar sonucu şartlı uyarım haline gelmesine klasik anlamda koşullama yoluyla öğrenme denmektedir.

Işık (2. derecede şartlı uyarıcı) → Zil (1. derecede şartlı uyarıcı) → Et (şartsız uyarıcı) → Salya Tepkisi (doğal tepki)

Bu zincirlemede belli tekrarlardan sonra, önce et, sonra zil uyarıcıları süreçten çıkarılır. Köpek ışık yanınca salya tepkisini gösteriyorsa "dereceli şartlanma (üst düzey şartlandırma)" gerçekleşmiş demektir.

Takıntılı düşünceler veya fobiler nasıl öğrenilmiştir?

Pekiştirme, öğrenilen tepkinin organizmaya yerleşmesi ve aynı şekilde devam etmesi için yapılan işlemlerdir.

Buradan yola çıkarak öğrenmeyi, uyaran-tepki bağının kurulması olarak da tanımlayabiliriz. Kurulan bağ, koşullama işlemi belli sayı ve yoğunlukta tekrarlanarak pekiştirilmektedir. Yani **pekiştirme,** öğrenilen tepkinin organizmaya yerleşmesi ve aynı şekilde devam etmesi için yapılan işlemlerdir. Bazı durum ve varlıklara karşı olan korku, kaygı, sevgi ve nefretlerimizin temellerine inildiğinde koşullamaların olduğu açıkça görülebilir. Doğuştan getirdiğimiz ve adına doğal tepkilerimiz dediğimiz birçok refleksimizi, bazı durum ve varlıklara karşı olan duygularımızın altında bulabiliriz. Yiyeceğe karşı ağzın sulanması doğal bir refleks ise limon sözcüğünü işittiğimizde ağzımızın sulanması şartlı tepkidir. Duygusal

tepkilerin hepsi doğaldır. Hangi tepkilerin hangi uyarıcıya karşı yapılacağı ve tepkilerde görülen zenginlik öğrenmenin sonucudur. Bazı öğrencilerin okula, bazı öğretmenlere ya da belli derse karşı kaygıları ve yersiz korkuları, okul içi ve okul dışı yaşantıları sırasında meydana gelen şartlandırmaların bir sonucudur. Öyle korkularımız vardır ki, anlamsız olduğunu bildiğimiz ve bize saçma geldiği halde farkında olmadan bu duygularımızı dinamik tutmaya çalışırız. Takınaklı düşünceler ve fobiler olarak nitelendirdiğimiz bu duyguların koşullamanın ürünleri olduğu söylenebilir.

Bazı öğrencilerin okula, bazı öğretmenlere ya da belli derse karşı kaygıları ve yersiz korkuları, okul içi ve okul dışı yaşantıları sırasında meydana gelen şartlandırmalarını bir sonucudur.

Önceki ünitenin başında yer alan örnek olayda, Harward'lı öğrenci ilk maçta hakemin başlama düdüğünü çaldığında yüzlerce kuşun sahaya hücum etmesini sağlamak için ne yapmıştı?

Acıktığı zaman emzirerek, altını kirlettiği zaman temizleyerek, yalnız kaldığında yanına gidip onunla birlikte olup sevgisini paylaşarak çocuğunu rahatlatan annenin sesi ve görüntüsü ile çocuk arasında böyle bir bağ doğar. Çocuk annesini görünce ya da sesini duyunca gereksinimlerinin karşılanacağını bilir ve bunu ifade eden tepkilerde bulunur. Hatta annenin kılık ve kıyafetine benzer giyim ve kuşam içinde olan kadınları anne olarak nitelendirir. Çocuğun bu davranışına **genelleme** denir.

Genelleme, aynı türden olan ya da birbirine benzer uyarıcıya karşı daha önce kazanılan tepkinin verilmesidir.

Genelleme, aynı türden olan ya da birbirine benzer uyarıcıya karşı daha önce kazanılan tepkinin verilmesi, duyarlılık gösterilmesidir. Genellemede sadece fiziksel benzerlikler değil, anlamsal benzerliklerin de temel alınması söz konusudur. Çocuğun başka kadınları da başlangıçta anne olarak nitelendirmesi gibi. Zamanla çocuk annesinin diğer kadınlardan farklı olan özelliklerinin farkına varır ve onu diğer kadınlardan ayırt ederek onların annesi olmadığını öğrenir.

Örnek:

Hastane ortamında boyları farklı olan iki hemşireden uzunu hasta çocukların sadece iğnelerini yapıyor, kısa boylusu ise hasta çocukların beslenme ve bakımlarını yapıyor olsun. Önceleri beyaz önlüklerinden yola çıkarak hemşirelerden korkan çocuklar, zamanla uzun boylu hemşireyi görünce eski davranışlarını sürdürürken kısa boyluya karşı sevecen davranışlar göstermeye başladıklarında beyaz önlüğe karşı önceden genelleştirilen tepki farklılaşmış olacaktır.

Ayırt etme, birbiriyle yakınlıkları olsa bile uyarımlar arasındaki farkı anlayabilmedir. Yani, **genelleme benzerliklere, ayırt etme ise farklılıklara yönelik tepki örüntüleridir.** Bir başka örnekle ayırt etmeyi anlatacak olursak; farklı frekanslarda verilen iki ses tonundan birincisini bir elektrik şoku, ikincisini güzel bir müzik izlesin. Bu iki uyaran gerçekte nötr nitelikte olmasına karşı, belli sayıda tekrarlanarak deneklerde koşullama yoluyla öğrenme sağlanırsa, deneklerin tepkileri farklılaşacak,

Genelleme benzerliklere, ayırt etme ise farklılıklara yönelik tepki örüntüleridir.

birinci sese karşı kaçınma, ikinci sese karşı ise rahatlama davranışları ve mutluluk tepkileri geliştirilecektir. Ayırt etme sağlanamazsa yaşanan kararsızlıklar organizmada gerilime sebep olmaktadır. Gerilimin şiddeti o durumdaki güdülenmenin düzeyi ile doğru orantılıdır.

Gündelik hayatımızda öğrenilmiş ayırt etmeler pek çoktur. Bebek, parmağı ile emziği birbirinden ayırt etmeyi, çocuklar köpeği tavşandan, elmayı armuttan ayırt etmeyi öğrenir. Eğitimin büyük bir bölümü de kelimeler ya da kavramlar arasında bir takım ayırt etmelerin öğrenilmesidir. Bu çeşitliliğe karşın, bütün ayırt etmelerde yaptığımız şey, farklı uyarıcılara farklı davranımlar bağlamaktan ibarettir.

Şartlandırılmış tepki, zaman zamanda olsa şartsız uyarım verilmediğinde, şartlı tepkinin ortadan kalktığı görülür. Şartlı tepkinin kaybolmasına, **sönme** denmektedir. Organizmanın belli bir davranış örüntüsünü kazanması, tekrar ve pekiştirme olgusuyla doğru orantılıdır. Pekiştirme işleminden ya da şartsız uyarıcıdan yoksun bırakılan davranışlar kendiliğinden kaybolacaktır. Sirklerde gösterimlerde bulunan hayvanlara daha önce kullandıkları şartsız uyarıcıların ara sıra verilmesinin sebebi, gösterimde sergilenen şartlı tepkinin sönmemesi içindir.

Şartlı tepkinin kaybolmasına, sönme demektedir. Pekiştirme işleminden ya da şartsız uyarıcıdan yoksun bırakılan davranışlar kendiliğinden kaybolacaktır.

Olumlu duygular genellenebileceği gibi olumsuz duygular da genellenebilir. Genellemeler yoluyla kazanılmış olan istenmeyen ön yargı, tutum ve davranışların söndürülmesi tersine bir şartlanmayla olabileceği gibi ayırt etmeyi öğrenmekle mümkündür. Sağlıklı bir ayırt etme, sorgulamayı akılcı bir şekilde yapabilme olarak nitelendirilen analitik ve eleştirel düşünme becerilerinin kazanılmasına bağlıdır.

Uyarımlar organizmanın beklenti ve gereksinimlerine ne kadar uygun olursa uyaran-tepki bağı da o kadar kolay kurulabileceği gibi aynı zamanda bağın kalıcılık süresi de artar. Bu nedenle öğrenme ortamı ne kadar sevecen, güven verici, cesaretlendirici ve üretken bir özellik taşır ve öğrenme etkinlikleri haz verici olursa; uyaran–tepki bağı da o ölçüde kuvvetli olur. Yani, öğrenilenin kalıcılığı ve öğrenilme düzeyi, öğrenme ortamının özellikleriyle yakından ilgilidir.

Şartlı tepkinin sönmesi demek davranışın o organizmanın belleğinden tamamen silinmesi demek değildir. Sönen şartlı tepkiler zamanla şartlı uyarıcı ya da onu çağrıştıran bir uyarıcı verildiğinde şartlı tepkinin yeniden ortaya çıktığı görülmektedir. Sönen şartlı tepkinin yeniden ortaya çıkmasına **kendiliğinden geri gelme** denir.

Sönen şartlı tepkinin yeniden ortaya çıkmasına kendiliğinden geri gelme denir.

Etki Yasası

Pavlov'un çalışmaları Amerika'daki araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bunlardan birisi de E. L. Thorndike'dır. Thorndike, önceki birçok araştırmacı gibi davranışlar ve refleksler arasında ilişki kurmuştur. Önceki çalışmalarının çoğunda davranışların birçoğunun çevredeki uyarıcılardan dolayı meydana geldiğini söylemiştir. Bu görüş uyarıcı-davranış modeli üzerine kuruludur. Önceki öğrenme kuramcıları reflekslerin, örneğin; diz refleksinin beyin dışında gelişen bir olay olduğunu vurgulamışlardır. Bunun gibi davranışların bilinçli ve bilinçsiz olarak çevredeki uyarıcılar karşısında oluştuğu hipotezini kurmuşlardır. Thorndike, Pavlov'un gittiği yoldan giderek **bir uyarıcı karşısında oluşan davranışın gelecekteki davranışları etkilediğini söylemiştir.** Edward Thorndike kedi ve köpeklerin mekanik olarak problem çözme yetenekleri üzerine bir objektif deneysel yöntem geliştirmeye çalışmıştır. Thorndike, kedileri kutuların içerisine koyarak onların kutu içerisinde bulunan yiyeceğe ulaşmalarını gözlemlemiştir. Kedilerin belli bir süre sonra aynı davranışları tekrar ederek sonunda deneme yanılma yapmadan tek yolla yiyeceğe ulaştıklarını gözlemiştir. Bu araştırmalarının sonucunda Thorndike kendisine ait olan **Etki Yasasını** geliştirmiştir.[3] 1910 yılında Thorndike bu kavramını resmileştirerek psikolojinin bir yasası haline getirmiştir. Thorndike'ın etki yasasına göre; eğer bir davranış o çevrede bir doyuma ulaşıyorsa aynı ortamda o davranışın oluşma olasılığı artmaktadır. Bunun tersi oluyorsa yani o davranış doyum getirmeyen bir değişikliğe ulaşıyorsa o davranışın oluşma sıklığı giderek düşmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere gelecekte bir davranışın olup olamayacağının şu anki davranışlara bağlı olduğu söylenebilir. [4]

Thorndike'ın etki yasasına göre; eğer bir davranış o çevrede bir doyuma ulaşıyorsa aynı ortamda o davranışın oluşma olasılığı artmaktadır.

Davranışçı yaklaşım insan davranışını tamamen refleksler, uyarıcı-tepki ilişki'si ve pekiştiricinin etkisi ile açıklamaya çalışmıştır. Fakat cinsel dürtüler, amaçlar ve hedefler gibi bazı bilişsel ve duyuşsal terimler bunun dışındadır. Watson, farelere küçük bir oyun kutusunu bir yiyecek ödülüyle açmayı öğretebileceğini gördü. Ayrıca labirent öğrenmeyi de denedi ama labirenti biraz basitleştirmek zorunda kaldı. Basit bir labirent yapıp koridorun sonuna bir yiyecek koydu ve labirentte koşmayı bir kez öğrenen farenin diğer seferleri otomatik olarak yaptığını fark etti. İlk defada bir uyarıcıyla başlayan öğrenme daha sonra uyarıcısız da gerçekleşti ve davranış bir alışkanlık halini aldı. Watson'un bu kuramı Thorndike'ın etki yasasından farklıdır. Çünkü onun çalışmasında memnuniyet ve hoşnutsuzluk gibi psikolojik kavramlara yer yoktu. O, memnuniyet ve hoşnutsuzluk gibi uyarıcı–tepki ilişkisini göz ardı ederek "etki yasasına" karşı çıktı. **Watson için en önemli şey, uyarıcı–tepki ikileminin tekrarlanma sıklığıdır.** Her ne kadar pekiştiriciler bir uyarıcı sayesinde belli

Davranışçı yaklaşım insan davranışını tamamen refleksler, uyarıcı-tepki ilişkisi ve pekiştiricinin etkisi ile açıklamaya çalışmıştır.

Watson için en önemli şey, uyarıcı–tepki ikileminin tekrarlanma sıklığıdır.

bir hareketin tekrarlama olasılığını arttırsa da; direkt olarak öğrenmeye sebep olmaz. Bu sebeple Watson, bazı uyarıcıların ve tepkilerin hayvanlarda o hareket oluşuncaya kadar tekrar edilmesi gerektiği kuramını reddeder.

Watson ikinci kitabı olan "Davranışçı Gözüyle Psikoloji" adlı kitabını yayınladıktan sonra Amerikan Davranışçılık Akımı'nın kurucusu haline gelmiştir. O bilişsel süreçlere tamamen karşı çıkmıştır. Ona göre düşünce açıklanabilir ve konuşma da öğrenilebilecek basit bir davranış biçimidir. Watson, öğrenmeyi davranış gelişiminin temel süreci olarak kabul etmiş ve "bir insan ne öğrenmişse odur" anlayışını getirmiştir. Bu fikri ile eğitimde fırsat eşitsizliğinin önemini kafalara yerleştirmiştir.

Watson, psikolojik rahatsızlıkların daha sonradan anormal olarak tanımlanabilecek tesadüfi olumsuz öğrenmenin sebep olduğu çarpık alışkanlıklardan kaynaklandığına inanmaktadır.

Sistematik bir öğrenme teorisi geliştirmeyen, ancak Pavlov'un şartlı refleks kavramını kendi görüşlerine çok uygun bir model olarak kabul eden ve bu ilkelerin daha karmaşık davranışların öğrenilmesinde de kullanılabileceğini savunan Watson, psikolojinin bilimsel bir temel üzerinde yükselmesini savunur. Watson, eğitim, duygusal tepki gelişimi ve alkol ya da uyuşturucu kullanımının insan davranışlarına etkisi gibi birtakım insan problemlerini ele almıştır. Hatta, düşünce sürecinin yüz ve boyundaki hareketlerin gözlemlenmesiyle araştırılabileceğini de öne sürmüştür. Watson, psikolojik rahatsızlıkların daha sonradan anormal olarak tanımlanabilecek tesadüfi olumsuz öğrenmenin sebep olduğu çarpık alışkanlıklardan kaynaklandığına inanmaktadır. Watson bu hipotezini hastanedeki bir bebek ile test etmiştir.[5]

Küçük bebek (Albert-11 aylık), ani yüksek sesler dışında hiçbir şeye karşı korku ya da fobi göstermemiştir. Örneğin Watson bir beyaz tavşanı Albert'ın kucağına koyduğunda bebek hiç korkmadan tavşanla oynamaya başlamıştır. Bir başka deneyde Watson tavşanı Albert'in başına koymuş ve Watson'un asistanı bebeğin arkasında başına yakın bir yerde metal bir çubuğu bir başka metale vurarak şiddetli sesler çıkarmış, bir hafta sonra aynı eylem tekrar edilmiştir. Daha sonra Albert'e tavşan gösterildiğinde heyecan ve korku gözlemlenmiş, hatta Albert'e herhangi bir kürklü nesne gösterildiğinde de bebekte korku gözlemlenmiştir.*

** Bu deneyde, bazı kaynaklarda, tavşan yerine evcil beyaz fare kullanıldığı yazar (Editörün notu).*

Her ne kadar Albert'in tavşana tepkisi fazla sert olmasa da Watson bu delili davranış temelli fobilerde kullanmıştır. Ne var ki, fobi tedavisinde koşullandırma uygulamaları ve küçük Albert olayı genellikle bu alandaki ilk deneyimler olarak kayda geçmiştir.

Watson davranışın kalıtımsal olmayıp insanın çocukluğundan beri çevresindeki belli uyarıcılarla belli tepkilerin birleşmesi sonucu U-T bağlarının birbiri üzerine şartlanma yoluyla inşa edilmesi sonucunda geliştiği görüşünü savunur.

Watson davranışın kalıtımsal olmayıp insanın çocukluğundan beri çevresindeki belli uyarıcılarla belli tepkilerin birleşmesi sonucu U-T bağlarının birbiri üzerine şartlanma yoluyla inşa edilmesi sonucunda geliştiği görüşünü savunur.

Thorndike'in bağlantı kurarak geçiş ilkesini kendi sisteminin temel taşı olarak kabul eden ve sınama-yanılma ilkesini geri plana iterek "etki yasasını" ise hiç dikkate almayan **Guthrie**'nin önerdiği sistem ise birçok yönden Pavlov ve Thorndike tarafından geliştirilen görüşlere benzerse de, bazı yönlerden kendine özgü nitelikler gösterir. Örneğin Guthrie'ye göre, çağrışımsal U-T bağlarının kuruluşunun tek yasası işaret ve tepki bitişikliğidir. Bir dış uyarıcı organizmada bir takım davranımları uyarır. Bu davranımlar da organizma için yeni uyarıcılar meydana getirir. Gerçek çağrışım bitişik olaylar arasında kurulur. Guthrie'nin önerdiği sistemde, şartlı uyarıcılar aslında; hareket tepkilerinin meydana getirdiği uyarıcılardır. Bu uyarıcılar alışkanlıklara bir bütünlük ve devamlılık kazandırırlar.

Guthrie'ye göre, çağrışımsal U-T bağlarının kuruluşunun tek yasası işaret ve tepki bitişikliğidir.

Guthrie, diğer kuramcılar gibi öğrenmenin sonuçlarıyla ilgilenmez, sonuç ne olursa olsun organizmada hareket tepkilerine önem verir. Ona göre eğer bir çağrışımsal ket vurma, engellenme yoksa unutma da söz konusu değildir. Guthrie, unutmayı geriye ket vurmayla açıklamıştır.

Guthrie'nin ödül, motivasyon ve pekiştirme konusundaki fikirleri de şöyle özetlenebilir: Güdüler bir amaca ulaşıncaya kadar organizmayı hareket halinde tutan uyarıcıları sağlar. Ödül, öğrenmeye, çağrışımsal mekanik bir düzen dışında hiçbir katkıda bulunmaz. Ödülün öğrenmeye dolaylı bir etkisi vardır. Cezanın etkisi ise yarattığı duyguda değil, çağrımsal bağın önünde veya arkasında oluşundadır. Ceza, kaçma ve kaçınma tepkilerinin öğrenilmesinde etkilidir. Guthrie'ye göre öğrenmeye yön veren en önemli etmen, "hazır oluş"tur. Davranışçı açıdan hazır oluş, kaslarda meydana gelen bir gerilimdir.[6]

Thorndike, Watson ve Guthrie'nin görüşlerinin sınıf ortamındaki davranışlara nasıl uyarlanabileceğini, doğurgularını örneklendiriniz.

Edimsel Koşullama

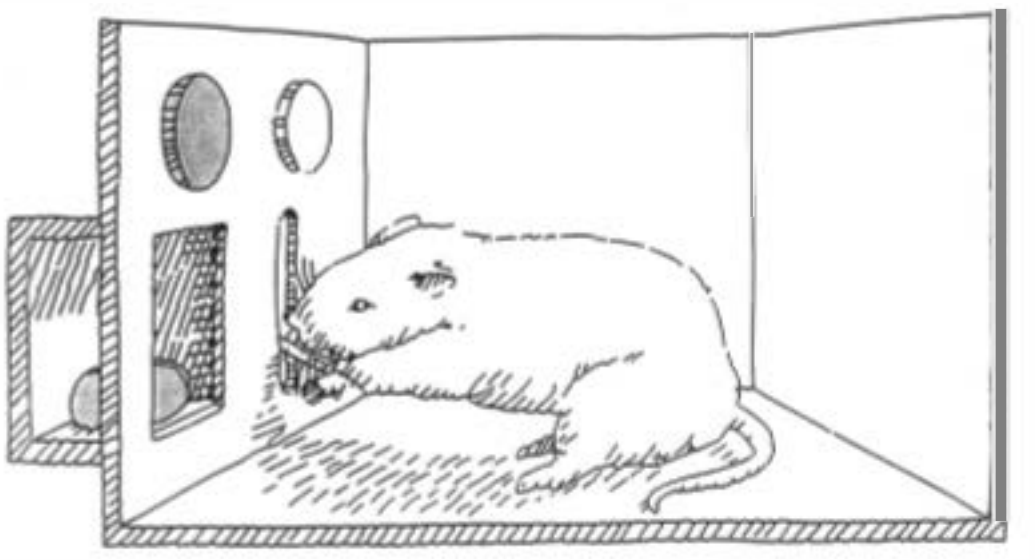
Bazı öğrenilmiş davranışların klasik koşullama yoluyla kazanıldığı kabul edilirse de bütün öğrenilmiş davranışları bu öğrenme yöntemi içinde açıklamak mümkün değildir. Ancak öğrenilmiş davranışa temel olan doğal uyarıcı bulunabiliyorsa; o zaman davranışın klasik koşullama yöntemiyle öğrenildiği söylenebilir. Böyle bir davranış, o organizmanın biyolojik donanımından gelen doğal bir davranıştır. Temel olan uyarıcıyı her zaman tahmin etmek mümkün değildir. Bu nedenle klasik koşullama yoluyla öğrenme, insan davranışlarının pek çoğunu açıklamada sınırlı kalmıştır. Çünkü, klasik koşullama, bir tepkisel şartlandırmadır. Tepkisel şartlandırma yeni bir uyarıcının tepki oluşturma gücünü kazanmasıdır. Bilindiği gibi ağza alınan bir yiyecek tükürük salgısını uyandırır. Bu uyandırılma, organizmanın daha önce bu uyarıcılarla ilgili bir yaşantısının olmasından değil organizmanın kalıtsal yapısındandır. Giderek yiyeceğin kokusu ve görünümü de tükürük salgısını uyandırır hale gelir. Çünkü, yiyeceğin görünümü ve kokusu devamlı olarak ilk uyandırıcı ile yani ağızdaki yiyecekle birlikte bulunmuş, ya da ondan hemen önce gelmiştir. Tepkiyi uyandıran uyarıcının (yiyecek) yeni bir uyarıcıyla (yiyeceğin koku ve görünümü) tekrar ve tekrar birlikte sunulmasıyla yeni uyarıcı tepki uyandırma gücü kazanmıştır. Buna klasik koşullama denmişti. Skinner, bu tür tepkilerin gelişimin en üst basamağında bulunan canlıların davranışlarının çok azını oluşturduğunu ve pek çok davranışı açıklamada yetersiz kaldığını ileri sürerek, insan davranışlarını **edimsel koşullama** kavramıyla açıklamaya çalışmıştır.

B. F. Skimer

Klasik koşullama yoluyla öğrenme, insan davranışlarının pek çoğunu açıklamada sınırlı kalmıştır. Çünkü, klasik koşullama, bir tepkisel şartlandırmadır.

Thorndike gibi Skinner de davranış ve sonuç ilişkisi üzerinde durmuştur. Örneğin bireyin davranışı hoş bir şeyle sonuçlanırsa o davranışı birey, tekrar tekrar yapmaya yönelir. Hoş veya hoş olmayan sonuçların bireylerin davranışlarında yarattığı değişikliklere edimsel koşullama denir. Skinner'in çalışmalarında denekler kontrol ortamında tutularak, davranışları sistematik olarak sonuçları bağlamında incelenmektedir.

Skinner'in deney kutusu (Skimer kutusu)

Skinner kendisinin geliştirmiş olduğu "Skinner kutusu" ile bilinmektedir. Bu kutu daha çok fareler ve güvercinler için kullanılan basit özellikleri olan bir kutudur. Bu kutu farelerin her basışında yiyecek ve başka bir düğmeyle su alabildiği bir düzenekten oluşmuştur. Fare dışarıdan hiç bir şekilde hiç bir ses duymamaktadır. Bütün uyarıcılar kontrol altına alınmıştır. Tesadüfi olarak farenin düğmeye birkaç kez basmasından sonra fare sıklıkla yiyecek alabilmek için her seferinde düğmeye basmaya başlamıştır. Skinner kutusunun en önemli özelliği bilimsel çalışmalar sırasında çevreyi kontrol altına alabilme özelliğidir. O halde biz eğitimciler de, eğitim çevresini düzenleyerek ve istenilen davranışın sonunda pekiştireç vererek, o davranışın tekrarlanma olasılığını artırabiliriz.

Edimsel davranışın ilk nedeni organizmanın içindedir.

Kısacası, edimsel davranış için çevresel çok belirgin bir uyarıcı yoktur. Edimsel davranışın ilk nedeni organizmanın içindedir. Organizma çevresiyle ilişki halindeyken, doğuştan sahip olduğu kas ve kemik yapısını kullanmaktadır. İnsanın yürüyüp, koşması; kuşun uçması; maymunun ağaç dallarında sallanması gibi davranışları herhangi bir uyarıcı olmadan da meydana gelir. Bu davranışlar o canlıların biyolojik yapısında vardır. İşte herhangi bir ihtiyaç durumunda, organizmanın kendiliğinden ortaya koyduğu bu davranışlara **edim** denir.

Herhangi bir ihtiyaç durumunda, organizmanın kendiliğinden ortaya koyduğu davranışlara edim denir.

Gereksinimleri organizmayı eyleme iterken davranışlarına yön veren kuvvetlerin de güdüler olduğu bilinmektedir. Herhangi bir güdünün etkisiyle eyleme geçen organizma hedefine varabilmek için güdülenmenin etkisiyle çeşitli tepki ve davranışlarda bulunacaktır. O anda içinde bulunduğu şartlarla ilgili daha önce kazanmış (öğrenmiş) olduğu deneyimleri yoksa, hedefe varmak için çeşitli tepki ve davranışlarda bulunarak denemeler yapacaktır. Duruma göre belli sayıda deneme-yanılmanın sonunda hedefe ulaşacaktır. Böylelikle organizma, ya bir ödül elde edecek ya da bir cezadan kurtulacaktır. Süreç içinde yaşanan tekrarlar sonucu hedefe ulaştırıcı tepkilerin sayısı artarken sonuca götürmeyen davranışlar elenir ve hedefe ulaştırıcı tepkiler (doğru tepkiler), giderek öğrenilmiş davranış durumuna gelirler. Neticede organizma **edimsel koşullama** (operant şartlanma) yoluyla davranış dağarcığına yeni bir davranış daha eklemiş olur.

Klasik Koşullanma ile Edimsel Koşullanma arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

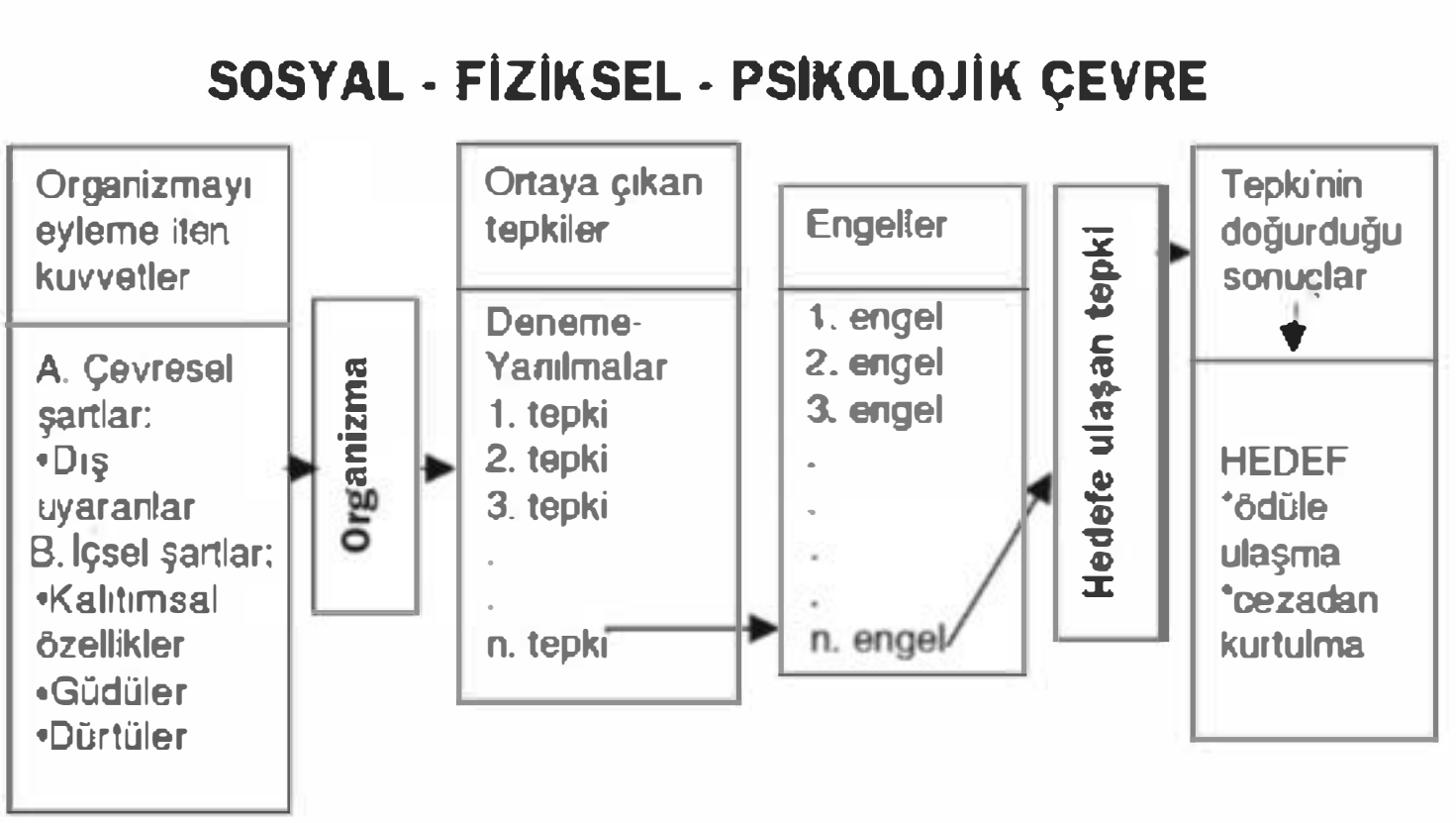
Bir Karşılaştırma: Klasik ve Edimsel Koşullama

Karşılaştırma Boyutu	Klasik Koşullama	Edimsel (Operant) Koşullanma
Uyarıcı	Belirgin bir doğal uyarıcı ile eşleştirilen nötr uyarıcı var	Belirgin bir uyarıcı yok, organizmanın ihtiyaca dayalı ortaya koyduğu EDİM'ler
Koşullanma	Uyarıcı—Davranış arasında	Davranış—Sonuç arasında
Ön Koşul	Doğal uyarıcı—Doğal tepki bağlantısının var olması	Ortaya konan edimin bir ihtiyacı giderici olması, hedefe ulaşmada işe yaraması
Pekiştirme	Tekrar yoluyla şartsız uyaran şartlı uyaranla birlikte verilecek	Pekiştireçler ile cezadan kaçınma ile
Davranış Planı	Genellikle duyuşsal davranışlar	Genellikle psiko-motor davranışlar
Davranış Türü	Refleksif (Genetik davranıma bağlı öğrenilmiş tepkiler)	Organizmanın kendiliğinden ortaya koyduğu davranışlar (Edimler)
Kuramcı	İ. Pavlov	B. F. Skinner
Öğrenme Şekli	İstem dışı (birey davranışını kontrol edemez)	Gönüllü (birey davranışını kontrol eder)

(Editörden ekstra bilgi)

Tabloya göre somut örnekler bularak, bir arkadaşınızla paylaşıp kendinizi test edi-niz.

Tablo 7.2. Edimsel Koşullama Süreci

Edimsel öğrenmede önemli olan davranışın sonucu ve doğurduğu etkidir. Davranışın, organizmanın belli bir gereksinimini gidermesi önemlidir. Edimsel öğrenmede organizma eylemlerinde serbesttir, düşünme ve eylemlerini seçme şansına sahiptir. Onu belli bir tepkiyi yapmaya iten bir kuvvet (tepkinin biçimini belirleyen bir kuvvet) yoktur, sadece eyleme iten güdü vardır. Organizmayı ödüle götüren veya cezadan kurtulmasını sağlayan davranış çevresel uyaranlardan bağımsız olarak kendiliğinden gelişmektedir. Bu nedenle Skinner, herhangi bir şeye güdülenmiş olan organizmanın hedefe varması için ortaya koyduğu tepkilerine, kendiliğinden ortaya çıkan ya da fışkıran tepkiler (edim) adını vermektedir.

Oysa, klasik koşullamada durum böyle değildir. Koşullu uyarana yönelik olarak normal ve tepkisel bir eylem söz konusudur.

Klasik ve operant (edimsel) koşullama gibi öğretim formları temelde "öğrenme, bireyin çevresince sunulan çeşitli uyarıcılara tepki göstermesi sonucunda oluşur" ortak görüşünü paylaşırlar.

Bilindiği üzere, yirminci yüzyılın başından itibaren eğitimde egemen olan öğrenme teorisi davranışçı kuramlardır. Bu ekolün klasik ve operant (edimsel) koşullama gibi öğretim formları temelde "öğrenme, bireyin çevresince sunulan çeşitli uyarıcılara tepki göstermesi sonucunda oluşur" ortak görüşünü paylaşırlar. Fakat, Pavlov, davranışla uyarıcı arasındaki bağı araştırarak, davranışa neden olan uyarıcıyı incelerken B. F. Skinner isteyerek ya da istemeyerek ortaya çıkan davranışı yani, organizmanın davranışlarıyla çevresi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve öğrenmeyi de, bir davranışın kendi doğurduğu sonuçlara bağlı olarak değişikliğe uğrama süreci olarak tanımlamış; içgüdüsel ve refleksif davranışları tamamen inceleme dışında bırakmıştır. Klasik şartlanma ile öğrenmede kullanılan pekiştireç, sönme, kendiliğinden geri gelme ve genelleme kavramları edimsel şartlanma ile ilgili öğrenmede de kullanılmaktadır.

Skinner'in öğrenme teorisinin en önemli ilkesi, sonuçlara göre davranışlarda meydana gelen değişiklikler-dir. Hoş olan sonçlar o davranışı güçlendirmekte, hoş olmayan sonuçlar ise o davranışın olma olasılığını zayıflatmaktadır.

Davranışsal Öğrenmenin Temel İlkeleri

Uyarıcıların Rolü

Skinner'in fareler ve güvercinlerle yapmış olduğu çalışmalar, davranışlarla ilgili bazı kurallar dizisi oluşturmuştur ve bunlar sonraları insanların da içinde bulunduğu birçok araştırma tarafından desteklenmiştir. Herhalde öğrenme teorisinin en önemli ilkesi, sonuçlara göre davranışlarda meydana gelen değişikliklerdir. Hoş olan sonuçlar o davranışı güçlendirmekte, hoş olmayan sonuçlar ise, o davranışın olma olasılığını zayıflatmaktadır. Yani, sonucun hoş olması o davranışın olma olasılığını ve sıklığını artırmakta, hoş olmayan sonuçlar ise o davranışın olabilme sıklığını azaltmaktadır. Eğer bir öğrenci kitap okuduğu zaman öğrendikleri ilgisini çekiyor ve bundan hoşlanıyorsa, zamanla daha fazla ve sıklıkla kitap okuyacaktır. Eğer okuduğu şeyler ilgisini çekmediyse ve sıkıldıysa daha az kitap okuyacaktır ve başka etkinliklere yönelecektir. Hoş olan sonuçlar genel olarak pekiştireçler olarak, hoş olmayanlar ise cezalandırıcı uyarıcılar olarak adlandırılabilir.

Hoş olan sonuçlar genel olarak pekiştireçler olarak, hoş olmayanlar ise cezalandırıcı uyarıcılar olarak adlandırılabilir.

Pekiştireçler

Pekiştireç davranışın oluşmasını güçlendiren yani davranışın olma sıklığını artıran bir uyarıcı olarak tanımlanabilir.

Pekiştireç davranışın oluşmasını güçlendiren yani davranışın olma sıklığını artıran bir uyarıcı olarak tanımlanabilir. Burada pekiştirecin etkili olabilmesi önemlidir. Bir birey için herhangi bir uyarıcı belli bir süre sonra etkisini yitirebilir. Örneğin, şekerleme genel olarak çocuklar için bir pekiştireç olabilir fakat çok güzel bir yemek olduğunda şekerleme çocuk için cazibesini yitirebilir. Matematik dersi sırasında uslu duran ve yerinde oturan öğrencileri övmekle ödüllendiren öğretmenin bu tavrı tüm öğrenciler için bir pekiştireç olmayabilir, çünkü bu belki bazı öğrenciler için önemli ve etkili olabilir, fakat herkes için geçerli olmayabilir. Herhangi bir pekiştirici uyarıcı, herkes için her koşulda pekiştireç olmayabilir.

Birincil ve İkincil Pekiştireçler– Pekiştireçler iki kategoride toplanabilir: Birincil ve ikincil pekiştireçler. Birincil pekiştireçler insanların fiziksel ihtiyaçlarını karşılayanlardır. Örneğin; yiyecek, su, kendini güvende hissetmek, seks ve yakınlık duygusu gibi. İkincil pekiştireçler ise birincil pekiştireçlerle birlikte ortaya çıkan pekiştireçlerdir, bu nedenle "koşullu pekiştireç" de denilebilir. Örneğin; paranın küçük bir çocuk için hiçbir değeri yoktur ta ki çocuk bir şeylerin parayla alınabileceğini öğrenene kadar. Not ortalamalarının öğrenciler için çok az bir değeri vardır, ta ki ailelerin o notlara önem verdiğini ve o notlara göre çocuğuna sıcak, ilgili,

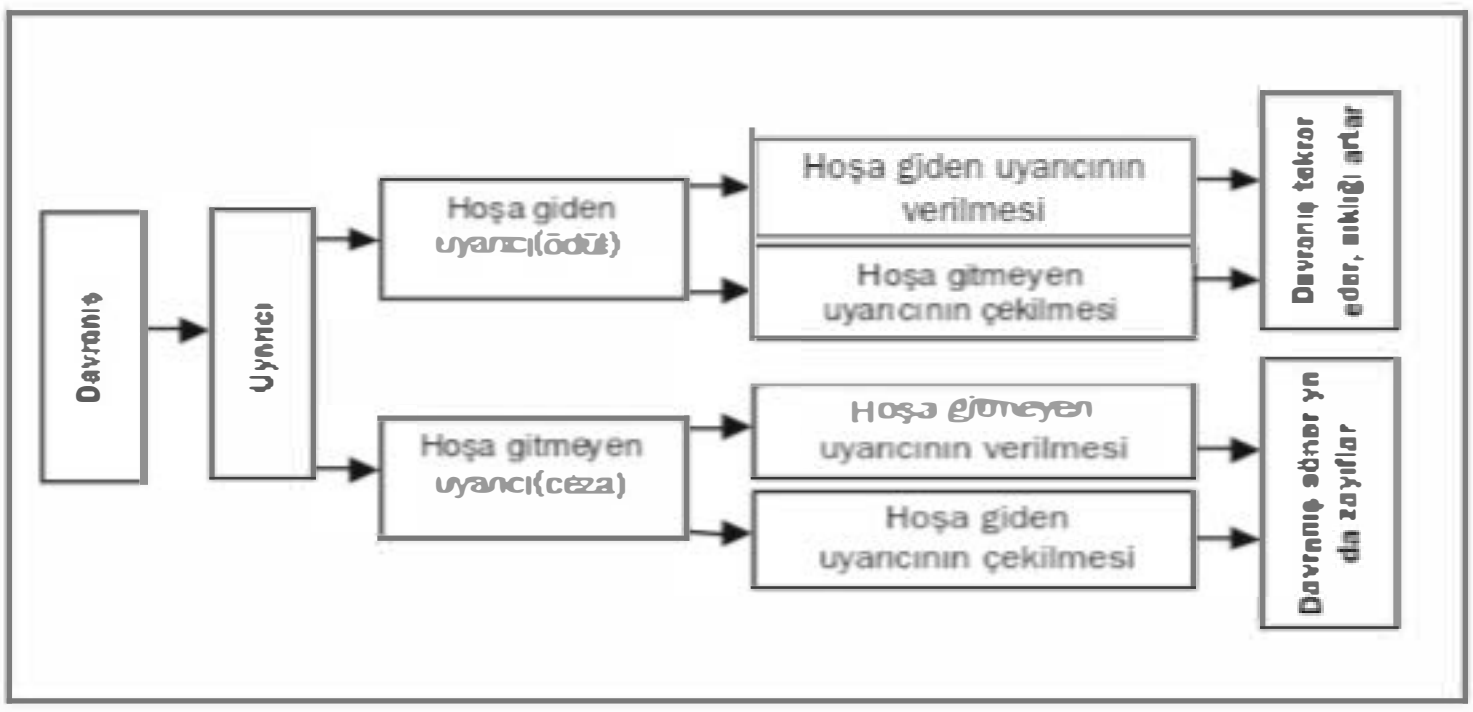
ve ona değer verilen bir tutumu gösterdiğini fark edinceye kadar. Para ve not burada ikincil pekiştireçlerdir, çünkü tek başlarına bir değerleri yoktur, sadece birincil pekiştireçlerle beraber veya çok iyi yapılanmış ikincil pekiştireçlerle beraber bir anlam ifade etmektedir. İkincil pekiştireçler üç temel gruba ayrılmıştır: sosyal pekiştireçler (övgü, gülümseme, bağrına basmak veya kucaklamak, ilgi gibi), faaliyetsel pekiştireçler (oyuncaklarla oynamaya, oyun oynamaya ve güzel faaliyetler yapmaya izin verme) ve sembolik pekiştireçler (para, notlar, yıldızlar veya puanlar yani diğer pekiştireçlerle değiştirilebilen pekiştireçler). Ünitenin başındaki örnek olayda görüldüğü gibi "Aferin", "Tahsin" ya da "İmtiyaz" almak simgesel ödül olarak, Darüşşafaka'nın armağan kitabını ya da "hafta sonu iznini" sağlıyordu. Bu durumda hangileri birincil pekiştireç, hangileri ikincil pekiştireçtir?

Birincil pekiştireçler insanların fiziksel ihtiyaçlarını karşılayanlardır. İkincil pekiştireçler ise birincil pekiştireçlerle birlikte ortaya çıkan pekiştireçlerdir. bu nedenle "koşullu pekiçtireç" de denilebilir.

Olumlu ve Olumsuz Pekiştireçler– Genellikle okullarda pekiştireçler ödüllendirme vererek yapılmaktadır. Bunlar olumlu pekiştireçler olarak adlandırılmaktadır ve övgü, not, ve yıldız olmaktadır. Bunun tersinde bazen olumsuz bir durumdan kaçmak veya kurtulmak için verilen pekiştireçler vardır, örneğin; ailesi eğer derslerini yaparsa çocuğunun tabakları yıkamasından kurtulabileceğini söylemesi gibi. Bulaşık yıkamak olumsuz bir durum olsa da bu durumdan kurtulmak bir pekiştireçtir. Hoş olmayan durumlardan kaçmak da olumsuz bir pekiştireç olmaktadır. Bu terim genellikle "cezalandırma" terimi ile sıkça karıştırılmaktadır. Ayırt etmenin en güzel yolu; pekiştireçlerin davranışın oluşumunu güçlendirdiği, cezalandırmanın ise o davranışı azalttığını akılda tutmaktır!

Olumlu pekiştireçler övgü, not, yıldız vb. olmaktadır. Hoş olmayan durumlardan kurtulmak da olumsuz bir pekiştireç olmaktadır.

Tablo 7.3. Ödül ve Cezanın Davranışa Etkisi

Edimsel öğrenmede pekiştireçler davranışı kuvvetlendiren veya tekrarlarını sağlayan uyarıcıların genel adıdır.

Ceza: Öğrenci davranışlarını sopa ile, sınav ile, not ile denetlemek artık terkedilmesi gereken yöntemlerdir.

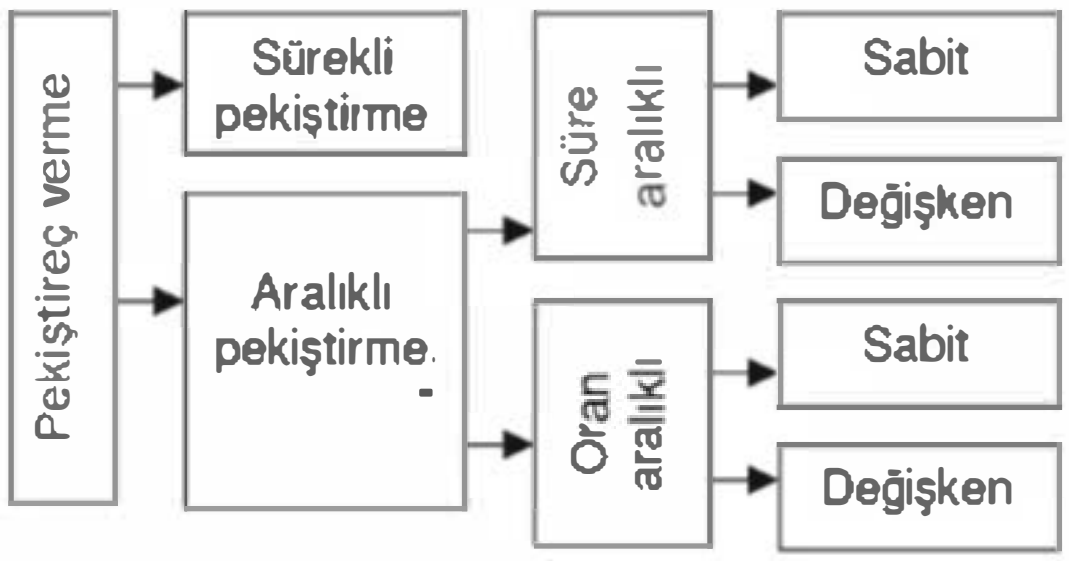
Öğrenmede ceza ise yapılan bir davranıştan sonra hoşa giden uyarıcının çekilmesi ya da hoşa gitmeyen bir uyarıcının verilmesi ile uygulanır.

Davranışçılara göre öğrenmenin esasını "pekiştirme" oluşturmaktadır. Klasik koşullama ile öğrenmede pekiştirme şartsız uyaranla şartlı uyaranın eşleştirilerek verilmesidir. Bilindiği gibi, Pavlov'un deneyinde zil sesi, pekiştireç olarak kullanılan et ile eşleştiriliyordu. Edimsel öğrenmede ise pekiştireç, istenilen davranış ortaya çıktıktan sonra verilmektedir. Yine hatırlanırsa, Skinner Kutusunda, fare düğmeye basınca yiyecek geliyordu. Her iki öğrenme yaklaşımında da pekiştirecin kullanılmasındaki amaç, istenilen davranışın gösterilme sıklığını artırmadır. Edimsel öğrenmede pekiştireçler, davranışı kuvvetlendiren veya tekrarını sağlayan uyarıcıların genel adıdır. Öğretimde kullanılan ister negatif, isterse pozitif pekiştireçler olsun öğrencileri güdülemede ve istendik davranışları artırmada ya da istenmeyen davranışları söndürmede güçlü araçlardır. Öğrenmede ceza ise yapılan bir davranıştan sonra hoşa giden uyarıcının çekilmesi ya da hoşa gitmeyen bir uyarıcının verilmesi ile uygulanır. Örnek olayda izlediğiniz gibi, öğrencinin "izinsiz" bırakılması bir cezadır. Aynı şekilde "aferin, tahsin ve imtiyaz"ların geri alınması da bir cezadır.

İlköğretimden itibaren eğitim yaşamınızda aldığınız en önemli ödül ve en büyük cezanın ne olduğunu ve sizi nasıl etkilediğini anımsıyor musunuz?

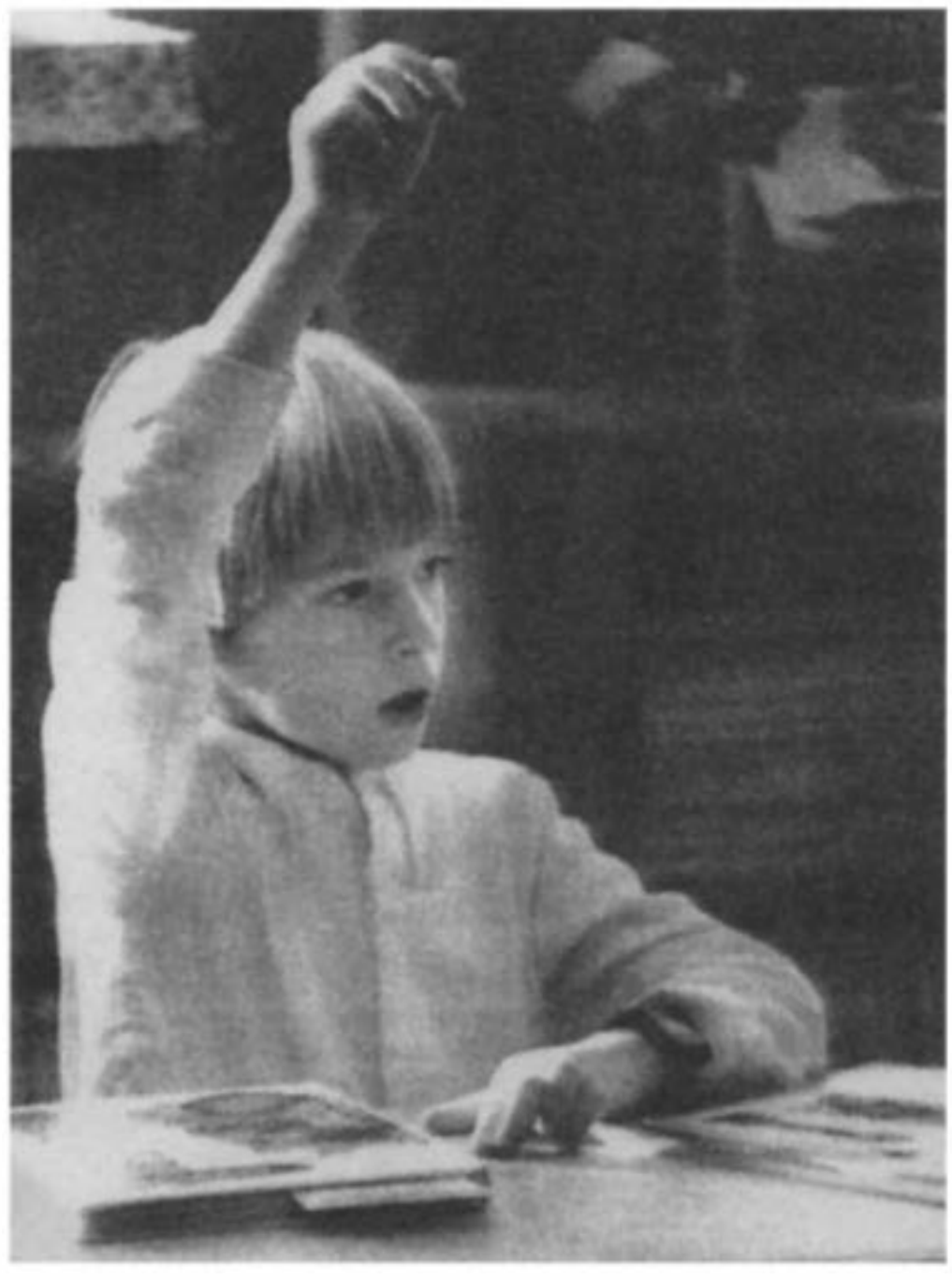
Pekiştirme Tarifesi: Pekiştirmenin davranış üzerinde etkili olabilmesi birçok faktöre bağlıdır. Bunlardan en önemlisi pekiştirme tarifesidir. Bu terim kelime anlamıyla pekiştirecin ne kadar sıklıkla verildiği anlamına gelmektedir.

Tablo 7.4. Pekiştirme Tarifesi

Sabit Oranlı: En yaygın olan pekiştirme tarifesi sabit oranlı tarifedir, sabit bir sayıda davranış yapıldığı takdirde pekiştirecin verilmesidir. Örneğin, öğretmenin on tane problemi yapıp bitiren öğrencilerin dışarıya çıkabileceklerini söylemesi gibi. Burada öğrenci dışarıya çıkabilmek için en hızlı şekilde on problemi bitirmeye çalışacaktır. Sabit oranlı tarife içinde en yaygın olanı, her davranıştan sonra yapılan ödüllendirmenin olduğu bir ödüllendirme şeklidir. Yani otomatik kola makinelerini düşünelim, her bir tane jetona bir kola veriyor. Burada jeton atmak bir davranışı, kolanın gelmesi ise, pekiştireci ifade etmektedir. Bu süreçte önemli olan nokta pekiştireçin oranında giderek bir artışın olmamasıdır. İlk başta öğrenciye her yaptığı beş matematik problemi için bir pekiştirecin verilmesi sonraları ise her beş matematik problemi için pekiştireç kullanılması gerekli dir. Bu durumda bir problem çözümü için ödüllendirilen öğrenci her yaptığı çözümün sonunda ödül beklentisi içinde olacaktır. Giderek o ödül etkisini yitireceğinden; ödüllendirilmesi onu motive etmeyecektir ve pekiştireç işlevini yitirecektir. Parça başı ücret ödeme sabit oranlı bir pekiştireçtir.

Değişken Oranlı: Değişken oranlı tarifede pekiştirecin uygulanacağı davranış sayısı tahmin edilememektedir. Buna rağmen davranışın ödüllendirileceği olgusu kesindir. Örneğin, para veren oyun makineleri değişken oranlı tarifeye güzel bir örnektir. Bazen ilk kerede para alabilirsiniz bazen de birkaç kez aynı düğmeye bastıktan sonra

Sorulan soruya yanıt vermek için el kaldıran bir öğrenciye öğretmen ara-sıra söz hakkı verir ve doğru cevabı ödüllendirir (Değişken oranlı tarife)

Değişken oranlı tarife davranışın yok olmasına karşı dirençlidir çünkü bireyler her an ödüllendirilebileceklerinin farkındadırlar.

para alabilirsiniz. Bu uygulamanın benzeri sınıf ortamında ise soruya cevap vermek için kaldırılan eller sırasında kullanılabilir. Öğrenciler ne zaman ödüllendirileceklerini bilmiyorlar fakat o gün veya o ders saatinde bir şekilde ödüllendirileceklerini biliyorlar. Değişken oranlı tarife davranışın yok olmasına karşı dirençlidir çünkü bireyler her an ödüllendirilebileceklerinin farkındadırlar. Bu beklenti onların istenilen tepkiyi sürdürmelerine neden olur.

Kesintisiz yüksek oranda davranış oluşturabilmek için en uygun olanı değişken oranlı pekiştireç kullanmaktır. Bu pekiştirecin kullanılmasıyla ilgili en çarpıcı örnek, kumarhanelerdeki kumar makinelerinin çalışma sistemidir.

Sabit Aralıklı: Sabit aralıklı tarifede pekiştireç bazı periyodik zamanlarda verilmektedir. Çocukların harçlıklarını haftalık, memurların maaşlarını aylık alması gibi. Memur bir ay içinde yapması gereken işi on günde de bitirse maaşını belirlenen tarihin dışında alamaz. Final sınavı buna verilebilecek başka bir güzel örnektir. Bireyler pekiştireçlerin verileceği zamana az bir süre kala daha hızlı ve verimli çalışmaya başlarlar, çünkü yakın bir zamanda ödüllendirileceklerinin farkındadırlar. Sabit aralıklı tarifenin bu özelliklerine bakarak kısa aralıklı küçük sınavlar az ve zor olan sınavlara oranla öğrencileri daha çok çalışmaya sevk edecektir. Ayrıca, büyük ve zorlu sınavlardan önce gece geç saatlere kadar çalışmak zorunda kalmayacaklardır.

Değişken Aralıklı: Değişken aralıklı tarifede pekiştireç bazı durumlarda verilmesine rağmen bir başka durumda verilmeyebilir. Davranışın ne zaman ödüllendirileceği konusunda hiç bir fikrimiz yoktur. Öğretmenin sınıfta yapmış olduğu ödevlerin yapılıp yapılmadığını kontrol etmesi ve işaret koyması buna güzel bir örnektir. Öğrenciler herhangi bir zaman diliminde yaptıkları ödevlerden dolayı ödüllendirilebilirler. Öğretmenin ne zaman gelip yaptıklarını kontrol edeceğini bilmediğinden dolayı öğrenciler devamlı ödevlerini yapmaya çalışacaklardır. Polislerin belirli olmayan zaman aralıklarında sürücüleri kontrol etmeleri, hız ve belge kontrolleri yapmaları da aralıklı tarifeye örnektir. Burada da davranışın belli bir süre sonra yok olması rahatlıkla önlenebilmektedir.[3.7]

Pekiştirecin etkisi, kullanılması için seçilen yöntem ve kullanılma zamanının uygunluğuyla yakından ilgilidir.

Pekiştirecin etkisi, kullanılması için seçilen yöntem ve kullanılma zamanının uygunluğuyla yakından ilgilidir. Zamanlama ve tekrar, pekiştirme teorilerinde önemli bir yer tutar. Bir davranışa karşılık olarak verilen pekiştirme ne kadar geciktirilirse bu davranışın tekrar etme olasılığı o kadar düşer. Öğrenmede pekiştireçler sürekli kullanılacağı gibi aralıklı

olarak da kullanılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, insanın psikolojik yapısı gereği aralıklı pekiştirmenin öğrenmede daha etkili olduğu anlaşılmıştır. Pekiştireçlerin verilme sıklığı kadar zamanında verilmesi de önemlidir.

Pekiştireçlerin verilme sıklığı kadar zamanında verilmesi de önemlidir.

Tablo 7.5. Pekiştirme Programları [3, 8]

PROGRAM	AÇIKLAMA	YARARI	SINIRLILIĞI
Sürekli	Her doğru davranış pekiştirilir.	Çabuk yerleşme	Çabuk kaybolma
Aralıklı, sabit oranlı	Belirli sayıda tekrar eden davranış pekiştirilir.	Yavaş kaybolma	Yavaş yerleşme
Aralıklı, sabit süreli	Davranış sabit süreler sonunda pekiştirilir.	Yavaş kaybolma	Yavaş yerleşme
Aralıklı, değişken oranlı	Farklı sayıdaki tekrar sonunda pekiştirilir.	Çok yavaş kaybolma	Çok yavaş yerleşme
Aralıklı, değişken süreli	Davranış farklı süre aralıkları sonunda pekiştirilir.	Çok yavaş kaybolma	Çok yavaş yerleşme

Zamanında verilmeyen pekiştireçlerin etkisi ya tamamen sıfır ya da çok az olur. Pekiştireçlerin verilmesinde zaman aralıkları kadar pekiştireçlerin verilme oranları da öğrenmeyi etkilemektedir. Sabit oranlı pekiştireçler olabileceği gibi değişken oranlı pekiştireçler de olabilir. Sabit oranlı pekiştireçlerin sürekli kullanımı onu giderek etkisiz kılabileceği gibi, sürekli artan oranlı pekiştireçlerin ise zorlanmalara sebep olması söz konusu olabilir.

Bir davranışı aralıklı pekiştirme yöntemi ile yerleştirmek uzun zaman alır. Buna karşın, bu programın en büyük avantajı, davranışın kaybolmasının yavaş olması, istendik davranışın uzun bir süre pekiştirilmeksizin devam etmesidir.

Ayrıca, bir davranışı aralıklı pekiştirme yöntemi ile yerleştirmek uzun zaman alır. Buna karşın, bu programın en büyük avantajı, davranışın kaybolmasının yavaş olması, istendik davranışın uzun bir süre pekiştirilmeksizin devam etmesidir. Öğrenen, pekiştirecin ne zaman geleceğini bilemediği için değişken oranlı ve değişken süreli programlar, sabit oranlı ve sabit süreli programlara göre öğrenmenin gerçekleştirilmesinde daha uygundur. Bu nedenle pekiştireçler kullanılırken zamanlama kadar, kazandırılacak davranışın durumuna, öğrenenin ilgi, istek ve arzusuna uygunluğunun yanında miktarına da dikkat etmek gerekmektedir.

Premack İlkesi: Premack, pekiştireçleri davranışları kuvvetlendiren uyarıcılar olarak değil davranımlar olarak nitelendirmiştir. Ona göre, organizmanın yaptığı her etkinlik, genelde daha az yaptığı bir başka etkinliği pekiştirebilir. Bu klasik anlamda "Büyükanne kuralı" olarak da adlandırılmaktadır. Örneğin, size de büyükanneniz "eğer yemeğini

Organizmanın yaptığı her etkinlik, genelde daha az yaptığı bir başka etkinliği pekiştirebilir.

bitirirsen dondurma yiyebilirsin" ya da "ödevini bitirirsen televizyon seyredebilirsin" demiş olabilir büyük olasılıkla!..

Premack'a göre, her organizmanın kendine özgü bir pekiştirme hiyerarşisi bulunmaktadır. Bu hiyerarşinin en üstünde yer alan pekiştireçler, fırsat verildiğinde yapılabilme olasılığı artan etkinlikler olur. Ayrıca, o organizma için hiyerarşideki her etkinlik kendisinin üstünde yer alan bir etkinlikle pekiştirilebilir.[9]

Bu not, çalışan bir anne tarafından yazıldı ve televizyonun üzerine yapıştırıldı.

Davranışçıların önemli ilkelerinden biri, az tercih edilen bir davranışı veya etkinliği çok arzulanan veya istenen bir davranışla eşleştirerek yapılmasını sağlamaktır. Örneğin; öğretmenin öğrencilerine ödevini en hızlı bitirenlerin dışarı çıkabileceğini söylemesi gibi. Burada öğrencinin ödevini hızlı ve doğru yapmayı kabul etmesi halinde dışarıya çıkmasına izin verilmiyor. Ödevini hızlı ve doğru yapma eylemini gerçekleştirmesinden sonra dışarıya çıkmasına izin verilmesi söz konusudur. Öğretmenler bu ilkeyi, az ilgi gören bir davranışı ortaya çıkarmak için çok istenen bir davranışı pekiştireç olarak kullanarak okul yaşantısında sıklıkla uygularlar.

Reklamlarda Klasik Koşullanmadan nasıl yararlanıldığını tartışınız ve uygun örnekler veriniz.

Davranışçı Yaklaşımların Sınıf Ortamında Uygulanması

Öğretmenler bu ilkeyi, az ilgi gören bir davranış için, çok istenen bir davranışı pekiştireç olarak kullanarak okul yaşantısında sıklıkla uygularlar.

Davranışsal öğrenme teorilerinin sınıf ortamında uygulanabilmesi çok basit yöntemlerle yapılmaktadır. Tekrarlanmasını istediğiniz davranışları pekiştirin. Bu, söylemde kolay fakat uygulamada biraz zor olan bir olaydır. İstenilen davranışın oluşması ve tekrarlanması için gerekli ilkeler sınıf ortamı için aşağıdaki gibi olmalıdır:

1. Öncelikle öğrenciden istenilen davranışın özellikleri belirlenir ve o davranışı pekiştirilir. Örneğin ödevini ve dersini iyi yapanların ödüllendirilmesi gibi. Ödüllendirileceği önceden açıklanmaz, öğrenci istendik davranışı yaptığında ödülllendirildiğini görünce bu tip davranışları tekrarlar (en azından biz öğretmenler buna inanırız!).

2. Öğrencilere, onlardan beklenilen davranışlar belirtilir ve yaptıkları takdirde ödüllendirilecekleri söylenir. Davranışın ödüllendirilme gerekçesi açıklanır. Bu durumda öğrencinin biraz da ödül elde etmek için o davranışı gerçekleştirmesi beklenir (Tabii eğer ödül öğrenci için cazipse!..)

Size göre hangi pekiştirme biçimi daha etkili olur? Niçin?

Uyarıcıların Hazır Olması

Davranışsal öğrenme teorilerinin en önemli özelliği uyarıcıların zaman geçirilmeden, ertelenmeden verilmesidir. Anında verilen pekiştireçlerin öğrenmeye veya istenilen davranışların oluşmasına daha çok fayda sağlayacağı bilinmektedir. Bu insan davranışlarında ve özellikle sınıf ortamında daha önemlidir. Başarılı bir öğrenciyi, başarısından dolayı anında, zaman geçirmeden ödüllendirmek gereklidir.

Örnek:

Yedinci sınıfta olan iki kız öğrenciden doğru gramer kurallarına göre onar cümle yazmaları isteniyor, cümleler ertesi gün kontrol edilerek tekrar öğrencilere veriliyor. Bu durumdaki doğru cümle kurma oranlarının %58 olduğu saptanmış. Bunun neticesinde öğretmen cümleleri anında okuyup geri bildirim vermiştir, bu sayede doğru cümlelerin oranının %90'lara çıktığı gözlemlenmiştir. Bu, işlemin yani düzeltmenin veya geri bildirimin anında verilmesinin ne kadar önemli olduğunun çok önemli bir göstergesidir.

Şekillendirme (Davranış Biçimlendirme)

Pekiştireçin anında kullanılması önemli ama bir o kadar ne tür bir pekiştireç olacağına karar verilmesi de o kadar önemlidir. Eğer öğretmen belirlenen amaçlar doğrultusunda her aşamada ödüllendirme yapıyorsa öğretmen, bu şekilde şekillendirme veya planlama yapıyor diyebiliriz. Şekillendirmeyi bu anlamıyla, yeni davranışlar kazandırırken öğrenciyi her aşamada ödüllendirerek en son hedeflenen amaca ulaşmak için yapılan çalışmalar bütünlüğü diye tanımlayabiliriz. Şekillendirme sınıf ortamında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Örneğin bir öğrenciden bir konuda üç cümlelik bir paragraf yazması istendiğini düşünelim. Bu işi yapabilmenin birçok basamakları vardır; öncelikle öğrencinin durumu kavraması ve başlıkları, destekleyici cümleleri, ve sonuç cümlelerini oluşturması gerekli, bunların yanında çok iyi bir gramer bilgisine ve cümleleri anlamlı bir şekilde oluşturabilecek bilgi ve becerilere sahip olması gerekiyor. Eğer öğretmen, bu tür bilgi ve beceri gerektiren bir

Şekillendirmeyi, yeni davranışlar kazandırırken öğrenciyi her aşamada ödüllendirerek en son hedeflenen amaca ulaşmak için yapılan çalışmalar bütünlüğü diye tanımlayabiliriz.

ders anlatırken öğrencilerine bunları anlatıp bir paragraf yazmalarını isteyip ona göre not verecek olursa öğrencilerin çoğunluğu başarısız olacaktır. Bunun yerine öğretmen, yapılacak olan çalışmayı adım adım ilerletirse öğrencilerin daha iyi öğrenmelerini sağlayacaktır. İlk önce öğrencilere başlık cümlesinin nasıl yazılacağı, ardından destekleyici cümlelerin nasıl oluşturulacağı gösterilmeli, ve son olarak da sonuç cümlelerinin nasıl olacağı öğretilmelidir. Öncelikle öğrenciler paragrafın içeriği hakkında sorumlu tutulmalı, sonra, gramer ve noktalama işaretleri pekiştireçlerle birlikte verilmeli, en son olarak, yazılan paragrafın, anlamlı olup olmadığına bakılmalıdır. Burada önemli olan temel nokta; öğrencilere yeni bir şeyler öğretilirken her basamak sıralı bir şekilde geçilmeli ve öğrenciler her basamakta güdülenmeli, geri bildirim ve pekiştireç verilmelidir.

Bilgisayar destekli "programlı öğrenme modülleri" bu şekilde hazırlanmıştır. Hedeflenen davranışın her aşamasında pekiştireç verilerek sonraki basamağa geçilir. Böyle bir örnek verebilir misiniz?

Şekillendirme öğrenciler her basamağı hızlı ve başarılı bir şekilde geçtiği takdirde etkili olmaktadır. Buna ulaşabilmek içinse, bu süreci basamaklara bölmek ve aralarında anlamlı bir zincir kurmak gerekiyor. Aşağıda şekillendirme sırasında kurulması gereken zincirin temel halkaları verilmiştir:

1. Amacınızı belirlemek- mümkün olduğu kadar-daraltıp özelleştirmek,
2. Öğrencilerin şu anki durumlarını ve daha önceleri neler öğrendiğini bilmek (hazır bulunuşluk),
3. Öğrencileri hedeflenen amaca ulaştıracak basamakları oluşturmak. (Bazı öğrenciler için belirlenen basamaklar zor, bazıları için kolay olabilir. Bu yüzden her öğrencinin yeteneğine göre değişiklik yapmak gerekir.)
4. Geri bildirim vermek (Bazı durumlarda öğrenme araba kullanmaya benzer. Alan ne kadar yeni ise o kadar fazla geri bildirim vermek gerekir.)

Tersine Zincir: Şekillendirmenin değişik bir formu özellikle eğitimde kullanılan tersine doğru zincirleme durumudur. Paragraf yazma öğretilen bir derste öğrencilere, sonuç cümlesi eksik olan bir paragraf verilir. Öğrencilerden buraya uygun bir cümle bulmaları istenir. Bu denemenin son noktası paragrafı tamamlamaktır. Sonra öğrencilere eksik bir paragraf daha verilip, bir destekleyici cümle ve sonuç cümlesi yazarak paragrafı tamamlamaları istenir. En sonunda başlık verilip destekleyici cümle-

ler ve sonuç cümlesi yazmaları istenir. Bu yöntemin en önemli avantajı öğrencinin her aşamada komple bir paragrafla karşı karşıya olması ve bir bütünlük olduğunu görmesidir. Aşamalar baştan sona değil, sondan başa doğru bir zincir oluşturmaktadır.

Sönme: Pekiştirecin tanımı verilirken; pekiştireçlerin, davranışı güçlendirdiği belirtilmişti. Fakat, pekiştireç ortamdan çekilirse davranışın durumu ne olur? Muhtemelen, davranış zayıflayacak ve bir süre sonra yok olacaktır. Bu sürece daha önce öğrenilmiş bir davranışın sönmesi veya yok olması denilmişti. Sönme süreci genelde kolay bir süreçtir. Pekiştireç ortamdan çekildiğinde bireyin o davranışı yapma sıklığında bir süre de olsa geçici bir artış olabilir. Örneğin her zaman açık olduğunu bildiğiniz bir kapıya geldiniz ve kapının açılmadığını gördünüz; bir süre kapıya vurursunuz, sallamaya başlarsınız, bir süre sonra tekmelemeye hatta yumruklamaya başlarsınız. Sonuçta kapının açılmayacağını anladığınızda sinirlenir, hatta hayal kırıklığına uğrarsınız. Bununla birlikte bir süre sonra kapının kilitli olduğunu anlayıp gidersiniz. Kapının ara sıra kilitli olduğunu bilmediğiniz için takip eden günlerde birkaç kez yine denersiniz ve bir süre sonra bu davranışınız ortadan kaybolur, artık kapıyı açma denemelerinden vazgeçerseniz. Kapalı kapı örneği klasik sönmeye yani yok olmaya bir örnektir. Bazen bu davranışlar yok olsa bile yıllar sonra yine aynı davranış bir şekilde tekrarlanabilir. Örneğin, o kapalı kapının önünden geçiyorsanız aklınıza gelir, bir defa daha denersiniz (Belki de bu kez açılır!). Sönme olayı öğrencilerin davranışlarını yönlendirmede kullanılan önemli bir anahtardır. Öğrencide istemediğimiz bir davranışı ortadan kaldırmak için pekiştireç verilmez ve davranışın azalması sağlanır.

Deney:

Zimmerman'ların yaptıkları çalışmada huysuzlukları olan, aksi öğrencileri boş bir odaya koymuşlardır ve burada istedikleri kadar bağırmaları, vurmaları, kırmalarına izin verilmiştir. Öğrencinin belli bir süre sonra bunları yapmadığı görülmüştür çünkü yanlarında yetişkin birisi yoktur! Onlarla ilgilenecek birileri olmadığı için davranış sönmeye başlamıştır.

Sönme olayı daha önce kazanılmış bir davranışın yok olması sırasındaki bazı ipuçları sayesinde daha hızlı olmaktadır.[3] Kapalı kapı örneğinde olduğu gibi eğer kapı üzerinde kapının ara sıra kapalı olduğuna dair bir işaret veya diğer girişi kullanın gibi uyarılar varsa sönme olayı veya kapıyı açmaya çalışma davranışı her seferinde daha da azalacaktır. Davranışlar gibi duygular da yok edilebilir. Örneğin okulda ilk gününü yaşayan çocuğun duyduğu korkuyu pekiştiren şeyler olmazsa o duyguyu bir daha yaşamayabilir.

Anne babalar, farkında olmadan çocuğun istenmeyen davranışına odaklanır, tepki verir ve ilgi gösterir. Böylece o davranış pekiştirilmiş olur. Bu durumda anne-babanın nasıl davranması daha doğrudur?

Önceki Yaşantıların Yeni Davranışlara ve Yeni Yaşantılara Etkisi

Daha öncede gördüğümüz gibi davranışlarımızın sonuçları ileriki davranışlarımızı etkilemektedir. Önceki davranışlarımızın veya olayların bir sonraki davranışlarımızı etkilediği önemli bir olgudur. Bu durum sınıf ortamındaki öğrenmelerde nasıl dikkate alınmalıdır?

İpuçları. Önceki uyarıcılara bu anlamda ipuçları da diyebiliriz çünkü geçmişte hangi davranışlarımızın ödüllendirildiği hangilerinin cezalandırıldığı konusunda bilgi vermektedir. İpuçları değişik şekillerde olabilir ve bize üstü kapalı bilgiler vererek davranışlarımızı değiştirmemizi veya yapmamamızı sağlayabilir. Örneğin, matematik dersinde öğretmen alıştırmaları yapanları ödüllendirir, yapmayanları ise cezalandırır. Buna rağmen, öğretmen dersin bittiğini ve yemek zamanı olduğunu anons ettiğinde durum değişebilir. Herhangi bir uyarıcının olduğu durumda davranış ile örneğin, "ders zamanı" uyarıcısındaki davranışımız ile "yemek zamanı" uyarıcısı karşısında göstermiş olduğumuz davranışlar farklıdır. Bu duruma *uyarıcı ayırt etme* denir.

Ayırdetme. Patronunuzdan maaşınıza zam istemek için en uygun zaman nedir? Çalıştığınız şirket iyi işler yaptığında patronun yüzü gülmektedir ve siz güzel şeyler yaptığınızın farkındasınızdır. Veya bunun tam tersi olabilir, şirket başarısız olmuştur ve siz bir yerlerde hata yaptığınızın farkına varmışsınızdır. Açıkça görünüyor ki ilk durum sizi başarıya götürecektir. Bu sayede siz iyi ve kötü zaman arasındaki farklılığın farkına varmışınızdır. Ayırdetme olayını yapabilmişsinizdir. Ayırdetme ipuçlarının, sinyallerin veya davranışlarımızın ne zaman ödüllendirileceğini anlamamıza yarar. Şirketin ekonomik durumu, patronun ruh hali ve sizin performansınız sizin istediğinizi elde edebilmede başarılı olabilmenize yarayan ayırdedici uyarıcılardır. Öğrenciler ayırdetmeyi öğrenirlerken verdikleri cevapların doğruluğu veya yanlışlığı konusunda geri bildirim almak zorundadırlar. **Laboratuar çalışmalarının çoğu öğrencilerin daha çok yanlış cevap verdiklerinde nedenini bilmek istediklerini ortaya koymuştur.** Öğrencileri doğru cevaplarından dolayı ödüllendirmek fakat yanlış cevaplardan sonra geri bildirim vermemek etkili bir geri bildirim stratejisi değildir. Ayırdedici uyarıcıları sınıf ortamında uygulamak ve kullanmak kolaydır: öğretmenler öğrencilerine hangi davranışların ödüllendirileceğini söyler. Teoride öğretmen öğrenciyi ödevini en iyi şekilde yapana kadar bekler ve ondan sonra ödüllendirir,

Ayırdetme ipuçlarının, sinyallerin, veya davranışlarımızın ne zaman ödüllendirileceğini anlamamıza yarar. Öğrenciler ayırdetmeyi öğrenirlerken verdikleri cevapların doğruluğu veya yanlışlığı konusunda geri bildirim almak zorundadırlar.

fakat bu o kadar etkili bir yöntem değildir. Öğretmenin öğrencilerine mesajlar, yani **"ödüllendirilebilmeniz için yapmanız gereken şeyler şunlardır"** diye ipuçları vermelidir. Bu sayede öğretmen öğrencilerinin amaca olaşmak için boş ve yanlış şeylerle uğraşmasını ve zaman kaybını önler. Eğer öğrenciler kendilerinden neler istendiğini tam olarak anlayabilirlerse daha çok çalışacaklardır.

Eğer öğrenciler kendilerine neler istendiğini tam olarak anlayabilirlerse daha çok çalışacaklardır. Öğrenilmiş davranışların bir durumdan diğer bir duruma genellenmesi her zaman garanti değildir.

Genelleme. Eğer öğrenciler matematik dersinde sıralarında düzgün bir şekilde oturup ödevlerini yaparlar ve öğretmenleri tarafından bu davranışları pekiştirilirse bir sonraki fen dersinde aynı şeyleri yapmaya çalışırlar. Öğrenciler çıkarma işlemini öğrenirlerken yedi elmadan üç elmayı çıkarmayı öğrendikten sonra aynı işlemi portakal içinde yapabilirler. Bu örneklerin hepsi öğrenilmiş davranışların bir durumdan diğer bir duruma genellenmesi durumuna örnektir. Genellemenin olacağı her zaman garanti değildir. Çocuklar kreşlerde hangi davranışların yasak, hangilerinin yasak olmadığını o okul için öğrenmiş olabilirler ya evde veya arkadaşlarının evlerinde neler yasaktır acaba?!.. Doğal olarak her ortamdaki davranışlar oranın kurallarına ve beklentilerine göre değişecektir. Genellemenin olabilmesi için mutlaka planlı olması gerekir. Sosyal sınıflarda uygulanan başarılı bir davranış yönetimi programı iyi planlanabilirse İngilizce sınıfında da aynı başarıyla uygulanabilir. Kısaca genellemenin benzer ortamlarda veya benzer terimlerin ve sembollerin kullanıldığı durumlarda daha başarılı olduğu söylenebilir. Yeni bir davranış, okuma sınıfından sosyal sınıfa geçildiğinde daha kolay genelleme yapılır, fakat ev ortamına geçildiğinde genellemenin olması bir önceki duruma göre daha zordur. Öğretmenlerin farklı durumlarda ve ortamlarda da öğrencilerin genelleme yapabildiklerini bilmeleri gereklidir. Belki öğrenciler bazı durumlarda ipuçlarını yakalayamamış olabilirler veya yakalayabilseler bile cevap verecek kadar güdülenmemiş olabilirler. Bazı durumlar göstermiştir ki davranışçı yaklaşımlar gözlenen davranışlar üzerinde durmaktadır fakat insanların gözlenmeyen daha karmaşık davranışları vardır. Bu konuya daha yeterli bir yanıt verebilecek diğer bir kuram ise sosyal öğrenme kuramıdır.

Bu yaklaşıma göre öğrenmenin gerçekleşebilmesi; davranışların tekrar edilme sıklığının artırılmasına, bunun için de pekiştireçlerin doğru, yerinde ve zamanında kullanılmasına bağlıdır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılıyor ki, davranışçı yaklaşım, yaparak öğrenmeye yani, öğrenenin öğrenme sürecine aktif olarak katılmasına dayanan bir yaklaşımdır. Davranışçı yaklaşımda güdülenme tartışılamayacak kadar önemlidir. Ancak bu yaklaşımda güdülenmenin genelde dışsal amaçlara yönelik olduğu bunun da davranışın sürekliliği açısından yetersiz olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bu yaklaşıma göre öğrenmenin gerçekleşebilmesi; davranışların tekrar edilme sıklığının artırılmasına, bunun için de pekiştireçlerin doğru, yerinde ve zamanında kullanılmasına bağlıdır.

Öğretmene/Ana Babaya Davranış Biçimlendirme Kılavuzu

(Editörden ekstra bilgi)

Davranışçıların ortaya koyduğu ilkeler dikkate alındığında öğretmenlere ve anababalara çocuğun davranışlarını biçimlendirmede birkaç temel kavramı ilgili örneklerle tekrar açıklayalım ve böylece bir "kılavuz" sunalım:

1. Olumlu Pekiştirme (Ödül): Çocuğun yaptığı bir davranışı tekrar etmesi için onun hoşuna gidecek bir ödül sunulması (Hoşa giden uyarıcı ortama katılıyor).

- *Aferin; Masanı ne güzel toplamışsın.*
- *Arkadaşına yardım etmenden çok etkilendim, seninle gurur duyuyorum.*
- *Sınıfını geçtiğin için bu yıl güzel bir tatili hak ettin!*

UYARI: Ödülün fazla kullanılması etkiyi azaltabileceği gibi çocuk ödül için davranış ortaya koyar hale gelebilir!

2. Olumsuz Pekiştirme: Çocuğun yaptığı bir davranışı tekrar etmesi için onun hoşuna gitmeyen bir durumdan kurtarılması (Hoşa gitmeyen uyarıcı ortamdan çekiliyor)

- *Tabağına konulan yemekleri bitiren Arda'ya annesi o akşam sevmediği balık yağı hapını içirmiyor.*
- *Yazılı sınavdan yüksek not alan Zeynep'i öğretmen sözlüye kaldırmıyor.*
- *Sigara içmediğinde öksürük nöbetleri azalıyorsa, sigarayı bırakma olasılığı artacaktır.*
- *Cezadan kaçınmak için yapılan davranışlar da çoğu kez olumsuz pekiştiricilerdir. Örneğin; ödevini yaptığı için o gün öğretmeni tarafından azarlanmamak (Azarlanmak, ortamdan çıkmış olur).*

3. Pekiştirmeme: Çocuğun yaptığı istenmeyen /olumsuz davranışına herhangi bir tepki göstermeme, görmezden gelme, üzerinde durmama. Böylece pekiştirilmeyen davranış kendiliğinden kaybolacaktır (sönme).

- *Dikkat çekmek için yaramazlık yapan çocuğa ilgi gösterilmezse bir süre sonra vazgeçer (umarız!).*
- *İstediğini ağlayarak elde etmeye çalışan çocuğa eğer bu durumda istediği yapılmazsa (annenin sabrının çocuğun inadından daha güçlü olması gereklidir) çocuk bu davranışı bırakır.*

UYARI: Bu yöntemi uygulamak için önce "Öfke Denetimi Eğitimi" alınız!

4. Cezalandırma: Çocuğun istenmeyen bir davranışı tekrarlamaması için hoşa gitmeyen bir durum sunulması veya bir ödülden mahrum edilmesi.

- *Yazıklar olsun! Bu davranış sana hiç yakışmadı! (azarlamak)*
- *Kardeşine tokat attığın için bu akşam odandan çıkmayacaksın.*
- *Bu kırık notlar nedeniyle bu yaz tatile değil, dershaneye gideceksin.*

UYARI: Ceza, istenmeyen davranışı sadece bastırabilir ve olumsuz yan etkileri vardır. Bu yüzden eğitimde pek tercih edilmez.

5. Ortamı değiştirme: İstenmeyen davranışa neden olan ortam değiştirilmeye, o davranışa eşlik eden uyarıcılar ortadan kaldırılmaya çalışılır.

- *Öğrenciler uzun süre oturmaktan sıkıldıkları için gürültü yapıyorlarsa ders etkinlikleri onları aktif kılacak şekilde düzenlenir.*
- *Eğer babanın koyduğu kurallara karşı çıkılıyorsa, kuralları onun koyması istenebilir.*
- *Çocuk evde top oynarken cam eşyalar kırılıyorsa, ona top oynayacağı uygun bir ortam hazırlanabilir.*

6. Bıktırma: İstenmeyen davranıştan vazgeçilmesini sağlama yöntemlerinden biri de, bazı durumlarda, o davranışı bıkıncaya kadar yaptırmaktır. Örneğin, çocuğun izinsiz çikolata almasını engellemek için ona yiyebileceğinden çok çukulata alıp hepsini bir kerede yemesi için zorlayınız. Veya kibritle oynamasını istemiyorsanız bıkıncaya kadar kibrit yaktırınız.

UYARI: Çocuk, çukulata nedeniyle allerji olabilir! Kibrit nedeniyle yangın çıkabilir!

7. Zıt tepki yöntemi. İstenmeyen davranışı meydana getiren uyarıcı, sevilen ve daha baskın geleceği umulan bir uyarıcı ile birlikte sunulur. Böylece olumlu uyarıcıya verilen tepki diğerinin yerine geçer. Örneğin sevmediğiniz bir yiyeceği sevgiliniz yiyorsa iki seçenek var: Ya sevgilinizden nefret edeceksiniz ya da o yiyecek sizde eskisi kadar olumsuz tepki yaratmayacak (Eminim ikinci alternatif geçerli olacak!)

Bu yöntemlerin hepsi her durumda geçerli ya da etkili olmayabilir. Yine de eğitimciler davranışı biçimlendirmenin uygun yöntemleri olduğu kanısına; Klasik ve Edimsel Koşullanmayı açıklayan kuramcılar sayesinde ulaşmışlardır. Eğer bireyi tanıyorsak, hangi yöntemlerin onda daha etkili olacağını kestirebilir ve uygun yöntemleri seçebiliriz.

Sınıf Uygulamaları

- *Klasik koşullamaya uygun bir öğrenme senaryosu hazırlayıp, bu senaryoda şartlı ve şartsız uyarıcıları belirleyiniz.*
- *Klasik koşullama ile edimsel koşullama arasındaki farkları örnekleri ile açıklamaya çalışınız.*
- *Farklı öğretmenlerinizin kullandığı olumlu ve olumsuz pekiştireç tarifeleri ile ceza yöntemlerini sonuçları ile birlikte tartışıp değerlendirmeye çalışınız.*
- *"Okula ilk başlayan Can, annesinin okuldan ayrılmasını istemiyordu. Anne okuldan ayrılmak isteyince önceleri Can ağlarken zamanla annesinin okuldan ayrılmasına izin verir duruma geldi." Can'ın okul korkusunun ya da ayrılık korkusunun sönmesini ana okulu öğretmeni nasıl sağlamış olabilir, açıklamaya çalışınız.*

ÖZET: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim

- ✓ Oldukça karmaşık olan öğrenme sürecini değişik açılardan ele alıp öğrenmenin "ne" oluğu, "niçin" o şekilde oluştuğu ve "nasıl" meydana geldiği ile ilgili bilgileri sistematik olarak açıklamaya çalışan kuramları genel olarak "davranışçı" ve "bilişsel" yaklaşımlar olarak iki kategoride incelemek olasıdır.
- ✓ Davranışçılar, öğrenmeyi uyarıcı ve tepki arasında bir bağ kurma olarak inceler ve daha çok gözlenen davranışların öğrenmesini açıklar.
- ✓ Başlangıçta nötr olan uyarıcının, doğal bir uyarıcı ile birlikte verilerek tekrarlanması sonucu, aynı doğal tepkiyi yaratması sürecine klasik koşullama denir. Bu şekilde öğrenme daha çok refleksif davranışlar temeline dayanır.
- ✓ Organizmanın ortaya koyduğu bir tepkinin (edimin) olumlu bir durum yaratması sonucunda tekrarlanıp kalıcı hale gelmesi, tersine olumsuz bir durum ile sonuçlandığında tekrarlanmaması oluşumu ise edimsel koşullama olarak açıklanır.
- ✓ Koşullu tepkinin koşullu uyarıcının benzerlerine karşı da gösterilmesine "genelleme"; daha sonra tepkinin sadece koşullu uyarıcıya gösterilmesine ise "ayırt etme" denir.
- ✓ Watson, Albert deneyi ile korkuların da koşullama yoluyla oluşabileceğini kanıtlamıştır. Ona göre zıt tepkilerin koşullanması ile korkuların ortadan kaldırılması da olasıdır.
- ✓ Pekiştireçler; olumlu ve olumsuz, birincil ve ikincil pekiştireçler olarak farklı kategorilerde incelenebilir. Pekiştireç davranışın tekrar olasılığını artırır. Ceza ise azaltır.
- ✓ Pekiştireç verme tarifeleri, sürekli veya aralıklı olabilir. Öğrenmede en etkili olan değişken oranlı pekiştirmedir.

- ✓ Davranışçı yaklaşımların ortaya koyduğu ilkeler sınıf ortamında işe koşulabilir. İstenmeyen davranışı söndürme, istenilen davranışı pekiştirme, genellemeyi sağlama, ipuçlarını kullanma gibi ilkeler ile öğrenci davranışını biçimlendirmek olasıdır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. "Kızlar beni beğenmez." düşüncesine sahip olan Metin, bir kızla karşılaştığında o kadar uzak durmakta ve çekingen davranmaktadır ki sonunda kız onu beğenmemekte, böylece Metin'in düşüncesi de pekişmektedir.

Bu durum, aşağıdakilerden hangisine <u>en uygun</u> örnektir? (2004)

A) Davranışın ketlenmesi
B) Öğrenilmiş çaresizlik
C) Kendini gerçekleştiren "kehanet"
D) Kaygının genellenmesi
E) Düşük engellenme eşiği

2. Göze üflenen hava, otomatik olarak, göz kırpma tepkisini ortaya çıkarır. Yanıp sönen bir ışık ise böyle bir tepki ortaya çıkarmaz. Ancak hava üflenmeden hemen önce bir ışık yanıp söner, ardından da göze hava üflenir ve bu olay birkaç kez tekrarlanırsa yanıp sönen ışık tek başına göz kırpma tepkisini ortaya çıkarmaya başlar.

Yukarıda anlatılan tepkisel (klasik) koşullama sürecinde, yanıp sönen ışık, göz kırpma tepkisini ortaya çıkarmaya başlamadan önce ne tür bir uyarıcıdır? (2005)

A) Ayırt edici
B) Koşullu
C) Pekiştirici
D) Koşulsuz
E) Nötr

3. Aşırı ölçüde soğuk havada yanaklarımız kızarır. Bizi utandıracak bir söz söylendiğinde de yanaklarımız kızarır.

Bu iki durumda vücudun verdiği tepki, sırasıyla, aşağıdaki kavram çiftlerinden hangisiyle adlandırılır? (2005)

A) Edimsel-koşullu
B) Edimsel-koşulsuz
C) Koşullu-edimsel
D) Koşullu-koşulsuz
E) Koşulsuz-koşullu

4. 5 yaşındaki Ali tüm uyarılara rağmen sofrada sürekli olarak konuşmaya, herkesin sözünü kesmeye ve küçük kardeşine sataşmaya devam eder. Bunun üzerine annesi Ali'yi, ilgisini çekebilecek hiçbir nesnenin bulunmadığı bir odaya göndererek 10 dakika süreyle orada kalmasını söyler.

Ali'nin annesi aşağıdaki davranış kontrol ve değiştirme tekniklerinden hangisini kullanmaktadır? (2006)

A) Sönmeye tabi tutma
B) Ara verme
C) Şekillendirme
D) Olumsuz pekiştirme
E) Kademeli yaklaşma

5. Bir iş adamı, iş görüşmesi yapacağı kişileri etkilemek için görüşmeye, yeni aldığı şık birtakım elbiseyi giyerek gitmiş, ancak görüşme başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu olaydan sonra bu iş adamı iş görüşmelerine giderken yeni bir şey giymemeye özellikle dikkat etmeye başlamıştır.

Edimsel koşullanma yaklaşımında, bu iş adamının iş görüşmelerine giderken yeni bir şey giymemeye özen göstermesi ne tür bir davranış olarak nitelendirilir? (2006)

A) Araçsal
B) Tepkisel
C) Batıl
D) Güdüsel
E) Rasyonel

6.

I. Bilgisayarda bir saat oyun oynamasına izin verilen Muratcan kardeşiyle kavga ettiği için annesi tarafından oyun süresi yarım saate indirilmiştir.

II. Dönem ödevini çok iyi yaptığı için, öğretmeni Okan'ın bir sonraki sözlü sınavdan muaf olmasına karar vermiştir.

Bu iki örneği açıklayan kavramlar aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir? (2006)

	I	II
A)	I. tip ceza	Olumlu pekiştirme
B)	II. tip ceza	Olumsuz pekiştirme
C)	I. tip ceza	Olumsuz pekiştirme
D)	Olumsuz pekiştirme	Olumlu pekiştirme
E)	II. tip ceza	Olumlu pekiştirme

7. Anaokulu öğrencisi Çiçek bir sabah uyandığında okula gitmek istemediğini söylemiş ve ağlamaya başlamıştır. Böyle bir durumla ilk kez karşılaşan anne ve baba okula giderek Çiçek'in öğretmeniyle görüştüklerinde, bir gün önce öğretmenin Çiçek'i azarladığını öğrenmişlerdir.

Çiçek'in okula gitmek istememesi aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2007)

A) Birden fazla uyarıcıya koşullanma
B) Uyarıcı-tepki bitişikliği
C) Olumsuz davranışın pekiştirilmesi
D) Kaçınma davranışı
E) Ayırt etme

8. Ali, araba kullanan babasını izlerken acı bir fren sesi duymuş ardından arabaları öndeki araca çarpmıştır. Bu olaydan sonra Ali ne zaman bir fren sesi duysa korku tepkisi vermeye başlamıştır.

Ali'nin fren sesi duyunca korku tepkisi vermeye başlaması aşağıdakilerden hangisinin sonucudur? (2008)

A) Fren sesi ve kaza bitişikliği nedeniyle tepkisel koşullama
B) Sonraki tekrarlarda fren sesini duyması nedeniyle edimsel koşullama
C) Babasını o anda gözlediği için model alma yoluyla öğrenme
D) Babasını izlemekle meşgul olsa da, kaza yapıldığı anda arabanın içinde olduğu için gizil öğrenme
E) Kaza olayına tanık olduğu için gözlem yoluyla öğrenme

9. Hamileliği dolayısıyla midesi bulanan bir anne adayı, sabahları bir yandan midesi bulanırken bir yandan da televizyondaki bir sabah programını izlemektedir. Anne, doğum yaptıktan sonra, ekranda ne zaman aynı programın sunucusunu görse, yine midesinin bulandığını hissetmektedir.

Yukarıdaki örnekte yer alan program sunucusu, aşağıdakilerden hangisinin işlevini görmektedir? (2008)

A) Koşulsuz uyarıcı
B) Koşullu tepki
C) Pekiştirici uyarıcı
D) Koşullu uyarıcı
E) Nötr uyarıcı

10. Babası tarafından sık sık cezalandırılan bir çocuğun bir süre sonra sadece babasından değil, yanına yaklaşan tüm erkeklerden korkması öğrenmeyle ilgili aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir? (2008)

A) Olumsuz aktarma
B) İkinci derece koşullama (üst düzey)
C) İleriye doğru ket vurma
D) Genelleme
E) İtici uyarıcı

11. Okula yeni başlayan öğrencilerine çalışma alışkanlığı kazandırmak isteyen bir sınıf öğretmeni verdiği ödevleri yapan öğrencileri çikolatayla ödüllendirmekte, yapmayanları ise teneffüste dışarı çıkarmayarak cezalandırmaktadır.

Öğretmenin öğrencilerine ders çalışma alışkanlığı kazandırmak için izlediği yol Thorndike'ın hangi ilkesiyle uyuşmamaktadır? (2008)

A) Tekrar yasası
B) Etki yasası
C) Tepki analojisi
D) Hazırbulunuşluk yasası
E) Öğrenmede küçük adımlar ilkesi

12. Akşama doğru midesi bulanan Esra, öğle yemeğindeki mayonezden zehirlendiğini düşünmüş ve bu olaydan sonra uzun süre mayonez yememiştir.

Esra'nın uzun süre mayonez yememesi aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2008)

A) İkinci derece koşullama (üst düzey)
B) Batıl davranış
C) Ayırt etme
D) Koşulsuz tepki
E) Olumsuz tat koşullaması (Garcia etkisi)

13. Önceki yıl gelişim ve öğrenme psikolojisi derslerinde başarısız olan ve bu yıl aynı derslerin iki ara sınavından da kötü not alan bir öğrenci, ne kadar çalışırsa çalışsın bu derslerde başarılı olamayacağını düşünerek genel sınava çalışmaktan vazgeçmiştir.

Öğrencinin genel sınava hazırlanmaktan vazgeçmesini en iyi açıklayan kavram aşağıdakilerden hangisidir? (2008)

A) Genelleme
B) Batıl davranış
C) Öğrenilmiş çaresizlik
D) Kendini gerçekleştiren kehanet
E) Olumsuz aktarma

14. Ayağına batan dikeni ayağını yere sürterek çıkarmayı başaran bir köpeğin benzer bir durumda aynı davranışı tekrarlaması aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir? (2008)

A) Olumsuz aktarma
B) Olumsuz pekiştirme
C) Tepkisel koşullama
D) Tepki genellemesi
E) Alışma

15. Bir deneyde şempanze tavanda bulunan kırımızı ışık yandığında bir düğmeye bastığı takdirde bir kart elde edebileceği ve bu kartı muzla değiştirebileceği öğretilmiştir.

Bu deneyde kart şempanze için aşağıdakilerden hangisinin işlevini görmektedir? (2008)

A) Ayırt edici uyarıcı
B) İkincil pekiştireç
C) İçsel pekiştireç
D) Pekiştirici uyarıcı
E) Nötr uyarıcı

16. Aşırı kilolu bir genç, diyetisyeniyle bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre belirli bir kaloriyi aşmayacak biçimde yemek yediği her öğün için bir yıldız kazanacak, altı yıldız topladığında ise bir güneş elde edecektir. Dört güneş topladığı zaman kendisine sevdiği bir sanatçının konseri için bilet verilecektir.

Gencin belirli kaloride yemek yemesini sağlamak için diyetisyenin kullandığı teknik aşağıdakilerden hangisine örnek olabilir? (2008)

A) Kademeli yaklaşma
B) Değişken aralıklı pekiştirme
C) Şekillendirme
D) Değişken oranlı pekiştirme
E) Simgesel ödülle pekiştirme

17. Aşağıdakilerden hangisi Premack ilkesinin kullanılmasına bir örnek olabilir? (2009)

A) Bir iş yerinde hedeflenenin üzerinde üretim yaptıkları için çalışanlara iki maaş ikramiye verilmesi

B) Fazla mesai yapmak istemeyen bir çalışana, fazla mesai yaptığı takdirde ertesi gün tuttuğu takımın maçına gidebilmesi için işten erken çıkmasına müsaade edileceği sözünün verilmesi

C) Bir öğrencinin yüksek bir not ortalaması tutturmak istediği için değil, babasından azar işitmekten kurtulmak için var gücüyle ders çalışması

D) Bir arkadaşının yemeğini bitirmediği için azarlandığına tanık olan bir anaokulu öğrencisinin, sevmediği hâlde tabağındaki yemeğini bitirmesi

E) Yediği bir yemekten dolayı midesi bozulan bir kişinin, ne zaman o yemeğin kokusunu alsa midesinin bulandığını hissetmesi

18. Evde oyuncaklarını toplama alışkanlığı olmayan Özgür, yuvaya başladığı ilk gün oynadığı oyuncakları toplayıp oyuncak dolabına kaldırmadığı için öğretmeni tarafından sertçe uyarılmış ve o günden sonra yuvadayken her zaman oyuncaklarını toplamıştır. Ancak Özgür evde yine oyuncakları toplamama alışkanlığını devam ettirmiştir.

Özgür'ün yuvadayken oyuncakları toplamayı öğrenmesi ancak evdeyken toplamama alışkanlığını devam ettirmesi, sırasıyla aşağıdaki süreçlerden hangileriyle açıklanabilir? (2009)

A) Kavrama yoluyla öğrenme – Alışma

B) Dolaylı öğrenme – Ayırt etmeyi öğrenme

C) Sosyal öğrenme – Dolaylı öğrenme

D) Edimsel koşullanma – Ayırt etmeyi öğrenme

E) Tepkisel koşullanma – Alışma

19. Bir futbolcu, rakibinin sert bir hareketiyle yere düşmüş ve hakem rakip oyuncuyu oyundan atmıştır. Bu olaydan sonra, bu futbolcu canı yanmış gibi davranarak rakibini oyundan attırabileceğini öğrenmiştir (I). Aynı oyuncu farklı hakemlerin yönettiği diğer maçlarda da kendini yere atarak rakibini oyundan attırmayı denemiştir (II). Bu denemelerde başarısız olan futbolcu sadece rakibini oyundan atan ilk hakemin yönettiği maçlarda bu numarayı denemeye devam etmiştir (III).

Yukarıdaki parçada I, II ve III rakamlarıyla ifade edilen durumlar, sırasıyla aşağıdaki kavramlardan hangileriyle açıklanabilir? (2009)

A) Tepkisel koşullanma – Olumsuz pekiştirme –Ayırt etme
B) Olumsuz pekiştirme – Genelleme – Sönme
C) Edimsel koşullanma – Alışma – Ket vurma
D) İçgörü kazanma – Olumsuz aktarma – Kendiliğinden geri gelme
E) Edimsel koşullanma – Genelleme – Ayırt etme

20. Bir öğrenci, öğretmenin dikkatini çekmek için sınıfta sürekli olarak espri yapmakta, öğretmen bu esprilerden bazılarına gülerken bazılarını duymazdan gelmektedir.

Bu durumda öğrencinin sınıfta espri yapma davranışına ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur? (2009)

A) Olumsuz pekiştirildiği için benzer durumlara genellenme olasılığı artacaktır.
B) Değişken aralıklı pekiştirildiği için sönmeye karşı dirençli olacaktır.
C) Bazen olumlu bazen olumsuz pekiştirildiği için sönmeye karşı direnci azalacaktır.
D) Sürekli pekiştirilmediği için gitgide azalarak ortadan kalkacaktır.
E) Bazen olumlu bazen olumsuz pekiştirildiği için benzer durumlarda tekrarlanma olasılığı artacaktır.

21. Yaşadığı küçük kasabanın geleneğine uygun olarak karşılaştığı herkese selam veren bir kişi, taşındığı büyük bir kentte karşılaştığı insanların selamına cevap vermemeleri nedeniyle yavaş yavaş selam vermekten vazgeçmiştir.

Öğrenme psikolojisi açısından bakıldığında, bu kişinin insanlara selam vermekten vazgeçmesi, bir davranışın sürdürülmesinde aşağıdaki süreçlerden hangisinin önemli bir rol oynadığını göstermektedir? (2009)

A) Geleneklerin
B) Sönmenin
C) Güdülenmenin
D) Bilişlerin
E) Pekiştirmenin

22. Yalancı emziği bırakma zamanı gelen bir bebek emzik verilmediğinde ağlar. Anne bebeğinin ağlamasına dayanamaz emziği verir; bebek susar, anne rahatlar. Böylelikle emzik isteyince ağlama, emziğin verilmesi, bebeğin susması ve annenin rahatlaması şeklinde bir kısır döngü oluşur ve bebeğe yalancı emziği bıraktırma çabası sonuçsuz kalır.

Bu kısır döngünün devam etmesinin nedeni, aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak açıklanmaktadır? (2009)

A) Bebeğin ağlama davranışı olumlu, annenin emzik verme davranışı olumsuz pekişmektedir.
B) Bebeğin ağlama davranışı sürekli, annenin emzik verme davranışı aralıklı pekişmektedir.
C) Hem bebeğin ağlama hem de annenin emzik verme davranışı olumlu pekişmektedir.
D) Bebeğin ağlama davranışı olumsuz, annenin emzik verme davranışı olumlu pekişmektedir.
E) Hem bebeğin ağlama hem de annenin emzik verme davranışı olumsuz pekişmektedir.

23. Kendisini ısıran bir köpekle her karşılaştığında korku tepkisi veren bir çocuk, birkaç kez bu köpeği sahibiyle birlikte gördükten sonra köpek yanında olmasa bile sahibini görünce korku tepkisi vermeye başlar.

Çocuğun, köpeğin sahibinden de korkmaya başlaması aşağıdaki süreçlerden hangisiyle açıklanabilir? (2009)

A) Uyarıcı genellemesi
B) İkinci dereceden koşullanma
C) Tepki genellemesi
D) Etki yayılması
E) Psikolojik tepkisellik

24. **Elinde bulunan bir deste anahtardan hangisinin, babasının ofisine ait olduğunu bilmeyen bir çocuğun doğru anahtarı bulmak için kullanabileceği en uygun öğrenme stratejisi aşağıdakilerden hangisidir?** (2009)

A) İçgörü kazanma
B) Kademeli yaklaşma
C) Gizil öğrenme
D) Sınama-yanılma
E) Bağsal öğrenme

25. Bir ilköğretim okuluna bu yıl atanan Stajyer Öğretmen Mehmet Bey, müdür tarafından 2A şubesinin sınıf öğretmeni olarak görevlendirilir. Mehmet Öğretmen, öğrencilerin ileriki yıllarda girecekleri önemli sınavları düşünerek sadece öğretim programındaki konuların yeterli olmayacağına inanmaktadır. Bu nedenle öğrencilerinden her hafta en az 50 sayfalık bir hikâye kitabı okumalarını ve bu kitabın özetini çıkarmalarını istemektedir.

Öğretmenin bu davranışı, Thorndike'ın öğrenme ve eğitimle ilgili görüşlerinden hangisine uygun değildir? (2009)

A) Tekrar yasası
B) Etki yasası
C) Tepki analojisi
D) Ait olma yasası
E) Hazırbulunuşluk

26. Bir davranışın edimsel koşullanma yoluyla öğrenilebilmesi için bu davranışın pekiştirilmesi, davranışın pekiştirilebilmesi için de en az bir kez yapılması gerekir.

Buna göre, çocuğuna pekiştirme yoluyla paltosunu sağa sola fırlatmak yerine vestiyere asma alışkanlığı kazandırmak isteyen, ancak çocuğu paltosunu hiçbir zaman vestiyere asmadığı için pekiştiremeyen bir annenin aşağıdaki tekniklerden hangisini kullanması gerekir? (2009)

A) II. tip ceza
B) Ara verme
C) Kademeli yaklaşma
D) Karşıt tepki oluşturma
E) Gecikmeli koşullanma

27. Aşağıdaki örneklerin hangisinde bir davranışın ayırt edici uyarıcı tarafından kontrol edilmesi söz konusudur? (2010)

A) Mehmet test usulü yapılan sınavlarda daha başarılı olmaktadır.
B) Ayşe sinemadan çok tiyatroya gitmeyi tercih etmektedir.
C) Ali kedilerden çok köpekleri sevmektedir.
D) Ahmet ne zaman fotoğraf çekilecek olsa saçını düzeltmektedir.
E) Soner erken kalktığında kendisini daha dinç hissetmektedir.

28. Öğrencilerinin sınıf tartışmalarına katılmalarını ancak tartışmaların derste işlenen konuyla sınırlı kalmasını isteyen bir öğretmen, bu amaçla önce öğrencilerini konuyla ilgili konuşup konuşmadıklarına bakmaksızın her söz alışlarında, sınıfın çoğunluğunun tartışmalara katıldığını gördükten sonra da sadece işlenen konuyla ilgili bir şeyler söylediklerinde ödüllendirir.

Öğretmenin öğrencilerin sınıf tartışmalarına katılmalarını sağlamak için kullandığı teknik aşağıdakilerden hangisidir? (2010)

A) Projektif
B) Model oluşturma
C) Tepkisel koşullanma
D) Alıştırma
E) Kademeli yaklaşma

29. Bir ilköğretim okulunun hentbol takımını çalıştıran beden eğitimi öğretmeni oyuncuların sürekli olarak top oynamak istediklerini, dayanıklılıklarını artıracak diğer çalışmaları yapmaktan kaçındıklarını fark eder.

Bu beden eğitimi öğretmeninin oyuncularına dayanıklılık artırma çalışmalarına katılma alışkanlığını kazandırmak için başvurabileceği aşağıdaki yollardan hangisinin en az etkili olması beklenir? (2010)

A) Oyuncularına dayanıklılıklarını artıracak çalışmaları yaptıkları taktirde top oynamalarına izin vereceğini söylemesi
B) Dayanıklılık artırmaya yönelik çalışmalara katılmayanlara normal olarak yapılandan daha fazla dayanıklılık çalışması yaptırması
C) Oyuncularına dayanıklılık çalışması yapmalarının ileride kendilerine sağlayacağı yararları anlatması
D) Dayanıklılık artırma çalışmalarını düzenli olarak yapan oyuncularına daha fazla top oynama izni vermesi
E) Dayanıklılık artırma çalışmalarına katılmayanları maçta oynatmayacağını söylemesi

30. İşine giderken kullandığı yolda tamirat başlaması nedeniyle bir hafta boyunca daha uzun olan bir başka yolu kullanmak zorunda olan bir sürücü, tamirat bittiği hâlde uzun yolu kullanmaya devam ettiğini fark etmiştir.

Sürücünün uzun yolu kullanmaya devam etmesi aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2010)

A) Duyarlılık kazanma
B) Alışkanlık kazanma (oluşması)
C) İkinci derece koşullanma
D) Gizil öğrenme
E) Olumsuz öğrenme

31. Ev işi yaparken bir yandan yüksek sesle ders çalışan psikoloji öğrencisi kızının söylediklerini işiten bir ev hanımı, birkaç gün sonra izlediği bir yarışma programında sorulan "Tepkisel koşullanma ile şu isimlerden hangisini eşleştirirsiniz?" sorusuna doğru yanıt verdiğini fark ederek şaşırmıştır.

Ev hanımının yarışma sorusuna doğru yanıt vermesi aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2010)

A) Duyarlılaşma
B) Kendini gerçekleştiren kehanet
C) Algıda seçicilik
D) Kavrama yoluyla öğrenme
E) Gizil öğrenme

32. Caddede karşıdan karşıya geçerken duyduğu bir korna sesinin hemen ardından kendisini arabanın altında bulan bir kişi, bu olaydan sonra ne zaman bir korna sesi duysa kapalı bir mekânda olsa bile yerinden sıçramaktadır.

Bu kişinin korna sesini duyunca yerinden sıçramasının temelinde davranışçı yaklaşıma göre aşağıdakilerden hangisi yatmaktadır? (2010)

A) Bilinçaltı süreçler
B) Tepkisel koşullanma
C) Ayırt etme
D) Edimsel koşullanma
E) Genelleme

33. Bir öğretmen ders sırasında konuşarak sınıfın düzenini bozan bir öğrencisinin bu davranışını bastırmak için onu sınıftan çıkararak cezalandırmıştır. Ancak öğretmenin beklentisinin aksine öğrencinin derste konuşma davranışı artmıştır.

Bu örnek, öğretmenlerin cezayı bir davranış kontrol tekniği olarak kullanırken aşağıdakilerden hangisini dikkate almaları gerektiğine işaret etmektedir? (2010)

A) Birinci tip cezanın daha etkili olabileceği durumlarda ikinci tip cezanın kullanılmaması gerektiğini
B) Ceza olarak niteledikleri bir eylemin öğrenci için aslında bir pekiştireç işlevi görüp görmediğini
C) Cezanın yapılan davranışla orantılı olması gerektiğini
D) Nasihat edilmeden uygulanan bir cezanın etkisinin sınırlı olabileceğini
E) Uygulanan cezanın şiddetinin her seferinde artırılması gerektiğini

34. Şiddetli gürültüden korkan bir çocuk birkaç kez gök gürlemesinden önce şimşek çıktığına tanık olur. Daha sonra şimşek çakar çakmaz henüz gök gürlemeden korku tepkisi vermeye başlar.

Bir tepkisel koşullama olayını anımsatan bu örnekte (I) gök gürültüsü, (II) şimşekten korkma, (III) gök gürültüsünden korkma ve (IV) şimşek çakmasına işaret eden kavramlar aşağıdakilerin hangisinde doğru sırada verilmiştir? (2010)

	I	II	III	IV
A)	Koşulsuz uyarıcı	Koşullu tepki	Koşulsuz tepki	Koşullu uyarıcı
B)	Koşulsuz uyarıcı	Koşulsuz tepki	Koşullu tepki	Koşullu uyarıcı
C)	Koşullu uyarıcı	Koşullu tepki	Koşulsuz tepki	Koşulsuz uyarıcı
D)	Koşulsuz tepki	Koşulsuz uyarıcı	Koşullu tepki	Koşullu uyarıcı
E)	Koşulsuz uyarıcı	Koşullu uyarıcı	Koşulsuz tepki	Koşullu tepki

35. Birçok sosyal davranışımızın devamını sağlayan sosyal pekiştireçler pekiştirici değerlerini öğrenme yoluyla kazanırlar.

Buna göre, sosyal pekiştireçler ile tepkisel koşullanma sürecinde yer alan aşağıdaki öge ya da süreçlerden hangisi arasında bir paralellik kurulabilir? (2010-2)

A) Koşullu uyarıcı
B) Uyarıcı genellemesi
C) Alışma
D) Koşulsuz uyarıcı
E) Koşullu tepki

36. Klasik müzikten çok hoşlanan Ayhan Bey gittiği tüm konserlerde gözüne ilişen bir kişiye sokakta rastlar ve hiç tanımadığı hâlde bu kişiye karşı bir sempatisinin olduğunu fark eder.

Bu durum aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2010-2)

A) Uyarıcı kontrolü
B) Tepki genellemesi
C) Yansıtma
D) İkinci derece (üst düzey) koşullanma
E) Gizil öğrenme

37. Sınav kaygısından yakınan bir öğrenciye verilebilecek aşağıdaki yanıtlardan hangisi karşıt koşullanma tekniğine uygundur? (2010-2)

A) Kaygını azaltmak için başarı hedeflerini küçültmelisin.
B) Sınavda başarısızlığın her alanda başarısızlık olmadığını anlamalısın.
C) Kaygını azaltmak için derslerine çok çalışmalısın.
D) Kaygılı olduğun zamanlar ders çalışmayı bırakmalısın.
E) Kaygı duyduğun anda sınavla ilgili geçmişteki hoş yaşantılarını düşünmelisin.

38. Ayşegül Hanım akşam evdeyken elektrikler kesilmiştir. O akşam dışarı çıkmayı planlayan Ayşegül Hanım hangi odaların ışıklarının açık olduğunu bilmediğini fark etmiştir. Odaların düğmelerini tek tek kontrol etmiş ancak hangi yöne doğru açıldıklarını hatırlayamadığını görmüştür. Emin olmak için odalara ilk kez giriyormuş gibi yapıp düğmelere basmış, böylelikle düğmeler hangi yöne doğru basılı olduklarında ışığın açık olduğundan aşağı yukarı emin olmuştur.

Ayşegül Hanım hangi odaların ışıklarının açık olduğunu anlamak için bilmeden, öğrenmeyle ilgili aşağıdaki süreçlerin hangisinden yararlanmıştır? (2010-2)

A) Algısal kurulum
B) Duyarlılaşma
C) Alışma
D) Öğrenmenin olumlu aktarımı
E) Alışkanlık

39. Üniversite öğrencisi Ahmet Bey lacivert gömlek giydiği bir gün sınavdan düşük not almış, mezun olduktan sonra üzerinde lacivert bir gömlek varken girdiği mülakatta başarısız olmuş ve işe alınmamış, yine lacivert gömlek giydiği bir gün kız arkadaşı yaptığı evlenme teklifini reddetmiştir. Bu olaydan sonra Ahmet Bey yaşamı boyunca başarı ya da başarısızlığın söz konusu olabileceği durumlarda lacivert gömlek giymekten ya da üzerinde lacivert bir şey bulundurmaktan kaçınmıştır.

Ahmet Bey'in başarı ya da başarısızlığın söz konusu olabileceği durumlarda lacivert bir giysi giymekten kaçınmasını açıklamak üzere kullanılan kavram aşağıdakilerden hangisidir? (2010-2)

A) Temel yükleme (atıf) hatası
B) Batıl davranış
C) Öğrenilmiş çaresizlik
D) Kaçınma
E) Kendini gerçekleştiren kehanet

40. Çok kısa boylu olduğunu düşünen ve bundan son derece rahatsız olan Ayşe'ye, işe yüksek topuklu ayakkabı giyerek geldiği bir gün arkadaşları çok hoş ve uzun boylu göründüğünü söylemişlerdir. Bu olaydan sonra Ayşe sürekli olarak yüksek topuklu ayakkabılar giymeye başlamıştır.

Ayşe'nin yüksek topuklu ayakkabılar giymeye başlaması aşağıdakilerden hangisinin sonucudur? (2010-2)

A) Batıl davranış
B) Kavrama yoluyla öğrenme
C) Olumsuz pekiştirme
D) İçgörü kazanma
E) Biçimlendirme

41. Edimsel koşullanma ilkelerinden yararlanarak bir öğrencisine istendik bir davranış kazandırmayı amaçlayan bir öğretmen öncelikle aşağıdakilerden hangisini yapmalıdır? (2010-2)

A) Kazandırmak istediği davranışı önceleri sürekli daha sonra aralıklı olarak pekiştirmeli
B) Öğrenciye kazandırmak istediği davranışı sürekli olarak pekiştirmeli
C) Kazandırmak istediği davranışın koşulsuz uyarıcı tarafından izlenmesini sağlamalı
D) Bu davranışı yapmadığında öğrenciyi cezalandırmalı
E) Kazandırmak istediği davranışı öğrencinin en az bir kere yapmasını sağlamalı

42. Seviye Belirleme Sınavı'na hazırlanan oğlunun ne kadar çok örnek test çözerse o kadar başarılı olacağını düşünen bir baba, başlangıçta ona çözdüğü her on test için bir bilgisayar oyunu alarak test çözme davranışını pekiştirir. Baba, daha sonra, çocuğun aynı pekiştireci elde edebilmesi için çözmesi gereken test sayısını her pekiştirme sonrasında sabit bir miktar artırır.

Bu durumda baba artık çocuğunu aşağıdaki pekiştirme tarifelerinden hangisine uygun olarak pekiştirmektedir? (2010-2)

A) Sabit oranlı
B) Sabit aralıklı
C) Değişken oranlı
D) Artan oranlı
E) Artan aralıklı

43. Bindiği uçağın düşmekten kıl payı kurtulması nedeniyle Mehmet Bey'de uçma korkusu gelişmiştir. Ancak görevi gereği sık sık uçakla seyahat etmek zorunda olan Mehmet Bey'in uçma korkusu daha sonraki uçuşlarında herhangi bir korkutucu durum yaşanmaması nedeniyle giderek zayıflamış ve sonuçta ortadan kalkmıştır.

Mehmet Bey'in uçma korkusunun gelişmesi ile bu korkunun zayıflayarak ortadan kalkmasının temelinde yatan süreçler aşağıdakilerin hangisinde doğru sırada verilmiştir? (2010-2)

A) Tepkisel koşullanma – Sönme
B) Ceza – Alışma
C) Duyarlılık oluşması – Sönme
D) Bilişsel öğrenme – Kaçınma
E) Tepkisel koşullanma – Duyarsızlaşma

44. Aşağıdakilerden hangisi davranışta kontrasta örnek olabilir? (2010-2)

A) Okulda arkadaşlarıyla birlikteyken şikâyet etmeden sebze yemeklerini yiyen bir çocuğun evde sebze yemeyi reddetmesi
B) Patronu yanındayken müşterilere oldukça nazik davranan bir tezgâhtarın yalnızken müşterilere kaba davranması
C) Evde oldukça saldırgan olan okulda ise cezalandırıldığı için aynı davranışları yapamayan bir çocuğun evde bu davranışları yapma sıklık ve süresinin artması
D) İngilizce dersini sorun çıkarmadan dinleyen bir öğrencinin matematik dersinde yaramazlık yapması
E) Evde oldukça küfürlü konuşmasına izin verilen ancak okula başladıktan sonra küfürlü konuştuğunda öğretmeni tarafından cezalandırılan bir çocuğun hem evde hem de okulda küfürlü konuşma davranışının sıklığının artması

45. Notaları sırasıyla eksiksiz okuyabildiği için müzik öğretmeninden övgü alan bir ilköğretim okulu öğrencisinin daha sonra girdiği derste öğretmenine alfabedeki harfleri sırasıyla söyleyebileceğini göstermeye çalışması aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2010-2)

A) Öğrenmenin aktarımı
B) Duyarlılık kazanma
C) Tepki genellemesi
D) Alışkanlık oluşması
E) Uyarıcı genellemesi

46. Aşağıdakilerden hangisi bir davranış kontrol tekniği olarak Premack ilkesinin kullanılmasına örnek olabilir? (2010-2)

A) Bir spor kulübünün yönetim kurulunun sporcularına hafta sonu oynayacakları önemli maçı kazandıkları takdirde kendilerine normalin üstünde prim verileceğini bildirmesi
B) Bir anaokulu öğretmeninin parmak kaldırarak soru soran öğrencilerin sorularını yanıtlayıp, parmak kaldırmadan soru soranları duymazdan gelerek sınıfta izin almadan soru sorulmayacağını öğretmeye çalışması
C) Derslerine çalıştığına inandırdığı takdirde babasını istediği bisikleti almaya razı edebileceğini bilen bir çocuğun babası eve gelir gelmez masa başına oturup çalışmaya başlaması
D) Bir annenin, ödevini yapmak yerine arkadaşlarıyla oyun oynamayı tercih eden oğluna ödevini bitirdiği takdirde arkadaşlarıyla oynamasına izin vereceğini söylemesi
E) Öğrencilerini soru sormaya özendirmek isteyen bir sınıf öğretmeninin, soru soran bir öğrencisine, diğer öğrencilerin duyacağı şekilde, soru sorduğu için kendisine bir artı puan vereceğini söylemesi

47. Ahmet Bey, bir sigorta şirketinde aylık 600 TL ücretle işe başlamıştır. Ücretini alabilmek için ayda en az 30 kişiye sigorta satmak zorunda olan Ahmet Bey, 30 kişiden sonra sigorta sattığı her kişi için belirli bir miktar prim alacaktır. Ahmet Bey, bir hafta içinde 30 kişiye sigorta satmış ve aylık ücretini almak için yöneticisine başvurmuştur. Ancak yönetici, kotasını doldursa bile aylık süre tamamlanmadan ücretinin ödenemeyeceğini söylemiştir.

Ahmet Bey'in iş yerinde uygulanan ödeme sistemi aşağıdaki pekiştirme tarifelerinden hangisini çağrıştırmaktadır? (2011)

A) Sabit zamanlı
B) Değişken oranlı
C) Artan oranlı
D) Katışık (birleşik)
E) Değişken zaman aralıklı

Sosyal Öğrenme Kuramı

8

*Prof. Dr. İsa Korkmaz**
Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi

Öğrenme Hedefleri

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *Sosyal öğrenme kuramını kavrayabilecek,*
- *Model olan ile gözlemleyenin ilişkisini anlayabilecek,*
- *Kuramın dayandığı temel ilkeleri tanımlayabilecek,*
- *Sosyal öğrenme kuramında öğrenme süreçlerini betimleyebilecek,*
- *Sosyal öğrenme kuramının eğitim ilkelerini açıklayabileceksiniz.*

İçindekiler

- *Giriş*
- *Sosyal Öğrenme Kuramının Gelişimi*
- *Sosyal Öğrenme Kuramının Temel Kavramları*
- *Sosyal Öğrenme Kuramının Dayandığı Temel İlkeler*
- *Gözlem Yoluyla Öğrenme Süreçleri*
- *Sosyal Öğrenmenin Eğitime Yansımaları*

Düşünelim, Tartışalım

- Reklamlarda neden ünlü kişiler kullanılır?
- Ailede tek çocuk olmanın dezavantajları nelerdir?
- İlkokulda iken ne olmak isterdiniz? Neden?
- Hayatta en çok örnek aldığınız kişi kimdir? Neden?
- Bisiklete binmeyi, çatal-bıçak kullanmayı nasıl öğrendiğinizi anımsıyor musunuz?
- Ne gibi korkularınız var? Bunlardan hangileri annenizde, babanızda ya da büyük kardeşlerinizde var?

(*) Prof. Dr. İsa Korkmaz, lisans eğitimini Gazi Üniversitesinde 1988 yılında tamamlamıştır. 1991 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bursu ile ABD'ye giden yazar, Ohio Üniversitesinde 1994 yılında Yüksek lisans ve 1998 yılında Doktora derecelerini almıştır. Şu anda Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Örnek Olay

Ademler ve Havvalar / Piyale Madra

Giriş

Daha önce de değinildiği gibi, öğrenmenin oluşum süreci ile ilgili olarak farklı psikolojik yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımların farklılığının kaynağı; kuramcıların öğrenen kişinin öğrenme sürecindeki rolü ve gücü ile ilgili bakış açılarıdır. Bazı yaklaşımlarda, bireyin öğrenme esnasında aktif katılımı ve öğrenme sürecini kontrol etme gücü öne çıkarken, bazılarında ise bireyin sadece çevrenin kontrolünde uyarıcılara istenilen tepkide bulunması daha ağır basmaktadır. Bu bölümde tartışılacak olan sosyal öğrenme yaklaşımı birden fazla kuramın ortak noktalarını birleştirmiş gibidir. İnsanlar her gün birbirlerinden dolaylı olarak bir şeyler öğrenir. Toplumda bireyler diğer insanları seyrederek ve gözlem yaparak, onların yaptığı davranışın pekiştirildiğini veya cezalandırıldığını gözlemleyerek öğrenirler. Sosyal öğrenme başkalarını seyrederek çevreden öğrenme olarak tanımlanabilir. Bisiklet sürme, yüzme gibi pek çok becerileri deneme yanılma ile öğrenirken, bazı becerileri ise başkalarını gözlemleyerek öğreniriz. Her zaman deneme yanılma ile öğrenmek mümkün olmamaktadır. Örneğin, zehirli bir yılanın tanınmasında deneme-yanılma ile öğrenemeyiz. Başkalarının başarı ve başarısızlıklarını gözlemleyerek öğrenirken zaman ve emek tasarrufu sağlamış oluruz. O halde insanlar sadece kendi deneyimlerinden öğrenmezler, başkalarının yaptıklarını seyrederek de öğrenirler. Bu şekilde öğrenmeye **"model alma"**, **"gözlem yoluyla"** ya da **"taklit ile öğrenme"** denilmektedir.

Sosyal Öğrenme Kuramının Gelişimi

İnsanların birbirinden öğrenmesi olgusuna ilk dikkat çeken John Dewey olmuştur. Her bireyin bir topluluk içinde büyüdüğü ve büyümesi gerektiği değişmez bir gerçektir. Birey, sosyal etkileşimi sonucunda düşüncelerini ve deneyimleri'ni paylaşarak zaman içinde kendine has belleğini oluşturur. Okul küçük bir toplumdur. Böylece okullar öğrenciler için anlam ifade eden faaliyetler içinde birlikte çalışarak problem çözmenin öğretildiği bir yer olmalıdır. Çoğu zaman yetişkinler birbirlerinden öğrenirlerken okulda, öğrencilerin birbirinden öğrenmeleri engellenmemelidir. En iyi öğrenme ortamı öğrencilerin öğretmenleriyle ve birbirleriyle ilişki içinde bulunduğu, amaca uygun faaliyetlerin yapıldığı yerdir[1].

John Dewey'e göre birey, sosyal etkileşimi sonucunda düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşarak zaman içinde kendine has belleğini oluşturur.

Sosyal ortamda öğrenme ile ilgili bir başka kuramcı ise Rus psikolog Lev Vygotsky'dir. Vygotsky "potansiyel gelişim alanı" (zone of proximal development) kavramını kullanarak öğrenmenin sosyal ortamda, öğrenenin ilgisi dahilinde ve öğretenlerin (öğretmen, arkadaş, aile vs.) rehberliğinde gerçekleştiğini savunur. Biz öğrendiklerimizin çoğunu başkalarından öğreniyoruz. İnsanlar topluluk içindeki iletişimlerini etkili bir şekilde sağlarken kavramlar, semboller, işaretler, numaralar ve kelimeler kullanmaktadırlar ve bütün bunlara "psikolojik araç" denmektedir. Dil, insanın en üst sistem olarak kullandığı psikolojik araçtır[2]. Vygotsky, özellikle bilişsel gelişim ve dil gelişimi ile ilgilenmiştir.

Sosyal öğrenme kavramı ilk defa 1947 yılında Julian Rotter tarafından kullanılmıştır. Rotter'e göre, insan, hayatına tesir edebilen yaşam deneyimlerini etkileyebilme yeteneğine sahip bilinçli bir varlıktır.

Sosyal öğrenme kavramı ilk defa 1947 yılında Julian Rotter tarafından kullanılmıştır. Rotter'e göre, insan, hayatına tesir edebilen yaşam deneyimlerini etkileyebilme yeteneğine sahip bilinçli bir varlıktır. Fakat dış uyarıcılar ve pekiştireçler insan davranışlarını etkilemektedir. İnsanlar pekiştireci iç denetim ve dış denetim odağı olmak üzere iki şekilde algılamaktadırlar[3]. **İç denetim odaklı insanlar** pekiştirmenin kendi davranışlarına bağlı olduğunu düşünerek kendi yaşamlarından sorumlu olduklarını düşünürler ve buna uygun davranış ortaya koyarlar. **Dış denetim odaklı insanlar** ise; pekiştirmenin dışsal güçlere bağlı olduğunu düşünerek sahip oldukları yetenekleri ve davranışlarıyla çok az şeyi değiştirebileceklerine inanırlar. Bu yüzden kendi durumlarını değiştirmek veya iyileştirmek için ya hiç çaba göstermezler ya da çok az gayret gösterirler. İç denetim odaklı insanların hayatta daha başarılı olduğu araştırmalarda görüldüğünden; eğitimde bireysel gelişim gelişimin amaçlarından biri de iç denetim odaklı insanlar yetiştirmek olmalıdır.

Eğitimde bireysel gelişim gelişimin amaçlarından biri de iç denetim odaklı insanlar yetiştirmek olmalıdır.

Bandura'nın 1960'ların başlarında, öğrenmeye getirdiği yaklaşımı sosyal-davranışçılıktır.

Günümüzde sosyal öğrenme kuramı denildiğinde Albert Bandura akla gelmektedir. 1925 yılında Kanda isimli küçük bir kasabada dünyaya gelen ve doktorasını 1952 yılında Iowa Üniversitesinden alan Bandura, Stanford Üniversitesinde çalışmaya başlar. Bandura'nın 1960'ların başlarında, öğrenmeye getirdiği yaklaşım sosyal-davranışçılıktır. Bandura'nın sistemi davranışçı olmasının yanı sıra bilişsel özellikler de taşıyordu. Bandura'nın öğrenme kuramı davranışçı yaklaşımın bir çeşit kolu gibi görünmesine rağmen bilişsel yaklaşımların etkisiyle daha ılımlı bir yapı ortaya koymaktadır[3]. Sosyal öğrenme kuramı, bilişsel öğrenme kuramı ile analitik davranışçı kuram birleştirilerek ortaya konulan bir çeşit orta yol kuramıdır. Uyarıcı ile tepki arasında aracı bir mekanizma vardır ve bu mekanizma kişinin bilişsel süreçleridir. Düşünme süreçlerinin (inançlar, beklentiler ve yorumlar) dışa ait pekiştirme tarifeleri üzerinde etkili olduğu düşünülür. Örneğin, ünite başında verilen çizgi bantda görüldüğü gibi bireyler, cinsel kimlik rollerini sosyal öğrenme kuramına göre, öncelikle anne-babasını gözleyip taklit ederek öğrenir. Ancak giderek kendi değerleri, inançları, beklentileri doğrultusunda bu rol modellerini değerlendirir ve kendini bu düşünme sürecine göre biçimlendirir.

Sosyal öğrenme kuramı, bilişsel öğrenme kuramı ile analitik davranışçı kuram birleştirilerek ortaya konulan bir çeşit orta yol kuramıdır.

Çocuklar cinsel kimlik rollerini genellikle gözleyerek ve taklit ederek öğrenirler.

Sosyal öğrenme kuramı, davranışçı yaklaşıma üç temel eleştiri getirmiştir. Bunlar;

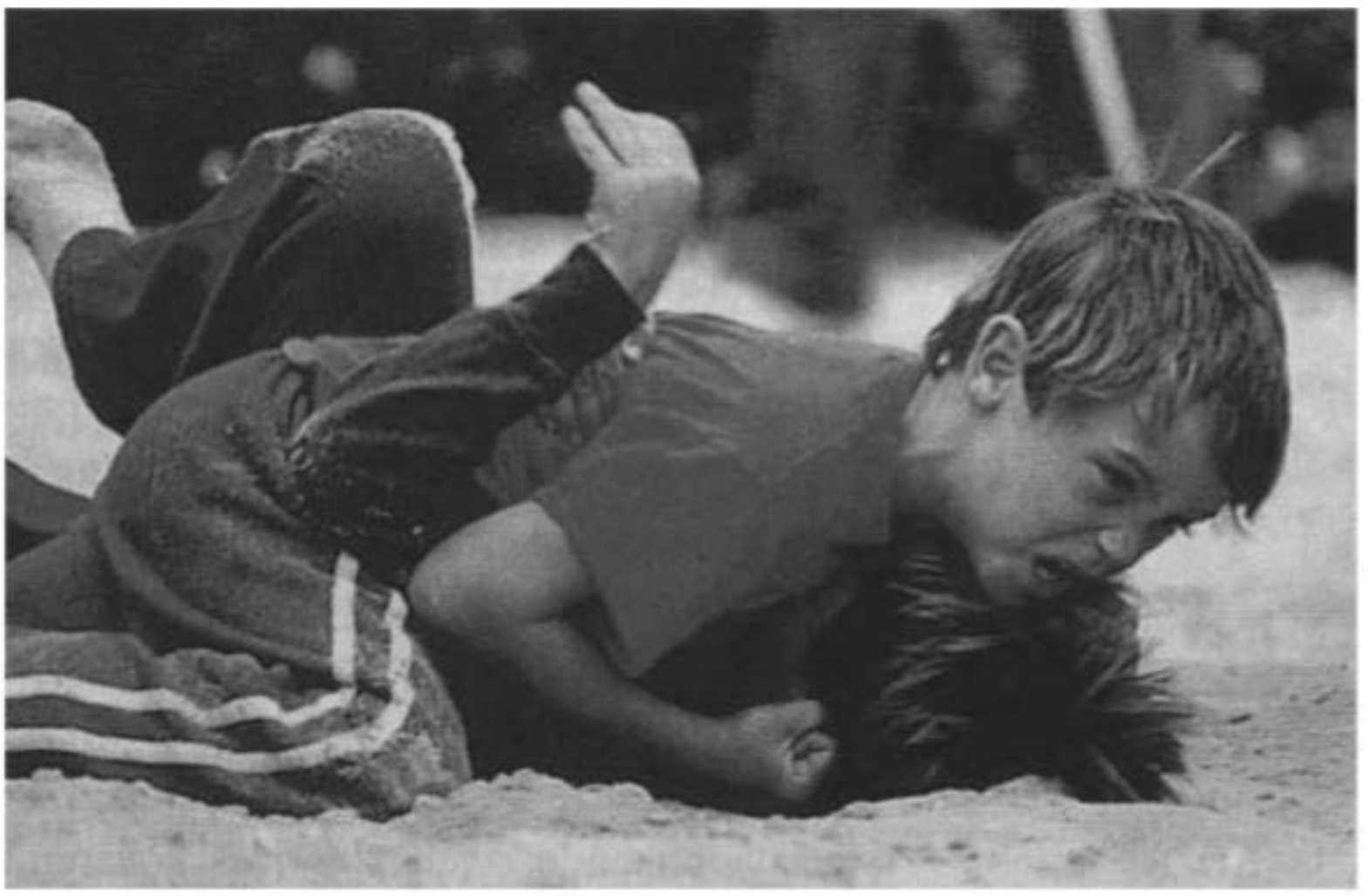
- ✓ Davranışçı yaklaşım doğal ortamda olanları temsil edemez.
- ✓ Davranışçı yaklaşım yeni tepkileri dikkate almaz.
- ✓ Davranışçı yaklaşım sadece uyarıcıya verilen tepkiyi dikkate alırken gelecekteki tepkileri dikkate almaz.

Sosyal öğrenme kuramı yukarıdaki eleştiriler ışığında üç önemli farklılığı ortaya koymuştur[4]:

1. Davranış öğrenilir fakat hemen gösterilemeyebilir. Gözlem sonunda kazanılan davranışların hemen gösterilmesi gerekmemektedir. Birey kazandığı davranışı daha sonraki yaşantısında gösterebilir.
2. Öğrenme her zaman pekiştirece bağlı değildir.
3. İnsan uyarıcıya karşı tepki veren pasif bir organizma değildir.

İnsan davranışı zihinsel işlemlerin sonucunda oluşur. Davranışı tanımlarken insan zihninin aktif bir rolü olduğu dikkate alınmalıdır. Davranış kazandırma, değiştirme ve güçlendirme süreci açıklanırken, insan ilişkilerinin düşünceyi işleme sürecine etkisi ile birlikte ele alınmalıdır. İnsanlar birbirlerinden farklı davranır çünkü insanların düşünceleri, fikirleri, beklentileri birbirinden farklıdır. Bu düşünceler zaman içinde değişerek dünyaya ve olaylara bakış açımızı etkiler. Bütün bunların sonucu olarak nerede, nasıl davranacağımız zaman içinde farklılık gösterir.

Üniversitede, arkadaşlarımızdan gözlemlediğiniz ve uyguladığmız ne gibi davramış biçimleri oldu? Olumlu ve olumsuz davramşlar gözlediğinizde sizi nasıl etkiliyor?

Çocuklar saldırganlık davranışlarını nasıl öğrenir?

Sosyal öğrenme kuramı araştırmalarında, etkileşim içerisindeki insan deneklerin davranışlarının gözlenerek davranış repertuarına kazandırılması ve değiştirilmesinde pekiştirmenin rolü temel alınmıştır.

Bandura'ya göre davranışı değiştiren pekiştirme tarifesi değil, kişinin bu tarifenin ne olduğuna dair düşünce ve değerlendirmesidir.

Albert Bandura 1969 yılında davranış değiştirmenin ilkelerini (principle of behavior modification) yazdığında sosyal öğrenme kuramının öğrenme olgusu ile ilgili temel kavramlarına açıklık getirmiştir. **Davranış değişikliği kişinin davranış ile ödül arasındaki ilişkiyi anlamasıyla meydana gelen değişikliktir.** Bazı zamanlarda kişinin zihninde meydana getirilen basit değişiklikler onun davranış değiştirmesini sağlar. Bandura'ya göre davranışı değiştiren pekiştirme tarifesi değil, kişinin bu tarifenin ne olduğuna dair düşünce ve değerlendirmesidir[5].

Deney

İnsanlar başkalarının yaptığı davranışı gözlemler ve o davranışı taklit ederek öğrenirler. Bu varsayımdan hareket edilerek, bir grup çocuğa saldırgan içerikli film seyrettiriliyor. Diğer bir gruba ise saldırganlık içermeyen bir film seyrettiriliyor, daha sonra bu iki grup öğrenci arkadaşlarıyla birlikteki faaliyetlerinde ve oyun oynarken gözlemlendiğinde saldırgan film seyredenlerin daha saldırgan davranışta bulundukları gözlemleniyor[4].

Sosyal öğrenmede temel faktör, bireyin başkalarını gözlemleyerek öğrenmesidir. Öğrenmenin etkililiği, öğrenenin modelden gözlemlediği davranışı taklit edebilme kabiliyetine bağlıdır.

Sosyal öğrenmede temel faktör, bireyin başkalarını gözlemleyerek öğrenmesidir. Birlikte öğrenme ortamında öğrenen ile öğretenlerin etkileşim içinde olması, öğrenene; gözleme, taklit etme, ve zihinsel fonksiyonlar geliştirmede gerçek fırsatın sağlanması gereklidir. Öğrenmenin etkililiği, öğrenenin modelden gözlemlediği davranışı taklit edebilme kabiliyetine bağlıdır. Gözlemlenen davranışın sonunda modelin almış olduğu olumlu pekiştireç (ödül) veya ceza gözlemleyenin o davranışı taklit edip etmeme kararını etkiler.

Sosyal Öğrenme Kuramının Temel Kavramları

Dolaylı pekiştireç (Vicarious Reinforcement): Gözlemlenen davranış sonuçları gözlemleyeni bilgilendirmekle kalmaz, onun davranışı yapma güdüsünü de artırır. Fakat gözlemlenen davranışın sonucu, gözlemleyen için anlamlı ve değerli olmalıdır. Gözlemleyenin davranışı yapabileceğine inanması gerekir. Çünkü, diğerlerinin başarısı veya başarısızlığı gözlemleyenin kendi kapasitesini gözden geçirmesine yardımcı olacaktır.

Modelin yapmış olduğu davranışlarda ödüllendirilmesi, gözlemleyenin o davranışı taklit etmesini güçlendirecektir.

Modelin yapmış olduğu davranışlarda ödüllendirilmesi, gözlemleyenin o davranışı taklit etmesini güçlendirecektir. Hatta yapılan davranış zor ve zevkli olmasa da sonunda ödül olduğundan dolayı gözlemleyenin o davranışı taklit etme eğilimi içine girmesini sağlayacaktır. Sınıfta öğretmenin istendik davranışı gösteren öğrencileri övmesi ve yüceltmesi diğer öğrencileri, istendik davranışı yapmaları yönünde cesaretlendirir.

Dolaylı ceza (Vicarious Punishment): Modelin yapmış olduğu davranış sonunda almış olduğu cezanın gözlemlenmesi, gözleyenin o davranışı yapma eğilimini azaltır veya ortadan kaldırır. Örneğin, arkadaşının trafik kurallarına uymadığından dolayı bir yıl ehliyetine el konulduğunu gözlemleyen birinin aynı hataları yapmamaya özen göstermesi gibi... Yalnız, öğrenciler korkularından dolayı davranışı gösteremiyorlarsa korkunun azaldığı veya ortadan kalktığı durumlarda istenmeyen davranışı yapma eğilimi göstermektedirler. Örneğin, öğrencilerin öğretmeninin göremeyeceği bir durumda sigara içmesi veya diğer arkadaşlarına karşı saldırgan davranması gibi...

Modelin yapmış olduğu davranış sonunda almış olduğu cezanın gözlemlenmesi, gözleyenin o davranışı yapma eğilimini azaltır veya ortadan kaldırır.

Dolaylı duygusallık (Vicarious Emotion): Korkuların birçoğu doğuştan getirilmez, çevredeki kişilerin tepkileri gözlenerek öğrenilir. Örneğin, evde bir fare görüldüğünde çığlık atarak sandalyenin üzerine çıkan anneyi gören çocuk, farenin korkulacak bir yaratık olduğu sonucuna varır ve anneyi taklit eder. Genellikle bu şekilde kendimiz yaşamasak da başkalarının yaşantılarını gözleyerek dolaylı olarak korku, kaygı gibi duyguları geliştirebiliriz.

Kendimiz yaşamasak da başkalarının yaşantılarını gözleyerek dolaylı olarak korku, kaygı gibi duyguları geliştirebiliriz. Bu durum aynı şekilde korkuların giderilmesinde de geçerlidir.

Bu durum aynı şekilde korkuların giderilmesinde de geçerlidir. İnsanlar korkularını yenmek için diğer insanların korkulan şeylere karşı gösterdiği davranışı gözlemleyerek korkularını ortadan kaldırabilir. Örneğin, Bandura'nın yaptığı bir deney bunu kanıtlamıştır.

Deney

Denekler, köpeklerden çok korkan okul öncesi çağındaki çocuklardı. Köpeklerden korkmayan başka bir çocuk model olarak kullanıldı. Sekiz kısa seans süresince çocuklar, model olan çocuğun köpekle temas etmesini ve temasın aşamalı olarak artmasını seyrettiler. Model, başlangıçta köpeği kapalı bir yerdeyken okşuyordu ve giderek daha çok temas ediyordu. Nihayet son seansta, köpeğin kapalı bulunduğu yere girerek hayvana sarılıyor, yemek yediriyor ve onunla oynuyordu. Daha sonra denek olarak bulunan çocukların köpeğe nasıl davrandıkları gözlenerek sınandı. Çocukların çoğu önce çekingen ama sonra rahatça köpeğe yaklaştılar ve temas ettiler.

Okula ilk başlayan bir çocuğun sınıfa ilk günler anne, baba gibi bir yetişkinle girip otururken diğer çocukların tek başına sınıfta kalmalarını gözlemleyerek kendisinin sınıfta yalnız kalma korkusunu yenmesi gibi...

Modellerden öğrenme: Sosyal öğrenme kuramının en önemli öğesi modeldir. İnsanların bir davranışı öğrenebilmeleri için, o davranışın başkaları (model) tarafından nasıl yapıldığını görmeleri gerekmektedir. Model olan kişi gözlemlenerek neler öğrenilebilir?

1. Yeni bilişsel beceri ve davranışlar öğrenebilir.
2. Öğrenilenleri güçlendirir veya söndürür. Modelin yapmış olduğu davranışlar ve sonuçlarını gözlemleyerek neyin yapılabileceğini ve neyin yapılmaması gerektiğini öğrenir.
3. Model gözlemlenerek sosyal güç ve motivasyon sağlanabilir.
4. Model gözlemlenerek çevrenin ve nesnelerin nasıl kullanılacağı öğrenilebilir.
5. Model gözlemlenerek duygusal tepkilerin nasıl ortaya konulacağı öğrenilebilir[6].

Örnek:

Galler prensesi olarak tanınan leydi Diana öldüğünde halk günlerce kraliyet bahçesinin önünde toplanıp yas tuttu, duyguların yazdıkları kartları, mektupları ve çiçekleri bıraktı. Televizyonlar bu seramoniyi sürekli izledi ve yayınlandı. Daha sonra ülkemizde ünlü Türk pop sanatçısı Barış Manço öldüğünde benzer bir seramoni izledik. Oysa daha önce hiçbir sanatçıya böyle bir yas tepkisi sergilenmemişti.

Model ile gözlemleyenin karakter benzerlikleri veya özellikleri davranışın taklit edilmesi oranını artırır.

İnsanların toplumsal yaşantılarında modelleri seyrederek öğrenmeleri oldukça yaygındır. Fakat, biz her gördüğümüzü yapıyor muyuz veya alıyor muyuz? Diğer bir ifadeyle, model ile gözleyen arasında nasıl bir ilişki var? İnsanlar her gördüğü davranışı almazlar veya taklit etmezler. Gözlemleyene, davranışların dolaylı etkisi, sadece sonuçlardan değil, modelin karakteristik yapısından da kaynaklanır. Model ile gözlemleyenin karakter benzerlikleri veya özellikleri davranışın taklit edilmesi oranını artırır. O halde, model ile gözlemleyen arasındaki etkileşimde bazı temel özellikler bulunmalıdır. Bunlar:

1. **Yaş-** İnsanlar kendi yaşlarına yakın modeller seçerler.
2. **Cinsiyet-** İnsanlar kendi cinslerinin davranışını daha çok model alırlar.
3. **Karakter-** İnsanlar çoğu zaman toplumda öne çıkmış iyi karakterli ve insan ilişkileri iyi olan kişileri örnek alırlar. Okullarda, öğrenciye değer veren öğretmenler diğer öğretmenlerden daha çok model alınırlar.
4. **Benzerlik-** İnsanlar kendilerine uygun ve benzeyen kişileri daha çok model alma eğilimindedirler. Ortak noktaların olması model alınmayı olumlu etkiler.

5. **Statü-** Yüksek statülü modeller düşük statülü modellerden daha çok etkilidirler. Okullarda öğretmenler öğrencilerden daha çok model alınırlar veya lider öğrenciler (spor veya sosyal faaliyetlerde başarılı olan) daha çok model alınır.

Tablo 8.1. Modelin Statüsü İle Gözleyen Arasındaki Etkileşim Durumu

Modelin statüsü	Gözlemlenen sonuç	Taklit edilme durumu	Örnek
Yüksek	Sonuç bilinmiyor	Yüksek	Reklamlarda kullanılan ünlü kişiler
Eşit	Sonucu olumlu	Yüksek	Sınıfta başarılı öğrenciyi diğerlerinin taklit etmesi
Eşit	Sonuç olumsuz	Taklit edilmez	Sınıfta ceza alan bir öğrencinin yaptığı davranışı diğer öğrencilerin yapmaması
Düşük	Sonuç olumlu veya	Yok denecek kadar az	Küçük kardeşini olumsuz izleyen büyük kardeşin tepkisi

Davranışın özelliği: İnsanlar basit davranışları karmaşık davranışlardan daha çok model alır. Bir başka açıdan ise, bazı araştırma sonuçlarına göre; çocuklar, düşmanca ve saldırgan davranışları taklit etmeye daha meyillidirler. Dolayısıyla, aileler çocuklarının televizyonda şiddet içeren filmleri seyretmemelerine dikkat etmelidirler.

Model alınan davranışın sonuçlarının öğrenmeye etkisi: Öğrencilerin yapmışolduğu istenmeyendavranış,öğretmen tarafındanonaylanmadığı veya kabul edilemez olduğuna dair tepki almalıdır. Eğer almıyorsa bunu diğer öğrencilerin taklit etme durumu ortaya çıkabilir. Yani cezasız kalan her istenmeyen davranış diğer öğrencilerin de aynı istenmeyen davranışı gösterme cesaretlerini artırabilir. Fakat istenmeyen davranışa karşı verilen tepki veya ceza bir başka istenmeyen davranışa model oluşturacak şekilde olmamalıdır. Örneğin, arkadaşlarına karşı fiziksel güç kullanan bir çocuğa fiziksel ceza verilmesi, insanlara karşı fiziksel güç kullanılabileceğine ilişkin bir model oluşturur. Ancak, davranışı biçimlendirmede daha önceki ünitede üzerinde durulduğu gibi, olumsuz davranışların, eğer başkasına zarar verici nitelikte değilse, görmezden gelinmesi ve olumlu davranışların pekiştirilmesi daha tercih edilen bir yoldur. Böylece diğer öğrencilerin olumlu davranışları model alması

teşvik edilmiş olur. Aksi takdirde sürekli olumsuz davranışlar üzerinde duran ve ceza veren bir öğretmen, sınıf atmosferinin bozulmasına ve olumsuz davranışların pekiştirilerek tekrarlanmasına neden olabilir*.

Tablo 8.2. Olumsuz Model Davranışın Gözlemleyene Etkisi

Modelin istenmeyen davranışı sonucu	Gözlemleyene etkisi
• Cezalandırma	• Toplumda kabul edilemezlik • Taklit edilmeyi azaltma
• Aşın ceza	• Kişilik problemlerine yol açma • Cezayı problem çözme aracı olarak görme
• Cezasız kalma	• Toplumsal kabul edilebilirlik • Sönmenin azalması • İşlevsellik değerinin artması • Taklit edilme olasılığının artması

Kaynak: Tuckman, B. W. (1991). Educational Psychology. s.273.

Gözlem yaparak öğrenme ikiye ayrılır:

1. Dolaylı etki (vicarious conditioning) yoluyla başkalarının davranışlarının sonunda onların alacakları ödül veya cezanın gözlemleyenin aynı davranışı yapma veya yapmama kararına etkisi. Örneğin, bir sınıfta istendik davranışta bulunan bir öğrencinin öğretmen tarafından övülmesi, ödüllendirilmesi dolayısıyla diğer öğrencilerin bu başarılı öğrenciyi model almaları.

2. Model alınan kişinin yaptığı davranışta ödül veya ceza almamasına rağmen gözlemleyenin modelin davranışını taklit etmesi . Pekiştirilmemesine rağmen ilgimizi çeken yeni davranışları öğreniriz[7]. Gözlem yapan kişinin modelin yaptıklarını öğrenme isteği veya öğrendiklerini daha iyi yapabilmesi durumunda özellikle modelin yüksek statüye sahip olması durumunda modelin davranışından etkilenir. Dolayısıyla, modelin yapmış olduğu davranışın aynısını gözlemleyenin yapma girişimi ortaya çıkar. Örneğin, insanlar araba kullanmaya ilk başladıklarında daha dikkatlidirler. Çünkü, dikkatli araba kullanma ile ilgili uyarılar almışlardır. Dikkatli ve dikkatsiz araba kullananları seyrederek sonunda nelerle karşılaştıklarını izleyerek, kendilerinin nasıl davranması gerektiğini öğrenirler.

** Bu konuda daha yeterli bilgileri, programımızda yer alan "Sınıf Yönetimi" dersinde alacaksınız (Editörün notu).*

Deney

Bandura, insanların pekiştireç almadan da öğrenebildiği ve bir davranışın öğrenilmesi ile davranışın uygulanmasının ayrı şeyler olduğunu göstermek için 33 kız 33 erkek olmak üzere toplam 66 ana okulu öğrencisi üzerinde araştırma yapmıştır. Çocuklar 22'şerli olarak üç gruba ayrılarak aynı filmi seyretmişler. Fakat, filmin sonunda saldırgan davranışa verilen tepki farklılaştırılmış. Birinci grubun izlediği filmin sonunda saldırgan davranış ödüllendirilmiş. İkinci grup ise, filmin sonunda saldırgan davranışın cezalandırıldığını izlemiş. Üçüncü grubun seyrettiği filmin sonunda saldırgan davranışa herhangi bir tepkide bulunulmamış.

Deneyin Sonuçları:[a]

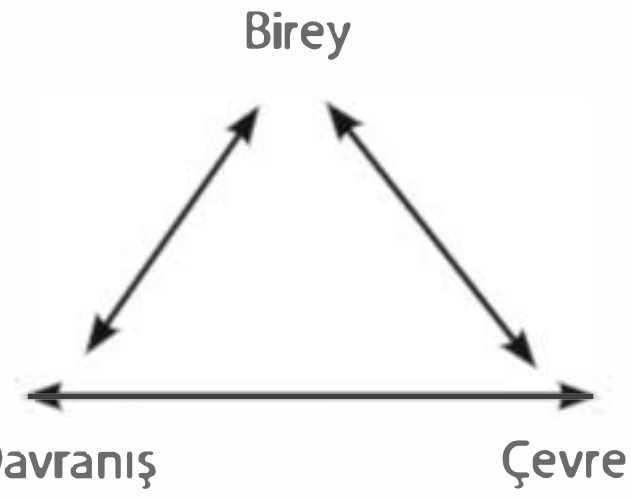
- ✓ Saldırgan davranışın ödüllendirildiğini izleyen çocuklar (1. grup) filmde gördüklerini yapma eğilimi göstermişlerdir. Diğer bir deyişle saldırgan davranışlar ortaya çıkmış ya da artmıştır.
- ✓ Her üç gruptaki çocuklar oyuncaklarına kaba davranmışlar. Böylece, modelin istenmeyen davranışı cezalandırılsa dahi çocuklar aynı davranışı gözleyip öğrenmişlerdir.
- ✓ Çocuklar modelin davranışının pekiştirilmemesine rağmen (3. grup) saldırganlık davranışını öğrenmişlerdir.

Sosyal Öğrenme Kuramının Dayandığı Temel İlkeler

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı altı temel ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkeler aşağıda açıklanmaktadır.

1. Karşılıklı Belirleyicilik: Öğrenmeyi; birey, çevre ve davranış olarak üç temel faktör birlikte oluşturur. Bireyin karakteristik özellikleri, kişiliği, düşünceleri, beklentileri ve inançları üçgenin bir köşesinde yer almaktadır. Diğer köşede ise davranış yer alır. Kişi kendi davranışı ile hem kendi kararlarını etkilemekte, hem de diğerlerinin kişiye göstereceği tepkiye neden olmaktadır. Üçüncü köşede ise; çevre yer almaktadır. Bir yandan çevresel faktörler bireyin kararlarını etkilerken, diğer yandan çevrede olan olaylar, bireye nasıl davranması gerektiği ile ilgili olarak yol gösterici olabilmektedir.

Öğrenmeyi; birey, çevre ve davranış olarak üç temel faktör birlikte oluşturur.

Şema 8.1. Karşılıklı Belirleyicilik

Toplumda cinsel kimlik rollerinin karşılıklı belirleyicilik süreci içinde nasıl biçimlendiğini tartışınız.

Semboller insanların zihninde dünyadaki gördüklerinin temsilcileridir.

2. Sembolleştirme Kapasitesi: Bandura'ya göre, insanlar dünyada gördüklerini zihinlerinde sembolleştirirler[6]. Semboller insanların zihninde dünyadaki gördüklerinin temsilcileridir. Bu durum, insanlara düşünme ve düşüncelerini ifade etmede dili kullanma gücünü sağlar. Geçmişte yaşadıklarının ışığında geleceği değerlendirmeye çalışır. İnsan için gerçek olan o anda sadece gördüğü ve duyduğu varlıklar ve olaylardır. Diğerleri ise deneyim ve düşünce olarak zihnindeki sembollerdir. İnsanın beyninde kendi kapasitesine uygun sanki bir kayıt cihazı her şeyi kaydeder, kaydettiklerini hatırlamak için ise sembollerle kodlama yapar. Gelecekle ilgili beklentileri, kaygıları ve umutlarını yine bu zihnindeki semboller ışığında değerlendirir.

3. Öngörü Kapasitesi: İnsanlar geçmişte yaşadıklarını, düşünce ve sembollerle zihinlerine kodlayarak ileriye dönük plânlar yapma gücüne sahiptirler. İnsanlar beklentilerini karşılama durumunu dikkate alarak hedefler oluştururlar ve gelecekle ilgili planlar yaparlar. Gelecekte başkalarından göreceği olası davranışlara karşı nasıl davranması gerektiği ile ilgili ön hazırlık yaparlar. Kısacası düşünce davranıştan önce gelir.

Başkalarının deneyimlerinden öğrenilmesi insanların öğrenme kapasitesi ve hızını yükseltir.

4. Dolaylı Öğrenme Kapasitesi: İnsanlar başkalarının davranışlarını ve o davranışların sonuçlarını gözlemleyerek öğrenirler. Elbette insanlar kendi yaptığı davranış ve sonuçlarından da öğrenirler fakat bu durum insanın öğrenme kapasitesini sınırlar. Başkalarının deneyimlerinden öğrenilmesi insanların öğrenme kapasitesi ve hızını yükseltir.

5. Kendini Düzenleme Kapasitesi: Sosyal öğrenme kuramının temel ilkelerinden biri de bireyin kendini biçimlendirme potansiyeli olduğunu kabul etmesidir. Çünkü insanlar kendi hayatlarını kontrol etme ve

düzenleme gücüne sahiptirler. Beslenme, çalışma durum ve şekilleri, toplumda yaşayış biçimleri, dinlenme ve eğlenme biçimleri gibi tüm kişisel işlerde insanlar kendi yaşantılarını başkalarına göre değil kendilerine göre ayarlayabilirler. Hatta, insanlar bir faaliyet veya iş için kendilerine göre içsel standartlar ve motivasyon oluşturarak çalışırlar. Yani insanların yaptıkları işlerdeki sorumluluk kendilerine aittir.

İnsanlar kendi hayatlarını kontrol etme ve düzenleme gücüne sahiptirler.

6. Kendini Yargılama Kapasitesi: Sosyal öğrenme kuramının son ve en önemli ilkesidir. İnsanlar kendileri hakkında düşünür ve düşündüklerini açıklayabilir. Bireyler kendi fikirlerini ve düşüncelerini uyguladıktan sonra sonuçları değerlendirir ve kendisini yargılayabilir. İnsanın kendinin farkında olması ve kapasitesi ile yapacağı iş arasında değerlendirme yapması, bireyin öğrenme sürecinde önemli bir durumdur. Bu olgu öz-yeterlik (self-efficacy) kavramıyla açıklanmıştır.

Bireyler kendi fikirlerini ve düşüncelerini uygulaıktan sonra sonuçları değerlendirir ve kendisini yargılayabilir.

Bandura'nın kuramını dayandırdığı bu 6 temel ilkeyi bireyler gerçekleştirebilseydi toplum yaşamında hangi istenmeyen olaylarla karşılaşamazdık? Tartışınız.

Öz-yeterlik, Sosyal öğrenme kuramının temel kavramı olup kişinin kendinin farkında olmasıdır. Bireyin yapması gereken performans ile kendi kapasitesini karşılaştırıp duruma göre harekete geçmesidir. Bireyin karşılaşmış olduğu güçlüklerde nasıl başarılı olabileceğine ilişkin kendisi hakkındaki inancıdır. Kısaca, kişinin kendini bilmesi olarak da tanımlanabilir.

Öz-yeterlik: Bireyin karşılaşmış olduğu güçlüklerde nasıl başarılı olabileceğine ilişkin kendisi hakkındaki inancıdır.

Tablo 8.3. Öz-yeterliği Yüksek ve Düşük Olanların Karşılaştırılması

Öz-yeterliği Yüksek Olan Bireylerin Özellikleri	Öz-yeterliği Düşük Olan Bireylerin Özellikleri
• Karmaşık olaylarla baş edebilmek • Problemlerin üstesinden gelmek • Çalışmalarında sabırlı olmak • Başarmak için kendilerine güvenmek • Okulda daha başarılı olmak • Meslek hayatlarında daha başarılı olmak	• Olaylarla baş edememek • Umutsuzluk ve mutsuzluk • Problemlerle karşılaştıklarında kendilerini yetersiz bulmak • İlk denemelerinde başarısız olurlarsa tekrar denemekten kaçınmak • Kendi gayretlerinin sonucu pek değiştiremeyeceğine inanmak

Öz-yeterliğin gelişmesini sağlayan kaynaklar dörde ayrılmaktadır. Bunlar:

1. Yaşantı: Bireyin doğrudan kendi yaptığı başarılı ya da başarısız etkinlikler sonucunda elde ettiği bilgilerdir.
2. Dolaylı yaşantılar: Bireyin kendine benzer başka kişilerin başarılı, ya da başarısız etkinlikleri, bireyin aynı etkinlikleri kendinin de başarabileceğine ya da başaramayacağına ilişkin yargısını güçlendirir.
3. Sözel ikna: Bireyin başarabileceğine ya da başaramayacağına ilişkin teşvikler, nasihatler, öğütler değişik ölçülerde öz-yeterlik yargısını etkiler.
4. Psikolojik durum: Bireyin belli görevi başarma ya da başarısız olma beklentisi öz-yeterlilik algısını etkiler[9].

Tablo 8.4. Öz-yeterlik Kaynakları

Kaynak	Yapılacak İşler
Yaşantı ve sonucu	• Yapılacak işi parçalara ayırmak (kolaydan zora doğru) • Yapamama korkusunu aşamalı olarak azaltmak • Kişinin korktuğu şeylerle temas etmesi • Kendi kendine öğrenme fırsatı
Dolaylı Yaşantı	• Canlı ve gerçek model • Sözel ikna
Sembolik model	• Öneriler • Yapabileceğine inandırmak • Kendi kendine ikna olmak • Geri bildirim
Psikolojik Durum	• Korkunun azaltılması • Rahatlamak • Zihinde korkuyu azaltmak • Korkuları yenmek

Kaynak: Tuckman, B. W. (1992). Educational Pschology. s. 273.

Öz-yeterliliğin kaynaklarını inceleyerek bir öğretmenin öğrencilerinin daha başarılı olmaları için nasıl davranması gerektiğini tartışınız.

Davranışta öz-yeterliğin rolü: Kişinin bir davranışı yapabileceğine dair kendine olan inancı ve yaptığı davranışın sonucunun başarılı olabilmesi ile ilgili beklentileri kişinin davranışı yapmasında etkilidir. Yapılacak davranışın sonucu önemli fakat kişinin bu davranışı yapabilirliği hakkında kendine inanması daha da önemlidir.

Öz-yeterliğin etkisi: Kişinin öz-yeterlik durumu iki şekilde ortaya çıkar: 1. Birey göstereceği davranışın kendi kapasitesinin üzerinde olduğuna inanırsa o davranışı yapmak istemez., 2. Kişi göstereceği davranışı yapabileceğine inanırsa o davranışı yapma eğilimi artar. Kısacası öz-yeterlik, kişinin yapacağı davranış ile kendi kapasitesinin örtüşüp örtüşmediğinin kişinin kendisi tarafından fark edilmesidir. Fakat, istenilen davranışın bireyi zorlamaması da bireyde isteksizlik doğuracaktır. Soloman (1984) araştırmalarında, eğer çocuklar yapacakları faaliyeti zor bulursa onu başarmak için daha fazla gayret gösterirlerken, eğer öğrenciler faaliyeti kolay bulurlarsa onu başarmak için fazla gayret göstermemektedirler. Başarma duygusu bireye haz verirken başaramama düşüncesi bireyin kaygı, korku ve sinirlilik düzeyini artırmaktadır.[6]

Öz-yeterlik, kişinin yapacağı davranış ile kendi kapasitesinin örtüşüp örtüşmediğinin kişinin kendisi tarafından fark edilmesidir.

Sınavlardan önceki kaygınızı bu şekilde açıklamak mümkün mü? Diğer bir deyişle yeterli düzeyde kendinize güvenemediğiniz bir sınav öncesi siz de böyle hissediyor musunuz? O halde çözüm ne olabilir?

İçsel bir durum olan yeterli benlik (güçlü öz-yeterlik) bireyin yaşama mücadelesi içinde kendisi hakkında hissettiği yeterlik ve başarı duygusu ile kendine saygı ve kendini değerli bulma duygularının tümüdür. Öz yeterliğin gelişmesinde bireyin şu üç boyuttaki yaklaşımı belirleyici olur:

Öz-yeterliliğin gelişmesi bireyin; yeterlilik beklentisi, genelleme ve güçlendirme konusundaki gücüne bağlıdır.

1. Yeterlik beklentisi: Bireyin yapılacak işi kolay-zor-çok zor... olarak algılaması ve başarıp başaramayacağına ilişkin değerlendirmesi (ön kestirim).
2. Genelleme: Bireyin öğrendiği bir davranışı benzer durumlara transfer edebilmesi ve uygun durumlarda kullanabilmesi.
3. Güçlendirme: Bireyin bir davranışı yapabileceğine güçlü bir şekilde inanması. Bu inancı güçlü olanlar, başarısız kaldıkları deneyimlerde dahi görüşlerini değiştirmezler. Tam tersi başarısız yaşantılar bireyi daha da güçlendirir.

İşte eğitimin işlevi bireye, bu üç boyutta olumlu yaklaşımı benimseyebilecek ortam ve koşulları sağlamak olmalıdır.

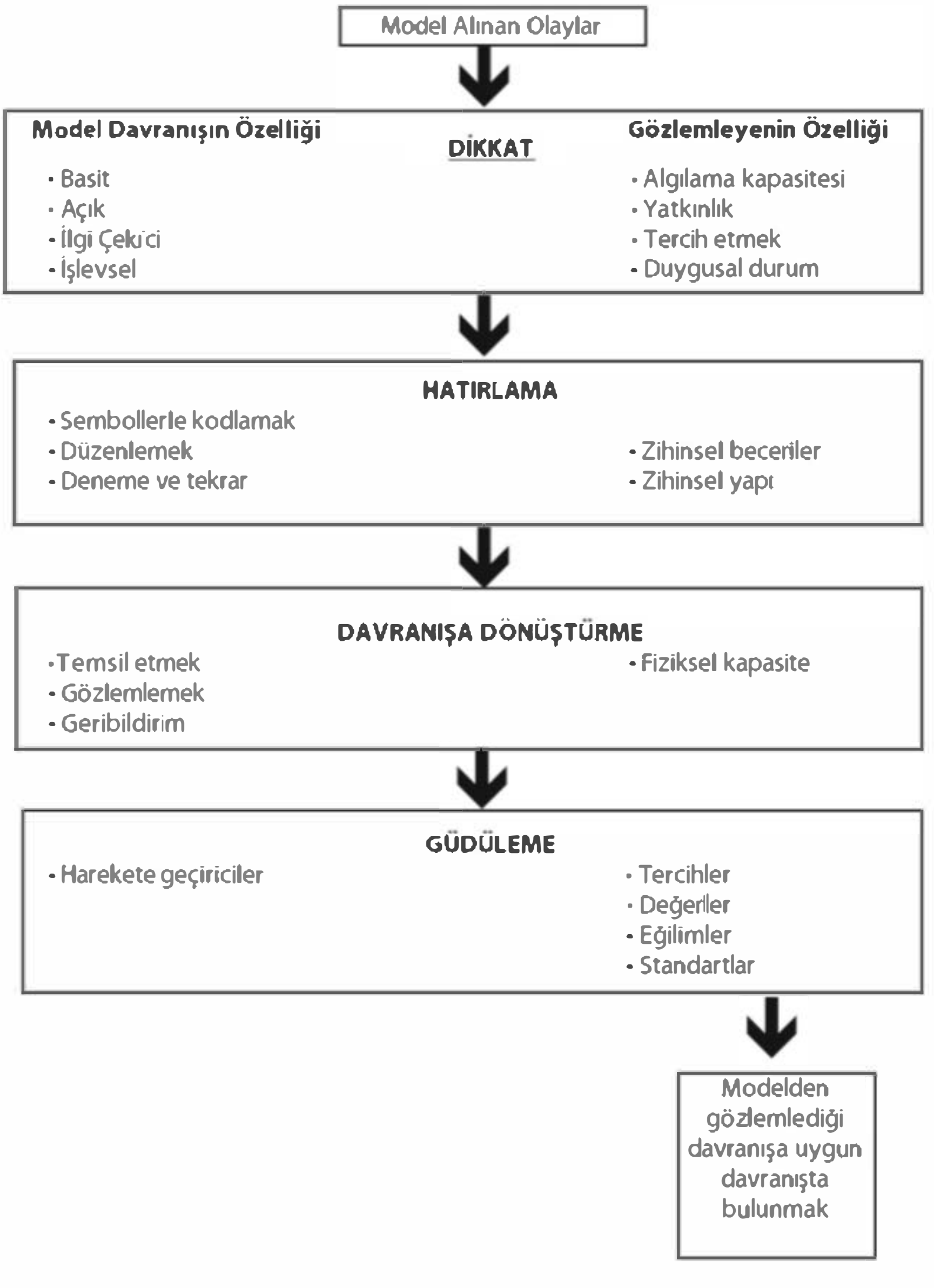
Örnek

Durum: Edebiyat hocası; öğretmenler günü için bir konuşma yapacak öğrenci aradıklarını, istekli olan öğrencilerin yazdıkları kompozisyonların ön elemeden geçirileceğini ve sonuçta bir öğrenci görevlendirileceğini söyledi.

Yukarıdaki 3 boyut açısından öz yeterliliğinizi değerlendirin, nasıl bir karar alırsınız?

Gözlem Yoluyla Öğrenme Süreçleri

Gözlem yoluyla öğrenmenin dört temel süreci vardır. Bunlar: 1. Dikkat, 2. Hatırlama, 3. Davranışa dönüştürme ve 4. Güdüleme olarak aşağıdaki şemada özetlenmiştir (Şema 8.2).

Şema 8.2. Gözlem Yoluyla Öğrenmenin Süreçleri

Kaynak: Tuckman, B. W. (1992). Educational Psychology. s. 273.

1. Dikkat Etme Süreci: Gözlem yaparak öğrenmenin temel koşulu dikkat etmektir. Gözlem yoluyla öğrenmenin gerçekleşebilmesi için; bireyin modelin yaptıklarını doğru olarak izleyip algılaması gerekmektedir. Fakat, dikkatin oluşmasına, model davranışı yapan kişi, model davranışın özelliği ve model davranışı öğrenen kişinin özelliği olmak üzere üç faktör etkilidir. Modelin özellikleri yukarıda tartışıldığından dolayı burada tekrarlanmayacaktır. Model davranışın özellikleri ise; basit, açık, ilgi çekici ve işlevsel değerinin olmasıdır.

Dikkatin oluşmasında, model davranışı yapan kişi, model davranışın özelliği ve model davranışı öğrenen kişinin özelliği olmak üzere üç faktör etkilidir.

Gözlemleyen kişinin durumu ve özelliği gözlemlenen davranışa dikkat sağlamada önemli bir faktördür. Model davranışı gözlemleyen kişinin algılama kapasitesi dikkat sağlamakla doğru orantılıdır. Model davranışı izleyen kişinin duygusallık düzeyi gözlemlenen davranışa dikkat etmeyi etkiler. Model alacak kişinin yatkınlıkları, eğilimleri ve tercihleri gözlemlenen davranışa karşı dikkat sağlamada etkilidir.

Örneğin, bir grup insan birlikte haber programını seyrettikten sonra, "haberlerde neler vardı" diye sorulduğunda, herkesin dikkatini verdiği konunun farklı olmasından dolayı farklı cevapların verilmesi gibi...

2. Hatırlama Süreci: Geçmişte başkalarından gördüğümüz davranışlardan yararlanabilmek için hatırlamak zorundayız. Başkalarından gözlemlediğimiz davranışları beynimize kodlarız. Bu kodlama işleminde semboller, resimler, hayali ve soyut nesnelerden yararlanırız. Gözlemleyerek kazanılan ve beyne kodlanan bilgilerin uygulanması ve zihinsel olarak deneme ve pratik yapılması unutmayı engeller. Gözlemlenen davranışın hatırlanmasında, bireyin zihinsel yapı ve kapasite durumu etkilidir.

Başkalarından gözlemlediğimiz davranışları beynimize kodlarız.

3. Davranışa Dönüştürme Süreci: Gözlemlenen davranışların bellekte kodlandıktan sonra birey tarafından davranışa dönüştürülmesidir. Kişi istenilen davranışı gördükten sonra kendisi yaparsa öğrenme olur. Davranışa dönüştürme sürecinde model, öğretmen veya diğer kişilerin geri bildirimde bulunması davranışın istenilen düzeye getirilmesinde önemlidir. İstenilen düzeyde olmaması durumunda eksikliklerin görülerek giderilmeye çalışması gereklidir.

Kişi istenilen davranışı gördükten sonra kendisi yaparsa öğrenme olur.

4. Güdüleme Süreci: İnsanlar dışarıdan her gördüğü davranışı gözlemleyerek öğrenmezler. Gözlemlenen davranışın sonunda modelin çevreden almış olduğu tepki o davranışın gözlemleyen tarafından taklit edilip edilmeyeceği kararını vermede etkilidir. Eğer gözlemlenen davranışın sonunda model ödüllendirildi ise gözlemleyende aynı davranışta bulunma isteği oluşur. Modelin cezalandırıldığı durumlarda ise, gözlemleyen aynı davranışı tekrarlamamaya özen gösterecektir. Genel olarak insanlar ödüllendirilen davranışı yapma eğilimindedirler.

Genel olarak insanlar ödüllendirilen davranışı yapma eğilimindedirler.

Yeni davranışların kazandırılmasın-da öğretmenin uygun model olması önemli bir faktördür. Bandura'ya göre gözlemleyerek yeni bir şeyler öğrenmek direkt pekiştireç yoluyla öğrenmekten daha etkilidir.

Sosyal Öğrenme Kuramının Eğitimde Uygulanması

Uygun Model Kullanmak

a. Öğretmenler öğrencilerinin dikkatini hangi davranışı model almalarını istiyorlarsa o davranışa doğru yönlendirmelidirler. Öğrencilerin problem çözme ve araç gereç kullanma becerilerini kazandıracak faaliyetlerde, öğretmen ilk önce yapılacak işlerde kendini model olarak sunabilir. Örneğin, bak ben nasıl yapıyorum gibi ifadelerle öğretmenin söylemekten ziyade bizzat istenilen davranışı yapması model olarak dikkat sağlayıcı bir etkidir. Bazı durumlarda, öğrencilerin birbirlerine karşı model olarak kullanılmalarında dikkatli olmalı ve istenmeyen davranışların meydana gelmesi önlenmelidir.

Öğretmenin çalışma planı, standardı, ilkeleri ve öğrenciye karşı olumlu tutumu iyi bir model olmasına olumlu katkı sağlar.

Öğrenciler için en etkili model ÖĞRETMEN'leridir.

Öğretmenin görevi, öğrencilerinin beklenti ve amaçlarını tanıyarak onların istendik davranışlara dikkat etmelerini ve model almalarını sağlamaya çalışmak olmalıdır.

b. Yeni davranışların kazandırılmasında öğretmenin uygun model olması önemli bir faktördür. Öğretmenin kullandığı dil ve kelimeler, öğrencilere karşı davranışları ve tutumu öğrenciler tarafından model olarak alınır. Bandura'ya göre gözlemleyerek yeni bir şeyler öğrenmek direkt pekiştireç yoluyla öğrenmekten daha etkilidir[7].

c. Öğrencilerin öğrendikleri davranışlar modeller yoluyla pekiştirilebilir. Bilinen davranışların modeller tarafından uygulandığını gözlemlemek o davranışların güçlendirilmesini sağlar. Özellikle dilin doğru kullanılmasında ve görgü kurallarında bilinen şeylerin modeller tarafından yapılması o davranışın pekiştirilmesine olumlu katkı sağlar.

ç. Sosyal öğrenme kuramında, öğretmenlerin sınıfta model olma durumu öğretmenin niteliği ile doğru orantılıdır. Eğer öğretmen öğrencileriyle iyi ilişkiler içinde ise, öğrencilerine model olabilir. Tersi

durumda ise, öğrenciler sınıfın dışında model ararlar. Öğretmenin çalışma plânı, standardı, ilkeleri ve öğrenciye karşı olumlu tutumu iyi bir model olmasına olumlu katkı sağlar. Bunun tersi durumlarda öğrenciler sınıfta bulunan diğer öğrencileri model alabilirler veya istenmeyen modelleri benimseyebilirler.

d. Bazı durumlarda çok iyi bir öğretmen sınıfta belki çok az bir öğrenci grubu tarafından model alınabilir. Öğrencilerin büyük bir bölümü farklı modeller benimseme durumunda olabilirler. Hatta bu modeller istenmeyen davranışların kaynağı da olabilir. Bu durumlarda öğretmenin görevi, öğrencilerinin beklenti ve amaçlarını tanıyarak onların istendik davranışlara dikkat etmelerini ve model almalarını sağlamaya çalışmak olmalıdır.

e. İstenilen davranışın güçlendirilmesi ve istenmeyen davranışın söndürülmesinde bu kuramın ilkeleri benimsenmelidir.

Sınıfta öğrenciler birbirlerinin davranışlarından etkilenirler. Sınıfta istenilen davranışı gösteren bir öğrenciye öğretmenin göstereceği tepki o davranışın sınıfta diğer öğrenciler tarafından tekrarlanıp tekrarlanmama sonucunu beraberinde getirir. İstenilen davranışı gösteren öğrenciye öğretmenin vereceği olumlu tepki, diğer öğrencilerin aynı davranışı model almasına neden olur.

Bireyin yapmış olduğu işlerde başarılı olması, kişinin gelecekte benzer faaliyetlerde yine başarılı olacağı duygusunu geliştirir ve bu duygu öz-yeterliliğin temelini oluşturur.

Öz-yeterliğin Geliştirilmesi

a. Başaramama korkusu yaşayan öğrencilere öğretmenin yapacağı rehberlik iki yoldan olabilir: 1. Yapılacak faaliyet alt birimlere bölünüp öğrenciye belli aşamalar halinde verilerek başarma duygusu geliştirilir. 2. Öğrenciye diğer bir öğrenci veya öğretmen tarafından destek verilerek faaliyet tamamlattırılır ve böylece başarma duygusu geliştirilir. Bireyin yapmış olduğu işlerde başarılı olması, kişinin gelecekte benzer faaliyetlerde yine başarılı olacağı duygusunu geliştirir ve bu duygu öz-yeterliliğin temelini oluşturur. Eğer bireyin göstermesi gereken davranış kolay ise bu davranışı yapması bireyin başarma duygusunu güçlendirmeyecektir. Eğer yapılacak faaliyet biraz öğrencinin kapasitesini zorluyor ve öğrenci bunu başarılı bir şekilde tamamlıyorsa, bunun neticesinde öğrencinin öz-yeterlilik duygusu güçlenir.

b. Okullarda çoğu zaman çocukların bilgi ve düşünme becerisi sürekli ölçülür, değerlendirilir ve sonunda çocuklar birbirleriyle karşılaştırılır. İyi öğrenciler başarılarından dolayı kolayca öz-yeterliği geliştirirken, zayıf öğrenciler öz-yeterlik geliştirmede problem yaşarlar. Çünkü, bütün öğrencilerden aynı zamanda, aynı performans istenildiğinde

Bütün öğrencilerden aynı zamanda, aynı performans istenildiğinde bireysel farklılık dikkate alınmamış olur. Bu nedenle son yıllarda "işbirliğine dayalı öğrenme" yaklaşımı tercih edilmektedir.

bireysel farklılık dikkate alınmamış olur. Hatta, değerlendirmelerde öğrenciler yetenek ve kabiliyetlerine göre sıralandığında veya faaliyetler rekabete dayandırıldığında, bu durum yavaş öğrenen öğrencileri ister istemez gerilerde bırakabilir. Bu nedenle son yıllarda "işbirliğine dayalı öğrenme" yaklaşımı tercih edilmektedir.

c. Öğrencilerinin başarısız olduğunu gören öğretmenler, kendilerinin öğretmenlik bilgi ve becerisini sorgulayarak, kendi öğretmenliği ile ilgili öz-yeterlilik inançlarını geliştirmeye çalışmalıdırlar.

Öğrencilerin Duygularını Dikkate Almak

Sosyal öğrenme kuramı, öğrenme sürecinde insanların beklentileri, anlayışları, bilgileri, kendi kendilerini memnun etme ve kritik yapma duygularının önemini vurgulamaktadır. Böylece kuram, insanların sadece nasıl beceri ve yeterlik kazandıkları ile ilgili değil birbirlerine tutum, değer ve fikirleri nasıl yaydıklarını anlamamızla ilgili geniş bir görüş açısı sunmaktadır. Hatta sosyal öğrenme kuramı insanlardan birbirlerine bazı şeyleri'n geçmemesi gerektiğini de öğretmektedir. Örneğin, sınıfta arkadaşlarına saldıran, bağıran, çağıran bir öğrenciye karşı, geleneksel yaklaşıma göre aynı şekilde fiziksel ceza ile cezalandırarak davranış değişikliği sağlanmaya çalışılır. Fakat sosyal öğrenme kuramına göre, öğrenciyi fiziksel ceza ile cezalandırmak demek, öğrenciye fizik üstünlüğünü kullanmanın bir başka örneğini de göstermek demektir. Eğer, öğretmen bu problemi şiddet kullanmadan çözerse, öğretmen ve öğrenci daha iyi bir sonuç elde etmiş olur. Öğrenciye fiziksel ceza yerine umursamama, gruptan ayırarak tek başına bir yerde oturtma veya faaliyetten uzak tutma gibi cezalar daha etkili olabilir.

Sosyal Öğrenmenin Sınıf Ortamında Uygulanışı

Sosyal öğrenme kuramına ilişkin öğrenilenlere dayanarak öğretmenin, öğrencilerine yeni davranışlar oluşturmada aşağıdaki gibi bir sıra izlenmesi önerilebilir[6].

- Model davranışı belirleme-Öğretmen aşağıdaki davranışları geliştirmeyi hedef alabilir:
  - ✓ Bilişsel ve devinsel beceriler
  - ✓ Ortak duygu
  - ✓ Görgü kuralları
  - ✓ Duygusal tepkiler
  - ✓ Başkalarına karşı davranma şekli

- Modeli belirleme-Öğretmen, model olarak kimi/neyi kullanacağına karar verir:
  - ✓ Öğretmen
  - ✓ Diğer öğrenciler
  - ✓ Toplumdaki insanlar
  - ✓ Kahramanlar, film yıldızları, başarılı sporcular vs.
- Model davranışı sunma-Öğrenilmesini istediği davranışı nasıl sunacağını belirler:
  - ✓ Dikkat çekmek
  - ✓ Hatırlamaya yardım etmek
  - ✓ Yapmasına yardımcı olmak
  - ✓ Güdülemek
- Model davranışı işlevsel hale getirme-Öğrencilerin davranışı göstermesini ve sürdürmesini denetler:
  - ✓ Olumlu davranışı ödüllendirmek, istenilen davranışı pekiştirmek
  - ✓ İstenilmeyen davranışı cezalandırmak ya da görmezden gelmek

Öğretmene Öneriler

- Öğrencilerin bireysel farklılıklarına uygun bir öğrenme ortamı oluşturmaya ve öğrenme etkinliklerini çeşitlendirmeye çalışınız.
- İyi öğrencileri model gösterirken daha çok "davranışı" vurgulamaya özen gösteriniz: "Ali'nin bu davranışı çok duyarlı, çok etkilendim.." gibi.
- Öğrencilerinizi birbiriyle kıyaslamayınız.
- İyi bir model olarak öğrettiğiniz konu alanına ilişkin öz-yeterliğinizin yüksek olduğunu, yüksek motivasyona ve öğretme heyecanına sahip olduğunuzu sergileyiniz.
- Öğretmen olarak, öğrencileriniz tarafından her yönden model alındığınızı unutmayınız.
- Sınıfta öğrenme ve diğer sosyal etkinlikler için heterojen gruplar (cinsiyet, başarı, yetenek, SES vb. yönlerden) oluşturup işbirliği sağlamaya çalışınız.
- İstendik davranışın sonunda yaptığınız pekiştirmeleri diğer öğrencilerin görmesini sağlayınız.
- İstenmeyen davranışta bulunan öğrenciye davranışın kabul edilemezliğine uygun tepki gösteriniz.

Sosyal öğrenme kuramı, insanların sadece nasıl beceri ve yeterlilik kazandıkları ile ilgili değil; birbirine tutum, değer ve fikirleri nasıl yaydıklarını anlamanızla ilgili geniş bir görüş açısı sunmaktadır.

Sınıf Uygulamaları

- *Toplumda "erkeğe özgü" ve "kadına özgü" diye niteleyebileceğimiz davranış kalıplarını öğrenmede edinsel koşullanmanın mı 'sosyal öğrenme kuramı'nın mı geçerli olabileceğini tartışınız.*
- *Yaşamınızda model aldığınız biri oldu mu? Daha çok hangi yönleri sizi etkiledi? Sınıfta paylaşınız.*
- *Bilim adamlarının ve sanatçıların öz yaşam öykülerinden geçtiğiniz örnekleri sınıfa getirip inceleyiniz ve model alınabilecek yönlerini tartışınız.*
- *Öz-yeterlik, kendini gerçekçi olarak tanıyıp değerlendirmeyi gerektirir. Öncelikle "Kendini değerlendirme" ile ilgili bir ölçek uygulayıp sonuçlarını psikolojik danışma alanında uzman bir hocanızla tartışınız.*
- *Öğretmen olduğunuzda, öğrencilerinize özellikle hangi yönlerden model olmak istersiniz? Sınıfta tartışınız.*

ÖZET: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim

- ✓ Sosyal öğrenmede temel faktör, bireyin başkalarının davranışlarını gözlemleyerek öğrenmesidir. İnsanlar sadece kendi deneyimlerinden dolayı öğrenmezler, başkalarını gözlemleyerek de öğrenirler.
- ✓ Gözlemlenen davranışın sonunda modelin almış olduğu tepki, gözlemleyenin o davranışı benimsemedeki kararını etkilemektedir. Sosyal öğrenme ortamı, öğrenenle öğretenlerin etkileşim içinde olduğu, öğrenene gözleme, taklit etme ve zihinsel fonksiyonlarda bulunma fırsatı sağlamaktadır.
- ✓ Sosyal öğrenme kuramının altı temel ilkesi vardır; 1. karşılıklı belirleyicilik, 2. sembolleştirme kapasitesi, 3. öngörü kapasitesi, 4. dolaylı öğrenme kapasitesi, 5. kendini düzenleme kapasitesi ve 6. kendini yargılama kapasitesi.
- ✓ Kişinin kendini yargılamasında öz-yeterlilik durumu ortaya çıkmaktadır. Öz-yeterlilik, bireyin göstermesi gereken performans ile kendi kapasitesini karşılaştırması sonucunda istenilen davranışı yapıp yapamayacağına ilişkin yargısıdır.
- ✓ Sosyal öğrenmede dört temel süreç vardır. Bunlar: 1. dikkat, 2. hatırlama, 3. davranışa dönüştürme ve 4. güdülemedir.
- ✓ Sosyal öğrenme kuramının eğitimde uygulanmasında öğretmene büyük sorumluluk düşmektedir. Öğretmenin görevi öğrencilere iyi bir model olmak veya uygun modeller bulmaktır. Sınıf ortamında, öğrencilerin birbirlerinden istendik davranışları öğrenmelerine fırsat verilmelidir.

Bilgiyi İşleme Modeli

10

Yrd. Doç. Dr. Biilent Öztiirk*
Doç. Dr. İbrahim Kısaç**
Gazi Üniversitesi

Öğrenme Hedefleri

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *Zihinsel yapıdaki bilgi akışını anlayabilecek,*
- *Hangi tür bilginin hangi bellekte saklandığını bilecek,*
- *Herhangi bir öğrenme durumunda bilişsel süreçleri etkili kullanabilecek,*
- *Öğrenme eksikliklerinin bilişsel süreçlerdeki kaynaklarını belirleyebilecek,*
- *Etkili yürütücü biliş becerilerine sahip olabileceksiniz.*

İçindekiler

- *Bilgi Depoları*
- *Duyusal Bellek*
- *Kısa Süreli Bellek (Çalışan Bellek)*
- *Uzun Süreli Bellek*
- *Bilişsel Süreçler*
- *Dikkat*
- *Algılama*
- *Tekrar*
- *Kodlama*
- *Geri Getirme (Hatırlama)*
- *Unutma (Geri Getirme Başarısızlığı)*
- *Yürütücü Süreçler / Bilişi Yönetme*
- *Bilgiyi İşleme Modelinin Eğitim Ortamında Uygulamaları*

Düşünelim, Tartışalım

- Acaba kısa bir süre için belleğimizde kaç haneye kadar rakamları saklayabiliriz? Arkadaşınızla deneme yapınız.
- Bazen insanların hafıza kaybına uğramalarına rağmen halen konuşabilmeleri nasıl açıklanabilir?
- Bilgi öğrenildikten sonra hangi işlemlerden geçerek belleğimize yerleştirilir?
- Neden bazen öğrendiklerimizi hatırlamakta zorlanırız ya da hiç hatırlayamayız?
- Dikkat alanımıza giren her şeyi algılar mıyız?

(*) Yrd. Doç. Dr. Biilent Öztiirk. 1985 yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi EPÖ bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını 1988 ve doktorasını 1995 yılında G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretimi ana bilim alanında tamamladı. 1994 yılında İngiltere Hudersfield Üniversitesi'ne alanında çalışma yapmak üzere gönderildi. Hocamız 2002 tarihinde vefat etmiştir.

(**) Doç. Dr. İbrahim Kısaç. 1986 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi EPH bölümünden mezun oldu. 1988 – 1992 yılları arasında ABD Pittsburgh'da bulundu ve Yüksek Lisansını Kültürarası Psikolojik Danışma alanında Pittsburgh Üniversitesinde tamamladı. Doktora öğrenimini Hacettepe Üniversitesi'nde Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında bitirdi. Halen G. Ü. Mesleki Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Örnek Olay

Fizik öğretmeni bir gün sınıfa geldi ve şöyle dedi: "Tahtaya yazdığım formül fizikte en önemli formüldür. Bu formülü mutlaka öğrenin." Sonra tahtaya döndü ve şunu yazdı.

$$E = m\,c^2$$

Bir süre öğrencilerin formülü yazmalarını bekledi ve sonrada yazdıklarının anlamını açıkladı. "E: enerji, m: kütle ve c: sabit ya da ışık hızıdır. Bu açıklamaları, tanımlamaları kesinlikle unutmayın" dedi ve tahtaya dönüp söylediklerini yazdı.

E: enerji
m: kütle
c: ışık hızı

"Şimdi gelelim bunun ne demek olduğuna" dedi. Öğretmen biraz sustu ve her öğrencinin kendini dinlediğinden emin olmak istedi. "Herhangi bir nesnedeki varolan enerji nesnenin kütlesi ile ışık hızının karesinin çarpımına eşittir." Cümleyi tekrar etti ve döndü tahtaya yazdı. Öğrenciler tahtadaki formülü defterlerine yazdığında, "Bu şu demektir, bu odadaki bir nesnenin enerji miktarı inanılmazdır. Öyle değil mi?" dedi. Bütün öğrenciler başını salladı. Öğrencilerden biri "Çok doğru, çünkü ışık hızı çok fazla, dolayısıyla enerji de çok olacak." dedi. Bazı öğrenciler de bu görüşe katıldıklarını belirttiler.

"Evet, sanırım herkes formülü anladı." dedikten sonra yavaşça sıraların arasında dolaştı ve daha sonra da sınıfın önüne gelerek "Bu çok güzel, harika. Çok etkilendim. Bu formülü ben lise ikinci sınıftayken öğrendim ve o yıllar boyunca hep aklımda tuttum. Fakat itiraf etmeliyim ki, tam olarak anlamış değildim." diye söyledi.1

Giriş

İnsanın nasıl öğrendiği ve öğrenmeyi etkili kılma çabalarının neler olması gerektiği üzerindeki çalışmalar uzun bir geçmişe sahiptir. Bu konuda çeşitli kuram ve modeller geliştirilmiş ve belirli dönemlerde bu modellerden bazıları oldukça büyük bir taraftar kitlesi bulmuş ve savunulmuştur. Günümüzde kendisinden önceki modellerin eksikliklerini tamamlayarak öğrenmeyi en kapsamlı şekilde açıklayan öğrenme yaklaşımı "bilgiyi işleme modeli"dir. Bu model günümüz psikologları tarafından yaygın kabul görmüş ve üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır.

Bu model insan zihninin işleme şeklini, bilgisayarın işleme şekline benzeterek açıklar. Buna göre, hem insanlar hem de bilgisayarlar bilgiyi alırlar, depolarlar, geri getirirler ve bu bilgilere dayanarak karar verirler. Bilgisayarlar girdi olarak sembolleri kullanırlar, onlara işlemleri uygularlar ve çıktı meydana getirirler. İnsanlar da aynı şeyi yaparlar. Örneğin, bir matematik problemi ile karşılaşıldığında, sayı ve yazı şeklindeki semboller kullanılır (girdi), problem üzerinde çalışılır (işlem uygulama) ve bir çözüm meydana getirilir (çıktı). Bilgisayarın sembolleri elektroniktir. Bu semboller üzerinde programında bulunan işlemler uygulanır ve çözüm meydana getirilir.[2]

Öğrenme bilgiyi işleme fonksiyonunu sağlayan bir seri işlemler bütünü olarak kabul edilir ve şu sorulara cevap aranır: İnsan zihni bilgiyi nasıl kazanır? Ne kadar bilginin öğrenildiğini ne belirler? Niçin bir kısım bilgiler uzun süre hatırlanır, diğerleri unutulur? Daha fazla bilginin kazanılması ve hatırlanması için ne yapılmalıdır? Bu sorulara verilecek cevaplar insanın bilgiyi nasıl kazandığını, depoladığını, uyguladığını ve transfer ettiğini ortaya koyar.

Bilgiyi işleme modeli, yukarıdaki sorulara cevap ararken bazı varsayımları kendi yaklaşımının temeline alır ve araştırmalarını bu varsayımlara dayanarak sürdürür. Davranışçıların dayanaklarından tümüyle farklı olan bu varsayımlar şunlardır[3] :

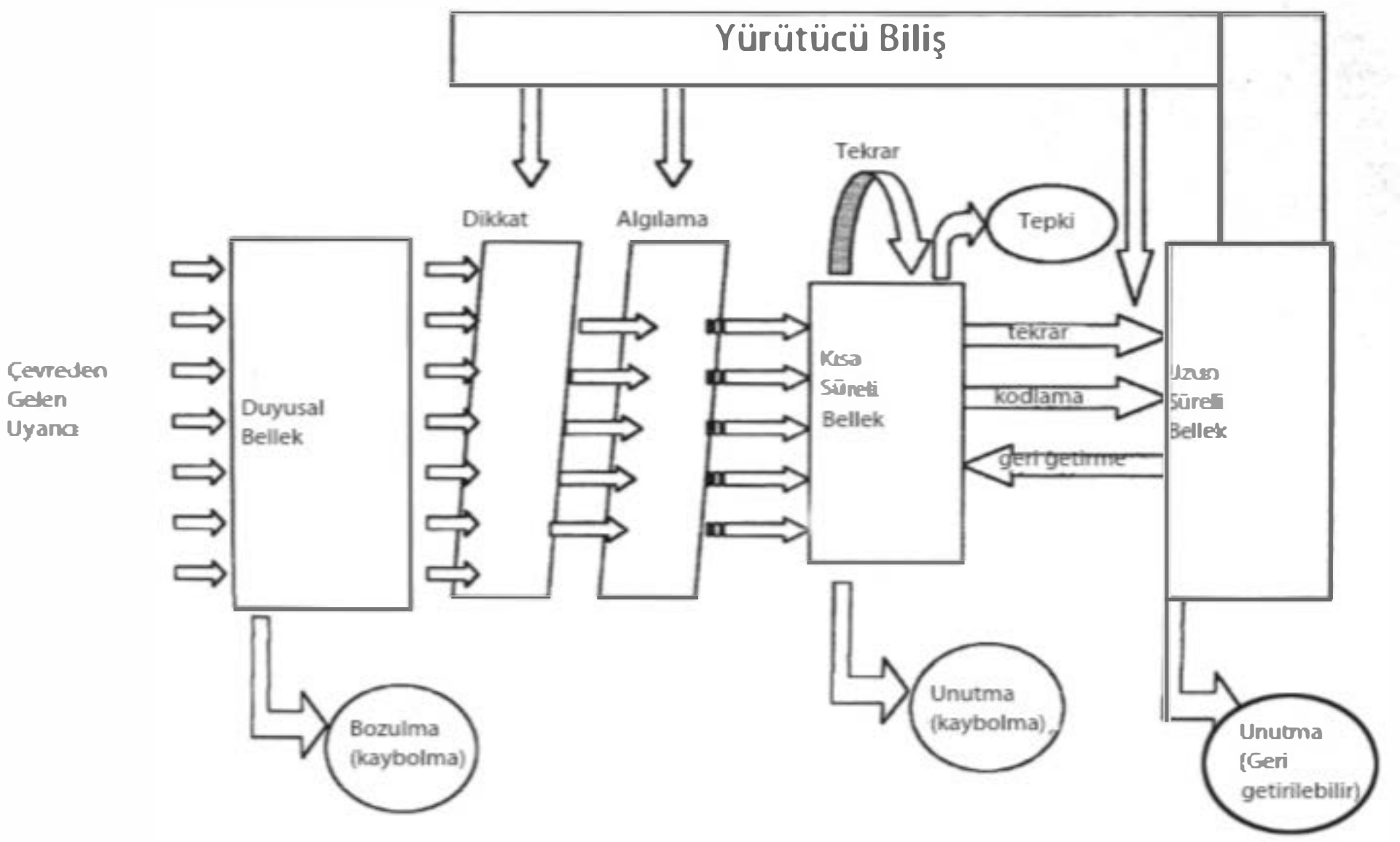
- Bazı öğrenme süreçleri sadece insanlara özel olabilir.
- Zihinsel olaylar incelemenin odağıdır.
- İnsan öğrenmesi üzerindeki araştırmalar objektif ve bilimsel olmalıdır.
- Bireyler öğrenme sürecine aktif olarak katılırlar.
- Öğrenme, mutlaka açık davranış değişmelerinde gözlenmesi gerekmeyen zihinsel çağrışım biçimini kapsar.
- Bilgi örgütlenmiş şekilde bulunur.
- Öğrenme yeni bilginin önceden öğrenilmiş bilgi ile ilişki kurduğu bir süreçtir.

Bilgiyi işleme modelini daha önceki kuram ve modellerden ayıran ve onu etkili kılan, temeline aldığı bu varsayımlardır.

Bilgiyi işleme modeline göre insan zihninde öğrenmenin oluşumu, bilgi işleme fonksiyonunu yerine getirirken kullandıkları süreçler bakımdan üç ana öğe olarak sınıflandırılabilir:[2]

- Bilgi depoları
- Bilişsel süreçler
- Yürütücü süreçler (bilişi yönetme-metacognition)

Bu üç öğe, çevreden alınan uyarıcılar zihinsel yapıda işlenirken birbirleriyle bağlantılı olarak fonksiyonlarını yerine getirirler. Bu üç öğenin bağlantılı olarak gösterildiği bilgiyi işleme modeli şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 10.1. Bilgiyi İşleme Modeline Göre Zihinsel Yapıda Öğrenmenin Oluşumu (Kaynak: Eggen ve Kauchak, 2001, s. 259)

Bilgi Depoları

Üç ana bellek deposu vardır: 1) Duyusal bellek (duyusal kayıt), 2) Kısa süreli bellek (çalışan bellek) ve 3) Uzun süreli bellek.

Bilgi depoları, bilginin tutulduğu ve bilgiyi işlemenin gerçekleştiği depolardır. Dış çevreden gelen uyarıcılar, bu depolarda bilgi formuna dönüştürülür, anlamlı yapılar halinde işlenir ve daha sonra kullanılmak üzere örgütlü bir yapıda depolanır. Bütün bilişsel psikologların üzerinde anlaştıkları üç ana bellek deposu vardır: 1) Duyusal bellek (duyusal kayıt), 2) Kısa süreli bellek (çalışan bellek) ve 3) Uzun süreli bellek. Şekil 10.1'de de açıkça görüldüğü gibi, bilgi duyusal bellekten kısa süreli belleğe aktarıldıktan sonra artık duyusal belleğe geri dönemez. Oysa kısa süreli bellekle uzun süreli bellek arasında sürekli bir bilgi akışı vardır.

Duyusal Bellek

Duyusal bellek, çevreden alınan bilginin işleme sistemine girmeden önce kısa bir süre tutulduğu bilgi deposudur.

Duyu organları sürekli olarak çevreden gelen bir uyarıcı bombardımanına maruz kalırlar. Bireyler sürekli olarak çevrelerinde görsel, işitsel koku, tat ve dokunma olarak karşılaştıkları uyarıcılardan etkilenirler ve onları alırlar. Duyu organları yoluyla alınan bu uyarıcılar bilişsel işleme sisteminin ilk öğesi olan duyusal belleğe ulaşır.

Duyusal bellek, çevreden alınan bilginin işleme sistemine girmeden önce kısa bir süre tutulduğu bilgi deposudur. Herhangi bir nesneye baktıktan bir süre sonra, kafanızı döndürdüğünüzde o nesneleri çok kısa bir süre görmeye devam edersiniz veya parmağınızı bir süre gözünüzün önünde tuttuktan sonra, hızla çektiğinizde gölgesini bir süre hissedersiniz. Bunlar, bilgi işlenmeden önce duyusal kayıtta kısa bir süre tutulmasının sonucu olarak meydana gelmektedir.

Kapasite: Duyusal belleğin çevresel uyarıcıları alma kapasitesi sınırsızdır. Duyu organlarının ulaşabildiği bütün uyarıları alabilir ve kısa bir süre depolayabilirler.[4]

Anlamlı hale getirilmek istenen bilgi, işleme sistemi olan kısa süreli belleğe (çalışan bellek) aktarılır. Bu aktarma işlevini sağlayan mekanizma "dikkat"tir.

Depolama şekli: Duyusal bellekte kapsanılan bilgi dış çevrenin ilk izidir ve dış uyarıcıların tam bir kopyasıdır. Duyu organlarının aldığı şekilde depolanır: görsel bilgi görsel biçimde, işitsel bilgi işitsel biçimde vb. bir süre için depolanır. Birey bilginin farkına varmaz, bilgi anlaşılmaz ve yorumlanamaz, sadece kısa bir süre için depolanır. Anlamlı hale getirilmek istenen bilgi, işleme sistemi olan kısa süreli belleğe (çalışan bellek) aktarılır. Bu aktarma işlevini sağlayan mekanizma "dikkat"tir.

Depolama süresi: Duyusal belleğe alınan bilgi kısa bir sürede işleme sistemine aktarılmaz ise kaybolur ve tekrar geri getirilemez. Duyusal belleğin bilgiyi ne kadar süre tutabildiğine ilişkin kesin veriler sunmak oldukça zordur ve bu noktada psikologlar arasında tam bir fikir birliği yoktur. Bilginin depolanma süresi, alındığı duyu organına göre farklılık gösterir. Görsel bilgi yarım saniye ile bir saniye arasında tutulabilirken, işitsel bilgi iki saniye ile dört saniye arasında tutulabilmektedir.[2]

Duyusal bellek, bilginin etkin bir şekilde işlenebilmesi için oldukça önemlidir. Örneğin; okuma esnasında öğrenmenin anlamlı olabilmesi için cümlenin bütün algılanması gerekir. Eğer duyusal bellekte kısa süreli bir depolama gerçekleşmemiş olursa cümlenin sonuna geldiğinde başındaki kelimeler unutulmuş olur ve tam bir algılama sağlanamaz. Aynı durum konuşma dili için de geçerlidir.[2]

Derste not tutarken çektiğiniz güçlüğü anlamanızda duyusal belleğin özellikleri açıklayıcı olabilir mi? Eğer hocanızın söylediği cümleyi bütün olarak algılarsanız kısa süreli belleğe aktarabilirsiniz.

Kısa Süreli Bellek (Çalışan Bellek)

Kısa süreli bellek duyusal kayıttan aktarılan sınırlı miktardaki bilgiyi kısa süreli depolama görevini üstlenmektedir.

Kısa süreli bellek ve çalışan bellek birbirinin yerine kullanıldığı gibi, iki ayrı bellek türü gibi de ele alınmaktadır. Gerçekte bunlardan her biri bu bellek türündeki iki fonksiyondan birini temsil etmektedir. Kısa süreli bellek duyusal kayıttan aktarılan sınırlı miktardaki bilgiyi kısa süreli depolama görevini üstlenmektedir. Yani, temel bir bellek deposu işlevini yürütmektedir. "Çalışan bellek" ise, bilginin anlamlandırılması ve örgütlenmiş bir formda uzun süreli bellekte depolanmasını sağlayan zihinsel işlemleri yapma görevini yerine getirmektedir.[5] Bu çalışmada kısa süreli bellek kavramı kullanılacak ve her iki fonksiyonu kapsayacaktır.

Kısa süreli bellekte bilinçli olarak bilginin farkına varılır ve bilgi anlamlı bir şekle dönüştürülür.

Kısa süreli bellekte bilinçli olarak bilginin farkına varılır ve bilgi anlamlı bir şekle dönüştürülür. Duyusal bellekte depolama süresi çok kısa olduğundan bilginin farkına varılmaz.[6]

Kapasite: Duyusal belleğin tersine, kısa süreli bellek sınırlı miktarda bilgiyi alma kapasitesine sahiptir. Miller birçok araştırmayı incelemiş ve araştırma bulgularına dayanarak kısa süreli bellek kapasitesinin sınırlarını "7" birim olarak kabul etmiştir. Ortalama olarak bu bellek kapasitesinin sınırları 7±2 (5-9) olarak değişebilmektedir.[7] Günümüzde yapılan araştırmalarda da bu çalışmanın bulguları halen desteklenmektedir.[8,9] Kısa süreli bellek öğrenme sürecinin birinci aşaması olduğu için onun kapasitesi öğrenme güçlüğünü etkiler. Bir seferde fazla miktardaki bilginin kısa süreli belleğe gönderilmesi durumunda ancak 7 birimlik bilgi işleme sistemine alınacak ve diğer bilgiler kaybolacaktır. Bu durumda önemli bazı bilgilerin kazandırılmasında problemler meydana gelecektir.

Kısa süreli bellek kapasitesinin sınırlarını arttırmak için iki temel yol kullanılabilir: Gruplandırarak birimleri genişletme ve işleme süresini kısaltma.

1) Gruplandırarak birimleri genişletme: Bilginin daha geniş birimler içersinde örgütlenmesi bellek yükünü azalttığı için kısa süreli bellek daha fazla bilgiyi kullanabilmektedir.[7,10] Ancak yapılan araştırmalarda grupların büyüklüğünün (kelimelerin uzunluğunun, rakamların

fazlalığının) bellek kapasitesini etkilediği bulunmuştur. Simon'un yapmış olduğu bir araştırmada, birim genişliği arttıkça bir seferde kısa süreli bellekte daha az sayıda birimin tutulabildiğini ortaya koymuştur.[11] Bu bir örnekle açıklanacak olursa, 7 birim olan bir numarayı (4-5-3-1-9-7-2) kısa süreli belleğe almakla, yine 7 birim (327-731-912-115-892-314-721) gruplanmış numarayı almak aynı olmamaktadır. Gruplanmış olan numaralardan daha azı bir seferde kısa süreli belleğe alınabilmektedir.

2) İşleme süresini kısaltma: Bir seferde kısa süreli belleğe gönderilecek bilgi miktarını arttırmak mümkündür. İşlenmiş bilgi miktarını artırmanın bir diğer yolu ise işleme süresini daha etkin kullanabilmektir. Duyusal bellekten gelen bir bilginin işleme sistemine girebilmesi için sistemin boş olması gerekir. Yani, daha önce alınan bilginin işlenerek depolanmak üzere uzun süreli belleğe gönderilmiş olması gerekir. Zihnin bir işlemle meşgul olması durumunda sunulan bir başka işlemi bilinçli olarak alması mümkün değildir. Aynı durum bilgisayar için de geçerlidir. O halde bir seferde alınan bilginin işlenmesi için daha kısa süre kullanılmalıdır. Bilişsel süreçler (geri getirme, kodlama vb.) daha etkin kılınarak bu süre içerisinde daha fazla miktarda bilgi işlenebilir. Bu da kısa süreli bellek kapasitesini artırır.

Depolama şekli: Kısa süreli bellekte bilgiler çoğunlukla görsel ve işitsel olarak depolanır ve işitsel depolama daha baskındır. Özellikle yetişkinler işitsel olarak depolanan durumları daha iyi hatırlamaktadırlar. Ancak, kodlama şekli, bireyin özelliklerine ve durumlara göre farklılık gösterebilir. Örneğin; işitme özürlü çocuklar muhtemelen bilgiyi görsel biçimde depolarlar. Ayrıca, küçük çocuklar işitsel kodlamayı yetişkinlerden daha az kullanırlar.[3]

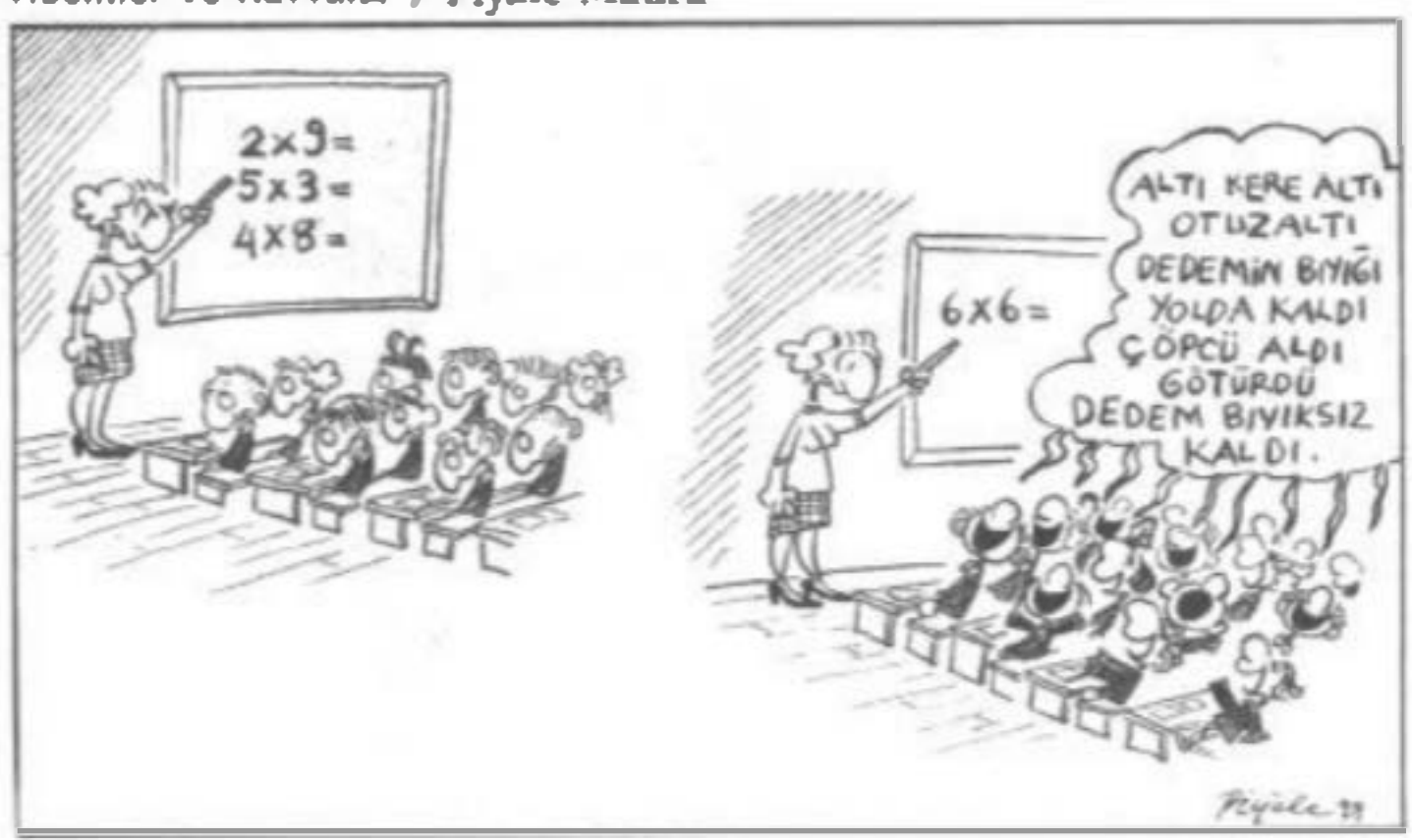
Okul öncesi ve ilköğretimin ilk yıllarında, sözel uyarıcılar; görsel materyaller, oyunlar ve aktif yaşantılarla desteklenmezse öğrenme ne düzeyde gerçekleşebilir?

Depolama süresi: Kısa süreli belleğin sınırlılıklarından biri de bilginin burada tutulma süresi ile ilgilidir. Bir işleme tabi tutulmadan, bilginin kısa süreli bellekte tutulma süresi yaklaşık olarak 15-20 saniyedir. Bu süre içersinde bilgi işlenerek uzun süreli belleğe gönderilmezse unutulur ve unutulan bilgi geri getirilemez.[6] Örneğin; rehberden bir telefon numarasına bakarak telefon edilebilir, ancak bir kodlama yapmadan ikinci kez numarayı hatırlamak oldukça zordur ve tamamen unutulur. Bu süreyi artırmanın yolu "zihinsel tekrar"dır. Zihinsel tekrar yoluyla bu süre artırılabilir.

Kısa süreli bellek, bilgiyi tekrarlayarak veya anlamlandırarak uzun süreli belleğe gönderir.

Bilgiyi işleme şekli: Kısa süreli bellek bilgiyi işleme merkezi olarak kabul edilir. Kısa süreli bellekte işlenen bilgi uzun süreli depoya gönderilir. Kısa süreli bellekte, bilgiyi işleme ve depoya gönderme sürecinde iki temel form kullanılır: Birincisi, bilgiyi duyusal bellekten alındığı şekliyle aynen işleme ve depolama (ezberleme) ve ikincisi de, uzun süreli bellekteki ilişkili bilgi ile bütünleştirerek ilişkili şemalar içerisine depolama (anlamlandırma). Kısa süreli bellek, bilgiyi tekrarlayarak veya anlamlandırarak uzun süreli belleğe gönderir.

Ademler ve Havvalar / Piyale Madra

Çizgi bandı okuyunca, sizin de bu şekilde öğrendiğiniz ve hâlâ belleğinizde sakladığınız örnekleri anımsadınız mı? Arkadaşlarınızla paylaşmak ister misiniz?

Ezberleme yoluyla öğrenmede kullanılan temel bilişsel süreç ***"tekrar"***dır. Bilgi aynen tekrarlanarak, alındığı şekliyle bağımsız bir birim olarak uzun süreli bellekte depolanır. Ezberlenen bilgi, depolanırken başka bir şemayla bağlantı kurulmadığı için, hatırlama zorluğu yaşanır. Hatırlamadaki temel süreç, ilk uyarıcının bilinç düzeyine getirilmesidir. Daha sonra bilgi birimleri, bir öncekiyle kelime ve ses uyumu sağlanarak geri getirilir.[12]

Örnek:

Genellikle şiirlerin hatırda tutulması ezberleme yoluyladır. İlk mısra hatırlandığında sonraki mısralar kendiliğinden hatırlanır.

Bir diğer öğrenme (işleme) şekli **"anlamlandırma"**dır. Anlamlandırma uzun süreli bellekteki bilginin, yeni gelen bilgi ile kısa süreli bellekte ilişkilendirmesi yoluyla yeni bilgiye anlam verilerek gerçekleştirilir. Bu bilgi etkili bir şekilde kodlandıktan sonra uzun süreli bellekteki ilişkili şemalarla bağlantılı olarak depolanır. Anlamlı bilgi, ilişkili şemaların çağrışımı yoluyla geri getirilebileceği için, hatırlanması daha kolay olur.

Kısa süreli bellekte işlenmiş olan bilgi uzun süreli belleğe gönderilerek depolanır.

Örnek olayda görüldüğü gibi, öğrenciler anladıkları kavramları ve bilgileri yeni durumlara uyarlayabilirler ve yeni bilgi öğrenmede bu eski bilgilerinden faydalanırlar.

Uzun Süreli Bellek

Uzun süreli bellek, sürekli bellek deposu olarak kabul edilir. Kısa süreli bellekte işlenmiş olan bilgi uzun süreli belleğe gönderilerek depolanır. Bir bilginin öğrenilmiş kabul edilmesi için mutlaka uzun süreli bellekte depolanmış olması gerekir. Çünkü uzun süreli belleğe girmeyen bilgiler tepki üretilmiş olsa dahi kısa sürede kaybolur. Örneğin, telefon rehberinden bir numaraya bakıldıktan sonra telefon tuşlarına basılarak arama sağlanır. Yani bilgi uzun süreli belleğe gönderilmeden doğrudan tepki üreticisine gönderilerek tepkide bulunulmuş olur. Ancak, bu öğrenmenin gerçekleştiğini göstermez. Çünkü, daha sonraki bir zaman diliminde aynı numara aranmak istendiğinde numara hatırlanmaz, bilgi kaybolmuştur.

Uzun süreli bellek bir kütüphaneye benzetilebilir. Bilgi ilişkili şemalar içersinde depolanır.

Uzun süreli bellek bir kütüphaneye benzetilebilir. Bir kütüphanede binlerce kitap bulunur. Kitaplar belirli bir referans sistemine göre yerleştirildiği için kullanılmak istenen kitabı bulmak çok zaman almaz. Referans sistemi ne kadar iyi yapılandırılırsa, istenilen kitabı bulmak o kadar kolaylaşır. Uzun süreli bellekteki depolamada da bir kodlama sistemi kullanılır. Bilgi, ilişkili şemalar içersinde depolanır. Bir bilgi birimi depolanırken, içinde bulunduğu ana şema ve ilişkili diğer bilgi birimlerle ne kadar iyi bağlantılar kurularak depolanırsa, hatırlama o kadar kolay ve etkili olur.

Uzun süreli bellek kapasitesi sınırsız olarak kabul edilmektedir.

Bazen, "Çok çalıştım, belleğim doldu. Artık yeni bir bilgiyi alacak durumda değilim" dediğiniz oluyor mu? Bellek kapasitesi sınırlı mı dersiniz?

Kapasite: Uzun süreli bellek kapasitesi sınırsız olarak kabul edilmektedir.[13] Çok miktarda farklı bilgiyi kapsayabilir.[14] Bir bilgi biriminin depolanabilmesi için bazı bilgilerin kaybolması ve yeni gelenlere yer açılması

Uzun süreli bellekte bilgi iki ana yapı içerisinde depolanır. 1) Açıklayıcı (declerative) bilgi, 2) İşlemsel (procedural) bilgi.

gerekmez. Eğer çok fazla bilgi aynı şema içinde yer alırsa, büyük şema içersinde bilgiyi bulmak ve geri getirmek zorlaşır. Depolamanın etkin olabilmesi için büyük şema içindeki bazı bilgilerin kaybolması değil, birbirleriyle bağlantılı küçük şemalar haline dönüştürülmesi faydalı olur. Hatta, uzun süreli bellekte iyi örgütlenmiş bilgi yapısının fazla olması yeni bilgiyi anlamlandırmada kolaylık sağlar.

Depolama şekli: Uzun süreli bellekte bilgi iki ana yapı içerisinde depolanır. 1) Açıklayıcı (declerative) bilgi, 2) İşlemsel (procedural) bilgi. Açıklayıcı bilgi, kavramlar, olgular, tanımlar ve kurallarla ilgili olan bilgidir. İşlemsel bilgi, bir işin nasıl yapılacağını gösteren bilgidir. Bir işin yerine getirilmesinde, takip edilmesi gereken sıralamadaki her bir işlemin nasıl yapılacağını kapsar. Örneğin, bir otomobili kullanırken sıralamada yapılması gereken her bir işleme ilişkin bilgidir. Bildirimsel bilgi üç ana form içersinde depolanır; 1) Sözel kodlar, 2) İmgelem ve 3) Anlam ve önermeler.[3]

1. Sözel kodlar: Bilgi büyük oranda kelimeler olarak depolanır. Bireyler kendi yaşantılarındaki birçok olay ve nesneler için sözel etiketler kullanırlar. Bir hikaye anlatımı, atasözleri vb. hep sözel formlarda düzenlenmiştir.

2. İmgelem: İmgelem bireyin bir yapı ve olayı depolarken zihinsel resmini oluşturmasıdır. Görsel bir yapının zihinsel resmi çıkarılabileceği gibi işitsel bir yapının da zihinsel resmi çıkarılabilir. Birey öğrendiği bir olayın temsili bir imgesini oluşturduğu zaman olayı bütün olarak algılama gücü kazanacak ve olayı çeşitli yönleriyle bütünleştirecektir. Görsel bir imgelemi oluşturmak daha kolay ve etkin olur. Bundan dolayı öğretimi görselleştirme bireyin öğrenmesini daha etkin kılar.

3. Anlam ve önermeler: Bir nesne veya olayın özellikleri, bağlantılı olduğu öğeler, doğru yanlış yargısı içinde ele alınan önermeler vb.'ni kapsar. Uzun süreli bellekte depolananlar içerisinde anlam ve önermeler önemli bir yer tutar. Hatırlamada her bir ayrıntıdan çok, o durum veya olayın taşıdığı anlam önem kazanır. Örneğin, okunulan bir metinde her bir cümle veya kelime değil, genel anlam hatırlanır.

Öğrenme üzerinde çalışan birçok psikolog, anlamların önermeler şeklinde depolandığını ortaya koymaktadır. Örneğin, "Ahmet'in çok sevdiği amcasının beyaz bir otomobili vardır." Karmaşık gibi görünen bu cümle parçalara bölünebilir.

- *Ahmet'in amcası vardır.*
- *Ahmet amcasını çok sever.*
- *Amcasının bir otomobili vardır.*
- *Otomobil beyazdır.*

Herhangi bir önermenin iki ögesi vardır: 1) Bir veya daha fazla ögeyi kapsar (Ahmet ve amcası) ve 2) Tek bir ilişkiyi kapsar (vardır).[3]

İşlemsel bilgi: Bir işin üretilmesi durumunda ne yapılması gerektiğine ilişkin bilgidir (bazen bir sıralama takip eder). Bu bilgi türü, kısmen sözel bilgi, imgelem ve önermeler şeklinde depolanır. Bir davranışın başarılı olarak yerine getirilmesi için, değişen durumlara davranışların uydurulması gerekir. Davranışların düzenlenmesinde, "bu durumda şöyle yapılır" mantığı hakimdir.[2]

Örneğin, bir bisiklet kullanımında;

- *Hızlı gitmek istersen, pedalı hızlı çevir.*
- *Yavaş gitmek istersen, pedalı yavaş çevir.*
- *Sağa dönmek istersen, direksiyonu saat yönünde çevir gibi.*

Görüldüğü gibi, üretilmek istenen iş için yapılması gereken davranışların düzenlenmesi gerekir.

Bilgi uzun süreli bellekte bir kez depolandıktan sonra kaybolmaz. Sadece geri getirme zorluğu yaşanabilir.

Depolama süresi: Duyusal bellek ve kısa süreli belleğin tersine uzun süreli belleğin depolama süresi oldukça uzundur, hatta sınırsız olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bilginin uzun süreli bellekteki kaybolma şekli de diğer bellek türlerinden farklıdır. Duyusal bellekten kısa süreli belleğe geçmeyen bilgi tamamen kaybolur, geri getirilemez. Kısa süreli bellek için de aynı durum söz konusudur. Uzun süreli belleğe gönderilemeyen bilgi kaybolur, geri getirilemez. Ancak, bilgi uzun süreli bellekte bir kez depolandıktan sonra kaybolmaz. Sadece geri getirme zorluğu yaşanabilir.

Depolamanın yapıldığı bellek çeşitleri: Uzun süreli bellek genel olarak iki ana yapı içerisinde değerlendirilir: 1) Anısal (episodik) bellek, 2) Anlamsal (semantik) bellek.

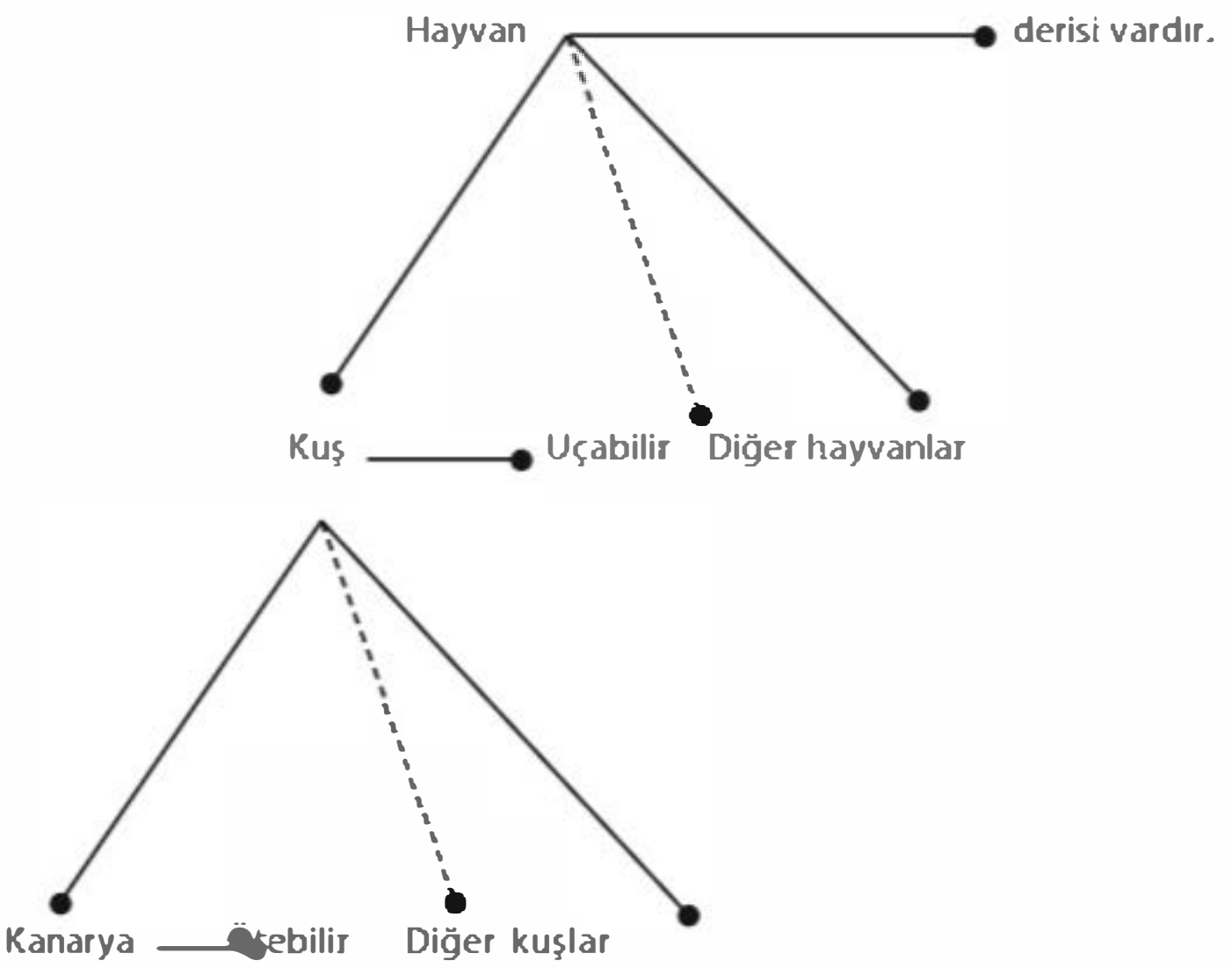
Anısal (episodik) bellek; yaşantı içerisindeki olayların depolanmasıdır. İzlediği bir futbol maçındaki olaylar, bir defile, doğum günü vb. olayların zamanı, geçtiği yer, içinde bulunan kişiler, olayların akışı ve sonuçları anısal bellekte depolanır. Ağırlıklı depolama şekli zihinsel imgelem şeklindedir. Anısal bellekteki olaylar çoğunlukla birbirine bağlı olaylardan oluşan bir bütün meydana getirirler ve zihinsel resimler olarak toplanırlar.

Büyükannenize evlilik törenini sorun, size en ince ayrıntısına kadar anlatacaktır.

Bireyin yaşantısında olağan bir tarzda meydana gelen ve özel bir anlam ifade etmeyen olayların hatırlanması zordur. Birbirinin üzerine gelen benzer olaylar öncekinin hatırlanmasını zorlaştırır. Okula başlama, işe başlama, evlilik vb. gibi olaylar, benzerleri meydana gelmediği veya çok az meydana geldiği için benzer olaylarla karışmaz ve hatırlanması daha kolay olur.

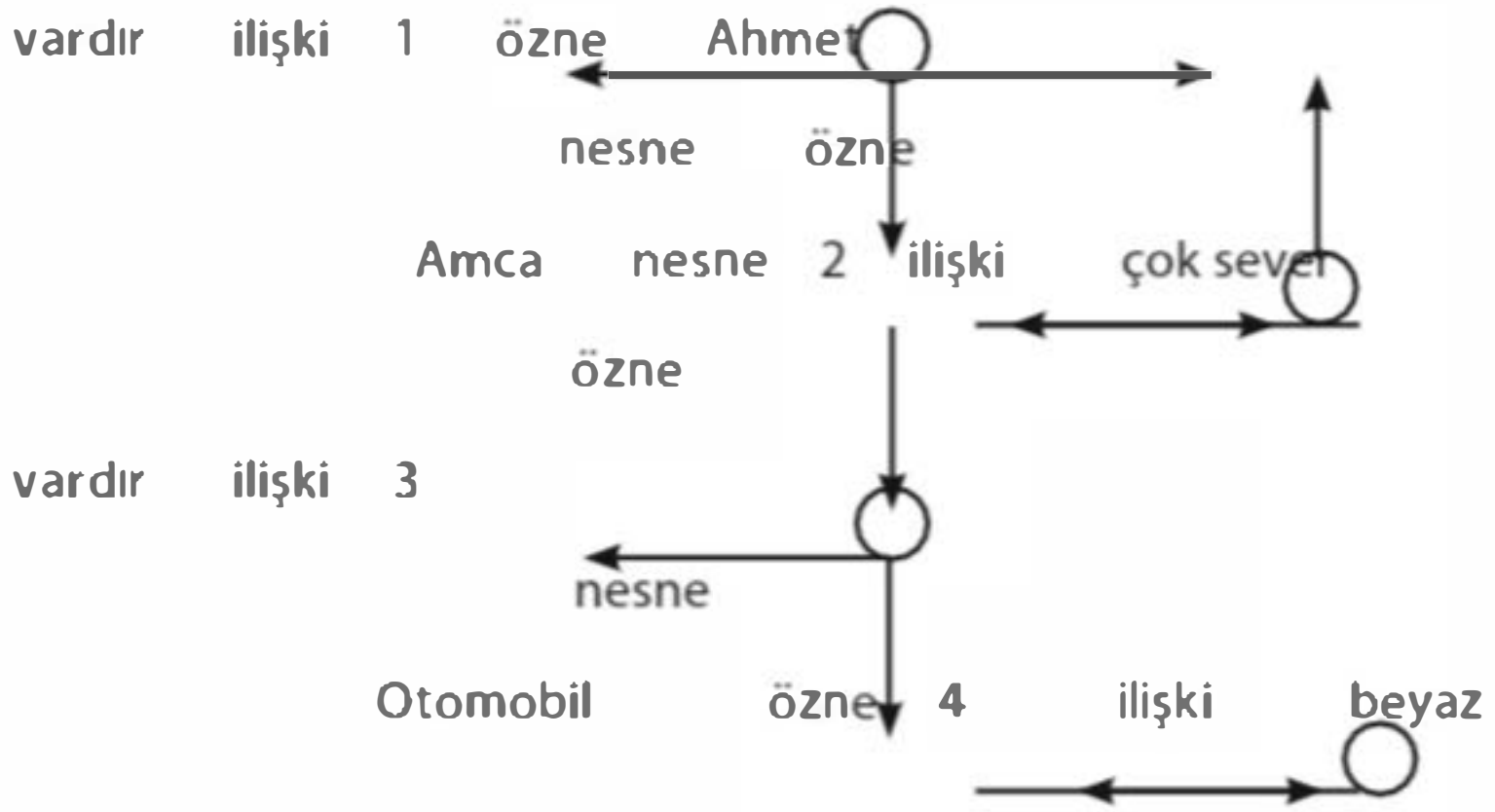
Anlamsal (semantik) bellek; kısa süreli bellekte işlenerek anlam kazandırılan ve depolanmak üzere uzun süreli belleğe gönderilen örgütlenmiş bilgi bütünlerini kapsar. Uzun süreli bellekte bir zaman-mekân olayı olarak depolanan anılar, kısa süreli belleğe geri getirilip yeni alınan diğer bilgiyle bütünleştirilerek anlamsal bir yapı kazandırılabilir. Bu yapı anlamsal bellekte depolanır ve bu form içerisinde geri getirilebilir. Ancak, anısal bellekteki o form kendisini korur. Aynı bilgi yapısı farklı formlarda birden fazla bellek içerisinde depolanabilir. Anlamsal bellekteki bilgi birimlerinin her biri bir diğeriyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilidir. Anlamsal bellekteki bilgi örgütlenmesi üç ana yapı içerisinde olabilir: 1) Hiyerarşik düzenleme, 2) Önerme ağı ve 3) Şema.

1) Hiyerarşik düzenleme: Hiyerarşik düzenleme bilgilerin genelden özele doğru ilişkili olarak aşamalı bir şekilde düzenlenmesidir. Bu düzenlemede en genel bilgi en üste yazılır. İkinci dereceden genel olanlar alt sıraya yazılır ve diğer aşamalar sırayla devam eder. Hiyerarşik düzenleme aşağıdaki şekilde basitleştirerek verilmiştir.[3]

Şekil 10.2. Bir Hiyerarşik Düzenleme Örneği

2) Önerme ağı: Önerme ağı birbirleriyle ilişkili fikirler seti olarak görülebilir. Önermede bir yargı vardır. "Kanarya bir kuştur" yargısı bir önermedir. Bir fikri açıklayan bir cümlenin içersinde birden fazla önerme vardır ve bunlar uzun süreli bellekte bir ağ şeklinde depolanırlar. Şekil 10.3'de bir cümlenin içindeki önermelerin zihinsel yapıda oluşturduğu ağ görülmektedir.[3]

Şekil 10.3. Bir Önerme Ağı

Ahmet'in çok sevdiği amcasının beyaz bir otomobili vardır.

Yukarıda verilen şekilde görüldüğü gibi önermeler ağı, hiyerarşik düzenlemeden daha esnektir. Hiyerarşik düzenleme sadece genel ve özel kavramlar arasındaki ilişkileri göstermektedir. Oysa önermeler ağı geniş bir ilişki ağını kapsayabilir. Aynı zamanda bu ilişki ağı sadece şekilde verildiği gibi 4 önermeyle sınırlı kalmaz. Bu önermelere, birbiriyle ilişkili birçok önerme eklenebilir.

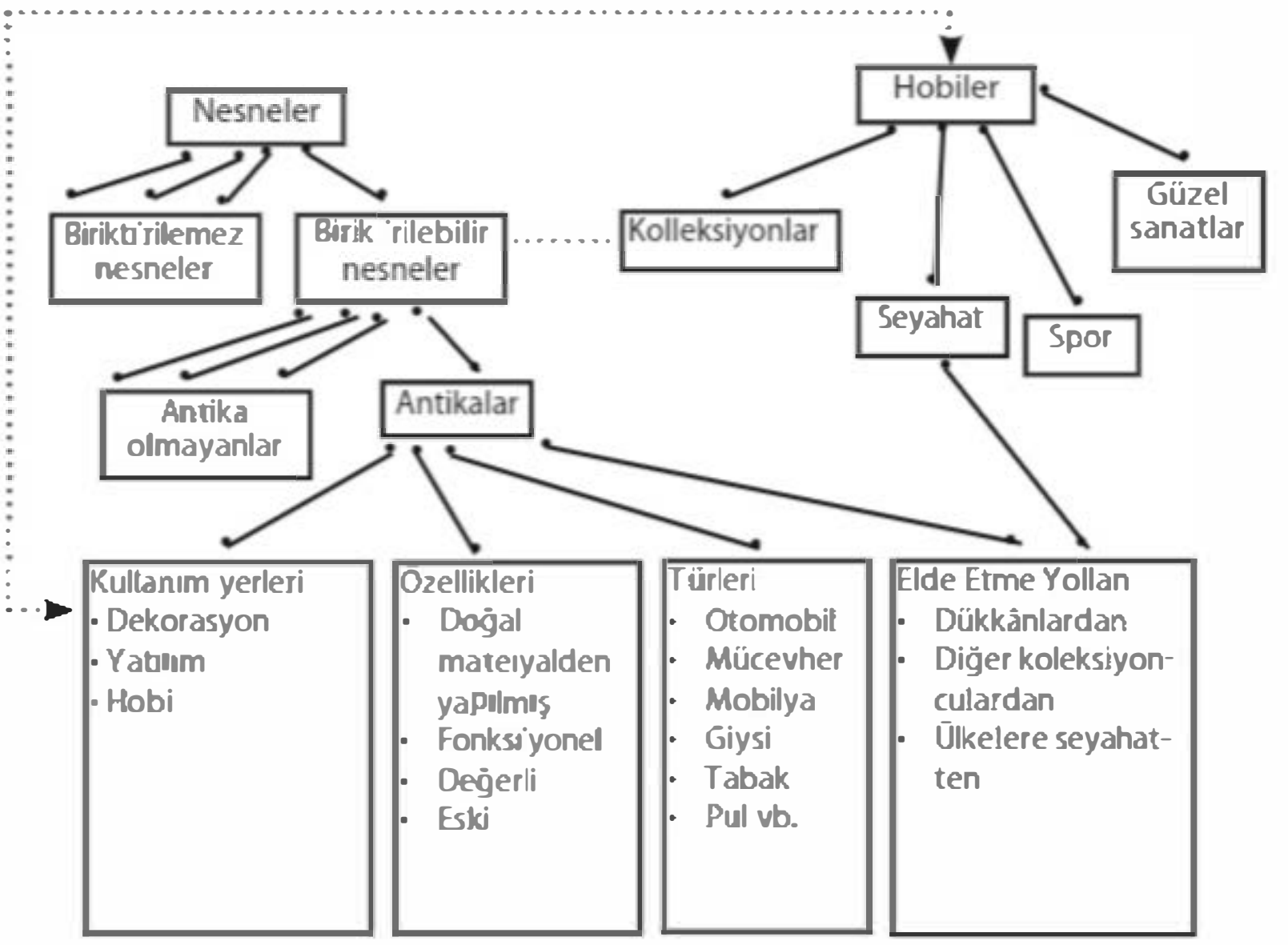
3) Şema: Şemalar, bütünleştirilmiş bilgi birikimleridir. Nesneler ve olaylar, bireyler, duygular ve onlar arasındaki ilişkileri gösteren büyük miktarlardaki bilgilerin örgütlendiği yapıları içerirler. Şemalar, bireylerin duydukları ve okuduklarını nasıl algılayacaklarını ve anlamlandıracaklarını etkilerler.

Piaget'in bilişsel gelişim sürecinde öğrendiklerinizi anımsıyor musunuz? (4. ünite) Dünyayı tanıma sürecinde, bebeklikten başlayarak zihinsel şemalar oluştururuz. Zihnimizdeki şemalara uymayan yeni bilgiyi belleğimizde nasıl saklarız?

Şemalar farklı kavram ve fikirleri büyük kategoriler altında toplayan çerçeve gibidir. Bellekte ilişkiler ve işlemler ağı olarak betimlenir.

Buna göre, önerme ağları şemaların alt setleri olarak düşünülebilir. Ayrıca, şemalar karar verme ve problem çözme için işlemleri ve etkinlik plânlarını da kapsar.[13] Şekil 10.4'te bir şema örneği görülmektedir.

Şekil 10.4. Antika Kavramına İlişkin Şema

Kaynak: Woolfok (1993)'tan uyarlayan Senemoğlu, N. (1997). Gelişim, Öğrenme ve Öğretme, Ankara, s. 287.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, şema her bir öğenin ilişkili olarak görüldüğü örgütlü bir yapıyı göstermektedir. Bilginin uzun süreli bellekten kısa süreli belleğe geri getirilebilmesi için mevcut öğenin hatırlanmasında şema ile kurulmuş olan ilişki yapısı önemlidir. Bilgi uygun bir şema içersine güçlü bir şekilde ilişkilendirilerek depolanırsa geri getirme kolaylaşır.

Buraya kadar üç tür bellekten bahsedildi: Duyusal bellek, kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek. Her bir bellek türünün genel olarak kapasitesinden, depolama şeklinden ve depolama süresinden sözedilmiş; aşağıdaki tabloda bu özellikler özet olarak verilmiştir.

Tablo 10.1. Bellek Türleri ve Özellikleri

	Kapasite	Depolama Şekli	Depolama Süresi
Duyusal Bellek	Sınırsızdır	Duyu organlarının aldığı şekilde tam olarak depolanır	Görsel bilgi 0,5 -1 sn, işitsel bilgi 2-4 sn.
Kısa Süreli Bellek	Sınırlı 7±2 (5-9) birim	Görsel ve çoğu zaman işitsel olarak depolanır	İşlem yapılmadığında 15-20 sn.
Uzun Süreli Bellek	Sınırsızdır	Açıklayıcı bilgi ve işlemsel bilgi şeklinde depolanır. Olaylar anısal bellekte, bilgiler anlamsal bellekte saklanır.	Sınırsızdır

Bilişsel Süreçler

Bilişsel süreçler, bir bilgi deposundan diğerine bilgi akışını sağlayan "zihinsel eylemler"dir.

Bilişsel süreçler, bir bilgi deposundan diğerine bilgi akışını sağlayan "zihinsel eylemler"dir. Her bir bilgi deposu arasındaki bilgi akışını düzenleyen bilişsel süreçler ve bunların işlevleri birbirinden farklıdır. Bu süreçler; dikkat, algılama, tekrar, kodlama ve geri getirme olarak sınıflandırılmakta ve Şekil 10.1'de (s. 254) görülmektedir. Bu bölümde, bu süreçlerin her biri ayrıntılı olarak incelenecektir.

Dikkat

Bu süreçler; dikkat, algılama, tekrar, kodlama ve geri getirmedir.

Dikkat, uyarıcılar üzerinde bilinçli bir odaklaşma sürecidir. Bilinçlilik, odaklaşmada sınırlandırılmış bir kapasite miktarı ortaya koyar ve diğer uyarıcılar bilince ulaşmadan kaybolur.[15] Çünkü, daha ileri düzeyde bir işleme için duyusal bellekten kısa süreli belleğe geçecek olan bilgilerin bu geçiş esnasında dikkat yoluyla farkına varılması ve bilinçli olarak seçilmesi gerekir. Bu seçimin dışında kalanlar ise kısa bir süre içersinde duyusal bellekte kaybolurlar.

Dikkat, uyarıcılar üzerinde bilinçli bir odaklaşma sürecidir.

Sizce, öğrencilerin dikkatini derse vermesi neden çok güçtür? Öğretmenler bu konuda neler yapabilir?

Duyusal bellekten gelen büyük miktardaki bilginin sınırlı kapasiteye sahip kısa süreli belleğe bilinçli bir formda kısa sürede gönderilmesi mümkün değildir. Bunun için bir "seçme" gereklidir. Bu süreçte üç temel işlem gerçekleşir: 1) Önemli bilgiye karar verilir, 2) Önemli bilgi üzerinde odaklaşma sağlanır ve 3) Odaklaşılan bilgi işleme sürecine gönderilir.

Öğretimde üzerinde durulması gereken en önemli özellik, dikkatin kazandırılmak istenen davranışlar üzerinde yoğunlaşması ve uyanık bir şekilde bunun uzun bir süre devam ettirilmesidir. Dikkatin yoğunlaşacağı bilginin seçiminde "dışsal ve içsel" özellikler etkili olur.[16]

Dikkatin yoğunlaşacağı bilginin seçiminde "dışsal ve içsel" özellikler etkili olur.

Dikkati yoğunlaştıran **dışsal özellikler**, uyarıcı ile ilgili olandır. Uyarıcının; büyüklüğü, şiddeti, parlaklığı, değişkenlik göstermesi, hareketliliği ve yeni olması dikkatin odaklaşmasında etkili olur. Yani, sayılan bu özelliklere daha fazla sahip olanlar, daha az sahip olanlara göre bilinçli olarak işleme sürecine gönderilmek üzere seçilirler. Örneğin, bir metin içersinde koyu veya italik yazılmış cümle veya kelimeler diğerlerine göre daha fazla dikkat çeker ve daha önemli olarak algılanır. **İçsel özellikler** ise bireyin kendisi ile ilgili olanlardır. Bireyin beklentileri, geçmiş yaşantısı, ilgisi ihtiyaçları odaklaşmayı sağlayan özelliklerdir. Bireyin öğrenmesi gereken bilgiler olarak gördüğü ve bu yönde beklentiler geliştirdiği yapılar, diğerlerine göre daha fazla dikkat çekici olur. Dersin başında öğretmenin hedeften haberdar etmesi, beklenti oluşturmada etkili olur. Ayrıca, geçmiş yaşantısında edinmiş olduğu örüntüler, öğrenmeye ilgi ve ihtiyaç duyduğu özellikler bireyin odaklaşmasını yönlendirirler.

Algılama

Algılama anlam vermeyi ifade eder.

Algılama anlam vermeyi ifade eder. Birey duyusal bellekten gelen bazı uyarıcıları fark ettikten sonra veya dikkat sağladıktan sonra, bu uyarıcıları tanımaya ve yorumlamaya ihtiyaç duyar. İşte, dikkat sonrası ortaya çıkan bu bilişsel süreç algılamadır. Algılama kısa süreli belleğe giren bilgiyi etkiler. Çünkü, kısa süreli belleğe gelen bilgi "doğru özellikler (reality)" olmaktan ziyade "algılanmış özellikler"dir.[2]

Kısa süreli bellek, ne olduğuna karar verilmiş olan bilgiyi işleyerek uzun süreli bellekte depolamaya gönderme görevini yerine getirir. Oysa, algılanmış bilginin geçersiz olması durumunda kısa süreli bellekte işleme ve uzun süreli bellekte depolama da yanlış olacaktır. Örneğin, sınıfta öğretmenin açıkladığı; "öğretmen-öğrenci iletişiminde, öğretmen anne tavrı içinde yumuşak davranış göstermemelidir" sözünü, öğrenci "öğretmen resmi ve otokratik tarzda davranmalıdır" şeklinde algılayabilir. Bu algılama öğrencinin bilgiyi yanlış işlemesine ve depolamasına yol açacaktır.

Algılama bireyin geçmiş yaşantısından ve uyarıcının (bilginin) oluştuğu ortamdan etkilenir. Birey geçmiş yaşantısında edinmiş olduğu bilgi ve önermeler için şemalar oluşturmuştur. Yeni gelen bilgiyi algılamada bu şemalar etkili olur. Öğretmenin dersi sunumu esnasında önündeki kağıda karalamalar yapan bir öğrenciyi bir öğretmen geçmiş yaşantılarına dayanarak "dersi dinlemiyor, bana saygısızlık ediyor" şeklinde algılarken, bir diğeri "kullandığım yöntem bu öğrencinin anlaması için etkili olmadı,

bazı değişiklikler yapmalıyım" şeklinde algılayarak kısa süreli belleğe gönderir. Kısa süreli bellekte bu bilgi işlenir ve yapılacak davranışa karar verilir.

Sizce öğretmenler hangi algılama şemasına sahiptir?

Algılamayı etkileyen bir diğer faktör uyarıcının nasıl bir durum veya formda sunulduğudur. Aynı uyarıcı farklı durumlarda farklı algılanır. Örneğin, yanda verilen beşinci figürün farklı figürlerle birlikte sunulması, farklı algılanmasına yol açmıştır.

Gestalt Yaklaşımında (9. ünite) öğrendikleriniz ile burada okuduklarımızı bütünleştirip anlamlandırarak uzun süreli belleğinize yerleştirebiliyor musunuz?

Tekrar

Tekrar, bir bilgi biriminin şeklini değiştirmeksizin sesli veya sessiz olarak defalarca söyleme şeklidir. Bilginin kısa süreli bellekte tutulma süresini artırır. Eğer tekrar edilerek, bellekte tutulma süresi artırılmazsa bilgi kısa süreli bellekte 15-20 saniye sonra atılır (işleme olmazsa). Yapılan çalışmalarda iki tür tekrar ortaya konmuştur: 1) Basit tekrar (maintenance rehearsal) ve 2) Anlamlandırıcı tekrar (elaborative rehearsal).

Basit tekrarın fonksiyonu bilginin kısa süreli bellekte daha uzun süre tutulmasını sağlamaktır. Bu tür tekrarda bilgi defalarca tekrar edilir.[17] Bu yolla bilginin zayıflaması ve karışmaların (interference) etkisiyle unutulması önlenir.

Tekrar aynı zamanda bilgiyi uzun süreli bellekte depolama yöntemi olarak da kullanılmaktadır. Eğer tekrar; gruplama, imgeler biçimlendirme veya değişik şekillerde yeniden kodlama gibi işlemlerle yeni bilginin içsel bağlantılar kurmasını kolaylaştırıyorsa, uzun süreli bellekte depolamaya yol açıyor demektir.[18] Bu *anlamlandırıcı tekrar* olarak adlandırılmaktadır.

Tekrar yoluyla kazanılan bilgiler, geçmiş yaşantılar veya şemalarla bağlantı kurularak depolanmaz. Bu tür bilgiler kendi içerisinde bütünlüğü olan şema olarak, diğer şemalardan bağlantısız (ayrı) depolanır. Örneğin, ezberlenen bir şiir, metin, atasözü vb. depolanırken kendi içerisindeki

birimler bir bütün olarak depolanır. Daha önce mevcut olan bir şiir, metin, atasözü vb. ile bağlantı kurulmaz. Bununla birlikte, şema içerisindeki birden fazla birim arasında da bağlantı yoktur. Doğrusal bir bağlantı vardır. Her birim sadece, kendisinden önce gelen birimle bağlantı kurularak depolanır. Dolayısıyla, bir birim önceki bağlantılı birimle çağrışım kurularak hatırlanır ve bir devamlılık söz konusudur. Hatırlamada anlam değil, kelime veya ses uyumu önemlidir.

Otomatikleştirme: Bilgiyi işleme şekillerinden bir tanesi de "otomatik işleme"dir. Hem bilişsel, hem duyusal ve hem de psikomotor öğrenmelerde otomatikleştirme söz konusudur. Otomatikleştirme, sıklıkla tekrar edilen öğrenmelerde gerçekleşir. Tanımı konusunda tam bir fikir birliği olmamasına karşın aşağıdaki özellikleri kapsadığı kabul edilir.[14]

- Otomatik işleme hızlıdır.
- Otomatik işleme dikkat gerektirmez.
- Uygun uyarıcı ortaya çıktığı zaman, otomatik işleme daima meydana gelir.
- Otomatik işlemede bilinçli farkındalık yoktur.

Kısa süreli bellek kapasitesini ve işlemedeki etkinliği arttırmak için sıklıkla kullanılan bilgilerin, anlamlandırıcı tekrar yoluyla depolanarak, geri getirmenin ve kısa süreli bellekte işlemenin hızlandırılması gerekir. Örneğin, çarpım tablosunu otomatik bir formda depolama, matematiksel işlemlerde hem geri getirmeyi hem de işlem yapmayı hızlandıracak ve daha kısa süre içerisinde daha fazla işlemin yapılması sağlanacaktır. Aynı zamanda, dikkat ve bilinçli farkındalık gerektirmediği için kısa süreli bellek daha az yorulacak ve uyanıklık hali daha uzun süre devam edecektir.

Örnek:

Otomobil kullanma, basketbolda topu potaya atma, diş fırçalama ve temizlik alışkanlığı kazanmış olma, çeviri yaparken yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarının pek fazla çaba harcamadan hatırlanması otomatikleştirmeye örnek olarak verilebilir. Birkaç örnek de siz söyleyebilirsiniz.

Otomatikleştirilmiş bir görevi yerine getirirken ikinci işlem yapılabilir. Örneğin; örgü örerken, otomobil kullanırken sohbet edebilir. Çeviride, kelimelerin anlamlarını geri getirirken, cümle üzerinde düşünülebilir.

Kodlama

Kodlama bilgiyi uzun süreli belleğe yerleştirme sürecidir. Kodlamanın amacı, bilgiyi anlamlı kılmak ve uzun süreli bellekteki ilişkili bir şemanın içine bağlantılı olarak yerleştirmektir.

Kodlama bilgiyi uzun süreli belleğe yerleştirme sürecidir. Kodlamanın amacı, bilgiyi anlamlı kılmak ve uzun süreli bellekteki ilişkili bir şemanın içine bağlantılı olarak yerleştirmektir. Anlamlandırma, yeni gelen bilgi ile ilişkili önceki bilgi arasında bağ kurma ve ilişkili şemadaki anlam ve bağlantılara dayanarak yeni gelen bilgiyi anlama veya bir anlam yükleme süreci olarak görülebilir. Yeni bilgi ile mevcut şema arasında kurulan bağ; bir imge, mantıksal bir çıkarım veya yeni bir fikirle önceden öğrenilenleri birleştirmeye hizmet eden başka herhangi bir şeye dayanabilir.[19]

Anlamlı kodlama hatırlamayı artırmaya da yardım eder. Çünkü, hatırlama kodlamanın içinde gerçekleştiği bağlamda meydana gelir. Hatırlama durumu, kodlama durumuyla eşleştiği zaman en iyi hatırlama meydana gelir.[20]

Bilgiyi anlamlı kodlama kısa süreli bellekte dört işlemde meydana gelir: 1) Sunulan bilginin özelliğini belirlemek, 2) Sunulan bilgi ile ilişkili uzun süreli bellekteki mevcut bilgi veya şemayı belirlemek, 3) Uzun süreli bellekteki mevcut bilgi ile yeni gelen bilginin kısa süreli bellekte nasıl etkileşeceğini belirlemek, 4) Yeni gelen bilginin uzun süreli bellekte nasıl depolanacağını belirlemek. Bu süreç içerisinde anlamlı olarak kodlanan bilgi, uzun süreli bellekteki ilişkili şema veya şemaların içerisine bağlantılı olarak yerleştirilir. Bilginin içinde örgütlendiği genel şema veya bağlantıları hatırlama yoluyla bilgiyi geri getirme kolaylaşır. Bu geri getirmede, bilgi birimi ayrı bir birim olarak değil bağlantıları veya sıkı bağlantıları olan diğer birimlerle birlikte örgütlü bir yapı içerisinde meydana gelir.

Ayrıca bilgiyi kodlamada bellek destekleyiciler kullanabilir. Bellek destekleyiciler; bir listedeki maddelerin, kelimelerin ve karmaşık olgusal bilginin kazanılmasını ve hatırlanmasını kolaylaştıran bir kodlama sistemidir. Bu kodlama sistemi yoluyla; ardışık maddelerin sırasının öğrenilmesi, bir listedeki kelimelerin öğrenilmesi ve kodların belirlenmesi yoluyla bilginin hatırlanması kolaylaşır. Örneğin, kelimelerin baş harflerinden anlamlı bir cümle oluşturulması, anahtar kelimeler kullanılarak ses benzerliği yoluyla kelimelerin hatırlanması vb. Bellek destekleyiciler; sözel, görsel, işitsel ve imgesel olabilir.

Etkin çalışma yöntemi olarak kitabın başında size sunulan yönteme kısaca (baş harfleri ile) ne deniyordu? Anımsayabildiniz mi?

Bilginin uzun süreli bellekten kısa süreli belleğe getirilmesi "geri getirme" veya "hatırlama" olarak adlandırılır.

Geri Getirme (Hatırlama)

Uzun süreli bellek kapasitesi sınırsızdır. Her türlü bilgi çeşitli kodlama sistemi kullanılarak burada depolanır. Ancak bu bilgi sabit olarak depoda kalmaz, aktiftir ve ihtiyaç duyulduğu zaman kısa süreli belleğe geri getirilir ve kullanılır. Bilginin uzun süreli bellekten kısa süreli belleğe getirilmesi "geri getirme" veya "hatırlama" olarak adlandırılır. Yeni gelen bilginin kısa süreli bellekte anlamlı bir forma dönüştürülebilmesi için bu bilgiye ihtiyaç vardır. Fakat, uzun süreli bellekteki her bilgi istenildiği zaman hatırlanamaz ve aynı zamanda bazı bilgiler kolay hatırlanırken diğerleri ya oldukça zor hatırlanır veya hatırlanamaz.

Elbette bilgiyi geri getirmek oldukça kolay ve her zaman mümkün olabilir. Önemli olan onun ilk olarak öğrenilirken ne kadar iyi bir kodlama sistemi kullanılarak depolandığıdır. Sistem içerisinde, kodun kolay çözümlenmesi ve ilgili birime ulaşma önemlidir. Bir kütüphanede binlerce kitap arasından, kodlama sistemi çözümlenerek istenen kitap çok kısa sürede bulunabilir. Öncelikle bilgisayar veya katalogdan kitapla ilgili bilgi alınır (bunun için de bilgisayar ve katalog kullanma bilgisi gerekir). Bu bilgiye dayanarak önce o konuyla ilgili kitapların bulunduğu ana kategoriyi gösteren harf bulunur, sonra bu kategorinin içindeki sayılardan kitabın bulunduğu nokta belirlenir ve kitap bulunur. Eğer, o kitap düzenli yerleştirilmemiş ve rasgele konulmuşsa, o kitabı bulmak oldukça zor ve zaman alıcı olur. Uzun süreli bellekten bilgiyi geri getirmek de benzer süreçte meydana gelir. Öncelikle bilginin içinde depolandığı şema belirlenir, sonra bu şemanın içindeki bilgi birimleri arasındaki bağlantılar kullanılarak istenilen bilgi birimine ulaşılır. Eğer bilgi, doğru şema içerisinde doğru bağlantılar kurularak depolanmamışsa, o bilgi birimini bulmak oldukça zor ve fazla zaman alır.

Bilginin kazanılması için kullanılan kodlama sistemi onun hatırlanmasına yardım eder. Örneğin, bir öğrencinin bir bitkide kök aracılığıyla alınan besinin yapraklara nasıl taşındığını bir imge yardımıyla öğrenmesi, onu hatırlamaya çalıştığı zaman o imgeyi kullanmasını gerektirir. Öğrencinin ürettiği benzetmeler, bellek destekleyiciler veya sorular kodlanan şeyin geri getirilmesine yardım etmek için hizmet edebilir.[21]

Geri getirmede önemli kodlama yapılarından biri de otomatikleştirmedir. Otomatikleştirme, bilginin hem geri getirilme miktarını hem de hızını artırır. Otomatikleştirmede bir önceki cümle veya kelime bir sonraki için ipucu görevi görür ve hatırlamayı otomatik hale getirir.

Atatürk'ün gençliğe hitabesi, andımız, istiklal marşı gibi çoğumuz tarafından küçüklüğümüzden beri tekrarlanan metinlerin, şiirlerin ilk satırını, hatta bazen ilk kelimesini duyduğumuz zaman otomatik olarak gerisini hatırlamamız otomatikleştirmenin en bariz örneğidir.

Kaybolmada bir daha geri getirilmeme söz konusu iken, unutmada bir hatırlama zorluğu vardır.

Uzun süreli bellekteki bazı bilgileri hatırlama zorluğu ortaya çıkar. Bu zorluk kodlamadan kaynaklanabileceği gibi, şemaların veya şema içindeki bağlantıların değişmesinden de kaynaklanabilir. Bu durum "unutma" kavramı ile açıklanmaktadır. Unutma bilginin tamamen kaybolmasından farklıdır. *Kaybolmada bir daha geri getirilmeme söz konusu iken, unutmada bir hatırlama zorluğu vardır.* Gerektiği zaman geri getirilemeyen bilginin unutulduğu kabul edilir. Ancak, bu bilgi bir zaman diliminde geri getirilebilir. Geri getirmeyi daha iyi anlayabilmek için, geri getirme başarısızlığını yani unutmayı daha ayrıntılı incelemek faydalı olacaktır.

Kendi kendime şöyle diyorum: "Onunla konuşmayı gerçekten istiyorsam, önce telefon numarasını tuşlamam gerektiğini neden unutuyorum."

Unutma (Geri Getirme Başarısızlığı)

Unutma ile ilgili yanlış bir düşünce vardır. "Yeni gelen bilginin depolanabilmesi için mevcut bilgilerden bir kısmının kaybolması ve yeni bilgilere yer açılması gerekir". Elbette bu düşünce doğru değildir. Uzun süreli belleğin kapasitesi sınırsızdır. Şemaların ve kurulan bağlantıların anlamlılığı geri getirmeyi kolaylaştırır. Bununla birlikte geri getirmeyi zorlaştıran bazı özellikler vardır. Bunlar; 1) bozulma, 2) karışma, 3) yanlış yerleştirme ve 4) bilgiyi değiştirmedir.

Karşılaştığınız birinin kim olduğunu ve onu nereden tanıdığınızı hatırlayamadığınız oluyor mu? Peki bir süre sonra birden hatırlıyor musunuz? Yoksa belleğinizden tamamen silinmiş mi oluyor?

Bozulma: Bilgi uzun süreli bellekte şemalar içinde depolanır. Şemalar içersindeki bilgi birimleri birbirleriyle ve şemayla bağlantılar kurularak depolanırlar. Geri getirmede de bu bağlantılar önemli rol oynar. Şema veya şema içersindeki bir birimin hatırlanmasıyla, istenilen bilgi birimine bu bağlantılar kullanılarak ulaşılır. Sıklıkla kullanılan bilgi birimlerinde bu bağlantılar oldukça güçlenir ve bilgiye ulaşmak hem kolay hem de oldukça hızlı olur. Ancak, bilgi kullanılmadığı zaman, bu bağlantılar

Geri getirmeye zorlaştıran özellikler;
1) bozulma,
2) karışma,
3) yanlış yerleştirme ve
4) bilgiyi değiştirmedir.

Unutma, bağların zayıflaması dolayısıyla ortaya çıkan geri getirme başarısızlığı için kullanılan bir kavramdır.

oldukça zayıflar ve istenilen bilgi birimlerine ulaşmak zorlaşır. Bu bilgi biriminin, birçok birimle bağlantılı olmasından dolayı, zayıflayan bir bağlantı dolayısıyla o kanaldan ulaşılmayınca diğer birimlerle mevcut olan bağlantılar kullanılarak geri getirme sağlanmaya çalışılır. Örneğin, uzun süredir görüşülmeyen bir arkadaşı tanımak, bu bağlantıların zayıflaması nedeniyle oldukça güçleşir. Arkadaşlık dönemindeki bazı bilgi ve hatıralar bağlantı kurularak yaşantılar tazelenmeye çalışılır. Bazı anılar veya bilgiler bunu sağlayamazken, bazıları hatırlamada etkili olabilir. Bunun nedeni, öğrenme esnasında kurulan bağların güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Bazı bağlantılar kodlamanın etkili olmasından veya daha sık ve uzun süre kullanılmasından dolayı güçlü olur. Bazı bağlantılar ise daha zayıf kalır. Kullanılan bu bağlantıların etkililiği zayıflama veya bozulmayı etkiler. Bağlantılar farklı etkililik düzeyinde geri getirmeyi sağlayabilirler, bazıları ise bu konuda yetersiz kalır. Bu noktada daha güçlü kurulmuş olan bağlantılar yoluyla geri getirme sağlanabilir. *Unutma, bağların zayıflaması dolayısıyla ortaya çıkan geri getirme başarısızlığı için kullanılan bir kavramdır*

Bir sınavdan sonra cevaplarınızı kontrol ettiğinizde bazı tanımları ya da ilkeleri benzerleri ile karıştırdığınızı farkedip sinirlendiğiniz oluyor mu? Peki ne yapmalısınız?

Karışma: Öğrenilen bir bilgi biriminden önce veya sonra öğrenilen benzer bilgiler, bu bilgi birimi ile karışır ve geri getirmede zorluk yaşanır. Bir şema içersindeki bilgi birimleri bir grup oluşturmalarına ve birbirleriyle bağlantılı olmasına karşın, her bir birimi diğerlerinden ayıran özellikler açıkça ortaya konularak karışma önlenmeye ve o birimin doğru kullanılmasına çalışılır. Eğer benzer birimler arasındaki farklılıklar ve benzerlikler açık bir şekilde ortaya konularak öğrenme (kodlama) sağlanmazsa, bu birimler birbirlerinin yerine kullanılır ve karışma meydana gelir.

Örnek:

"Eğitim" ve "öğretim" kavramları tanımlanırken veya kazanılırken aralarındaki farklılıklar açıkça ortaya konulmadığı zaman bir karışma veya birbirinin yerine kullanılma gözlenebilir.

Karışmayı önlemek için inceleme ve karşılaştırmaları kullanarak fikirler arasındaki ilişki, benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak güçlü bir kazanım sağlanıncaya kadar alıştırma yapılması sağlanmalıdır.[3]

Yanlış Yerleştirme: Bir diğer unutma şekli ise bilginin yanlış bir şemanın içine yerleştirilmesidir. Yanlış algılanan bir bilgi birimi zayıf ilişkili bir şema ile bağlantı kurularak bu şema içersinde depolanır. Yanlış şema içinde depolandığı için, içinde bulunduğu şema ile bağlantı kurma ve geri getirme zorlaşır.

Unutmanın en aza indirilmesi, bilginin kısa süreli bellekte etkili bir şekilde işlenmesine ve ilişkili şema ve birimlerle bağlantılar kurularak depolanmasına bağlıdır.

Bilgiyi değiştirme: Bilgi kısa süreli bellekte işlenirken sürekli olarak uzun süreli bellekten gelen bilgiyle karşılaştırılarak depolanmaya gönderilir. Bu karşılaştırmada, sadece yeni bilgi mevcut bilginin etkisiyle anlamlandırılarak ve değişikliğe uğrayarak depolanmaz. Aynı zamanda, yeni bilgi mevcut bilgi üzerinde değişiklikler meydana gelmesine yol açabilir. Bu bilgi depolanırken, değiştirilmiş hali eski bilginin yerine geçer. Bir süre her iki yapıyı koruyan bellek, yeni yapının sıklıkla kullanılması sonucu eski yapının yerine geçmesine ve eski yapının bağlantıları zayıflayarak geri getirme zorluğu yaşanmasına yol açar. Bu durumda, değişikliğe uğramış yeni yapı eski yapının yerine geçerek unutulmasına neden olur.

Örnek:

Yabancı dilde bir kelimenin telaffuzunu yanlış öğrenmiş bir kimse, bir süre o kelimeyi kullanması gerektiğinde her iki şeklini de hatırlar. Fakat yeni öğrendiği doğru telaffuzu daha sık kullandığı için eski halini unutur.

Unutma, kodlamayla ilişkili olarak düşünülmesi gereken bir kavramdır. Unutmanın en aza indirilmesi, bilginin kısa süreli bellekte etkili bir şekilde işlenmesine ve ilişkili şema ve birimlerle bağlantılar kurularak depolanmasına bağlıdır.

Yürütücü Süreçler/Bilişi Yönetme

Zihinsel süreçte bilgi akışı kendiliğinden meydana gelmez. Bu akışı bilinçli olarak yönlendiren süreçler vardır. Bunlara yürütücü süreçler denir. Bu süreçler, hangi bilgiyi işlemek için hangi faaliyetlerin gerektiğini ve işlem öğesinin sistem kaynaklarını nasıl kullandığını belirlemek için işlem akışını kontrol eden bellek sisteminin öğesidir.

Bilgiyi işleme sisteminde işlem akışını yürüten süreç "bilişi yönetme" olarak kabul edilmektedir. Bilişsel süreçler hakkındaki bilgi ve bu süreçleri kontrol etme özellikleri'ni kapsamaktadır.

Bilgiyi işleme sisteminde işlem akışını yürüten süreç "bilişi yönetme (metacognition)" olarak kabul edilmektedir.[2] Çünkü, bilişi yönetme, "bilişsel süreçler hakkındaki bilgi ve bu süreçleri kontrol etme" özelliklerini kapsamaktadır. Bu sistemdeki bilişsel süreçler bilişi yönetme tarafından kontrol edilmekte ve bilgi akışını sağlama fonksiyonunu yürütmektedir. Bilişi yönetme aşağıdaki becerileri kapsamaktadır:

- Bilgi depoları ve bilişsel süreçlerin bilincinde olmak
- İşin gerektirdiği öğrenme durumuna göre, bilişsel süreçleri etkin kullanma yollarını belirlemek
- İşi plânlamak
- Plan çerçevesinde bilişsel süreçleri etkin olarak kullanmak
- Meydana gelen öğrenme durumunu değerlendirmek

Bilişsel yönetme, öğrenme sürecinin ilk aşamasından itibaren her bir bilişsel süreci sistem içerisinde etkin kılma yollarını araştırmakta ve uygulamaya yönlendirmektedir. Bu fonksiyonu yerine getirirken gücünü "uzun süreli bellekten" almaktadır. Her bir bilişsel sürecin yapısı, işleyişi ve etkin kılınmasına ilişkin bilgi şemaları uzun süreli bellekte mevcuttur. Bilişi yönetme, süreci kontrol ederken bu bilgi yapısından faydalanmaktadır. Bu yapı şekil 1'de verilmişti. Bireyler arasında bu yürütücü süreci kullanma arasındaki farklılıklar, uzun süreli bellekte şemalara sahip olma ve şemalar arasındaki bağlantıları kullanarak duruma göre yeni bir düzenleme yapabilme özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Zekâ düzeyleri aynı olduğu halde neden bazı öğrenciler diğerlerinden daha başarılıdır?

Başarılı öğrenciler, nasıl öğreneceklerini öğrenmiş olanlardır.

Bazı görüşler, öğrenciler arasında başarı farkının yürütücü süreçleri kullanma etkililiğinden kaynaklandığını öne sürülmektedir.[22] Buna göre, başarılı öğrenciler, muhtemelen kendi öğrenme stillerinin karmaşıklığını iyi yönlendiren, öğrenme ihtiyaçlarını ve kendi ihtiyaçlarını kavrayan ve kendi öğrenme stillerine uygun olarak uygulayabilecekleri bir stratejiler dizisi geliştirenlerdir. Yani, nasıl öğreneceklerini öğrenmiş olanlardır.

Bu durum bir örnekle açıklanabilir. Duyusal bellekten kısa süreli belleğe bilgi akışını yönlendirmede seçme görevini "dikkat" mekanizması yerine getirmektedir. Ancak, bilgiyi seçme görevi otomatik olarak yerine gelmez. Aynı metni okuyan birkaç kişi, metinde farklı bilgileri seçerek işleme sürecine gönderebilirler. Bu farklılığı yaratan bilişi yönetmedir. Birey bir metindeki önemli noktaları seçmede bilişi yönetme süreci yoluyla uzun süreli bellekten bilgi almaktadır. Bu bilgiler, bireyin dikkati sağlayacağı noktaları seçmede ve dikkat yoluyla bilgiyi kısa süreli belleğe göndermede etkili olmaktadır. Bu süreci yönlendiren ise bilişi yönetmedir. Yani her bir bilişsel sürecin işleyişini uzun süreli bellekten faydalanarak yönetme görevini yerine getirir.

Bilişi yönetme sürecinin gelişiminde yaş etkili bir faktördür. Küçük çocuklar, bilgi akışını sağlarken kendi kendilerine yönlendirmede ve

çalışmalarını yürütmede zayıf kalırlar. Bunun temel sebebi, bilişi yönetme sürecini etkin kullanamamalarıdır.[2] Bununla birlikte, bilişi yönetme sürecini etkin kullanmada öğretim de önemlidir. Bilişi yönetme sürecini nasıl kullanacağını öğretme, bireylerin bu süreci daha etkin kullanabilmelerini sağlayabilir.

Bilişi yönetme sürecinde kullanılan davranışlar altı basamakta toplanabilir:[22]

- Sorular sormak
- Planlamak
- Uygulamak
- İzleme ve kontrol etmek
- Yenilemek
- Kendi kendini test etmek

Örnek:

İSOAT veya GSOTT gibi yöntemler bu süreci kullanmaya yöneliktir. Örneğin İSOAT etkin okumada kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yöntemde İzle: kısaca konuya göz atmak; Sor: göz atarken konuyla ilgili sorular oluşturmak; Oku: soruları göre metni okumak; Anlat: metni kapatarak yüksek sesle anlatıp tekrarlamak; Test: konuyla ilgili kendinizi değerlendirecek soruları yanıtlamak.[23]

Bu davranışların etkin kullanımı süreci yönlendirmede etkilidir. Kendi öğrenmesini yönlendiren bireyler yetiştirmek birçok eğitim sisteminin temel hedeflerinden biridir. Ancak, bu hedefe ulaşmada pek başarılı oldukları söylenemez. Bunun sebebi ise bilişi yönetme sürecinin kullanımının öğretilmesinden çok, örgütleme ilkelerine dikkat edilmeden, bağlantıları zayıf bilgi depolama üzerinde yoğunlaşmalarından kaynaklanmaktadır.

*Siz İSOAT yöntemini bu kitabı okurken ve bu dersin sınavına hazırlanırken uyguladınız mı? Sonuç başarılı oldu mu?**

Bilgiyi İşleme Modelinin Eğitim Ortamında Uygulamaları

Bütün bu bilgileri gerek öğretmen gerekse öğrenci olarak değerlendirdiğimizde öğrenme sürecine nasıl aktarabiliriz? Bu öğrenme modelinin ilkelerinin sınıf ortamına yansıtılması nasıl olabilir?

---

* *Yanıtınız "HAYIR!..." ise, yayınevine kitabınızı iade edip, paranızı geri alabilirsiniz!... (Editörün notu).*

Bu modelin temel ilkelerinden biri, bilgilerin kaydedilmesi yani duyusal kayıtın gerçekleşmesi için, öncelikle uyarıcıların 'farkedilmesi' gerektiğidir. Bunu sağlayan süreç ise DİKKAT'tir.

Dikkati ve uyanıklığı arttırmak için sınıf ortamını çekici, uyarıcı, güvenli ve sıcak bir hale getirmek gerekir. Farklı problemlerle uğraşma, ilan tahtalarındaki görüntüleri değiştirme ve farklı ders işleme şekilleri öğrencilerin dikkatini çekebilir. Bunun yanında, ortamda çok fazla uyarıcı olması da dikkat kapasitesine fazla yüklenmeye neden olabilir.

Seçici dikkat ile ilgili araştırma bulguları ilk öğretim öğrencilerinin birbirleriyle ilgili ve ilgisiz bilgileri ayırt etmekte zorlandıklarını göstermektedir. Öğrenciler dikkatlerini belli noktalara toplamakta zorlanabilmektedirler. Böylesi durumlarda öğretmen öğrencilerin dikkatlerinin en önemli özelliklere yoğunlaşmasını sağlayabilir. Bazı kompleks ve karmaşık konular, lise öğrencilerinin bile anlamasını zorlaştırabilir. Bunun için, konu anlatılmadan önce konuyla ilgili görüş alışverişleri, tartışmalar yapılabilir ve öğrencilerin öğrenmeleri gereken noktalara dikkatleri çekilebilir. Ayrıca öğretmenler sorularla ve geri bildirimlerle öğrencilerin öğrenmelerine yardım edebilir.[24]

Son zamanlarda bazı okullar, özellikle bazı vakıf okulları ve özel okullar, çocukların yürütücü biliş becerilerini ve bilişsel stratejilerini geliştirici programlar başlatmıştır. Bunun altında yatan temel düşünce, bu beceriler çocuğa küçük yaşta kazandırılırsa hayatının geri kalan kısmında da bu becerileri kullanabileceğidir. Nitekim yapılan bir araştırmada 3. ve 5. sınıf öğrencilerine okuduğunu anlama becerilerini geliştirici teknikler öğretilmiş ve bu öğrencilerin eğitimden sonra da öğrendikleri bu teknikleri kullandıkları gözlenmiştir.[24]

"Teste geçebilir miyiz? Kısa süreli belleğim, uzun süreli belleğimden daha iyidir."

Genelde öğretmenlerin sınıflarında çalışma stratejilerini pek fazla öğretmedikleri bilinmektedir. Maalesef bir çoğu bu stratejileri bilmemekte ve dolayısıyla da çok azı bu stratejileri kullanmaktadır. Bu yüzden, özellikle öğretmenlere bu stratejiler kazandırılabilir.

Geri getirmeyi artırmak için öğrenilen materyalin daha sık gözden geçirilmesi faydalı olabilir. Bunun için yapılacak olan kısa gözden geçirmeler ve kısa sınavlar geri getirme sürecine yardımcı olur.

Öğretmenin konuyu tanıtım esnasında verdiği yeni örnekler ve uygulamalar kodlamaya olduğu kadar geri getirmeye de yardımcı olur. Örnekler içeriğin hatırlanmasında ek çağrışımlar olarak hizmet eder ve içeriği tek başına aktif kılabilirler.[24]

Bilgi organize edilmiş bir şekilde sunulmalıdır. Verilen bilgiler öğrencilerin bunları hafızalarında tutabilecekleri şekilde düzenli ve organize bir şekilde verilmelidir. Çünkü bilginin veriliş şekli öğrencilerin bilgiyi hafızasında nasıl saklayacağını yönlendirir, dolayısıyla da bu bilgiyi nasıl geri getireceğini belirlemiş olur.[3] Ayrıca öğrencilere öğrendikleri yeni bilginin öncekilerle bağlantısının ne ve nasıl olduğu gösterilmelidir.

Öğrenciler öğrendiklerini anlamlı kılmaya teşvik edilmelidir.

Öğrencilere yürütücü bilişle ilgili olarak etkili öğrenme için bazı bilişi yönetme becerileri ya da çalışma becerileri kazandırılabilir. Bunlar; ana fikrin bulunması, özetleme, bilgiyi organize etme, not alma, altını çizme ya da fosforlu kalemle işaretleme, konuyla ilgili kendi kendine sorular sorma ve öğrendiklerini anlamlandırmadır.

Öğrenciler öğrendiklerini anlamlı kılmaya teşvik edilmelidir. Örneğin sınıf aktivitelerinde öğretilen konunun çeşitli boyutları ile ilgili küçük grup tartışmaları konunun öğrencilerin kendi yaşantıları bağlamında anlaşılmasını sağlayabilir.[3]

Daha öncede açıklandığı gibi otomatikleştirme çok az ya da hiç dikkat harcamayı gerektirmeyen kısa süreli bellekte cereyan eden bir süreçtir. Otomatikleştirme sonucu birçok davranış pek fazla dikkat ve çaba harcamadan gerçekleştirilebilir. Otomatikleşmiş davranış yapılırken bu arada bir başka davranış da yapılabilir. Örneğin çarpım tablosunu zihninde otomatikleştirmiş bir öğrenci problemi çözerken sayıların birbirleriyle çarpımından çok sonuca ulaşmak için çaba harcar. Çünkü hangi sayıları çarptığında kaç olacağı zihne otomatik olarak yerleşmiştir. Bunun için çaba harcaması gerekmez. Aslında dershanelerde, kurslarda da yapılan çoğu zaman öğrencilerin zihinlerindeki otomatikleştirmeleri çoğaltmaktır. Nasıl ki araba kullanıldıkça kullanan kişi bir süre sonra pedala basma, vites değiştirme gibi bazı işlemlere dikkat etmiyorsa, dershanelerde de bazı konularla ilgili o kadar çok çalışma yaptırılıyor, problem çözdürülüyor ki öğrenci o problemi ya da benzerini daha önce defalarca gördüğünden çok fazla bir çaba sarfetmeden çözebiliyor. Benzer bir şekilde, okullarda da bazı konularda daha sık tekrar ve alıştırmalara yer verilirse bu konular öğrencilerin zihinlerinde otomatiklik kazanabilir. Buna ek olarak aşağıda verilen bazı öneriler de gerçekleştirilebilir:

- Öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini geliştirmeye yönelik uygulamalara sınıflarda daha sık yer verilebilir. Böylelikle öğrencilerin bilişi yönetme stratejileri geliştirmelerine yardımcı olunabilir.
- Derste anlatılanları öğrencilerin anlamlandırmalarına yardımcı olmak için sık sık anlatılan konuyla günlük yaşam arasında bağlantılar kurulabilir. Öğrenci derste anlatılanların kendisi için anlamlı olduğuna inandığında daha iyi öğrenir.
- Öğretmen başta tahta olmak üzere öğretim araç gereçlerini kullanırken mutlaka dikkati ve algılamayı etkileyen etkenleri göz önüne almalıdır. Bunun için öğretmen öğrencilerin dikkat sürelerini artırıcı bazı yöntem ve araçlar kullanabilir.
- Öğretmen unutmaya neden olan etkenleri göz önünde bulundurmalı ve gerekli önlemleri almalıdır. Örneğin, karışmadan kaynaklanan unutmayı önlemek için yeri geldiğinde öğrencilerin anlatılan konuyu ayrıştırmalarına yardımcı olacak bilgileri daha açık ve ayrıntılı olarak verebilir. Ortak yönlerden ya da farklılaşan yönlerinden bahsedilebilir.

Sınıf Uygulamaları

- *Derste verilenlerin algılanması ve saklanması için değişik eğitim düzeylerine uygun bellek stratejilerinden örnekler veriniz.*
- *Dikkati sağlamak için farklı eğitim kademelerinde neler yapılabileceğini tartışınız.*
- *Öğrenirken hangi stratejilerle bilgiyi depoluyorsunuz? Bellek stratejilerinizi geliştirmek için neler yapabileceğinizi tartışınız.*
- *Unutma süreçlerinin hangileri, sizce hangi derslerdeki unutmayı daha çok açıklayabilir, nedenleri ile tartışınız.*

ÖZET: Önemli Noktaları Gözden Geçirelim

✓ Bilgiyi işleme modeli doğrudan gözlenemeyen bilişsel yapıları ve süreçleri açıklar. Modelin ana yapılarını bellek türleri oluşturur. Bilginin bellekten belleğe aktarılması ve saklanması bilgiyi işleme süreçlerini oluşturur.

✓ Bilgiyi işleme modeline göre insan zihninde öğrenmenin oluşumu üç ana öğeyle açıklanabilir. Bunlar; bilgi depoları, bilişsel süreçler ve yürütücü süreçlerdir.

✓ Bilgi depoları üç alt bölümden oluşur. Duyusal kayıt, kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek.

- ✓ *Duyusal kayıt* çevreden gelen bilginin işleme sistemine girmeden önce kısa bir süre tutulduğu bilgi deposudur. Buradaki bilgi anlamlı değildir. Duyusal kayıta alınan bilgi kısa bir sürede işleme alınmazsa kaybolur ve tekrar geri getirilemez.
- ✓ *Kısa süreli bellek* ise duyusal kayıttan aktarılan sınırlı miktardaki bilgiyi kısa süreli depolama görevi üstlenmektedir. Bu süre yaklaşık 15-20 saniyedir. Kapasitesi ise 7±2 birimdir.
- ✓ *Uzun süreli bellek* sürekli bilgi deposu olarak kabul edilir. Kısa süreli bellekte işlenmiş olan bilgi uzun süreli belleğe gönderilerek depolanır. Uzun süreli bellek kapasitesi sınırsızdır. Depolama şekli işlemsel ve bildirimsel biçimdedir. Depolama ise iki tür bellekte yapılır. Birincisi *anısal bellek*, yaşantılara yönelik olayların depolandığı yerdir. *Anlamsal bellek* ise, kısa süreli bellekten gönderilen örgütlenmiş bilgi ve bütünleri kapsar.
- ✓ Bilgiyi işleme modelinin ikinci öğesi olan bilişsel süreçler, bir bilgi deposundan diğerine bilgi akışını sağlayan bilişsel eylemlerdir. Bu süreçler; dikkat, algılama, tekrar, kodlama ve geri getirmedir.
- ✓ *Dikkat* uyarıcılar üzerinde bilinçli olarak odaklaşma sürecidir.
- ✓ Dikkat sonrası ortaya çıkan bilişsel süreç de algılamadır. *Algılama* kısaca alınan uyarıcılara anlam vermedir.
- ✓ *Tekrar* ise bir bilgi biriminin şeklinin değiştirmeksizin sesli veya sessiz olarak defalarca söylenme şeklidir.
- ✓ *Kodlama* da bilgiyi uzun süreli belleğe anlamlandırarak yerleştirme sürecidir. *Geri getirme* ise bilginin uzun süreli bellekten kısa süreli belleğe getirilmesidir.
- ✓ Bazen bilginin geri getirilmesi zor olabilir. Başka bir ifadeyle bilgi unutulabilir. Bilginin unutulması bozulmadan kaynaklanabilir, karışma olabilir, yerleştirme problemi olabilir ya da bilginin değiştirilmiş olması sonucu olabilir.
- ✓ Bilgiyi işleme modelinin üçüncü ana kısmını yürütücü süreçler oluşturur. Bunlar bilgi akışını bilinçli olarak yönlendiren süreçlerdir. Sorular sorma, planlama, uygulama, izleme ve kontrol, yenileme ve kendi kendini test etme bilişi yönetme sürecinde kullanılan davranışlardır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi bilişsel öğrenmenin temel özelliğidir? (2005)

A) Bilgi işleme tarzında bir değişmeyi içermesi

B) Bir uyarıcı ile bir davranış arasında bağ kurulması sonucunda gerçekleşmesi

C) Davranışın tekrarlanma sıklığının, sonuçları tarafından kontrol edilmesi

D) Sınama-yanılma yoluyla gerçekleşmesi

E) Farkına varılmadan gerçekleşmesi

2. Bir hafta sonra gireceği sınava hazırlanan öğrencisine "Her gün yarım saatini ayırıp çalışman sınavdan bir gün önce 15 saat çalışmandan daha yararlı olur." biçiminde öneride bulunan bir öğretmen, öğrenmeyle ilgili aşağıdaki etkenlerden hangisine vurgu yapmaktadır? (2008)

A) Aralıklı ya da toplu öğrenme

B) Parçalara bölerek ya da bütün hâlinde öğrenme

C) Öncelik etkisi

D) Genel uyarılmışlık durumu

E) Tekrar

3. Bir öğrenme deneyinde, katılımcılara bir kelime dizisi verilerek ezberlemeleri sağlanır. Aradan birkaç gün geçtikten sonra kendilerinden bir başka kelime dizisini ezberlemeleri istenir. Daha sonra katılımcılardan ilk öğrendikleri listedeki kelimeleri tekrarlamaları istendiğinde, akıllarına sürekli ikinci listedeki kelimelerin gelmesi nedeniyle ilk listedeki kelimeleri hatırlamada güçlük çektikleri görülür.

Katılımcıların ilk listedeki kelimeleri hatırlamada güçlük çekmeleri aşağıdaki süreçlerden hangisiyle açıklanabilir? (2009)

A) Sönme

B) Algısal set oluşturma

C) Otomatik kodlama

D) Geriye doğru ket vurma

E) Engellenme

4. Bir üniversitenin su ürünleri bölümünde öğrenim gören Pelin aldığı bir derste balık isimlerinin önce İngilizce karşılıklarını, daha sonra aynı balık isimlerinin Latince karşılıklarını öğrenir. Öğretmen derste balık resimlerinin olduğu slaytları göstererek öğrencilerinden balıkların Latince isimlerini söylemelerini ister. Pelin çoğu balık türünün Latince ismini söylerken bazılarını karıştırır, İngilizce karşılıklarını söyler.

Pelin'in bazı balık türlerinin Latince karşılıklarını söyleyememesi aşağıdakilerden hangisiyle en iyi açıklanabilir? (2010)

A) Bellek izlerinin bozulması
B) İleri doğru ket vurma
C) Güdüsel unutma
D) Olumsuz aktarma
E) Sırasal bağımlılık

5. Aralarında eşleştirme yapılmış iki ögeden birisi verildiğinde hemen diğerinin hatırlanması öğrenme sürecinde oldukça sık karşılaşılan bir durumdur.

Bu durumu açıklamak üzere kullanılan kavram aşağıdakilerden hangisidir? (2010-2)

A) Sıra ya da dizinle hatırlama
B) Çağrışım yoluyla hatırlama
C) Soyut düşünme yoluyla hatırlama
D) Serbest çağrışım yoluyla hatırlama
E) Somut düşünme yoluyla hatırlama

6. **İstiklal Marşı'nın dörtlüklerinin sırasını karıştıran bir öğrenciye, bu sorunun üstesinden gelebilmesi için önerilebilecek en etkili yöntem aşağıdakilerden hangisidir?** (2010-2)

A) Tekrar sayısını artırması
B) Dörtlükleri üçerli gruplar hâlinde ezberlemesi
C) Kelimelerin anlamlarını düşünmesi
D) Başkalarının yanında tekrar etmesi
E) Dörtlüklerin ilk harflerinden şifre oluşturması

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Kreşte arkadaşına vuran Mert, öğretmenin verdiği oturma cezasına aldırmamış, "Oh, iyi ki de vurdum, o da benimle alay etmişti, ona gününü gösterdim." Diyerek rahatladığını hissetmiştir.

Mert'in yaşadığı rahatlık duygusu, sosyal öğrenme kuramına göre aşağıdakilerden hangisine bir örnektir? (2009)

A) Dolaylı pekiştirme
B) Dolaylı ceza
C) İçsel pekiştirme
D) Doğrudan pekiştirme
E) Dolaylı güdü

2. Sosyal öğrenme kuramlarına göre, çocukların gözledikleri modellerin davranışlarını taklit edip etmeyecekleri birçok etken tarafından belirlenir. Bu etkenlerden bir tanesi de modelin davranışlarının sonuçlarıdır.

Aşağıdaki ifadelerden hangisi bu duruma bir örnek olabilir? (2009)

A) Ali'nin konuşma tarzı, çok sevdiği beden eğitimi öğretmeninin konuşma tarzına benzemektedir.
B) Hasan, kendisine örnek aldığı abisinin sigara içtiği için hastalandığını duyunca sigara içmemeye karar vermiştir.
C) Ayşe, küçük ablasından çok, büyük ablasının giyim tarzının kendisine daha çok yakışacağını düşünmektedir.
D) Genç bir futbolcu takıma girince, uzaktan hayranlık duyduğu tecrübeli takım arkadaşının kendini beğenmiş tavırları karşısında ona öfke duymaya başlamıştır.
E) Emre saçını, sevdiği bir pop şarkıcısının saçlarına benzer şekilde kestirmektedir.

3. Ablasının tırnağı kesilirken canının yandığına tanık olan Ali, sıra kendisine geldiğinde tırnağını kestirmemek için uzun süre direnmiştir.

Canının yanacağını düşünerek Ali'nin tırnağını kestirmemeye direnmesi aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir? (2010)

A) II. tip ceza
B) Dolaylı öğrenme
C) Gölgeleme
D) Olumsuz pekiştireç
E) Tepki genellemesi

4. Dördüncü sınıf fen ve teknoloji dersinde bir öğrenci öğretmenine "Işık yılı uzaklığına bir yılda mı gidilir? (2010-2)" diye sormuştur. Ancak öğretmeni dersin akışını bozduğu gerekçesiyle öğrenciyi azarlamış ve sorusunu dersten sonra sorması konusunda uyarmıştır. Bu duruma tanık olan Zafer konuyla ilgili bir soru sormak istediği hâlde, azar işiteceğinden korkarak soruyu sormak için dersin sonunu beklemiştir.

Zafer'in sorusunu sormak için dersin bitmesini beklemesi aşağıdakilerden hangisinin sonucudur? (2010-2)

A) Olumsuz pekiştirme

B) İkinci tip ceza

C) Ayırt etmeyi öğrenme

D) Duyarlılaşma

E) Dolaylı ceza

5. Abisini model alan Yahya onun birçok davranışının yanı sıra sakal tıraşı olurken yaptığı davranışları da eline tıraş makinesine benzer bir cisim alarak aynanın karşısında taklit eder. Ancak abisinin iki gün üst üste yüzünü kesip kan revan içinde kaldığına tanık olduktan sonra onun tıraş olma davranışını taklit etmeyi bırakır.

Bu örnek sosyal öğrenme kuramının hangi sayıtlısını doğrulamaktadır? (2010-2)

A) Pekiştirilmeyen bir davranış giderek zayıflar ve sonuçta ortadan kalkar.

B) Çocukların gözledikleri davranışları taklit edip etmeyeceklerini belirleyen etkenlerden biri de model hakkındaki duygularıdır.

C) Çocukların kendileriyle aynı cinsiyetten olan kişileri model alma olasılığı daha yüksektir.

D) Modelin sergilediği davranışların sonuçları, çocukların bu davranışları taklit edip etmeyeceklerini belirlemede önemli bir rol oynar.

E) Davranışların tekrarlanma olasılıkları kendi yarattıkları sonuçlar tarafından kontrol edilir.

Eğitim Psikolojisi Değerlendirme Soruları

1. **Betimsel araştırmanın amacı aşağıdakilerden hangisi değildir?**

   A) Davranışları özetlemek,
   B) Davranışları sınıflamak,
   C) Davranışsal olayları belirlemek,
   D) Davranışın ön belirleyicilerini saptamak
   E) Davranışı tanımlamak

2. **Öğrencilerin X dersinde devamlılık davranışlarını veya bu davranışla ilgili özelliklerini belirlemek için aşağıdakilerden hangi araç öncelikle kullanılmalıdır?**

   A) Gözlem
   B) Mülakat
   C) Testler
   D) Anket
   E) Olay incelemesi

3. **Konuşurken sakız çiğnemek hangi tür davranıştır?**

   A) Duyuşsal davranış
   B) Bilişsel davranış
   C) İç güdüsel davranış
   D) Psiko-motor davranış
   E) Refleks

4. "Öğrenci ödevlerinde konu seçiminin öğrenci veya öğretmen tarafından yapılmasının ödev başarısına etkisi"ni **incelemek ne tür bir araştırmadır?**

   A) Betimsel
   B) Deneysel
   C) İstatistiksel
   D) Tarama
   E) Gözlem

5. **Yukarıdaki araştırmada bağımsız değişken hangisidir?**

   1. Konu seçimi
   2. Öğrenci ödevi
   3. Ödev başarısı
   4. Öğretmenin seçimi
   5. Öğrencinin seçimi

   A) 1 ve 2
   B) 1 ve 3
   C) 2 ve 3
   D) 3 ve 4
   E) 4 ve 5

6. **Yukarıdaki araştırmada bağımlı değişken hangisidir?**

   A) Konu seçimi
   B) Öğrenci ödevi
   C) Ödev başarısı
   D) Öğretmenin seçimi
   E) Öğrencinin seçimi

7. Araştırmalarda elde edilen bulgulara ve/veya temel ilke ve kuramlara dayanarak, davranışları önceden tahmin etmeye ne denir?

A) Betimleme
B) Açıklama
C) Yordama
D) Kontrol
E) Gözlem

8. Aşağıdakilerden hangisinde, öğretmen-öğrenci iletişiminde ters yönde bir ilişki ortaya koyan iki değişken vardır?

A) Öğretmenin azarlamaları karşısında öğrencinin derse dikkatinin artması
B) Öğretmenin azarlamaları karşısında öğrencinin derse dikkatinin azalması
C) Öğretmenin ödülleri karşısında öğrencinin derse dikkatinin artması
D) Öğrencinin derse devamı karşısında öğretmenin ilgisinin artması
E) Öğretmenin ödülleri azaldıkça, öğrencinin derse ilgisinin azalması

9. Öğretmen, sınıf arkadaşlarına göre kısa boylu olan 7. sınıf öğrencisine "ufaklık gel buraya" diye çağırmaktadır.

Bu davranışının, gelişim psikolojisi açısından sakıncalı olmasının temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bireysel farklılığın etiketlenmesi
B) Öğrencilerin özellikleriyle daha yakından ilgilenildiğini göstermesi
C) Öğrenciye duyulan olumsuz duyguları iletmesi
D) Bedensel farklılıklara dikkat çekmesi
E) Okul başarısını etkilemeyen bir özellikle ilgili olması

10. "Bir çocuğun gülümseyişini, bir çiçeğin açışını, güneşin doğuşunu her seferinde sanki ilk kez görüyormuşçasına coşku ve heyecanla karşılamak" **kendini gerçekleştirmiş insanın hangi özelliğiyle ilgilidir?**

A) Nüktedanlık
B) Takdir edebilme
C) Kendini, başkalarını, doğayı kabul
D) Yaratıcılık
E) Yalnız da kalabilme

11. İlköğretim öğrencilerinin, öğretmenlerin disiplin tutumları hakkında görüşleri konusundaki bir betimsel araştırma için en uygun veri toplama tekniği aşağıdakilerden hangisi olabilir?

A) Sistematik gözlem
B) Doğal gözlem
C) Anket
D) Test
E) Örnek olay incelemesi

12. Aşağıdaki seçeneklerden hangisi gelişim görevlerini etkilemede rol oynamaz?

A) Büyüme
B) Olgunlaşma
C) Çevre
D) Çevrenin ve bireyin beklentileri
E) Beden ağırlığı

13. Aşağıdaki ifadelerden hangisi gelişim ilkeleri ile uyuşmamaktadır?

A) Kalıtım gelişimdeki en önemli etmendir.
B) Gelişim sürekli bir oluşumdur.
C) Gelişim bir bütünlük içerisinde gerçekleşir.
D) Gelişim aşamalar halinde gerçekleşir.
E) Gelişim ardışık ve düzenli bir ilerleme ile olur.

14. "Kişiye has özellikler kümesi" olarak tanımlanan kavramı, aşağıdaki seçeneklerden hangisi karşılamaktadır?

A) Genotip
B) Bireysel ayrılıklar
C) Fenotip
D) Büyüme
E) Gelişim

15. "Organizmadan beklenen işlevleri yerine getirilebilecek fizyolojik güç ve yapıya ulaşma" durumunu ifade eden kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Büyüme
B) Olgunlaşma
C) Öğrenme
D) Hazır bulunuşluk
E) Kalıtım

16. Aşağıdaki seçeneklerden hangisi gelişim için olumsuz çevre faktörü kapsamında değerlendirilemez?

A) Annenin hamileyken geçirdiği hastalıklar
B) Tek yönlü beslenme
C) Yoğun stres koşulları
D) Çevre kirliliği
E) Çocuğun cinsiyeti

17. I. Anadilini ve sembolik düşünceyi kazanır.
II. Eğitim öğretim faaliyeti ön plandadır.
III. Fiziksel gelişimin yoğun olduğu embriyo ve fetüs dönemlerini kapsar.
IV. Düşünmek için düşünür ve ideali arar.
V. Önemli sorumluluklar yüklenmiş ve kültürel değerleri benimsemiştir.

Gelişim dönemleri ile ilgili yukarıdaki yargılar aşağıdaki seçeneklerden hangisinde gelişim dönemleri sırası dikkate alınarak verilmiştir?

A) I,II,III,IV,V
B) III,I,II,IV,V
C) I,IV,V,III,II
D) I,IV,V,II,III
E) I,V,II,IV,III

18. I. Akranlarıyla birlikte olumlu ilişkiler geliştirip, çeşitli etkinliklerde bulunur.
II. Değerleri ve ahlak sistemi gelişir.
III. Fiziki çevredeki değişime göre vücut ısısını korur.
IV. Cinsel kimliğin devamlılığını kabul eder.
V. Gençlere rehberlik ederler.

Gelişim görevleri itibariyle yukarıda belirtilmiş olan yargılar, aşağıdaki seçeneklerden hangisinde gelişim dönemleri sırası dikkate alınarak verilmiştir?

A) I,II,III,IV,V
B) III,II,I,IV,V
C) III,IV,I,II,V
D) II,IV,I,III,V
E) III,II,V,I,IV

19. Çocuğun kol ve bacakları ile tüm organlarını kullanmasında güç ve hız kazanması ve beden organları arasında eşgüdüm sağlanması hangi tür gelişimi tanımlamaktadır?

A) Devinsel gelişim
B) Toplumsal gelişim
C) Bilişsel gelişim
D) Törel gelişim
E) Bedensel gelişim

20. Devinsel gelişimin toplumsal gelişim üzerindeki etkisi nasıl olur?

A) Çocuğun devinimi daha çok nesneyi öğrenmesini sağlar.
B) Toplumsal ve devinsel gelişim bağlantısı kurulamaz.
C) Toplumsal gelişim devinsel gelişimi etkiler.
D) Devinsel gelişim bireyin özerkliğini artırır.
E) Devinsel gelişim ile çocuk daha fazla bireyle iletişime girer.

21. Okuma ve yazmaya yeni başlayan öğrencilerin devinsel gelişimlerine uygun olarak öğretmen nasıl bir yaklaşım benimsemelidir?

A) Öğrencilere çok fazla ödev vererek harf egzersizleri yapmalarını sağlamalıdır.
B) Başarılı öğrencileri ödüllendirmeli, başarısız öğrencileri cezalandırmalıdır.
C) Öğrencilere ince devinimi gerektiren ödevler vermelidir.
D) Yazı ve çizgi gibi kaba devinsel etkinliklere uzun süre ayırmalıdır.
E) Rekabetçi bir tutum benimsemelidir.

22. Sınıfında okuma yazmayı daha yavaş gerçekleştiren bir öğrencisi için öğretmen öncelikle çocuğun hangi gelişiminin yaşına uygun gitmediğini düşünebilir?

A) Bilişsel gelişimi
B) Bedensel gelişimi
C) Toplumsal gelişimi
D) Devinsel gelişimi
E) Cinsel gelişimi

23. İlköğretim döneminde erkek ve kız çocuklarının devinsel gelişimi açısından farklılıkları nelerdir?

A) Erkeklerin atletik yetenekleri kızların ritmik becerileri ön plana çıkar.
B) Erkekler ve kızlar arasında kaba devinim açısından fark yoktur.
C) Kızların kaba devinimleri erkeklerden daha ileridir.
D) Erkelerin ince devinimleri kızlardan daha ileridir.
E) Kızlar devinim açısından daha başarılıdır.

24. Erken ve geç olgunlaşmanın kız ve erkek ergenlerde görülen yansımalarından hangisi doğrudur?

A) Geç olgunlaşan kızlar daha güvensizdir.
B) Geç olgunlaşan erkekler daha güvenlidir.
C) Erken olgunlaşan erkekler daha güvenlidir.
D) Erken olgunlaşan kızlar daha güvenlidir.
E) Geç olgunlaşan erkekler daha güvenlidir.

25. Ergenlik döneminde hızlanan cinsel gelişimin kişilik üzerindeki etkisi nasıl oluşur?

A) Kişilik gelişimi ve cinsel gelişim arasında ilişki yoktur.
B) Cinsel gelişim kadınlık ve erkeklik rollerini belirginleştirir.
C) Cinsel gelişim erkek ergenlerin kendilerini daha güçlü hissetmelerine yol açar.
D) Cinsel gelişim kız çocuklarının yetersizlik duygusu yaşamasına yol açar.
E) Kız ve erkek ergenlerin benlik imajlarını etkiler.

26. Ergenlik döneminde kız çocuklarının kendilerinden yaşça büyük erkek ergenlerle ilgilenmelerinin nedeni nedir?

A) Kız çocukları ergenliğe erkek çocuklarından daha önce girerler.
B) Yaşı büyük erkek ergenler daha çekicidir.
C) Kızlar kendilerinden büyük erkekleri ararlar.
D) Kızların birlikte olacakları erkeklerin kendilerinden daha büyük olması bir toplumsal değerdir.
E) Erkek ergenler daha güçlü olduklarını göstermek isterler.

27. İlköğretim döneminde kız ve erkek çocuklar arasında bedensel gelişim açısından nasıl bir fark vardır?

A) İlköğretim boyunca kızlar daha uzundur.
B) İlköğretim döneminde erkekler daha uzundur.
C) Kız çocukları bilişsel gelişim açısından ileridir.
D) Kız çocukları ilköğretimin sonunda erkek çocuklara oranla daha uzun olurlar.
E) Aralarında bir farklılık yoktur.

28. Bilişsel gelişim bağlamında "kritik dönem" nasıl açıklanır?

A) Cinsiyet ayrımını fark ettiği dönem.
B) Soyut düşünmenin en üst düzeye ulaştığı dönem.
C) Çocuk kimliğinden yetişkin kimliğine geçilen dönem.
D) Öğrenme üzerinde çevresel uyarıcıların en çok etkili olduğu dönem.
E) Bireyin kendini kabullendiği dönem.

29. İki yaşındaki bir çocuk salıncakta yardımsız sallanmak istemekte, kendisini tutmaya çalışan annesinin ellerini itmektedir.

Çocuğun bu davranışı hangi gelişimsel özellikle açıklanabilir?

A) Yatkınlık
B) Özerklik
C) Üretkenlik
D) Özdeşim
E) Merak

30. Aşağıdakilerden hangisi sezgisel işlem dönemini açıklamada yanlış bir ifadedir?

A) 4-7 yaş dönemini kapsar.
B) Bilgi ve anlayışlarından emin değildir.
C) Sınıflama ve sıralamada güçlük yaşarlar.
D) Sezgilere dayalı olarak düşünebilirler.
E) Fiziksel yer değiştirmenin sayısal eşitliği etkilemediğini öğrenir.

31. Aşağıdakilerden hangisi Piaget'in tanımladığı "İşlem Öncesi Dönem"in en önemli özelliğidir?

A) Bu döneme operasyon-öncesi devre adı verilir.
B) İç temsil süreçleri gelişimini sürdürür.
C) Bir sembol ile temsil ettiği nesne arasında ilişki kurmaya başlar.
D) Oyun yaşamını zenginleşir.
E) Henüz korunum ilkesini kavramamıştır.

32. İlköğretim beşinci sınıftaki Ayşe ile onun beş yaşındaki kardeşi Ahmet'in bilişsel gelişim dönemleri aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

	Ayşe	Ahmet
A)	Somut işlemler	İşlem öncesi
B)	Soyut işlemler,	Somut işlemler
C)	Soyut işlemler,	İşlem öncesi
D)	Somut işlemler,	Duyusal motor
E)	İşlem öncesi,	Duyusal motor

33. Erikson'un gelişim kuramına göre, ergenlik döneminde sürekli yüksek beklentilerle karşılaşan gencin üzerinde, bu beklentinin nasıl bir etki yapması beklenir?

A) Zihinsel süreçlerinin çok hızlı gelişmesi
B) Cinsel kimlik arayışında karmaşa yaşaması
C) Olumsuz bir kimlik belirlenmesi
D) Temel güven duygusu gelişiminin engellenmesi
E) Toplumsal rolleri konusunda karmaşa yaşanması

34. Piaget'ye göre, somut işlemler dönemi 7-11 yaş, soyut işlemler dönemi ise 12 yaş ve sonrasını kapsamaktadır.

Buna göre, aşağıdaki öğretmen davranışlarından hangisi, ilköğretim üçüncü sınıf düzeyine uygun değildir?

A) Dünyanın, ekseni etrafında döndüğünü öğretmek için, içinden şiş geçirilmiş portakaldan yararlanmak
B) Paraları tanırken, kullanılmakta olan metal ve kağıt paralarla nelerin satın alınabileceğini göstermek
C) Mikropların dokunmakla nasıl bulaştığını göstermek için, eline tebeşir tozu sürüp öğrencileriyle tokalaşmak
D) Caddede karşıdan karşıya güvenli geçişi öğretmek için, bu eylemi drama ile canlandırmak
E) Uzay yolculuğunu anlatmak için, öğrencilerden, kendilerini sınıf yerine bir uzay kapsülündeymiş gibi düşünmelerini istemek

35. Bir öğretmen, sınıf arkadaşları kadar hızlı yazamayan öğrencisine, "Senin de yakında çok hızlı okuyabileceğini biliyorum. Matematik işlemlerinde çok başarılısın. Bunu da yapabilirsin" demiştir.

Erikson'un "Psikososyal Gelişim Kuramı"**na göre, öğretmen bu sözleriyle hangi gelişimsel soruna (kriz) çözüm bulmaya çalışmaktadır?**

A) Başarıya karşı aşağılık duygusu
B) Kimliğe karşı rol karmaşası
C) Özerkliğe karşı utanç ve kuşku
D) Girişkenliğe karşı suçluluk
E) Üretkenliğe karşı durgunluk

36. "Çocuk gelişim sürecinin belirli dönemlerinde, belli tür öğrenmeleri daha yoğun gerçekleştirir" **ifadesinde gelişimle ilgili aşağıdaki kavramlardan hangisi açıklanmaktadır?**

A) Büyüme
B) Yaş
C) Kritik dönem
D) Zaman
E) Gelişme

37. Piaget'ye göre bilişsel gelişimin son aşaması hangi dönemde tamamlanır?

A) Üniversiteye giriş yılları
B) 11. yaşın sonu
C) Okula başlama yılları
D) Ergenliğin sonu
E) Yaşlılık dönemi

38. Bir çocuğun aşağıdaki davranışlarından hangisi Piaget'in "benmerkezcilik" **kavramına uygun bir örnekdir?**

A) Oyuncağını kardeşinden saklaması
B) Başka çocukları taklit etmesi
C) Kendi sevmediği yiyecekleri, arkadaşının da sevmediğine inanması
D) Arkadaşlarının oyununa katılmaması
E) Sevmediği bir oyuncağı kardeşine vermesi

39. "Greyfurt"**u ilk kez gören çocuğun onu** "sarı portakal" **diye adlandırması Piaget'e göre aşağıdaki kavramlardan hangisi ile tanımlanır?**

A) Şema
B) Özümseme
C) Organize etme
D) Dengeleme
E) Kavrama

40. Aşağıdakilerden hangisi Vygotsky'nin görüşleri içinde yer almaz?

A) Sosyal çevre, bilişsel gelişimde önemli bir yere sahiptir.
B) Çocuk, doğuşta düşünme ve konuşma kapasitesine sahiptir.
C) Sözel düşünme, çocuğun sebep-sonuç ilişkisini kurması ile gelişir.
D) Yetişkinler çocuğu tamamen özgür bıraktığında içsel denetim gelişir.
E) Kişisel psikolojik süreçler, dilin etkin olduğu sosyal süreçlerle başlar.

41. Zeynep'e dayısı sordu "Bir kilo demir mi, bir kilo pamuk mu daha ağırdır?" Zeynep tereddütsüz yanıtladı "Elbette bir kilo demir daha ağır".

Bu yanıt Zeynep'in hangi bilişsel gelişim döneminde olduğunu gösterir?

A) Duyusal-hareket dönemi
B) Somut işlemsel dönem
C) Bilişsel çelişki dönemi
D) İşlem öncesi dönem
E) Soyut işlemsel dönem

42. **Oyuncak ayısıyla oynayan, onu yediren ve uyutan çocuğun davranışı, bilişsel gelişim özelliklerinden hangisine örnektir?**

A) Telâfi
B) Dönüşebilirlik
C) Animizm
D) Korunum
E) Aynıyet

43. Boş zamanlarında sinemaya gitmekten hoşlanan Ali, çok beğendiği bir aktör gibi giyinmekte, bir gün kendisinin de ünlü bir sinema oyuncusu olacağını hayal etmektedir.

Ali'nin bu durumu aşağıdakilerden hangisine uygun düşmektedir?

A) Pekiştirme
B) Uyma
C) Yansıtma
D) Özdeşim kurma
E) Kimlik kazanma

44. Babası öğretmen, annesi hemşire olan Ayşe, çocukluğundan bu yana tiyatro sanatçısı olmayı düşlemektedir. Ayşe'nin ebeveynleri ise ısrarla Ayşe'yi kendi mesleklerine yönlendirmeye çabalamaktadırlar.

Anne ve babasını üzmekten çekinen Ayşe'nin bu durum karşısında hangi mesleğe yöneleceğine bir türlü karar verememiş olması, Erikson'a göre aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir?

A) Kimlik edinme
B) Kimlik karmaşası
C) Kimlik bozulması
D) Kimlik değişmesi
E) Kimlik kayması

45. Ahmet bey 32 yaşını geçmiş, meslek sahibi olmuş bir yetişkindir. Evlenip bir yuva kurmayı çok istediği halde, karşı cins ile yakın ilişkiler kurma konusunda zorlanmakta, bu nedenle isteğini bir türlü gerçekleştirememektedir.

Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramına göre, Ahmet Bey'in bu sorunu aşağıdaki gelişim karmaşalarından hangisiyle ilişkilidir?

A) Güvene karşı-güvensizlik
B) Özerkliğe karşı-kuşku ve utanç
C) Girişkenliğe karşı suçluluk
D) Yakınlığa karşı-yalıtılmışlık
E) Üretkenliğe karşı-durgunluk

46. **Erikson'a göre aşağıdakilerden hangisi ergenlik döneminde kazanılması gereken gelişimsel özelliklerden birisi değildir?**

A) Kendine ilişkin olumlu bir ben duygusu geliştirme
B) Aileden duygusal bağımsızlık kazanma
C) Ahlaki yargılarını karşılıklı beklentilere göre oluşturma
D) Cinsiyetine uygun sosyal roller geliştirme
E) Belirlediği toplumsal rolleri gerçekleştirebilecek kararlar oluşturma

47. İki buçuk yaşında bir çocuğun yemek yerken üstünü başını kirletmesinden hoşlanmayan anne, çocuğun kendi başına yemesine izin vermemekte, çocuğun kendi başına yeme ısrarı karşısında ise cezaya başvurmaktadır.

Çocuğun yapmak istediği bir davranışı yapmasına izin vermeyen ve kimi davranışlarından dolayı çocuğunu cezalandıran annenin bu durumu Erikson'a göre çocukta ne türden bir kimlik özelliğinin yerleşmesine neden olabilir?

A) Güvensizlik
B) Kuşku ve utanç
C) Suçluluk
D) Yetersizlik
E) Kimlik krizi

48. Ayşe arkadaşlarının davranışlarına ilişkin ahlaki yargılarında, arkadaşlarının yaptıkları bir davranış kendi çıkarına uygun ise, bu davranışın doğru olduğunu, kendi çıkarına uygun değilse yanlış olduğunu düşünmektedir.

Ayşe'nin bu türden bir ahlaki yargıda bulunması, Kohlberg'e göre onun hangi ahlaki gelişim evresinde olduğunu göstermektedir?

A) Gelenek öncesi düzeyin boyun eğme evresi
B) Gelenek öncesi düzeyin bireyselcilik evresi
C) Geleneksel düzeyin üçüncü evresi
D) Geleneksel düzeyin dördüncü evresi
E) Gelenek ötesi düzeyin birinci evresi

49. Ahmet bey toplumsal normlara ve yasalara saygılı bir vatandaş olmakla birlikte, toplum yararına olmadığına inandığı düzenlemelere karşı çıkmaktan çekinmemekte, bu nedenle cezai kovuşturmalara uğramasına rağmen evrensel ilkelere ters düşen yasalara karşı çıkmaktan vazgeçmemektedir.

Kohlberg'in ahlak gelişim kuramına göre, ahlak gelişimi açısından Ahmet bey'in içinde bulunduğu dönem aşağıdakilerden hangisidir?

A) Gelenek öncesi düzey
B) Geleneksel düzeyin birinci evresi
C) Geleneksel düzeyin ikinci evresi
D) Gelenek ötesi düzeyin birinci evresi
E) Gelenek ötesi düzeyin ikinci evresi

50. Aşırı derecede düzenli, katı görüşlü, inatçı ve dik kafalı bir insan olan Mehmet bey, zengin bir fabrikatör olmasına rağmen ailesine ve çevresine karşı çok cimri davranmaktadır.

Freud'a göre Mehmet beyin bu türden kişilik özellikleri göstermesinin temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Oral dönemde ana-babası tarafından yeterince sevgi görmemiş olması
B) Oral dönemde ana-babası tarafından yeterince beslenememiş olması
C) Anal dönemde katı ve baskıcı bir tuvalet eğitimine maruz kalması
D) Fallik dönemdeki karmaşaları çözümleyememiş olması
E) Gizil dönemde kendi cinsiyetine uygun bir rol geliştirememiş olması

51. Öğrenmeyi türe özgü ve doğuştan gelme davranışlardan ayırmak gerekir. Çünkü.....

A) Bir organizmaya ancak genetik donanımının elverdiği davranışları öğretebiliriz.
B) Her organizma türü (bazen de soyu) her davranışı yapmak üzere hazırlanmıştır.
C) Öğrenme; büyüme ve değişmenin bir sonucudur.
D) İçgüdüsel uyum,türe özgü kalıplaşmış refleks zincirlerine bağlı değildir.
E) Öğrenme yoluyla uyumda geniş oranda bireysel ve kültürel farklılıklar ortaya çıkmaz.

52. Aşağıdaki beynin bölümlerinden (Lob'larından) hangisi; sıkıntı veren duygular için bir kapama şalteri ya da sinirsel termostat gibi hoş olmayan duyguları düzenlemektedir?

A) Sağ prefrontal Lob
B) Sol prefrontal Lob
C) Temporal Lob
D) Parietal Lob
E) Oksipital Lob

53. Beyin anormalleşmesi yüzünden ..... lobunun bir kısmı ameliyatla alınmış olan bir adamın karısı; ameliyat sonrasında kocasının kişiliğinde büyük değişiklikler olduğunu, daha zor sinirlenen ve çok daha şefkatli birisi haline geldiğini anlatmıştır.

Yukarıda boş bırakılan yere, aşağıdaki ifadelerden hangisi gelmelidir?

A) Sağ prefrontal Lob
B) Sol prefrontal Lob
C) Temporal Lob
D) Parietal Lob
E) Oksipital Lob

54. Zekanın, bilincin (şuurun), algının (idrakın), iradenin merkezi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Korteks
B) Beyincik
C) Beyin
D) Hipotalamus
E) Orta beyin

55. Halk arasında kırışık bir kumaşı andırması ve kıvrım kıvrım bir görünüm sergilemesi nedeniyle kendisine kabuk ya da zar denilen ancak insan davranışlarını kontrol ettiği de bilinen beynin bu kısmına ne ad verilmektedir?

A) Limbik
B) Medulla Sipinalis
C) Amigdala
D) Cortex
E) Medulla Oblangata

56. Aşağıdakilerden hangisi "uyarıcıları iç organlardan gelen duyular" **içinde yer almaz?**

A) Organik
B) Kas
C) Acı-sızı
D) Devim
E) Denge

57. Sınıfta hayal gücü yüksek olanlar ile renk ve şekilleri diğer öğrencilere göre farklı algılayan öğrencilerin sinir sistemlerinin hangi bölümü daha iyi gelişmiştir?

A) Beyinleri daha iyi gelişmiştir.
B) Korteksleri daha iyi gelişmiştir.
C) Orta beyinleri daha iyi gelişmiştir.
D) Beyinlerinin sağ kısmı (sol lob daha iyi gelişmiştir.
E) Beyinlerinin sol kısmı (sağ lob daha iyi gelişmiştir.

58. "Klasik Koşullanma" **kuramının eğitim açısından sonuçları içerisinde yer almayan seçenek aşağıdaki yargılardan hangisidir?**

A) Öğrenme en basit anlamda bir uyaran-tepki eşleşmesidir.
B) Davranış kazanma tekrar ve pekiştirme olgusuyla doğru orantılıdır.
C) Öğrenmede koşulsuz uyaranların bulunabileceği bilinmelidir.
D) Tekrarla genellenen öğrenme ürünleri yeni öğrenmeleri güçleştirmektedir.
E) Öğrenme etkinlikleri herkes için sevimli ve haz verici olmayabilir.

59. "Hastane ortamında iki beyaz önlüklü hemşirenin, uzun boylu olanı çocuklara sadece iğne yapıyor. Kısa boylu olanı ise onların beslenme ve bakımıyla uğraşıyor. Önceleri, beyaz önlüklerinden çağrışım yaparak hemşirelerden korkan çocuklar, zamanla uzun boylu hemşireyi görünce eski davranışlarını sürdürürken, kısa boylu hemşireye sevecen davranışlar gösteriyorlar."

Bu durum aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir?

A) Genelleme
B) Ayırt etme
C) Pekiştirme
D) Sönme
E) Edim

60. Aşağıdaki yaklaşımlardan hangisi, öğrenmede bilimsel yöntemlerle ölçülemeyeceğini ileri sürerek içsel yaşantıları kabul etmemektedir?

A) Davranışçı yaklaşım
B) Bilişsel yaklaşım
C) Sosyal öğrenme yaklaşımı
D) İnsancıl yaklaşım
E) Nöro-biyolojik yaklaşım

61. "Önceleri süt ve sütten yapılmış yiyecekleri severek yiyen Tekin, bir gün bilmeyerek bozulmuş bir bardak süt içer, midesi bulanır ve çok rahatsız olacak bir yaşantı geçirir. Bu olaydan sonra Tekin, daha önceleri çok sevdiği süt ve süt ürünlerinden nefret eder ve bir daha süt ve süt ürünlerinden tatmaz."

Tekin'in bu davranışı aşağıdaki kavramlardan hangisi ile açıklanabilir?

A) Pekiştirme
B) Sönme
C) Geri gelme
D) Genelleme
E) Ayırt etme

62. Aşağıdaki yargılardan hangisi pekiştireçlerin öğrenmedeki yeri ve önemini en iyi anlatmaktadır?

A) Pekiştirecin etkisi, seçilen pekiştireç yöntemi ve zamanın uygunluğu ile yakından ilgilidir.
B) Öğrenmede pekiştireçlerin geciktirilmesi motivasyonu artırır.
C) Aralıklı pekiştireçler genellikle sürekli pekiştireçler kadar etkili değildir.
D) Pekiştireçlerin niteliğinin belirlenmesinde öğreticinin arzusu önemlidir.
E) Sabit oranlı ve sabit aralıklı pekiştireçler, öğrenmede diğerlerine göre daha etkilidir.

63. Aşağıdaki yargılardan hangisi ödül ve cezanın davranış üzerindeki etkisini açıklamada yanlıştır?

A) Hoşa giden uyarıcı davranışın tekrarını artırır.
B) Hoşa gitmeyen uyarıcının çekilmesi davranışın tekrarını azaltır.
C) Hoşa giden uyarıcının çekilmesi davranışı zayıflatır.
D) Hoşa gitmeyen uyarıcının verilmesi davranışın tekrarını azaltır.
E) Pekiştireçler istendik davranışları artırmada ya da istenmeyen davranışları söndürmede güçlü araçlardır.

64. Kumar oynamaya düşkün olan birinin bu tutkusu aşağıdaki pekiştireç tarifelerinden hangisi ile açıklanabilir?

A) Sabit oranlı pekiştireç
B) Sabit aralıklı pekiştireç
C) Değişken aralıklı pekiştireç
D) Sürekli pekiştireç
E) Değişken oranlı pekiştireç

65. **Altını ıslattığı için ağlayan çocuğun annesi yanına yaklaştığında ağlamayı bırakması aşağıdaki kavramlardan hangisi ile açıklanabilir?**

A) Gözlem yoluyla öğrenme
B) Modelden öğrenme
C) Klasik koşullanma yoluyla öğrenme
D) Edimsel koşullanma yoluyla öğrenme
E) Bilişsel öğrenme

66. Dört aylık bir bebek, annesi ona çıngırağını her salladığında gülüyor ve kollarını heyecanla açıyordu. Bu yüzden anne, sık sık, çıngırağı sallayarak bebeğiyle oynuyordu. Fakat bir süre sonra bebek, çıngırağa kaşı önceki gibi heyecan belirtileri göstermez oldu.

Bebeğin çıngırağa olan ilgisini kaybetmesi, aşağıdaki süreçlerden hangisiyle en iyi açıklanabilir? (2001 – KPSS)

A) Bireyselleştirme
B) Özümseme
C) Duyarlık kazanma
D) Yorulma
E) Alışkanlık kazanma

67. Anaokuluna devam eden beş yaşındaki bir çocuk evde ve okulda isteklerini ağlayarak yaptırmaya çalışmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan aile ve öğretmen, ağlama davranışını görmezden gelerek söndürmeye karar vermişlerdir. Ancak görmezden gelmeye başladıktan hemen sonra, çocuğun ağlama davranışında bir artış gözlenmiştir.

Bu artış aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2001 – KPSS)

A) Söndürülecek davranışın şiddetinde, başlangıçta, geçici bir artış görülebilmesi
B) Söndürülen davranışın, kendiliğinden geri gelme olasılığının bulunması
C) Ev ve okul arasında tutarlılık sağlanamamış olması
D) Ağlama davranışının uzun bir geçmişe sahip olması
E) Söndürmede, görmezden gelmenin etkisiz bir yöntem olması

68. Sahipsiz bir köpek tarafından ısırılan bir çocuk, önce tüm köpeklerden korkmuş; ancak bir süre sonra, bu tepkiyi sadece sahipsiz köpekler karşısında göstermeye başlamıştır.

Çocuktaki son davranış değişikliği aşağıdakilerden hangisine örnektir? (2001 – KPSS)

A) İşaret öğrenme
B) Genelleme
C) Ayırt etme
D) Ceza
E) Transfer

69. **Bir öğrencinin, derse zamanında gelme ve çalışmalarını zamanında bitirme gibi davranışları alışkanlık haline getirmesinde, aşağıdakilerden hangisi en çok rol oynar?** (2001 – KPSS)

A) Bilişsel öğrenme
B) Edimsel (operant) koşullanma
C) Sezgisel öğrenme
D) Psiko-motor öğrenme
E) Klasik (tepkisel) koşullanma

70. İlk kez aşı olana kadar enjektör gördüğünde herhangi bir korku belirtisi göstermeyen bir çocuk, aşı olduktan sonra, enjektörü her gördüğünde ağlamaya başlamıştır.

Çocuğun bu ağlama davranışı aşağıdakilerden hangisidir?(2002-KPSS)

A) Edimsel (operant) koşullanma
B) Kavrayarak öğrenme
C) Bilişsel öğrenme
D) Gözlem yoluyla öğrenme
E) Klasik (tepkisel) koşullanma

71. Evine ilk kez bulaşık makinesi alan bir ev hanımı, bu makineyi kullanmayı çeşitli şekillerde öğrenebilir.

Bu ev hanımının aşağıdaki davranışlardan hangisini göstermesi deneme-yanılma yoluyla öğrenmeye çalıştığını gösterir? (2002 – KPSS)

A) Makineyi kullanan arkadaşının davranışlarını izlemesi ve onları yapmaya çalışması
B) Makinenin kullanma kılavuzunu okuyup orada yazılanları uygulamaya çalışması
C) Makinenin değişik düğmelerini kullanarak bunların neye yaradığını bulmaya çalışması
D) Televizyon reklamlarındaki kişinin makineyi nasıl çalıştırdığını gözleyerek onun gibi yapmaya çalışması
E) Makineyi kuran servis elemanının söylediklerini hatırlayıp onları uygulamaya çalışması

72. Çocuklara büyük gruplar önünde rahat konuşma yeterliği kazandırılacaktır. Bunun için, çocuklar önce bir iki kişi, sonra giderek büyüyen gruplar önünde konuşturularak uygun davranışları pekiştirilmekte ve onlar bu yolla büyük gruplar önünde rahat konuşabilecek hale getirilmektedir.

Bu durum, aşağıdaki edimsel (operant) koşullanma ilkelerinden hangisine bir örnek oluşturur? (2002 – KPSS)

A) Sabit aralıklı pekiştirme
B) Uyarıcı bitişikliği
C) Kademeli yaklaşma
D) Uyarıcıyı ayırt etme
E) Uyarıcı genellemesi

73. Bir anne, kibrit yakmaktan hoşlanan çocuğunun eline çok fazla miktarda kibrit verip onları art arda yaktırarak çocuğu kibrit yakmaktan bıktırma yoluyla bu alışkanlıktan vazgeçirmek istemektedir.

Bu durumda anne, alışkanlığı yok etmek için aşağıdaki öğrenme kuramcılarından hangisinin önerdiği yönteme başvurmaktadır? (2002 – KPSS)

A) Guthrie
B) Thorndike
C) Watson
D) Pavlov
E) Skinner

74. Anasınıfına yeni başlayan Ayşe ve Zeynep, evlerinde kazandıkları, isteklerini ağlayarak yaptırma alışkanlıklarını okulda da devam ettirmektedirler. Ayşe'nin öğretmeni onun ağlamasını sürekli olarak görmezden gelirken, Zeynep'in öğretmeni bazen onun ağlamasını görmezden gelmekte bazen de isteğini yerine getirmektedir.

Bu iki çocuğun okulda ağlama davranışının nasıl bir seyir izlemesi beklenir? (2002 – KPSS)

A) İkisinde de ağlama davranışının devam etmesi
B) Anasınıfına uyum sağladıklarında, ikisinde de ağlama davranışının ortadan kalkması
C) İstekleri karşılanmadığı sürece, ikisinde de ağlama davranışının artması
D) İkisinde de, ağlama davranışının isteklerinin ne olduğuna göre değişiklik göstermesi
E) Ayşe'nin ağlama davranışı ortadan kalkarken Zeynep'inkinin artması

75. Öğretmenin sınıfta öğrencilerinin olumlu davranışlarını övmeyi ihmal edip, istenmeyen davranışlarıyla ilgili sürekli uyarılarda bulunması, kuraldışı davranışları arttırabilir.

Böyle bir artış olduğunda, bu durum aşağıdakilerden hangisiyle açıklanamaz? (2002 – KPSS)

A) Bazı öğrencilerin, öğretmenlerinin dikkatini çekmek istemesi
B) Kuraldışı davranışların da öğrenciler arasında kabul görebilmesi
C) Olumlu davranışlara pekiştireç verilmemesi
D) Belirli davranışlar üzerinde durulmasının bu davranışları pekiştirici rol oynaması
E) Olumlu davranışların daha fazla beceri ya da yetenek gerektirmesi

76. Sosyal öğrenme kuramı hangi kuramın eksikliğini ortaya koyarak çıkmıştır?

A) Davranışçı
B) Bilişsel
C) Psikanaliz
D) İnsancıl
E) Bilgi işleme

77. İstenilen davranışı gösteren öğrencinin ödüllendirilmesi diğer öğrenciler için nasıl bir işlev görür?

A) Dolaylı öğrenme
B) Dolaylı pekiştireç
C) Dolaylı duygusallık
D) Olumlu pekiştireç
E) Olumsuz pekiştireç

78. Gözde "Daha önce 10 parmak daktilo yazmayı bildiğim için piyano çalmayı kolay öğrendim" **dediğinde aşağıdakilerden hangisine bir örnek oluşturur?**

A) Uyarıcı genellemesi
B) Örtük (gizli) öğrenme
C) Pekiştirme
D) Olumlu aktarma
E) Olumlu pekiştireç

79. Bireyin yapması gereken aktivite ile kendi kapasitesini karşılaştırarak duruma göre karar vermesi hangi kavramla açıklanır?

A) Genelleme
B) Ayırt etme
C) Duygusal durum
D) Öz-yeterlilik
E)Yükleme

80. Modelin anlaşılır, saygın ve tutarlı olması öğrenme süreçlerinden hangi aşama ile ilgilidir?

A) Güdüleme
B) Dikkat süreci
C) Davranış oluşturma
D) Hatırda tutma
E) Pekiştirme

81. Sosyal öğrenme kuramına göre öğretmenin temel görevi ne olmalıdır?

A) İyi bir model
B) Rehber
C) Yönlendirici
D) Denetleyici
E) Hepsi

82. Aşağıdakilerden hangisi sosyal öğrenmede karşılıklı belirleyicilik ilkesinin öğesi değildir?

A) Birey
B) Toplum
C) Davranış
D) Çevre
E) Cinsiyet

83. Öğrenmeyi 'potansiyel gelişim alanı (Zone of proximal devlopment)' **kavramı ile açıklayan psikolog kimdir?**

A) Rotter
B) Bandura
C) Vygotsky
D) Dewey
E) Pavlow

84. Sosyal öğrenme kavramını ilk defa kullanan psikolog kimdir?

A) Rotter
B) Bandura
C) Vygotsky
D) Dewey
E) Rogers

85. Aşağıdaki ifadelerden hangisi sosyal öğrenme kuramının ilkelerinden değildir?

A) Öğrenilen davranış hemen gösterilmeyebilir.
B) Öğrenme her zaman pekiştirece bağlıdır.
C) İnsan uyarıcıya karşı tepki veren pasif bir organizma değildir.
D) Öğrenmede gözlem önemlidir.
E) Öğrenmede model alma önemlidir.

86. Sosyal öğrenme kuramına göre davranış değiştirmenin oluşumunu sağlayan temel öğe nedir?

A) Bireyin düşünce ve değerlendirmesi
B) Pekiştireç
C) Ödül
D) Ceza
E) Bireyin tepkileri

87. Sınıfta bir öğrencinin beslenmesini, beslenmesi olmayan öğrenci ile paylaşmasını gören öğretmen beslenmesini paylaşan öğrenciye sınıfın tümü duyacak şekilde teşekkür etmesi, diğer öğrenciler için nasıl işler?

A) Dolaylı öğrenme
B) Dolaylı pekiştireç
C) Dolaylı duygusallık
D) Olumlu pekiştireç
E) Dolaysız pekiştireç

88. İlkokula başlayan bir çocuğun ilk günler annesi ile sınıfta oturması ve belli bir süre sonra annesini istememesi durumu sosyal öğrenme kuramının hangi kavramı ile açıklanabilir?

A) Dolaylı öğrenme
B) Dolaylı pekiştireç
C) Dolaylı duygusallık
D) Olumlu pekiştireç
E) Olumsuz pekiştireç

89. Aynı şehirde yaşayan bireylerin bu şehri farklı yorumlamaları ve farklı tepkiler göstermelerini Gestalt kurama göre açıklayan ifade, aşağıdakilerden hangisidir?

A) Davranış yalnızca fiziksel çevre tarafından belirlenmektedir.
B) Davranış yalnızca psikolojik çevre tarafından belirlenmektedir.
C) Davranış fiziksel ve psikolojik çevre tarafından belirlenmektedir.
D) Davranış psikolojik çevreden çok, fiziksel çevre tarafından belirlenmektedir.
E) Davranış fiziksel çevreden çok, psikolojik çevre tarafından belirlenmektedir.

90. Uyarıcı genellemesi ile transfer karşılaştırıldığında, aşağıdakilerden hangi ifade doğrudur?

A) Uyarıcı genellemesinde anlamsal benzerlikler dikkate alınmadığı için, transferden farklıdır.

B) Transfer, uyarıcı genellemesinden farklı olarak, uyarıcı alanındaki değişikliklerden etkilenmez.

C) Uyarıcı genellemesi ve transfer aynı türden olan uyarıcıya karşı daha önce kazanılan tepkilerin verilmesidir.

D) Uyarıcı genellemesi ve transferde problemler arasındaki benzerlikler esastır.

E) Uyarıcı genellemesi ve transfer birbirinin yerine kullanılabilen kavramlardır.

91. "Bireyi anlayabilmek için, ilkönce tüm durumu görmek gerekmektedir. Şöyle ki, gestalt terapi sürecinde, öğrenciyi ailesinden, okulundan, doğal çevreden soyutlayıp, ona yardım edilemez."

Yukarıdaki ifadede aşağıdakilerden hangi kuramın etkisi görülmektedir?

A) Alan kuramı
B) Sosyal öğrenme kuramı
C) Davranışçı kuram
D) Psikanalitik kuram
E) Varoluşçu kuram

92. Newton'un, ağacın altındayken başına düşen elma olayından yararlanarak yer çekimini bulması, aşağıdakilerden hangi öğrenmeye örnek olarak gösterilebilir?

A) Edimsel koşullama yoluyla öğrenmeye
B) Araştırma yoluyla öğrenmeye
C) Deneme-yanılma yoluyla öğrenmeye
D) Gözlem yoluyla öğrenmeye
E) Kavrama yoluyla öğrenmeye

93. Bir sınıfta okuyan öğrencilerin kızlar ve erkekler şeklinde gruplandırılması, aşağıdaki algı yasalarından hangisine örnek olarak verilebilir?

A) Basitlik
B) Yakınlık
C) Benzerlik
D) Tamamlama
E) Süreklilik

94. Gerek Gestalt kuram gerekse Sosyal Öğrenme kuramının önem verdikleri kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Taklit etmek
B) Model almak
C) Gözlem yapmak
D) Sembolleştirmek
E) İçten denetimli olmak

95. Merve öğretmenini dinlerken, dikkatini önünde oturan arkadaşlarının kendi aralarında yaptığı konuşma çeker. Onun için artık, zemin aşağıdakilerden hangisidir?

A) Dinlediği ders
B) Arkadaşlarının konuşması
C) Öğrenme isteği
D) Zaman
E) Sınıftaki diğer arkadaşları

96. Nil öğretmenin dersin sonunda "Herhangi bir sorunuz var mı?" sorusunu sorması, hangi algı yasasını dikkate aldığını göstermektedir?

A) Basitlik
B) Yakınlık
C) Benzerlik
D) Tamamlama
E) Süreklilik

97. Aşağıdaki kavramlardan hangisi İnsancıl yaklaşımın temelini oluşturmaktadır?

A) Beklenti
B) İçgörü
C) Pekiştireç
D) Benlik
E) İçgüdü

98. İnsancıl yaklaşıma göre, öğretmenin saldırganlık, gerçeği çarpıtma gibi davranış bozukluklarını önleyebilmesi için, aşağıdakilerden hangisini yapması gerekir?

A) Olumlu davranışları örnek göstermek
B) Güvenli bir ortam oluşturmak
C) Ödüller vermek
D) Görmezden gelmek
D) Cezalar vermek

99. "Kendini gerçekleştirmek" aşağıdakilerden hangi yaklaşımın anahtar kavramıdır?

A) İnsancıl yaklaşım
B) Davranışçı yaklaşım
C) Psikanalitik yaklaşım
D) Bilişsel yaklaşım
E) Sosyal öğrenme yaklaşımı

100. Didem annesine, öğretmeninin kendisi ve sınıf arkadaşlarının ilgi, istek ve gereksinmelerini dikkate aldığını ve bu yönde yardımcı olmaya çalıştığını anlatmaktadır.

Sizce öğretmen, aşağıdaki yaklaşımlardan hangisine uygun davranmaktadır?

A) Öğrenmeyi temel alan yaklaşıma
B) Davranışçı yaklaşıma
C) Öğretmeni temel alan yaklaşıma
D) İnsancıl yaklaşıma
E) Bilişsel yaklaşıma

101. İnsancıl eğitim anlayışını benimsemiş bir öğretmenin, aşağıdaki davranışlarından hangisi bu anlayışa uygun değildir?

A) Öğrencilerin bireysel gereksinmelerine uygun ve güvenli bir ortam sağlamaktadır.
B) Öğrencilerin kendisi ve arkadaşlarıyla sağlıklı bir etkileşim içine girmelerine özen göstermektedir.
C) Öğrenciler için en yararlı olan hedefleri belirlemektedir.
D) Öğrencilerin ilgi, değer ve hedeflerini belirlemelerine yardımcı olmaktadır.
E) Öğrencilerin özgür ve öğrenmede etkin olmalarını sağlamaktadır.

102. Mehmet Can'ın kendisiyle ailesi ve arkadaşlarının ilişkileri sonucunda, kendi benliğini algılayışını ifade eden kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ben
B) Öz ben
C) Benlik yapısı
D) Gerçek ben
E) Fenomenal benlik

103. Aşağıdaki kavramlardan hangisi İnsancıl yaklaşıma ait değildir?

A) Empati
B) Özyeterlik
C) Saygı
D) İçtenlik
E) Dürüstlük

104. Okurken cümlenin sonuna gelindiğinde cümlenin başını hatırlamamıza yardımcı olan hangi bellek türüdür?

A) Çalışan bellek
B) Duyusal bellek
C) Kısa süreli bellek
D) Uzun süreli bellek
E) Episodik bellek

105. Doğum günü, evlilik töreni gibi olaylar hangi bellek türünde saklanır?

A) Açıklayıcı bellek
B) Anlamsal bellek
C) Anısal bellek
D) İşlemsel bellek
E) Çalışan bellek

106. Bir sürücünün vites değiştirmek istediğinde düşünmeden ayağının debriyaja gitmesi ve vitesi değiştirmesi öğrenmede hangi bilişsel sürecin sonucudur?

A) Otomatikleştirme
B) Anlamlandırma
C) Algılama
D) Dikkat
E) Kodlama

107. Kısa süreli belleğin kapasitesini artırmada aşağıdaki yöntemlerden hangisi kullanılmaz?

A) Kodlama
B) Gruplandırma
C) Anlamlandırma
D) Tekrarlama
E) Hiçbiri

108. Bir işin nasıl yapılacağı ile ilgili bilgiler hangi bellekte saklanır?

A) Anısal bellek
B) Anlamsal bellek
C) Episodik bellek
D) İşler bellek
E) Kısa süreli bellek

109. Uyarıcılar üzerinde bilinçli olarak odaklaşma sürecine ne denir?

A) Algılama
B) Dikkat
C) Hatırlama
D) Kodlama
E) İlgi

110. Bilgiyi anlamlı kılma ve uzun süreli bellekte ilişkili bir şemanın içine yerleştirme işlemine ne ad verilir?

A) Algılama
B) Dikkat
C) Hatırlama
D) Kodlama
E) Yerleştirme

111. • Gözlem yaparak yeni bilişsel beceriler öğrenebilir.
• Yeni değerler ve inançlar kazanabilir.
• Çevrenin ve eşyaların nasıl kullanılabileceği hakkında deneyim kazanabilir
• Benzer durumlarda duygularını nasıl açıklayacağını öğrenebilir.

Yukarıda ilkeleri hangi bilim insanı, hangi öğrenme modelini tanımlarken kullanmıştır? (2007 – KPSS)

A) Bruner: Buluş yoluyla öğrenme
B) Bandura: Model alma yoluyla öğrenme
C) Ausubel: Sunuş yoluyla öğrenme
D) Bloom: Tam öğrenme
E) Johnson: İş birliğine dayalı öğrenme

112. **Öğretim hizmetinin niteliğini belirlemede önemli bir yeri olan** "ipucu, pekiştirme, katılım, dönüt ve düzeltme" **hangi öğrenme modelinin temel öğeleridir?** (2007 – KPSS)

A) İş birliğine dayalı öğrenme
B) Anlamlı öğrenme
C) Tam öğrenme
D) Buluş yoluyla öğrenme
E) Beyin temelli öğrenme

113. **Davranışçı öğrenme kuramına göre aşağıdakilerden hangisi öğrenmenin gerçekleşmesi için öncelikle gerekli bir koşuldur?** (2007 – KPSS)

A) Pekiştirme
B) Duygular
C) Deneyim birikimi
D) Bireysel farklılıklar
E) Dersin özelliği

114. Birey işlem öncesi dönemde birçok şeyin başkaları tarafından da kendisinin algıladığı gibi algılandığını düşünür.

Bireyin bu yaklaşımı aşağıdaki kavramlardan hangisiyle açıklanabilir? (2007 – KPSS)

A) Gruplandırma
B) İmgeleme
C) Benmerkezci
D) Bütünleştirme
E) Dengeleme

115. Maslow'un "ihtiyaçlar hiyerarşisi"'nin en üst basamağında "kendini gerçekleştirme ihtiyacı" yer almaktadır

Aşağıdakilerden hangisi kendini gerçekleştiren bireylerin özelliklerinden biri değildir? (2007 – KPSS)

A) Belirsizliğe katlanabilme
B) Başkalarını olduğu gibi kabullenme
C) Bağımsız ve özerk olma
D) Sorunlar üzerinde yoğunlaşma
E) Sadece kendi mutluluğuyla ilgilenme

116. Sanal eğitim ortamlarında, öğrencinin ihtiyaçlarına, eğitim tasarımına, teknolojik imkanlarına göre farklı etkileşim yöntemleri kullanılmaktadır.

Sanal eğitim ortamında öğrenci ve öğrenme ortamı arasındaki etkileşimi sağlayan öğelerin (içerik sunumu, navigasyon, arayüz tasarımı, sorular vB)) programı kullanan öğrenciye aşağıdakilerden hangisini sağlamasa beklenmez? (2007 – KPSS)

A) Öğrencinin bilgiyi sunulduğu şekilde kabullenmesine ve öğrenmesine olanak sağlaması

B) Öğrencinin keşfetmesine olanak sağlaması

C) Öğrencinin istenilen bilgiyi bulmasında kolaylık sağlaması

D) Öğrenciye ortam üzerinden diğer öğrencilerle iletişim kurma imkanı sağlaması

E) Öğrencinin diğer öğrencilerle işbirilği yapabilmesine olanak sağlaması

117. Deprem anında yapılması gerekenleri sınıf önünde iki öğrencinin canlandırmasını isteyerek bunları tüm sınıfın izlemesini sağlayan bir öğretmen aşağıdaki öğretim yöntemlerinden hangisini kullanmaktadır? (2007 – KPSS)

A) Düz anlatım

B) Drama

C) Sunuş

D) Buluş

E) Mikro-öğretim

118. Aşağıdakilerden hangisi bir öğretmende bulunması gereken özelliklerden biri değildir? (2007 – KPSS)

A) Açık fikirli ve esnek olma

B) Sevecen ve esprili olma

C) Değerlendirme sürecinde öznel olma

D) Cesaretlendirici olma

E) Hoşgörülü ve sabırlı olma

119. Dört yaşındaki Nursel sokakta yürürken bir cüce görür. Annesine dönerek "Şu çocuğa bak," der. Annesi Nursel'e bazı yetişkinlerin böyle küçük olduklarını anlatmaya çılışır. Nursel "Hayır anne, o bir çocuk." diyerek ısrar eder.

Nursel'in cüce kişiyle ilgili bu tepkisi aşağıdakilerden hangisine örnek olabilir? (2007 – KPSS)

A) Organizasyon

B) Uyum kurma (akomodasyon)

C) Özümleme (asimilasyon)

D) Nesne devamlılığı

E) Korunum

120. İlköğretim birinci sınıf öğrencisi Ulaş'ın mahallesindeki berberi "berberci" olarak adlandırması dil gelişiminde aşağıdakilerden hangisine bir örnektir? (2007 – KPSS)

A) Aşırı kurallaştırma

B) Kavram gelişimi

C) Telgraf konuşma

D) Eksik kurallaştırma

E) Alıcı dil kavramı

121. Yaşamının son dönemlerinde, geçmişine dönüp baktığında "keşke" sözcüğünü çok kullanan ve yapmış olduğu seçimlerden memnuniyet duymayan bir birey, Erikson'un psikososyal gelişim kuramına göre aşağıdaki krizlerden hangisini yaşamaktadır? (2007 – KPSS)

A) Kimliğe karşı rol karmaşası

B) Üretkenliğe karşı durgunluk

C) Özerkliğe karşı utanç ve kuşku

D) Temel güvene karşı güvensizlik

E) Benlik bütünülğüne karşı umutsuzluk

122. Özgür, annelerine sürpriz bir doğum günü pastası yamak isterken on yaşındaki ağabeyinin mutfağı çok fazla kirlettiğine, on dört yaşındaki ablasının ise, annesinin misafirler için yaptığı pastadan gizlice yerken buzdolabının önüne bir küçük parça düşürdüğüne tanık olur.

Özgür, gelişimsel açıdan Piaget'nin öngördüğü "ahlaki gerçekçilik" döneminde bulunduğuna göre, kardeşlerinin ne ölçüde kabahatli olduğu konusunda nasıl bir yargıya varması beklenir? (2007 – KPSS)

A) Mutfağı kirlettikleri için her ikisini de eşit ölçüde kabahatli bulması

B) Mutfağı daha fazla kirlettiği için ağabeyini daha çok kabahatli bulması

C) Ağabeyinin iyi niyetini dikkate alarak onu daha az kabahatli görmesi

D) Hangi kardeşiyle daha iyi geçiniyorsa onun daha az kabahatli olduğunu söylemesi

E) Ablasını bir yetişkin olarak gördüğü için onun mutfağı kirletmesini normal karşılayıp ağabeyini daha çok kabahatli bulması

123. Bir iş yerinde ilk yardım kursuna çağrılan personelin bu kursa karşı verdikleri aşağıdaki tepkilerden hangisi, Kohlberg'ün ahlaki gelişim kuraına göre gelenek ötesi düzeydeki bir gelişimi yansıtmaktadır? (2007 – KPSS)

A) Kursa gideceğim; çünkü bu sayede bir hayat kurtarsam kahraman olacağım

B) Aslında kursa gitmek istemiyorum; ama gitmezsem uyarı alacağım için gideceğim

C) Bu kursa gitmek istememiştim; ama beni çağırdıkları için zorunluyum

D) İlk yardım öğrenmek umurumnda değil; arkadaşlarımın hepsi gittiği için ben de gideceğim

E) Bu kursa gideceğim; çünkü öğreneceklerim sayesinde bir insanın yaşama şansını artırabilirim

124. Bir papağana bazı kelimeleri söylemeyi öğretebilirsiniz; ancak ne kadar çabalarsanız çabalayın bir serçeye bir kelime bile öğretmeniz mümkün değildir.

Öğrenme açısından papağanla serçe arasında görülen bu fark, aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2007 – KPSS)

A) Türe özgü hazır oluş

B) Aşırı uyarılma

C) Güdülenme

D) Dikkat bozukluğu

E) Büyüme

125. Melek, ilköğretimin ilk yıllarında matematik derslerinde başarılı olamamış ve matematiğe karşı olumsuz bir tutum geliştirmiştir. Altıncı sınıfa başladığında matematik öğretmenini çok seven ve onun yakın ilgisinden mutlu olan Melek, matematik çalışmaktan hoşlanmaya başlamıştır.

Melek'in matematikten hoşlanmaya başlaması aşağıdakilerden hangisiyle en iyi açıklanabilir? (2007 – KPSS)

A) Sosyal öğrenme
B) İşaret öğrenme
C) Kendiliğinden geri gelme
D) Karşıt koşullanma
E) Kavrama yoluyla öğrenme

126. Annesi tarafından banyo yaptırılırken birkaç kez gözüne sabun kaçan bir bebek, annesinin elinde ne zaman banyo havlusunu görse ağlamaya başlamaktadır.

Banyo havlusu, koşullanma yoluyla öğrenme sürecinde yer alan aşağıdaki öğelerden hangisine karşılık gelmektedir? (2007 – KPSS)

A) Nötr uyarıcı
B) Koşulsuz uyarıcı
C) Ceza
D) Pekiştirici uyarıcı
E) Koşullu uyarıcı

127. Altı yaşındaki bir çocuk, bozulan oyuncağını, parçaları gelişigüzel söküp, takarken onarıyor. Burada çocuğun yaptığı şey parçaları, aralarındaki ilişkileri dikkate alarak birleştirmek değil, çeşitli durumları, doğrusunu buluncaya kadar birçok kez tekrarlamaktır.

Çocuğun oyuncağı bu şekilde onarması, aşağıdakilerden hangisine bir örnektir? (2007 – KPSS)

A) Örtü (gizli) öğrenme
B) Deneme-yanılmayla öğrenme
C) Kavrama yoluyla öğrenme
D) Gözleyerek öğrenme
E) Öğrenmeyi öğrenme

128. Bir bebeği annesi, ayağında sallayarak uyutmaya alıştırmıştır. Bir psikoloğun tavsiyesi üzerine anne bebeğini ayağında sallayarak uyutmaktan vazgeçmiş ve onun ağlamasına aldırmadan, yatağında kendi kendine uyumasını beklemeye başlamıştır. İlk günlerde bebeğin ağlama davranışında bir artma olmuş; ama daha sonra, ağlama davranışı azalarak ortadan kalkmıştır.

Bebeğin ağlama davranışının ortadan kalkması aşağıdakilerden hangisine örnektir? (2007 – KPSS)

A) Olumsuz pekiştirme
B) Kademeli yaklaşma
C) Sönme
D) Kaçınma
E) Bastırma

129. Çalışmak için ailesinden ayrılarak başka bir kente yerleşen bir genç evde yemek pişirmeye başlayınca daha önce hiz yemek pişirmediği ve yemek pişirmeyi öğrenmek için özel ibr çaba göstermediği halde birçok yemeğin nasıl pişirileceğini biraz bildiğini fark eder.

Bu gencin çok iyi olmasa da birçok yemeğin nasıl pişirildiğini bilmesi aşağıdakilerden hangisinin sonucu olabilir? (2007 – KPSS)

A) Kendiliğinden geri gelme

B) Edimsel koullanma

C) Örtük (gizli) öğrenme

D) Deneme-yanılmayla öğrenme

E) Otomatik kodlama

130. Bir baba çocuğunun sürekli televizyon izlemesinden ve bu nedenle ödevlerini ihmal etmesinden yakınmaktadır.

Edimsel koşullanma ilkeleri dkkate alındığında, çocuğun bu davranışının ortadan kaldırılabilmesi için babaya aşağıdakilerden hangisinin önerilmesi en uygun olur? (2007 – KPSS)

A) Çocuğun televizyon izleme davranışını görmezlikten gelmesi

B) Çocuğa sorumluluklarını hatırlatması ve ödevlerinde yardımcı olması

C) Ödevlerini bitirmeden televizyon izlediğinde çocuğu cezalandırması

D) Televizyon izlemeyip ödev yaptığı zaman çocuğun uygun biçimde ödüllendirilmesi

E) Çocuğu sürekli televizyon izlemeye zorlayarak televizyon izlemekten bıkmasını sağlaması

131. Aşağıdaki anne-baba davranışlarından hangisi II. tip cezaya örnektir? (2007 – KPSS)

A) Ellerini iyi yıkamayan çocuğu tekrar yımakası için banyoya geri göndermek

B) Odasını toplamadığı için çocuğun bilgisayarda oyun oynama iznini kaldırmak

C) Matematik dersinden zayıf aldığı için çocuğu özel kursa göndermek

D) Ödevlerini yapmadığı için çocuğu öğretmenine şikayet etmek

E) Kardeşiyle tartıştığıiçin çocuğu azarlamak

132. Bireyin üyesi oludğu sosyal gruplar tarafından onaylanan davranışlarının tekrarlanma olasılığı artar.

Buna göre, sosyal onay aşağıdakilerden hangisinin işlevini yerine getirmektedir? (2007 – KPSS)

A) Olumlu pekiştireç

B) Ayırt edici uyarıcı

C) Birincil pekiştireç

D) Kısmi pekiştireç

E) Koşulsuz uyarıcı

133. Aşağıdakilerden hangisi Prmeack ilkesinin uygulanmasına örnektir? (2007 – KPSS)

A) Çocuğun pek hoşlanmadığı sebze yemeğini bitirdikten sonra dondurma yemesine izin verme

B) Çocuğa bilgisayarda oyun oynadıktan sonra ödevlerini yapmasını söyleme

C) Çocuğu sınavlardan yüksek notlar aldığı için bisikletle ödüllendirme

D) Ödevini bitirmediği için çocuğun oyun oynamasını yasaklama

E) Çocuğa odasını toplamada yardım etme

134. Bir öğrenci, matematik dersindeki öğrenme eksikliklerini tamamlayarak başarı düzeyini yükseltiyor. Bu öğrenci fizik dersindeki çabalarında bir değişiklik yapmadığı halde, bu dersteki başarısında da yükselme oluyor.

Bu durum aşağıdakilerden hangisine örnektir? (2007 – KPSS)

A) Zihinde canlandırma

B) Bilişsel öğrenme

C) Bütün halinde öğrenme

D) Olumlu aktarma

E) Pekiştirme

135. Başı ağrıyan bir kişi, arkadaşının tavsiye ettiği bitki çayını içtikten sonra ağrısının geçtiğini fark etmiş ve bu olaydan sonra ne zaman başı ağrısa bu bitki çayından içmeye başlamıştır.

Bu kişinin başı ağrıdığında b itki çayı içmeye başlaması aşağıdakilerden hangisinin sonucudur? (2007 – KPSS)

A) Dolaylı öğrenme

B) İkincil kazanç

C) Olumsuz pekiştirme

D) Model alma yoluyla öğrenme

E) Sosyal öğrenme

136. Bir tiyatro oyuncusu, birkaç yıl önce oynadığı bir oyunda tekrar rol almıştır. Aklına, sürekli olarak aradan geçen yıllarda oynadığı öteki rollaren sözleri geldiği için, rolünün sözlerini yeniden öğrenmede güçlük çekmektedir.

Bu durum aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir? (2007 – KPSS)

A) Geriye ket vurma

B) Bastıram

C) Güdüsel unutma

D) Sonralık etkisi

E) Episodik bellek

137. Aşağıdakilerden hangisi edimsel koşullanmanın özelliklerinden biri değildir? (2007 – KPSS)

A) Davranış ayırt edici bir uyarıcı tarafından kontrol edilir.

B) Pekiştireç alma işlemi, tamamen örğnemenin denetimi dışındadır.

C) Pekiştireç belirli bir davranışı izler.

D) Öğrenilecek davranış, pekiştireç almayı sağlayan bir araçtır.

E) Edim, istemli olarak ortaya konur.

138. Köpeklerden korkan bir çocuğa, bu kurkusunu yenmesi için,.önce köpek resimleri, daha sonra oyuncak köpekler gösterilmiştir. Bunların ardından, çocuğun canlı bir köpeği önce uzaktan, daha sonra yakınlaşarak izlemesi sağlanmıştır. Son aşamada ise çocuk köpeğe dokunarak onu sevmiştir.

Bu uygulamada aşağıdaki tekniklerden hangisi kullanılmıştır? (2007 – KPSS)

A) Aralıklı pekiştirme

B) Kaçınma koşullamasa

C) Sistematik duyarsızlaştırma

D) Bilişsel terapi

E) Model alma

139. Ebru otobüsle okula giderken yaşlı bir hanıma yer verir ve o gün okuldaki zor bir sınavı çok iyi geçer. O günden sonra Ebru ne zaman önemli bir sınavı olsa otobüste büyüklerine yer vermeye özen gösterir.

Ebru'nun bu davranışı aşağıdakilerden hangisine örnektir? (2007 – KPSS)

A) Araçsal davranış

B) İçgüdüsel davranış

C) Batıl davranış

D) Tepkisel davranış

E) Geçici davranış

140. Çocukların şiddet içerikli film veya dizilerin kahramanlarını izleyerek olumlu ya da olumsuz birçok davranış öğrendikleri iddia edilmektedir.

Bu iddia aşağıdaki yaklaşımlardan hangsinin öngörüleriyle tutarlıdır? (2007 – KPSS)

A) Tepkisel koşullama

B) Bilişsel öğrenme

C) Edimsel koşullama

D) Gestalt öğrenme

E) Sosyal öğrenme

141. Evlerindeki köpeğe "kuçu kuçu" demeyi öğrenen Can, bir gün bahçelerine giren kuzuya da "kuçu kuçu" demiştir.

Can'ın bu davranışı aşağıdakilerden hangisine örnektir? (2007 – KPSS)

A) Algısal değişmezlik

B) Uyarıcı genellemesi

C) Ayırt etme

D) Algı çarpıtması

E) Öğrenmenin aktarılması

142. "Anasına bak kızını al" **şeklindeki özdeyişte aşağıdaki öğrenme türlerinden hangisinin önemine dikkat çekilmektedir?** (2007 – KPSS)

A) Model alma yoluyla öğrenme

B) Tepkisel koşullanma

C) Kavrama yoluyla öğrenme

D) Bilişsel öğrenme

E) Deneme-yanılmayla öğrenme

143. Bir öğretmen, bir eğitim dönemi içinde bazen iki hafta, bazen de bir hafta arayla kısa sınav yaparak öğrencilerinin öğrenme çabalarında süreklilik sağlamaya çalışmaktadır.

Öğretmenin bu uygulamasının, pekiştirme tariflerindeki karşılığı aşağıdakilerden hangisidir? (2007 – KPSS)

A) Sabit oranlı

B) Sabit aralıklı

C) Değişken oranlı

D) Sürekli

E) Değişken aralıklı

144. Beş yaşındaki çocuğuna gömleğini kendi başına giymeyi öğretmeye çalışan bir anne, ona sarısayla önce gömleğin bir kolunu daha sonra da iki kolunu birden giymeyi başardığında bir ödül verir. Çocuk gömleği üzerine geçirmeyi öğrendikten sonra anne onu iliklemeyi başardığı her düğme için ödüllendirmeye devam eder.

Örnekteki anne, çocuğuna gömleğini giymeyi öğretmek için aşağıdakilerden hangisini kullanmaktadır? (2007 – KPSS)

A) Sistematik duyarsızlaştırma

B) Simgesel ödül biriktirme

C) Kademeli yaklaştırma

D) Karşıt koşullama

E) Söndürme

145. Aşağıdakilerden hangisi bilişsel (cogntive) öğrenme kurmalarının ilkelerinden biri değildir? (2007 – KPSS)

A) Öğrencinin verilen yeni bilgiyi daha önce öğrendikleriyle ilişkilendirerek zihninde anlamlı hale getirir.

B) Anlayarak, kavrayarak öğrenme, ezberleyerek öğrenmeden daha kalıcıdır.

C) Öğrenci, öğreneceği bilgideki ilişkileri kendisi keşfederse öğrenilenler daha kalıcı olur.

D) Bilgi, öğrenciye anlamlı bütünler halinde sunulmalıdır.

E) Öğrenci, davranışının meydana getirdiği sonuçtan haz duyarsa uyarıcı tepki bağı güçlenir.

146. Ceren annesini kek yaparken izlemiştir. Birkaç hafta sonra arkadaşlarını eve davet ettiğinde onlara kendisi kek yapmıştır. Annesi yaptığı keki çok beğendiğini söyleyerek Ceren'i arkadaşlarının yanında övmüştür. Annesinin bu davranışından sonra Ceren daha sık kek yapmaya başlamıştır.

Buna göre, Ceren sırasıyla hangi öğrenme süreçlerini yaşamıştır? (2007 – KPSS)

A) Sosyal öğrenme – edimsel koşullanma

B) Bilişsel öğrenme – tepkisel koşullanma

C) Sosyal öğrenme – tepkisel koşullanma

D) Tepkisel koşullanma – edimsel koşullanma

E) Bilişsel öğrenme – sosyal öğrenme

Eğitim Psikolojisi Değerlendirme Soruları Yanıt Anahtarı

1. D
2. A
3. D
4. B
5. E
6. C
7. C
8. B
9. A
10. B
11. C
12. E
13. A
14. C
15. B
16. E
17. B
18. C
19. A
20. E
21. D
22. D
23. A
24. C
25. E
26. A
27. D
28. B
29. B
30. E
31. C
32. A
33. C
34. E
35. A
36. D
37. D
38. C
39. B
40. D
41. D
42. C
43. D
44. B
45. D
46. C
47. B
48. B
49. E
50. C
51. A
52. B
53. A
54. C
55. D
56. C
57. E
58. D
59. B
60. A
61. D
62. A
63. B
64. E
65. C
66. D
67. A
68. C
69. B
70. E
71. C
72. C
73. A
74. E
75. D
76. A
77. B
78. D
79. D
80. B
81. A
82. B
83. C
84. B
85. B
86. A
87. B
88. C
89. E
90. B
91. A
92. E
93. C
94. E
95. A
96. D
97. D
98. B
99. A
100. D
101. C
102. E
103. B
104. B
105. C
106. A
107. A
108. B
109. B
110. D
111. B
112. C
113. A
114. C
115. E
116. A
117. B
118. C
119. C
120. A
121. E
122. B
123. E
124. A
125. D
126. E
127. B
128. C
129. C
130. D
131. B
132. A
133. A
134. D
135. C
136. A
137. B
138. C
139. C
140. E
141. B
142. A
143. E
144. C
145. E
146. A

Ünite Değerlendirme Soruları Yanıt Anahtarı

1. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	A
2	B
3	D
2. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	A
2	A
3	A
4	C
5	A
6	B
7	D
8	B
9	B
10	E
11	E
12	A
3. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	D
2	C
3	E
4	D
5	A
6	B
4. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	B
2	A
3	B
4	C
5	E
6	D
7	A
8	E
9	C
10	D
11	C
12	D
13	C
14	D
15	D
16	A

5. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	E
2	A
3	D
4	C
5	B
6	C
7	E
8	C
9	A
10	B
11	D
12	B
13	B
14	A
15	E
16	B
17	C
18	B
19	E
20	B
21	B
6. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	B
2	D
3	D
4	B
5	E
6	C
7	C
8	B
9	C
10	E
11	E
12	A
13	C
14	A
15	D
16	A
17	B
18	B

7. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	C
2	E
3	E
4	B
5	C
6	B
7	D
8	A
9	D
10	D
11	B
12	E
13	C
14	B
15	B
16	E
17	B
18	D
19	E
20	B
21	E
22	A
23	B
24	D
25	E
26	C
27	D
28	E
29	C
30	B
31	E
32	B
33	B
34	A
35	A
36	D
37	B
38	E
39	B
40	C
41	E
42	D
43	A
44	C
45	C
46	D
47	D

8. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	C
2	B
3	B
4	E
5	D
9. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	B
2	B
3	D
4	B
5	C
6	A
10. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	A
2	A
3	D
4	B
5	B
6	E
11. Ünite Yanıt Anahtarı	
1	C
2	E
3	C
4	C
5	B
6	A
7	A
8	E
9	B
10	E
11	A
12	C
13	A
14	D
15	D
16	A
17	B
18	C
19	E